

MELLAN ERFARENHET OCH FÖRVÄNTAN

BETYDELSER AV ATT BLI VUXEN
I UNGDOMARS LIVSBERÄTTELSE

HELENA KÅKS

Linköpings universitet
FILOSOFISKA FAKULTETEN

Linköping Studies in Arts and Science No. 408
Linköpings Universitet
Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur
Linköping 2007

Linköping Studies in Arts and Science • No. 408

Vid filosofiska fakulteten vid Linköpings universitet bedrivs forskning och ges forskarutbildning med utgångspunkt från breda problemområden. Forskningen är organiserad i mångvetenskapliga forskningsmiljöer och forskarutbildningen huvudsakligen i forskarskolor. Gemensamt ger de ut serien Linköping Studies in Arts and Science. Denna avhandling kommer från Tema Kultur och Samhälle vid Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur.

Vid Tema Kultur och samhälle (Tema Q) är forskning och forskarutbildning tvärvetenskapligt organiserad. Kultur studeras som ett dynamiskt praktikfält och forskningen rör såväl kulturprodukterna i sig som hur de produceras, kommuniceras och brukas. Tema Q utgör en del av Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur (ISAK).

Distribueras av Tema Kultur och samhälle
Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur
Linköpings universitet
581 83 Linköping

Helena Kåks
Mellan erfarenhet och förväntan
Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser

Upplaga 1:1

ISBN 978-91-85895-64-9
ISSN 0282-9800

© Helena Kåks
Tema Kultur och samhälle
Institutionen för Studier av samhällsutveckling och kultur 2007

Omslagsfoto: Per Kåks
Omslag: Eva Kvarnström/Oform
Layout: Dennis Netzell
Tryckeri: LiU-Tryck, Linköpings universitet, 2007

FÖRORD

Att skriva en avhandling är i hög grad ett ensamarbete. Samtidigt är det ett arbete som på olika sätt involverar väldigt många människor. När det nu är dags att sätta punkt är det därför många jag vill tacka.

Ett antal unga människor, uppvuxna i Ludvika och nu spridda i Dalarna, Sverige och världen, har haft en alldeles särskild betydelse för avhandlingens tillkomst. Er vill jag tacka för att ni i egenskap av intervju-personer vid återkommande tillfällen berättat så öppet och inkännande om era liv. Tack för alla fina samtal jag har haft med er under åren och för allt ni lärt mig! Utan er hade just den här avhandlingen varit en omöjlighet.

Min huvudhandledare Erling Bjurström vill jag tacka för vetenskapligt utmanande och inspirerande diskussioner och stillsamt framförda men alltid högst relevanta ifrågasättanden. Bättre handledning hade jag inte kunnat önska mig. Mina biträdande handledare Tora Friberg och Erik Westholm har också varit betydelsefulla. Tack Tora för konstruktiva synpunkter på avhandlingstexten. Tack också för att du har varit ett viktigt stöd när det har gällt att få ekvationen avhandling, fyra barn och långa resor att gå ihop. Tack Erik för vad du har tillfört avhandlingstexten och för stöd under doktorandtiden. Men framför allt vill jag tacka dig för alla tidigare år av utvecklande samarbete, tilltro och uppmuntran. Du öppnade dörren till forskarvärlden innan jag knappt visste att den fanns. Utan dig hade jag nog aldrig kommit på tanken att själv bli forskare.

Vänner och kollegor vid Tema Q/ISAK har läst och kommenterat avhandlingstexten i dess olika stadier och dessutom gjort åren i Norrköping/Linköping till en fin tid. Peter Aronsson vill jag tacka för att du under en kurs i historiebruk öppnade mina ögon för temat livsberättelser och för viktiga synpunkter under arbetets gång. Svante Beckman och Johan Fornäs har båda ingående kommenterat tidigare versioner av texten, vilket jag har satt stort värde på. Också Karin Becker har kommit med värdefulla synpunkter. Med Helene Egeland och Kyrre Kverndokk har jag under flera år haft en ständigt pågående diskussion om innehållet i våra respektive avhandlingsarbeten. Tack för allt vad ni har bidragit med till min avhandling – det är mycket. Och tack för det allra viktigaste: vänskapen. Särskilt viktiga som vänner och kollegor har också Anna Eskilsson, Magdalena Hillström, Carina Johansson, Ann Werner och Cecilia Åkergren varit. Ann vill jag dessutom tacka för bra kommentarer på avhandlingens slutkapitel. Och Anna ska ha ett alldeles särskilt tack för noggrann och kunnigt genomförd korrekturläsning. Till alla övriga på Tema Q/ISAK ett samfällt varmt tack!

Ingemar Grandin och Lars-Charter Hydén vill jag tacka för nyttiga synpunkter i samband med 60-procentsseminariet. Thomas Johansson var opponent på mitt slutseminarium och gjorde tillsammans med Anna Sparrman, Karin Osvaldsson och Johan Fornäs mig då bland annat uppmärksam på den potential som fanns i temat vuxenblivande. Under doktorandtiden har jag haft förmånen att få lägga fram kapitelutkast under en nordisk-baltisk-rysk ungdomsforskarkurs vid Helsingfors universitet och ett seminarium kring ungdomsforskning vid Mikkeli Polytechnic, båda under Helena Helves inspirerande ledning. En session kring muntliga källor vid Svenska historikermötet i Uppsala 2005 med Tom Peterson och Malin Jonsson som kommentatorer bidrog till att ge ytterligare stadga åt livsberättelseperspektivet. Givande var också det HAS-seminarium vid Högskolan Dalarna, dit Ann-Kristin Ekman bjöd mig att lägga fram ett par kapitelutkast. Tack till er alla!

Lotta Svensson, som jag lärde känna under en doktorandkurs och som jag sedan fortsatt att hålla kontakten med, har på många sätt varit ett stort stöd under avhandlingsarbetets gång. Tack för det, Lotta! Jag vill också nämna en handfull andra forskande kollegor och vänner som haft en avgörande betydelse längs min långa och krokiga väg in i forskningen. Tack Anna Götlind, Agneta Helmius, Maths Isacson och Gunnar

Ternhag! Gunnar har dessutom läst och kommit med viktiga påpekanden på en tidigare version av avhandlingstexten. Jag vill också tacka Virginia Ali Robertshawe och Jayde Cahir för hjälp med engelskan, och Eva Kvarnström för att du gav avhandlingen ett fint omslag. Kungliga Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur tackar jag för bidrag till tryckningen.

Under arbetet med avhandlingen föddes idén att gestalta en del av forskningsresultaten i teaterform. Jag hade förmånen att tillsammans med Hans Sjöberg, dramatiker och regissör, få skriva pjäsen *I korsvägen* som hade premiär i Falun våren 2006 och sedan turnerade i skolor, på Ungdomens hus och i bygdegårdar. Tack Hans för tankeväckande diskussioner, en lärorik skrivprocess och en givande erfarenhet av att tillsammans ha vågat göra något nytt och annorlunda.

Min doktorandtid har inneburit ett ständigt pendlande mellan Rörshyttan i södra Dalarna och Norrköping. På hemmaplan har jag delat doktorandvardagen med Maria Westman. Tack för allt vad du har betytt under den här tiden. Tack också mor och far, Ingegerd och Gunnar, för alla gånger ni ryckt in och hjälpt mig och familjen att få vardagen att fungera, och för allt utöver det. Det gäller också mina systrar Anna, Krillan och Charlotta med familjer. Och så till sist tack till de viktigaste av alla, min egen älskade familj: Mats, Karin, Per, Klara och Ellen.

Rörshyttan, Stjärnsund, i början av oktober 2007

Helena Kåks

INNEHÅLL

FÖRORD	5
1. INLEDNING	15
DÄR FRAMTIDEN BÖRJAR	18
VUXENBLIVANDE OCH LIVSBERÄTTELSE	20
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	22
AVHANDLINGENS DISPOSITION	23
2. ATT BLI VUXEN	25
ÅLDER SOM KULTURELL KONSTRUKTION	26
BEGREPPET UNGDOM	29
FRÅN UNG TILL VUXEN	32
VUXENBLIVANDETS VILLKOR – MED SENMODERNITET	
SOM TEORETISK RAM	35
RISKER OCH OSÄKERHET	37
ÖKAD INDIVIDUALISERING OCH FÖRÄNDERLIGA IDENTITETER	40
IDENTITET SOM ”FÖRMÅGAN ATT HÅLLA IGÅNG	
EN SPECIFIK BERÄTTELSE”	42
ETT KRITISKT PERSPEKTIV	45
DE STORA BERÄTTELSESNAS EVIGA LIV	48
LIVSBERÄTTELSE SOM DUBBEL HERMENEUTIK	51

3. ATT BERÄTTA SITT LIV	54
LIVSBERÄTTELSEN SOM GENRE	55
KONSTRUKTIVISM, REFLEXIVITET OCH NARRATIV KUNSKAP	58
LIVSBERÄTTELSEN SOM NARRATIV KONSTRUKTION	60
LIVSBERÄTTELSENS OLIKA TIDSLAGER	63
LIVSLOPPSPERSPEKTIVET	64
BERÄTTARENS FRIHET	66
EN BERÄTELSE I FÖRÄNDRING	69
SPÄNNINGEN MELLAN LIFE-SCRIPT OCH LIFE-REVIEW	71
INDIVIDUELLA BERÄTTELSER OCH HISTORISKA FÖRLOPP	73
LIVSBERÄTTELSEN SOM IDENTITETSKONSTRUKTION	74
LIVSBERÄTTELSEPERSPEKTIVET SOM TOLKNINGSVERKTYG	76
4. EN LONGITUDINELL UNGDOMSSTUDIE	86
INTERVJUMATERIALETS TILLKOMST, KARAKTÄR OCH ANVÄNDNING	86
TID OCH PLATS – ETT FÖRSÖK TILL KONTEXTUALISERING MED INTERVJUN SOM METOD	90
REGISTRERING OCH TRANSKRIBERING AV INTERVJUER	94
ETISKA HÄNSYNSTAGANDEN	99
FRÅN INTERVJUMATERIAL TILL VETENSKAPLIG TEXT	100

5. MINNESBILDER	104
HUR MAN BÖRJAR BEROR PÅ SLUTET	105
EN BÖRJAN TILL EN BÖRJAN	107
HUR KONSTRUERAS EN VÄNDPUNKT?	114
BÖRJA GYMNASIET	121
FLYTTA HEMIFRÅN	125
UTBILDNING – OCH SEDAN?	134
ÅKA UT OCH RESA	140
ATT MISTA EN FÖRÄLDER	147
TRÄFFA NÅGON, FÅ BARN OCH BLI FÖRÄLDER	151
MÅNGTYDIGA ÖVERGÅNGAR	158
SAMMANFATTNING	159
6. LIVSVÄGAR	162
HUR VIKTIG ÄR KRONOLOGIN?	164
INTERVJUN MED FREDRIK	166
EN BERÄTTELSE OM ATT NÄRMA SIG DEM SOM ÄR ”MERA LIKA” EN SJÄLV	186
INTERVJUN MED CATRIN	188
EN BERÄTTELSE OM ATT ÄNTLIGEN KUNNA TA MAKTEN ÖVER SITT EGET LIV	199
TVÅ BERÄTTELSER – TVÅ VÄGAR TILL VUXENLIV	202
SAMMANFATTNING	206

7. FRAMTIDSPERSPEKTIV	208
ATT BERÄTTA OM DET SOM INTE HÄNT	210
HUR TAR FRAMTIDSBILDER FORM?	212
EMELIE – DRÖMMAR MED RESTRIKTIONER	218
SOFIA – MED RÖRLIGHET SOM IDEAL	226
ATT VÄLJA MELLAN OLIKA FRAMTIDER	235
SAMMANFATTNING	244
8. ATT SE TILLBAKA PÅ OCH UTVÄRDERA SITT LIV	247
ATT SE TILLBAKA TROTS ATT DET MESTA AV LIVET ÅTERSTÅR	249
HUR UPPSTÅR OCH FORMAS VÄRDERANDE INSLAG I INTERVJUERNA?	251
I JÄMFÖRELSE MED SCRIPTET	255
I JÄMFÖRELSE MED DET IDEALA LIVET	260
VUXEN ELLER INTE?	268
SAMMANFATTNING	276
9. AVSLUTANDE DISKUSSION	278
LIVSBERÄTTELSEN SOM SITUATIONSBESTÄMD OCH KULTURELLT BETINGAD	279
LIVSBERÄTTELSER I FÖRÄNDRING	280
TVÅ LIFE-SCRIPTS MED OLIKA LADDNING	282
LIFE-SCRIPTS SOM KÖNSKODADE OCH KLASSBESTÄMDA	284
VUXENBLIVANDE MELLAN ERFARENHET OCH FÖRVÄNTAN SENMODERNA LIVSBERÄTTELSER?	288
APPENDIX	293
ENGLISH SUMMARY	297
REFERENSER	307
AVHANDLINGAR VID TEMA KULTUR OCH SAMHÄLLE	322

I. INLEDNING

Många tror liksom att livet går som det går, att det är nästan är lite förutbestämt. Men man gör ju livet. Man bestämmer själv vad man vill göra.

Sofia tystnar, dricker upp den sista colan och lutar sig bakåt mot ryggstödet. Hon tänker inte låta sig stoppas. Allt är kanske inte möjligt, men det är väl inget skäl att låta bli att göra saker? Det viktigaste är väl att våga? Att känna att man faktiskt är på väg någonstans?

Det är en dag i mars vid mitten av 1990-talet. Cafét där vi sitter är nästan folktomt. Utanför fönstret snöar det. Sofia är 15 år och går sista terminen i nian. Hon har ljust, lite rufsigt hår och en pärla i näsan. Först säger hon inte så mycket, men efter en lite trevande inledning kommer samtalet igång. Sedan är det mest Sofia som pratar. Det behövs helt enkelt inte så många frågor för att berättelsen som registreras av bandspelaren på bordet mellan oss ska ta fart. Det är en berättelse som kommer att handla mycket om Sofias bakgrund och nuvarande situation, en berättelse om uppväxten i byn utanför Ludvika, om vardagen som elev i en av stans högstadieskolor, om bästa kompiserna Lotta, om engagemanget i kommunens ungdomsråd, om uteliv och killar – ett liv som Sofia sammanfattar som ”lite struligt, men ganska bra ändå”. Men det är också en berättelse som till ganska stor del handlar om det Sofia vill ska hända, om den framtid hon hoppas på och kanske också lite grann värjer sig mot.

För inte så länge sedan lämnade Sofia in ansökningsblanketten till gymnasiet. Förhandsbesked om hon kommit in eller inte får hon i början av maj, det slutliga beskedet kommer inte förrän någon gång efter midsommar. Gymnasievalet har varit det stora samtalsämnet i skolkorridorerna veckorna innan ansökan skulle lämnas in. Olika alternativ har surrat i luften. Några har vetat precis vad de skulle välja, andra har tvekat eller inte vetat alls. Lite stort har det känts, har en del tyckt, detta att äntligen själv få bestämma. Andra har ryckt på axlarna. Vem bryr sig?

Sofia berättar om en kompis, Rebecka, som vill utbilda sig inom ett hantverksyrke. Närmaste skola med ett sådant gymnasieprogram ligger i Stockholm och Sofia har trott att Rebecka var helt klar över att det var dit hon ville. Nu har det visat sig att Rebecka istället sökt ett helt annat gymnasieprogram, ett som hon egentligen inte alls vill gå, bara för att kunna stanna på hemmaplan. Annars hade hon varit tvungen att lämna sin kille, Kalle, som hon varit tillsammans med sedan i åttan.

– Sabba hela sin utbildning för en kille. Sånt tycker jag är synd. Det borde väl kunna hålla ändå, tycker Sofia.

Själv har Sofia sökt till medieprogrammet i Borlänge fyra mil bort, dit hon får pendla om hon kommer in. Hon längtar efter att komma till en ny stad, byta skola, få nya kompisar. Möjligheten att få byta miljö var en orsak till att hon fastnade för medieprogrammet, en annan att hon så småningom vill ha ett jobb ”där det rör på sig”. Och då kan ett medieyrke kanske passa bra, tror hon.

– Jag vill liksom inte sitta på kontor och skriva maskin hela dagarna. Men journalist verkar kul, eller filmare eller en sån där som presenterar program i tv. Eller reseledare. Huvudsaken är att man kommer ut och får prova på nya saker. Jag vill inte sitta på samma ställe och bli ingrodd.

För Sofias del väntar också andra förändringar. Kvällen innan vi träffas har hon fått veta att hennes mamma bestämt sig för att flytta ihop med sin nya man. Det innebär att Sofia, hennes mamma och syskon måste bryta upp från huset i byn där Sofia växt upp. Sofia berättar att hon blev ledsen när hon fick veta det, även om hon nog räknat med att det så småningom skulle bli så. Sofias pappa flyttade redan för flera år sedan. Sedan dess har hennes mamma klarat både barn och hus på egen hand, något som inte alltid varit helt lätt.

– En del får ju jättemycket pengar av sina föräldrar, men det har aldrig vi fått. Jag har alltid fått kämpa.

Orten dit familjen nu ska flytta ligger i ett grannlän. Sofias yngre syster följer med, men inte Sofia. Dels gillar hon inte sin styvfar något vidare, dels kan hon inte tänka sig att lämna kompisarna i Ludvika.

– Mamma tycker det är jättesvårt. Hon förstår hur jag känner det och vill inte lämna mig, men samtidigt vill hon ju flytta. Vi har pratat om att jag kanske kan bo hos farmor, eller också i en egen lägenhet. Det kan nog vara ganska svårt att bo själv, men jag har ju både farmor och min moster i stan, så de hjälper mig väl får jag hoppas.

Och när gymnasiet är slut? Sofia slår ut med händerna. Ja, vad händer då? Det finns ju så mycket att välja på. Men det är klart, resa skulle hon gärna vilja göra.

– Resa, det har jag jättemycket lust med. Det tycker jag verkar jättekul. Jag vet inte vad det är som lockar mig, men det är väl allt nytt, att få åka i väg ett tag utomlands, träffa nytt folk och göra nya saker. Jag tror det är många som vill det, så på det viset är jag nog inte ovanlig.

– Jobba utomlands, det skulle jag också jättegärna göra. Fick jag ett jobb skulle jag ta det på en gång. Var som helst bara jag vet att det är schyssta förhållanden. Jag har en kompis som är och fiskar tonfisk utanför östkusten i USA. Hon är inne på tredje året nu, tror jag, hon var au-pair först. Sen träffade hon en kille som jobbade på en båt, och så blev hon kvar där nere.

Det Sofia definierar som vuxenliv, ett liv som byggs upp kring jobb, familj och kanske ett hus, ligger långt borta. Fast tanken finns där. Någon gång skulle hon nog vilja bo i ett hus vid en sjö. Men även om livet i det huset till stora delar skulle påminna ganska mycket om det liv hennes mamma nu lever tror Sofia ändå att hon kommer att göra andra val.

– För mamma är det så där att man, barn och villa, det är liksom allt hon behöver. Men jag vill gärna ha nåt mer än det. Jag vill ha den där spänningen som man får när man hittar på något nytt. Jag vill gärna prova på nya saker, ha omväxling. Fast samtidigt vill jag ha den där tryggheten. Att allt jag behöver finns där.

Sofia gör ett starkt intryck på mig den där vinterdagen. Samma känsla får jag när jag tio år senare lyssnar igenom inspelningen med henne igen.

Till stor del är det nog för att den berättelse Sofia formulerar om sig själv där och då i vissa avseenden har en så tydlig riktning. Hon har idéer om vad hon vill göra och sprudlar av lust att ge sig in på nya områden, prova nya saker. Det blir också tydligt hur tidigare upplevelser och erfarenheter på olika sätt spelar in för att forma Sofias bild av sig själv och sin framtid. Men att jag blir så berörd bottenar nog också i att berättelsen samtidigt som den är stark och tydlig är både öppen och mångtydig. Sofia tycks inte blunda för att livet många gånger kan vara komplicerat och att utrymmet för ovisshet och tvekan är stort. Hon verkar heller inte ha några problem med att kombinera sådant som i förstone kan verka motsägelsefullt. Och visst, vad är det egentligen som säger att längtan efter äventyr och trygghet skulle utesluta varandra?

Klockan är halv tolv på förmiddagen när jag skiljs från Sofia. Ett par centimeter nysnö täcker gågatan i Ludvika.

– Hej då, säger hon. Vi ses nån gång.

Så är hon borta.

Kvar i luften hänger en rad frågor: Hur kommer Sofias liv att se ut de närmaste åren? Vad händer i ett längre tidsperspektiv? I vilken grad kommer hon att själv att kunna forma det liv hon vill leva? Frågorna följer med mig när jag går mot bilen.

*

DÄR FRAMTIDEN BÖRJAR

Vad jag inte visste när jag mötte Sofia den där vinterdagen vid mitten av 1990-talet var att jag under tio år skulle fortsätta att hålla kontakt med henne och ett 20-tal av hennes kompisar som jag också intervjuade. Jag fick alltså möjlighet att höra Sofia och de andra berätta vidare om sina liv och vägar in i vuxenlivet. Den här avhandlingen bygger på intervjuer med dessa ungdomar. Som 15-, 17-, 22- och 25-åringar har de delat med sig av sina tankar om sig själva och sin vardag, sina tidigare erfarenheter och sina framtidsplaner. Att jag har kunnat följa samma ungdomar under

en så pass lång tid som tio år gör min studie om inte unik så i varje fall mycket ovanlig.¹

Åren mellan 15 och 25, den tidsperiod under vilken jag följt ungdomarna, innebär generellt sett ett stort kliv i unga människors liv. Det är de år då man i allmänhet frigör sig från föräldrarna och ursprungsfamiljen för att på allvar börja forma en identitet och ett liv som vuxen. Det är en fas i livet där valsituationerna är många och där framtiden länge till stora delar är – eller åtminstone tycks – som ett oskrivet blad. I olika viktiga avseenden måste unga människor ta ställning till hur de vill leva sina liv. Behovet av förebilder gör dem sannolikt särskilt mottagliga för impulser utifrån. Samtidigt har de också mängder av ”ärvda” värderingar och handlingsmönster med sig sedan tidigare. Det är där, i mötet mellan tidigare erfarenheter och impulser från andra håll, som framtiden börjar. Där formas förväntningar för det som ska komma och strategier för att försöka skapa det liv var och en vill ha.

Ungdomar har alltid i någon mån format sina liv annorlunda än tidigare generationer eftersom villkoren och idealen för att bli vuxen hela tiden förändras. Ett växande informationsflöde, en ökad geografisk rörlighet, ändrade förutsättningar på arbetsmarknaden och ökade utbildningskrav – den pågående samhällsomvandlingen tar gestalt på politisk nivå likaväl som i vardagen. Förändringen kan uppfattas som långsam eller snabb, djupgående eller flyktig, som full av möjligheter eller tyngd av begränsningar. Sammantaget ger den de ungdomar som växer upp i dag en mängd nya förutsättningar, normer och ideal att förhålla sig till, jämfört med föräldragenerationen. De ”färdiga” lösningarna tycks färre än tidigare och som en följd av det förväntas ungdomar göra en mängd aktiva val. Framtiden läggs i högre grad, på gott och ont, i den enskildes händer. I praktiken är det val som ofta uppfattas och beskrivs som öppet förstås inte alls helt fritt. Klass, kön, etnicitet, personlighet och givna yttre förutsättningar har betydelse både för vad en ung människa strävar

1 Bristen på longitudinella ungdomsstudier påtalas i en genomgång av nordisk ungdomsforskning, se Waara 2001, s 29. Ett par exempel på longitudinella kvalitativa ungdomsstudier är Du Bois-Reymond, Plug, Te Poel & Ravesloot 2001, som bygger på en studie där ett hundratal nederländska ungdomar återkommande intervjuats under en tioårsperiod, och Johansson 2003, där fem svenska ungdomar har följts under fem år.

efter och tror sig kunna uppnå, och för vad som i realiteten går att förverkliga.

Samtidigt är det inte bara villkoren för att bli vuxen som har förändrats. Mycket tyder också på att själva innebörden i att "vara vuxen" långsamt håller på att bli en annan och mindre definitiv. Forskare talar om att ungdomstiden både har förlängts och blivit mindre tydlig som övergångsfas betraktad. Unga människor mognar tidigare och handlar eller förväntas handla på ett sätt som tidigare varit förbehållet vuxna, samtidigt som det tar allt längre tid för ungdomar att etablera sig i samhället. Övergången till vuxenlivet innebär inte automatiskt att ungdomar slutar att "vara unga". Ungdomlighet har blivit ett ideal som omfattas av alla, ungdomar som vuxna. Och om alla vill vara unga – vad innebär det då att bli och vara vuxen?

VUXENBLIVANDE OCH LIVSBERÄTTELSE

Inom äldreforskningen har det på senare år vuxit fram en insikt om att en människas syn på det liv hon har bakom sig spelar stor roll för hur hon upplever sin ålderdom. Den äldre människans upplevelse av att bli gammal måste alltså för att bli begriplig sättas i relation till den livsberättelse hon formulerar.² Jag är övertygad om att det på liknande sätt är fruktbart att relatera vuxenblivande till unga människors livsberättelser.³ Melucci karakteriserar tonåren som den period i livet då människan börjar uppleva tid som en meningsfull dimension av den egna identiteten.⁴ Det är en upplevelse med både biologiska och kulturella förtecken. Kroppen förändras samtidigt som den unga människan möter utifrån kommande krav på mognad och ansvarstagande. Detta leder hos den som är ung till en begynnande förståelse av vad det kan innebära att befinna sig i den process som ett livslopp utgör. Det är en förståelse där den förändring mot

2 Öberg 1997, s 9.

3 En rad exempel finns på studier som lägger ett biografiskt perspektiv på vuxenblivande, se t ex Serdedakis & Tsiolis 2000, Du Bois-Reymond, Plug, Te Poel & Ravestloot 2001, Du Bois-Reymond & Stauber 2005, Leccardi 2006. I vilken grad dessa studier talar om biografier som konstruktioner varierar dock.

4 Melucci 1996, s 6 f.

ett mera otydligt vuxenblivande som beskrivits ovan obönhörligt letar sig in. Melucci karakteriserar förlusten av de tydliga sociala övergångar som var och en tidigare hade att passera på väg mot vuxenlivet som ett brott mellan social och biografisk tid. Också Giddens understryker kopplingen mellan identitetsskapande och ett aktivt förhållningssätt till tiden.⁵

Att uppfatta tid som en dimension av den egna identiteten handlar i hög grad om att bli medveten om och reflexivt förhålla sig till hur dåtid, nutid och framtid griper in i varandra i anslutning till det egna livsloppet. Också i det avseendet gör sig den pågående samhällsomvandlingen påmind. Leccardi framhåller att nuet får en annan roll i ett samhälle präglad av traditionsupplösning och osäkerhet.⁶ Nuet tenderar då att uppfattas och framställas inte bara som det centrala tidsperspektivet utan också som autonomt i förhållande till det förflutna och framtiden. Detta får tydliga konsekvenser för hur ungdomar hanterar övergången till vuxenlivet, menar hon.

Att bli vuxen är en komplex process som tar lång tid, vilket understryker värdet av en longitudinell forskningsansats vad gäller vuxenblivande. Men mot bakgrund av vad som tidigare anförts i det här kapitlet, vill jag alltså också se vuxenblivande som en process där den enskilda människans förhållande till tiden i sig spelar en viktig roll. Vuxenblivande handlar i hög grad om en strävan efter identitet, självständighet och en plats i samhället, ett arbete där erfarenheter av det förflutna på olika sätt, i olika grad och mer eller mindre reflekterat tvinnas samman med förväntningar inför framtiden. Detta samspel mellan dåtid, nutid och framtid aktualiseras när unga människor berättar om sig själva och sina liv. Detta talar för det ovanliga grepp jag tar i den här avhandlingen: Att anlägga ett livsberättelseperspektiv på de intervjuer jag gjort med ungdomar. Merparten av den forskning som använder ett sådant perspektiv är inriktad mot äldre människor, den ålderskategori som förväntas ha störst behov och intresse av att blicka tillbaka, sammanfatta och reflektera över livet. Jag menar alltså att ett livsberättelseperspektiv bör ha mycket att tillföra ungdomsforskningen. Med det inte sagt att unga människors livsberättelser nödvändigtvis behöver fungera på samma sätt som äldre människors.

5 Giddens 1991/1997, se t ex s 68 f, 96 f, 106, 254.

6 Leccardi 1999.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

I en livsberättelse artikuleras en enskild människas personliga upplevelser och uppfattningar. Samtidigt formas varje livsberättelse också i relation till en social och kulturell kontext.⁷ Varje människa hämtar sina referenser, tolkningar, önsknings och mål från sin kulturella samtids. Samtidigt formar hon utifrån egna erfarenheter sin egen individuella version av denna samtids. Dessa individuella versioner är dock inte mer individuella än att de också återspeglar tydliga kollektiva mönster både med avseende på hur berättelserna utformas och vad de uttrycker. Vid studier av livsberättelser är det viktigt att rikta ljuset mot denna dubbelhet. Historiska och individuella förlopp är ömsesidigt beroende. De påverkar och speglar alltid varandra.

Med utgångspunkt i detta och det som tidigare sagts om förändrade kulturella innebörder av att bli och vara vuxen och om den bärande roll ett mer eller mindre reflekterat förhållningssätt till dåtid, nutid och framtid spelar i vuxenblivandet, kan avhandlingens syfte och ett antal frågeställningar formuleras:

Syftet med avhandlingen är att undersöka hur ett antal unga människor berättar om och reflekterar över sina liv och hur olika betydelser av att bli vuxen konstrueras i deras livsberättelser. För att söka svar på detta låter jag arbetet kretsa kring följande frågor:

- På vilka sätt samspekar erfarenhet och förväntan i de intervjuade ungdomarnas livsberättelser?
- Hur relaterar ungdomarna sina berättelser till dominerande kulturella narrativer?
- Hur konstrueras betydelser av att bli och vara vuxen i deras livsberättelser, och hur förändras dessa konstruktioner över tid?

7 Thorsen 1998, s 17.

AVHANDLINGENS DISPOSITION

Avhandlingen är indelad i nio kapitel. I detta *första kapitel* har jag lagt en grund för undersökningen genom en snabbskiss av det forskningsmässiga sammanhang som studien ingår i, samt genom att formulera syfte och frågeställningar och redogöra för avhandlingens disposition.

Kapitel 2 syftar till att lägga en teoretisk grund för att diskutera intervjumaterialet som en del i en vidare kulturell och samhällelig kontext. Det gör jag genom att dels problematisera begreppen ålder, ungdom och vuxenblivande och dels kritiskt belysa och diskutera den stundtals ganska yviga diskussion kring senmodernitet som ofta refereras inom ungdomsforskningen.

I *kapitel 3* ger jag mitt val att anlägga ett livsberättelseperspektiv på materialet en ordentlig genomlysning. Jag mejslar också ut de analytiska begrepp jag behöver för att kunna ta mig an empirin. Texten kan ses som ett fördjupat metodkapitel, men är minst lika mycket att betrakta som ett försök till en teoretisk förståelse av livsberättelsen som företeelse och av olika sätt att närma sig den vetenskapligt.

I *kapitel 4* delger jag läsaren förutsättningarna för min egen studie. Jag presenterar intervjumaterialet och diskuterar i anslutning till det ural, kontext, metod, etik och framställning.

I *kapitel 5* ger jag mig i kast med empirin. I detta och nästföljande kapitel fokuserar jag ungdomarnas erfarenhetsrum, det vill säga hur de förstår sitt förflutna. I detta kapitel gör jag det genom att undersöka hur de väljer ut och skildrar enskilda händelser inom ramen för en längre berättelse om det egna livet och därmed också om vuxenblivandet.

I *kapitel 6* analyserar jag två sinsemellan ganska olika livsberättelser i sin helhet. Jag är intresserad av hur ungdomarna länkar samman enskilda händelser till en intrig och hur denna intrig kan förstås i egenskap av livsloppsbeskrivning respektive meningskonstruktion. Jag undersöker också vad de två livsberättelserna har att säga om olika sätt att bli och vara vuxen.

I *kapitel 7* undersöker jag ungdomarnas förväntanshorisonter, eller föreställningar om framtiden. Jag gör det med avseende på hur framtidsperspektiv av olika slag dels vävs in i intervjuerna och dels samspelar

med tidigare erfarenheter och impulser av andra slag. En fråga i detta kapitel är också vilket handlingsutrymme ungdomarna tilldelar sig själva i förhållande till framtiden: I vilka avseenden och i vilken grad tror de sig kunna forma sina framtida vuxna liv?

I *kapitel 8* undersöker jag hur ungdomarna blickar tillbaka på och utvärderar sina liv. Viljan att göra detta inom ramen för en livsberättelse sägs tendera att öka med stigande ålder. Jag är intresserad av i vilken grad och på vilka sätt detta tar sig uttryck i ungdomarnas berättelser, och av vad sådana reflektioner har att säga om deras vuxenblivande.

I det *nionde och sista kapitlet* för jag samman resultat från de olika kapitlen i en sammanfattande diskussion kring ungdomars sätt att berätta om sina liv i termer av dåtid, nutid och framtid och om de starka life-scripts som utgör återkommande inslag i sådant berättande. Därefter diskuterar jag betydelse av klass, kön och föreställningar kring olika platser i berättelserna. Jag går sedan in på frågan om vad dessa livsberättelser på ett mera övergripande plan har att säga om unga människors förståelse av att bli och vara vuxna.

2. ATT BLI VUXEN

Som ett grundackord i den här studien ligger frågor om vad vuxenblivande kan innebära och hur det kan förstås. I det här kapitlet lägger jag en teoretisk grund för att senare kunna undersöka och diskutera olika aspekter av detta med att ”bli vuxen” utifrån de livsberättelser ungdomarna formulerar. Inledningsvis gör jag det genom att problematisera några för studien relevanta begrepp, som ålder, ungdom och vuxenblivande. Min ingång är kulturforskarens. Jag är alltså framför allt intresserad av begreppens kulturella innebörder.

Därefter relaterar jag denna begreppsdiskussion till det teoretiska ramverk där begreppet senmodernitet utgör ett nav, en teoretisk diskussion som ofta har fått och får utgöra en tolkningsram inom ungdomsforskningen.⁸ Anledningen till att jag valt att lägga tyngdpunkten på denna teoretiska tradition är att jag menar att den har lämnat ett viktigt bidrag till diskussionen om den pågående samhällsomvandlingen och därmed också till diskussionen om villkoren för att växa upp och etablera ett självständigt liv som vuxen. Det innebär dock inte att teorier av det slaget utan vidare kan appliceras direkt på empiriskt material. De tendenser som beskrivs är övergripande och därmed också starkt generaliserande. En av slutsatserna från en genomgång av svensk ungdomsforskning från

8 Exempel på sådana ungdomsstudier är Sörbom 2002, Johansson 2003, Jonsson 2003, Yndigejn 2003.

åren 1995-2001 är också att ungdomsforskare bör förhålla sig mer kritiska till denna typ av metateorier.⁹

Två forskare som tagit denna uppmaning på allvar är Krange och Øia som i sin bok *Den nye moderniteten: Ungdom, individualisering, identitet og mening* ger modernitetsteoretikernas huvudteser en grundlig teoretisk och empirisk genomlysning. Mot bakgrund av denna genomgång ifrågasätter de sedan starkt framför allt den tes om radikal individualisering som genomsyrar detta perspektiv.¹⁰ Kranges och Øias text har haft mycket att tillföra den diskussion jag själv för kring detta. Kapitlet avslutas med ett resonemang kring den starka tonvikt som läggs vid förändring och ”det nya” i denna typ av teorier. Jag ställer frågan om teorier av det slaget möjligen är att betrakta som Stora Berättelser. Det skulle i så fall innebära att de inte bara kan ses som verktyg för analys och tolkning, utan också i någon mening som en del av det empiriska materialet – som en del i den tolkningsprocess Giddens benämner dubbel hermeneutik.¹¹

ÅLDER SOM KULTURELL KONSTRUKTION

Ålder kan framstå som en neutral kategorisering, men ålder har också ett kulturellt innehåll. I västvärlden betyder en människas ålder mycket både för hur hon ser på sig själv och för hur hon betraktas av andra.¹² Synen på en människas livslopp som en kronologi sätter upp relativt strikta ramar som varje individ har att förhålla sig till. Att vara i en viss ålder innebär att man måste förhålla sig till en standardiserad berättelse om vad det innebär att vara i denna ålder. Vissa saker bör man göra i en viss ålder, andra inte. Av stor betydelse för att en människa betraktas som normal är därmed att hon kan sägas vara ”jämnårig med sig själv”.¹³ Hur livsloppet förväntas bli har också i hög grad med föreställningar om

9 Jonsson, Helve & Wichström 2003, s 37 ff.

10 Krange & Øia 2005.

11 Giddens 1976/1993, s 86 f.

12 Hockey & James 2003, s 3 ff, Blaakilde 2004, Heggli 2004, s 5, Gubrium, Holstein & Buckholdt 1994, s 5 ff, Krekula, Närvänen & Näsman 2005.

13 Heggli 2004, s 5. För en mera utförlig diskussion kring detta se Gubrium, Holstein & Buckholdt 1994, s 79 ff.

kön att göra.¹⁴ De förväntningar som riktas mot kvinnor respektive män skiljer sig avsevärt på viktiga punkter. Självklart spelar även andra maktordningar in när ålder konstrueras, som exempelvis klass och etnicitet.¹⁵

Ålder utgör i sig en hierarkisk ordning med vuxen kategorin som den överordnade. Kategorin vuxna konstrueras som det som uppfattas som naturligt och normalt, medan barndom, ungdom och ålderdom snarare konstrueras som det som avviker från normen.¹⁶ Med en sådan uppdelning i fyra livsfaser blir det svårt att använda beteckningen vuxen för livsfasen mellan ungdom och ålderdom. Personer som betecknas som äldre är ju också vuxna. Beteckningen medelålder fungerar heller inte bra som samlingsnamn eftersom den svårligen låter sig appliceras på de lägre åldrarna som inkluderas i denna livsfas, det vill säga vuxna i 30-årsåldern. Ett alternativ är att istället använda begreppet mellanålder, som Jönsson föreslår.¹⁷ Det är en beteckning som vid sidan av att den är mera precis också har fördelen av att vara fri från konnotationer till dominans och överordning. Som begrepp signalerar mellanåldern snarare en mellanposition.

Lee renodlar tanken på vuxen kategorin som normativt producerande genom att ställa de två huvudkategorierna vuxna och barn mot varandra.¹⁸ Det har funnits och finns fortfarande i det västerländska samhället en mycket stark tendens till att se vuxna och barn som två helt olika sorters människor, menar han. Vuxna betraktas som "human beings", som fullbordade människor, kapabla att tänka och handla fritt, värda respekt. Barn utgör de vuxnas direkta motsats. De är "human becomings", ofullbordade människor, oförmögna att tänka och handla oberoende av andra. Den beroendeställning barn av nödvändighet befinner sig i gör dem underordnade. Som human becomings befinner de sig på väg mot det mål som vuxenlivet utgör. Därmed betraktas de också hela tiden i relation till detta mål.

Lee betonar att dessa föreställningar kring barn respektive vuxna

-
- 14 Ginn & Arber 1995, Krekula, Närvänen & Näsman 2005, s 82 f.
 15 För en diskussion om betydelsen av ålder i intersektionell analys respektive vikten av ett intersektionellt perspektiv i åldersbaserad forskning, se Krekula, Närvänen & Näsman 2005.
 16 Heggli 2004, s 6 ff, Blaakilde 2004, s 75.
 17 Jönsson 2002, s 101 f, se även Heggli 2004, s 7.
 18 Lee 2001/2005.

är produkter av den historiska utvecklingen och som sådana öppna för förändring. En sådan är också på väg, menar han. Den pågående ekonomiska, politiska och sociala omvandlingen av samhället har börjat erodera denna förståelse av vad det innebär att vara vuxen respektive barn. Ett tydligt exempel på det utgör det faktum att många vuxna lever under högst osäkra villkor. Den som tidigare hade uppnått en stabil anställning och levde i ett fast förhållande hade få förändringar att vänta, utom möjligen eventuella barns ankomst. Detta gäller inte längre, menar Lee. Vuxna strävar efter stabilitet, men förväntar sig inte att den stadga som eventuellt uppnåtts på ett visst område ska vara hela livet. "Change and incompleteness have entered adulthood as principles for living that replace stability and completeness. In other words, one of the main bases for the clear contrast between adulthood and childhood is being eroded", skriver han.¹⁹ Detta får – eller borde få – långtgående konsekvenser för synen på vad det innebär att vara barn, framhåller han. Barn kan inte längre entydigt förstås som en kategori på väg mot att bli human beings. Istället är alla, barn som vuxna, att betrakta som både human beings och human becomings, som individer som både är och befinner sig i ständig tillblivelse, vilket leder till ett behov av en nyorientering vad gäller vetenskapliga förhållningssätt och begrepp.

Också Mørch för fram tanken att betydelsen av att vara vuxen håller på att förändras.²⁰ Det som tidigare kännetecknade unga människors liv – lärandet och sökandet – framhålls nu i många sammanhang som en central del av alla människors liv. Mørch är en av de forskare som använder beteckningen "yo-yo-ization", för att karakterisera unga människors sätt att hoppa mellan positioner som "unga" respektive "vuxna".²¹ Beteckningen "unga vuxna" har vunnit spridning inom forskning men också på andra håll i samhället.²² Det kan tolkas som ett konkret uttryck för de betydelseförskjutningar som under de senare årtiondena ägt rum vad gäller kategorierna ung respektive vuxen.

Den diskurs som utvecklats kring de olika åldersfaserna rymmer en intressant paradox, framhåller Heggli. Samtidigt som synen på ålder byg-

19 Lee 2001/2005, s 8.

20 Mørch 2003, s 53 f.

21 Mørch 2003, s 53. Se även EGRIS 2001, s 102.

22 Se t ex Biggart & Walther 2006, s 43 f, Kugelberg 2000, EGRIS 2001, s 103.

ger på allt mer utmejslade kategorier och en finmaskigare indelning än tidigare, så har utrymmet för gränsöverskridanden ökat. Ålder har kommit att få en mer flexibel kulturell betydelse.²³ Blaakilde hävdar i enlighet med detta att vi har tagit steget in i en ”postkronologisk” tid där kronologiskt baserade åldersskillnader suddas ut, samtidigt som kronologier fortfarande styr mycket av vårt tänkande.²⁴ Lee understryker med sitt försök att lösa upp dikotomin barn-vuxna samma tendens mot en mer flexibel syn på ålder som Heggli och Blaakilde lyfter fram. Själv sympatiserar jag med tanken att alla, vuxna som barn, är att betrakta som både human beings och human becomings. Samtidigt ser jag det som viktigt att framhålla den motsatta tendens som Blaakilde tar upp och som på sätt och vis också går som ett stråk genom Lees resonemang: det faktum att starka föreställningar ofta fortsätter att utgöra en verksam kraft långt efter det att de har förlorat sin empiriska bärighet. Därmed kan sådana föreställningar inte bara betraktas som falska bilder av den empiriska verklighet de refererar till, utan måste ses som en del av den. Att ålder får en allt mer flexibel kulturell betydelse innebär alltså av nödvändighet en mera öppen syn på vad det innebär att vara barn respektive vuxen. Men samtidigt måste de starka föreställningar som lever kvar i samhället om barn som human becomings och vuxna som human beings beaktas för vad de gör med synen på vad det innebär att vara vuxen respektive barn. Närvänen och Näsman understryker just denna återverkan: att kollektiva föreställningar om en viss livsfas får stor betydelse för vilka erfarenheter och möjligheter individen upplever att hon eller han har under denna och andra livsfaser.²⁵

BEGREPPET UNGDOM

Vad innebär det då att som ung vara ”jämnårig med sig själv”? En dominerande föreställning om vad som karakteriserar ungdomstiden har sin grund i den utvecklingspsykologiska tanken att ungdomar befinner sig i en övergångsfas då de förväntas mogna både som individer och samhälls-

23 Heggli 2004, s 6.

24 Blaakilde 2004, s 76 ff.

25 Närvänen & Näsman 2004.

medlemmar.²⁶ Som övergångsfas konstrueras ungdomstiden i relation till de livsfaser som föregår respektive följer på den, det vill säga barndom och mellanålder. Ungdomar uppfattas skilja sig från barn genom en större individuell självständighet, och från mellanålderns vuxna genom ett större ekonomiskt och socialt beroende av andra. Att vara ung handlar därmed till stor del om att vara på väg mot det oberoende som kännetecknar vuxentillvaron. Den som är ung förväntas frigöra sig från olika typer av bindningar, skapa egna sociala nätverk samt bygga upp sin kunskap och kompetens.²⁷ Det är en process med starka kopplingar till en abstrakt idé om vad det innebär att vara en fri och självständig individ.²⁸ Här utgör synen på vuxna som human beings en grundförutsättning. I enlighet med det är också självständighet ett av de starkaste uppfostringsidealen.²⁹

Att vara ung handlar dock långtifrån bara om att vara på väg någon annanstans. Ungdomstiden tillskrivs också en egen särart och ett mycket tydligt egenvärde, ett perspektiv som utgör en viktig utgångspunkt inte minst inom ungdomskulturforskningen.³⁰ Att vara ung handlar i den meningen om att pröva sig fram, överskrida gränser och söka nya uttryck. På diskursiv nivå har begreppet ungdom blivit synonymt med å ena sidan en uppsättning eftersträvansvärda ideal som hälsa, skönhet, njutning, sexualitet, frihet och självförverkligande, och å andra sidan en problembild innefattande bland annat arbetslöshet, våld, drogmisbruk och självsvält.³¹ Sådana bilder reproduceras inte minst genom olika medier. Vad gäller de positivt laddade bilderna så bärs dessa fram av globala mode- och stilelement och en global musikkultur. Här finns en stark koppling mellan ungdomen och det urbana. Staden ses som den givna platsen för ungdomliga livsformer.³² Föreställningar av det här slaget säger naturligtvis något om den speciella position ungdomar befinner sig i. Samtidigt finns också risken att de mer eller mindre oreflekterat tas för givna. Exempelvis påpekar Miles att sociologer av tradition tenderat att fokusera

26 Kugelberg 2000 tar fasta på detta som en av flera diskurser kring ungdomstiden. För en bredare diskussion om begreppet ungdom se Yndigegn 2003, s 37 ff.

27 Yndigegn 2003, s 39.

28 Gordon & Lahelma 2002, s 2.

29 Heggli 2004, s 9 ff.

30 För en genomgång av ungdomskulturbegreppets utveckling, se Bjurström 1997.

31 Miegel 1994, Miles 2000, s 2 f.

32 Waara 1996.

antingen på extrema ungdomskulturella uttryck eller på ungdomar med problem, något som fått återverkningar på sättet att generalisera kring ungdomstidens särart.³³ Waara understryker på liknande sätt hur den starka koppling som görs mellan ungdomlighet och urbanitet kan medföra att ungdomskulturforskare väljer att studera ”representationer av något man tror är ungdomar”.³⁴

En särskild kategori föreställningar kring ungdom kopplar samman begreppen ungdom och framtid. Till ungdomar som kategori knyts ofta både farhågor och förhoppningar. Lindgren visar i sin avhandling hur ungdomar genom större delen av 1900-talet fungerat som en sorts ”modernitetens markörer”, eller annorlunda uttryckt som symboler för den sociala och kulturella omvandlingen av samhället.³⁵ Tanken att ungdomar sitter inne med kunskap om det framtida samhället genomsyrar på ett mer direkt sätt den gren av ungdomsforskningen som är inriktad mot studier av värderingsförskjutningar.³⁶ Den går också som ett stråk genom ungdomskulturforskningen, där ungdomar har tillskrivits en närmast seismografisk förmåga att avläsa samhälleliga förändringar som de sedan gestaltar.³⁷

Heggli diskuterar det paradoxala i att vuxen kategorin är överordnad samtidigt som ungdomen utgör en så stark norm.³⁸ Förklaringen ligger i att det inte är ungdomar som utgör normen utan ungdomlighet, framhåller hon. Ungdomlighet konstrueras kring kropp, kläder, musik etc och är att betrakta som ett teckensystem med stark symbolisk laddning. Unga och vuxna strävar efter samma ungdomlighet, men de vuxna vill i övrigt inte dela de ungas villkor. Omvänt, vill jag tillägga, strävar säkert de flesta ungdomar efter att bli vuxna i meningen självständiga, samtidigt som många kanske värjer sig mot andra sidor av ett tänkt vuxenliv, som vissa vanor, rutiner och konventioner. Ett uttryck som fångar något av denna dubbla inställning till att bli vuxen är ”vuxenpoäng”. På Internet finns när detta skrivs utlagt flera tester där den som vill kan räkna sådana

33 Miles 2000, s 3.

34 Waara 1996, s 47.

35 Lindgren 2002.

36 Se t ex Anderson, Fürth & Holmberg, 1997, Fürth 2002.

37 Fornäs 1994, s 14, Lalander & Johansson 2002, s 21 f.

38 Heggli 2004, s 7 f. Jfr Mørch & Andersen 2006, s 74 .

vuxenpoäng för att genom detta få en fingervisning om den egna graden av vuxenhet.³⁹ Dessa tester utgör med sina frågor om fritidshus, parmiddagar, Icakort och pensionsförsäkringar en skämtsam illustration till det paradoxala med att bli vuxen: att självständighet fordrar uppoffringar i form av sådant som också associeras med ofrihet.

Även om ungdom inte utgör någon enhetlig grupp så är ungdomskategorin alltså meningsbärande på en diskursiv nivå.⁴⁰ Så här långt kan vi konstatera att ungdomstiden konstrueras både som en förberedelseperiod och som en tid med särart och egenvärde.⁴¹ Unga människor ska i ökande grad etablera sig i samhället för att så småningom bli ekonomiskt och socialt självständiga. Men de förväntas också ta vara på den särskilda frihet och de möjligheter att pröva sig fram som ungdomstiden erbjuder. Det är en dubbelhet som sannolikt får stor betydelse för hur unga människor organiserar och förstår sina liv.

FRÅN UNG TILL VUXEN

Synen på ungdomstiden som en övergångsfas innefattar ett antal övergångar (transitions), av Mitterauer kallade cesurer.⁴² Vilka dessa övergångar är, i vilken ordning de kommer, hur de är utformade och vilka betydelser de tillskrivs varierar tidsmässigt, socialt och kulturellt, framhåller Mitterauer. Hur samhället fungerar vid en viss tidpunkt har givetvis betydelse, men utöver det har villkoren för att forma ett vuxet liv alltid varierat mellan platser, kön och olika sociala miljöer.⁴³

Vuxenstatus har under senare decennier framför allt kommit att förknippas med avslutad utbildning, etablering på arbetsmarknaden, sammanboende och föräldraskap.⁴⁴ Att ha jobb och familj prioriteras högt av

39 <http://www.vuxenpoang.se>, <http://www.vuxenpoang.com>, <http://susning.nu/vuxenpo%E4ng>

40 Jfr Wyn & White 1997, s 4.

41 Jfr Kugelberg 2000.

42 Mitterauer 1986/1991, s 51 ff.

43 För en historisk genomgång av villkoren för svenska kvinnors vuxenblivande, se Czapliska 1993.

44 Waara 1996, Oinonen 2003.

de flesta unga svenskar.⁴⁵ Central i denna process av tilltagande vuxenstatus är etableringen på arbetsmarknaden eftersom den för de flesta utgör grunden för en självständig ekonomi och därmed också för ett självständigt liv. Jacobsson framhåller att det spelar stor roll var i denna etableringsprocess en ung människa befinner sig: ”En person som fortfarande bor hos sina föräldrar och är ogift, tillskrivs av den sociala omgivningen i allmänhet andra egenskaper i jämförelse med en lika gammal person som flyttat hemifrån, bildat eget hushåll och fått barn. En människas vuxenstatus beror således till stor del på hur långt man kommit i att etablera ett självständigt liv.”⁴⁶

Hur etableringsmönstret ser ut vid en viss tidpunkt hänger i hög grad samman med samhällsutvecklingen i stort. I en rapport från Ungdomsstyrelsen listas en rad konkreta förutsättningar som direkt påverkar ungdomars möjligheter att etablera sig vid en bestämd tidpunkt:

Hur lätt är det att få ett arbete? Är det låg- eller högkonjunktur?
Hur ser utbildningssystemet ut, hur många platser finns det på universitetet och högskolorna? Hur lätt är det att få tag i en bostad?
Hur är socialförsäkringssystemet utformat? Vilken roll har föräldrarna för ungdomarnas försörjning?⁴⁷

Andra strukturella orsaker spelar också in.⁴⁸ En avgörande sådan är ungdomskullarnas storlek. Forskning visar på en längre utbildningstid bland ungdomar i stora kohorter, detta som en följd av ökad konkurrens på arbetsmarknaden. För ungdomar i små kohorter gäller det omvända. De har lättare att få jobb och ger sig därmed tidigare ut på arbetsmarknaden. Etableringsmönstret varierar också med de enskilda individernas kön, socioekonomiska bakgrund, utbildningsnivå, födelseland och bostadsort. Av stor betydelse är också vilka föreställningar, normer och ideal som dominerar i samhället vid en viss tidpunkt kring att flytta hemifrån, utbilda sig, få ett arbete och bilda familj.

En tydlig tendens i hela västvärlden är att det tar allt längre tid för unga människor att etablera sig på arbetsmarknaden och i resten av

45 Ungdomsstyrelsen 1998.

46 Jacobsson 2000, s 41.

47 Ungdomsstyrelsen 2005, s 30.

48 Ungdomsstyrelsen 2005, s 30.

samhället.⁴⁹ Denna förlängning hänger nära samman med ökade utbildningskrav och en osäker arbetsmarknad.⁵⁰ Etableringsmönstren har också blivit allt mer differentierade. Wallace och Kovatcheva pekar på det paradoxala i att etableringstiden är så lång. Den yngre generationen är den mest privilegierade någonsin både i materiellt och kulturellt avseende, med ett omfattande stöd av föräldrar och samhälle. Samtidigt utgör dagens unga den mest marginaliserade ungdomsgenerationen i förhållande till vad som tidigare utgjort en normal integration i samhället.⁵¹ Situationen ser dock olika ut för ungdomar från olika typer av familjer. Det är i ökande grad ekonomi och i vilken utsträckning föräldrar vill och kan stötta sina barn som avgör vilka resurser en ung människa förfogar över.⁵²

Biggart och Walther framhåller att det för en betydande minoritet av alla ungdomar handlar om en betydligt mera komplex och motsägelsefull process än vad som låter sig fångas i adjektiv som förlängd och differentierad. De beskriver denna process som präglad av ”Yo-Yo-Transitions”.⁵³ Vuxenblivande kan inte beskrivas som *en* övergång, menar Biggart och Walther. Istället handlar det om en mängd övergångar inom olika sfärer, som utbildning, arbete, livsstil, familj, sexualitet, privatliv etc. Var och en av dessa övergångar följer sin egen logik och rytm, samtidigt som övergångarna är länkade till varandra och måste kunna jämkas samman inom ramen för en enskild biografi. Trots att detta förhållande uppmärksammats över hela Europa sedan 1980-talet fortsätter det linjära övergångsperspektivet att dominera forskningen med övergången mellan utbildning och arbete som den allra mest studerade.⁵⁴ Övergångsperspektivet, som det i allmänhet tillämpas, bygger på en modell där övergången inramas av en start- och en slutpunkt.⁵⁵ Om den övergång som finns

49 Se t ex Wallace & Kovatcheva 1998, EGRIS 2001, Furlong, Cartmel, Biggart, Sweeting och West 2003, Ungdomsstyrelsen 2005, s 31, Mørch & Andersen 2006, s 74.

50 Wallace & Kovatcheva 1998, s 85 ff.

51 Wallace & Kovatcheva 1998, s 17.

52 Wallace & Kovatcheva 1998, s 115.

53 Biggart & Walther 2006, se även Mørch 2003, s 53, jfr Wallace & Kovatcheva 1998.

54 Cavalli & Galland 1995, Dwyer & Wyn 2001, Pollock 2002, s 59, Biggart & Walther 2006, s 43.

55 Pollock 2002, s 60.

däremellan beskrivs som rak eller obestämd spelar egentligen ingen roll – perspektivet är i grunden för statiskt för att kunna begreppslicgöra vad som faktiskt händer unga människor, menar Pollock. Ett tydligt tecken på detta är de ”åldersförändringar” övergångsbegreppet uppvisar:

‘Fractured’, ‘fragmented’, ‘protracted’, ‘blocked’, ‘incomplete’, ‘delayed’ and ‘cyclical’ have all become prefixes to ‘transition’ in increasingly frustrated attempts to describe the life-trajectories of young people.⁵⁶

Pollocks poäng är att det fortfarande är viktigt att lägga ett övergångsperspektiv på ungdomar, men att detta perspektiv måste omformuleras för att svara mot de mer öppna processer som dagens unga befinner sig i. Han säger också att metoder för att samla, analysera och representera övergångsdata måste bli mer känsliga för dynamiken mellan kontext, tid och det faktum att människor besitter mångsidiga identiteter.

VUXENBLIVANDETS VILLKOR

– MED SENMODERNITET SOM TEORETISK RAM

Hur ser villkoren ut för ungdomars inträde i vuxenlivet vid 2000-talets början? De flesta samhällsforskare tycks ense om att det moderna samhället under de senaste decennierna har gått in i en ny fas. Oenigheten är större om hur genomgripande denna förändring egentligen är.⁵⁷ Ska den uppfattas som ett brott med det gamla eller som en gradvis övergång till något nytt? En del forskare väljer att betona brottet och talar i enlighet med det om det postmoderna samhället. Andra beskriver utvecklingen i termer av en fördjupad modernitet och använder då etiketter som senmodernt eller högmodernt samhälle. En klar skiljelinje går här mellan teoretiskt och mer empiriskt inriktade forskare, där de senare nästan genomgående värjer sig mot idén om ett postmodernt samhälle. Själv finner jag det rimligt att tala om samhället i termer av senmodernitet. Även om förändringar av olika slag är påtagliga så kännetecknas samtidigt många samhällsliga strukturer och kulturmönster av stor tröghet.

56 Pollock 2002, s 63.

57 För en diskussion kring detta se Schoug 1999.

Begreppet senmodernitet introducerades i ungdomsforskningen av kultur- och medieforskaren Johan Fornäs 1987.⁵⁸ Internationellt slog det igenom med kultur- och samhällsteoretiker som Paul Willis, Anthony Giddens och Scott Lash i början av 1990-talet.⁵⁹ Den diskussion som kommit att vidareutvecklas ur detta utgör i dag ett stort teorikomplex. Teorierna är inte bara många, de pekar också delvis åt olika håll. Detta i kombination med att det handlar om teorier under utveckling gör det svårt att få en överblick över fältet.

Giddens lyfter i böckerna *Modernitetens följder* och *Modernitet och självidentitet* fram den ökande globaliseringen respektive individualiseringen som det senmoderna samhällets två främsta kännetecknen.⁶⁰ Dessa tendenser kan verka motstridiga, men är i själva verket tätt sammankopplade, menar han. När sociala samband sträcks ut över allt större geografiska områden så får det till följd att människors individuella ställningstaganden blir viktigare. Giddens identifierar tre betydelsefulla aspekter av denna ökande globalisering respektive individualisering. Den första är åtskiljandet av tid och rum, det vill säga det faktum att konsekvenserna av olika handlingar inte längre är direkt knutna till den plats där de utförs. Detta bidrar till en avtraditionalisering, i meningen att lokala seder och nedärvda föreställningar förlorar i betydelse. Den andra aspekten avser en ”urbäddning” (disembedding) av sociala relationer, som innebär att mänskliga relationer lyfts ur sina sociala sammanhang och sprids ut, såväl geografiskt som i tiden. Den tredje aspekten är den ökade reflexiviteten på alla nivåer. Tankar och handlingar bryts mot varandra och utsätts för ständiga omprövningar. Senmoderniteten är också förknippad med osäkerhet och risktagande. Med individualiseringen följer att ett allt större ansvar läggs på den enskilda individen, trots att förutsättningarna för att ta ett sådant ansvar hela tiden minskar: Världen blir allt mer sammansatt och därmed svårare att överblicka. Förändringstakten och förändringarnas räckvidd gör att det handlar om ett verkligt brott i utvecklingen, eller som Giddens skriver, om diskontinuiteter på olika områden. Det moderna samhället har också resulterat i helt nya

58 Fornäs 1987.

59 Willis 1990, Giddens 1991/1997, Lash 1992, Lash 1993.

60 Giddens, 1990/1996, 1991/1997, s 9.

sociala former, menar han. Somliga företeelser framstår som helt nya, medan andra uppvisar en skenbar kontinuitet med det förflutna.⁶¹

Även om de utvecklingstendenser som beskrivs och tolkas av Giddens och med honom besläktade teoretiker omfattar hela samhället ges ungdomar nästan genomgående en särskild position i deras arbeten. Bakom denna utvaldheter ligger en syn på ungdomstiden som en öppen livsfas i meningen att ungdomar har de flesta stora beslut kvar att ta. I och med det är ungdomar också mer exponerade för förändringar av olika slag. Denna utsatthet gör det viktigt att studera ungdomar, dels för att se hur de själva hanterar förändringarna och dels för att de på ett mera övergripande sätt kan fungera som ett fönster mot det som sker i samhället.

Jag kommer nedan att lite närmare presentera några framträdande aspekter av denna större teoretiska diskussion, vilka är av särskilt intresse för min studie. Framställningen baseras i huvudsak på texter av tre av de mest tongivande teoretikerna på området, sociologerna Zygmunt Bauman, Ulrich Beck och Anthony Giddens. Särskilt intresserar jag mig för Giddens eftersom hans sätt att tänka kring identitet, reflexivitet och biografiskapande har direkt relevans för min inriktning mot unga människors livsberättelser. Därefter ger jag utrymme för ett kritiskt perspektiv på denna teoretiska diskussion.

RISKER OCH OSÄKERHET

Beck har karakteriserat det sena 1900-talet som en tid präglad av genuin osäkerhet.⁶² Vår värld har blivit så komplex – som ett resultat av den faktiska utvecklingen och att vår kunskap på olika områden ökat – att det inte längre finns några givna lösningar att lita till, åtminstone inte inom de existerande samhällssystemen. En av grundtankarna i det resonemang Beck för är att kunskap står för olika saker i industrisamhället respektive det framväxande samhället. Kunskap innebar i industrisamhället en möjlighet till kontroll över naturen och det sociala livet. Ju mer kunskap man hade i en viss fråga desto lättare var det att fatta bra och väl underbyggda

61 Giddens 1990/1996, s 17.

62 Beck 1986/1992, 1994.

beslut. Detta förhållande råder inte fullt ut längre. Ökad kunskap får oss inte längre att känna oss bättre rustade, snarare gör den oss mer förvirrade eftersom det inte längre är möjligt att överblicka de sammanlagda effekterna av det vi tänker och gör. Därtill har världen – den omvärld vi har att ta hänsyn till – blivit för stor. I detta ligger den genuina osäkerhet som Beck alltså menar präglar det framväxande samhället.

I industrisamhället handlade den grundläggande problematiken om fördelning av ”goda ting” som arbete, inkomst och social välfärd. Problem gick att överblicka och rangordna och därmed också att kontrollera. Det samhälle vi nu står på tröskeln till går hos Beck under beteckningen risksamhälle. I risksamhället handlar den grundläggande problematiken inte längre om fördelning av växande resurser utan om omfördelning av risker. Människor tvingas leva med en mängd risker på det personliga planet, men också risker med globala förtecken. Risker går inte att gradera efter farlighet och därmed går de inte heller att överblicka eller kontrollera. I risksamhället dominerar därför undvikandet som ett sätt att hantera omvärlden.

Auktoriteter i form av såväl institutioner som personer som förut kunnat stödja sig på kunskap har i realiteten inte mycket att lita till längre. Vad är det egentligen som säger att de vet bäst när problemen inte längre har några givna lösningar? ”In risk issues, no one is expert, or everyone is expert”, skriver Beck.⁶³ Auktoriteterna är inga auktoriteter längre, åtminstone inte i samma utsträckning som förr. Detta innebär att ett större ansvar läggs på individen, trots att en enskild människa omöjligt kan ta ansvar för de fulla konsekvenserna av sina handlingar.

Bauman understryker tanken om osäkerhet som ett grundläggande livsvillkor genom att drastiskt likna den senmoderna människan vid en vagabond på en väg av högst osäker beskaffenhet:

Uppgiften är inte längre att uppbåda tillräckligt med styrka och beslutsamhet för att fortsätta, genom prövningar och misstag, seg-rar och nederlag, framåt längs den inslagna vägen. Uppgiften är att ta den minst riskfyllda avtagsvägen vid närmaste korsning, att ändra riktning innan vägen blir ofarbar eller innan vägsystemet görs om, eller innan det eftertraktade målet flyttas någon annanstans eller har förlorat sin forna lyskraft.⁶⁴

63 Beck 1994, s 9.

64 Bauman 2001/2002, s 179.

För att begreppsliggöra händelser eller situationer av verkligt avgörande betydelse för en individ eller grupp använder Giddens sig av beteckningen ödesdigra ögonblick⁶⁵ (fateful moments). Ödesdigra ögonblick kan drabba en människa, men också vara medvetet eftersträvat. ”Ödesdigra ögonblick är sådana tidpunkter när händelser flätas samman på ett sådant sätt att individen så att säga står vid ett existentiellt vägskäl, eller där en person får informationer med ödesdigra konsekvenser.”⁶⁶ Som exempel på ”ödesdigra beslut” nämner Giddens bland annat beslut om att gifta sig, skilja sig, ta examen, välja en viss utbildning eller ett visst arbete samt valet att strejka.⁶⁷ Ödesdigra ögonblick kräver av människor att de fattar beslut som får avgörande betydelse, antingen för det som de just då är involverade i eller mera långsiktigt för deras framtida liv. Sådana beslut står enligt Giddens i ett speciellt förhållande till risker, inte nödvändigtvis genom att de är särskilt riskfyllda i sig, men genom att de negativa konsekvenserna av dem blir så stora om det hela skulle gå fel. Eftersom sådana beslut är både problematiska och avgörande är de också nästan per definition svåra att fatta, understryker han.

Även om kalkylerandet med risker ingår som en oundgänglig del av det moderna livet så sysselsätter vi oss ändå inte ständigt med att överväga olika risker, framhåller Giddens. Livsplanering bygger istället, menar han, på förekomsten av ”riskpaket”. Det betraktas med andra ord som acceptabelt att man löper vissa risker genom att följa en viss livsstil. Varje ”riskpaket” föreskriver med andra ord vilka risker som håller sig inom det tillåtnas gräns. Ett inslag i risksamhället är också det aktiva uppsökandet av eller längtan efter vissa typer av risker. Giddens understryker den skillnad som finns mellan sådana risker vi frivilligt utsätter oss för och risker som finns inbyggda i det sociala livets villkor eller i ett visst sätt att leva.⁶⁸ Skillnaden är dock inte alltid uppenbar, eller kanske inte ens möjlig att dra. Som ett exempel på detta lyfter han fram bilkörning. I många fall är det en frivillig aktivitet, men samtidigt kan en viss livsstil

65 I den svenska utgåvan av Giddens *Modernity and Self identity* (Giddens 1997) översätts *fateful moments* med *ödesdigra ögonblick*. Enligt min uppfattning hade *avgörande ögonblick* fungerat bättre eftersom det inte är lika värdeladdat. Jag har dock valt att gå på den svenska översättningen.

66 Citatet är hämtat ur Giddens 1991/1997, s 138. Den följande diskussionen om ödesdigra ögonblick refererar till Giddens 1991/1997, i synnerhet s 133-161.

67 Giddens 1991/1997, s 138.

68 Giddens 1991/1997, s 150 ff.

eller vissa sociala band göra den till en nästintill helt nödvändig sådan. Sammantaget blir det till en illustration av hur risksamhället fungerar: Det tvingar individen till ett på många sätt omöjligt val mellan olika typer av risker, samtidigt som valet i sig inte kan väljas bort.

ÖKAD INDIVIDUALISERING OCH FÖRÄNDERLIGA IDENTITETER

Den moderniseringstendens som fått sin grundligaste tematisering inom ungdomsforskningen är individualiseringsprocessen.⁶⁹ Denna tendens rör hela samhället och innebär att enskilda individers beroende av sociala bindningar och traditioner minskar. Den ska inte förväxlas med den så kallade individuationsprocessen, den psykologiska utvecklingsprocess som går ut på att individen utvecklar en uppfattning om sin avgränsade personliga identitet. Samtidigt är det naturligtvis så att de båda processerna flätas in i varandra. En personlig identitet är också social i och med att den formas i relation till en omgivande kultur.

Individualitet har värdesatts i alla kulturer, om än i olika grad, liksom i någon mening odlandet av individuella potentialer.⁷⁰ Det är alltså inte existensen av "individen" som kännetecknar moderniteten, utan ett nytt förhållande mellan individen och hennes historia respektive sociala omgivning. Ett inom ungdomsforskningen ofta använt begrepp som betecknar detta förhållande är kulturell friställning.⁷¹ Det introducerades av Ziehe i början av 1980-talet och föregriper i många avseenden Giddens begrepp avtraditionalisering. Begreppet kulturell friställning hämtade Ziehe från Marx som använde det för att beskriva situationen för de bönder som inte längre var underställda en feodal samhällsordning. Avsaknaden av dessa band innebar en socioekonomisk friställning som till sin karaktär var dubbel. Den kom att stå för både frihet och hemlöshet. I analogi med detta tänker sig Ziehe en nutida friställning från kulturella traditioner. Denna friställning ska enligt Ziehe ses som ett allmänskultu-

69 Bjurström 1997, s 117.

70 Giddens 1991/1997, s 94 ff.

71 Ziehe 1982/1986, s 24 ff.

rellt fenomen, som dock får störst betydelse för ungdomar eftersom deras liv ännu inte hittat sin form. Den yttersta konsekvensen av denna friställning är att en människas identitet inte längre är given. Människan kan själv välja vem hon vill vara – och tvingas också göra det. Ziehe använder begreppet görbarhet för att beteckna en allt mera utbredd känsla av att det egna livet går att påverka. Friheten att välja och ompröva sin identitet har dock en baksida i form av kulturell hemlöshet. Ziehe framhåller det ambivalenta i denna nya situation. Samma syn på individualiseringen som både frigörande och tvingande går igen i senare arbeten av Beck, Bauman och Giddens.

Bauman betonar att individualiseringen är mer än bara en aspekt av moderniteten: ”...att tala om individualisering och om modernitet är att tala om samma sociala tillstånd.”⁷² Individualiseringen ställer dock andra krav på människor idag jämfört med under tidigare perioder av den moderna epoken. Med en historisk snabbkiss understryker han sitt påstående: I det förmoderna samhället föddes människor in i olika stånd. Ståndstillhörigheten var något tillskrivet, medan det klassamhälle som kom med moderniseringen i hög grad byggde på prestation. Därmed måste klasstillhörigheten till skillnad mot ståndstillhörigheten kontinuerligt ”förnyas, återbekräftas och dokumenteras i det dagliga beteendet”. Trots detta kom klasstillhörigheten att bli lika fast och svår att förändra som den förmoderna ståndstillhörigheten. Enligt Bauman var det under den moderna epoken ungefär lika lätt att frigöra sig från de restriktioner som klass och kön satte upp som att ”ifrågasätta sin plats i en gudomlig kedja”, medan den ökande individualiseringen nu har gjort det möjligt för enskilda människor att välja liv.

Tanken att det i dag är möjligt för den enskilda människan att välja hur hon vill leva går igen också i Giddens och Becks arbeten. Giddens pekar på valet som en av modernitetens fundamentala komponenter: ”Moderniteten konfronterar individen med en komplex mångfald av val, samtidigt som moderniteten på grund av sin icke-fundamentalistiska karaktär erbjuder liten hjälp när det gäller frågan om vad man bör välja”, skriver han.⁷³ Förekomsten av sociala skillnader vad gäller människors möjligheter och sätt att utforma sina liv diskuteras dock mycket lite eller

72 Bauman 2001/2002, s 176.

73 Giddens 1991/1997, s 101.

inte alls. Tydligast framträder denna aspekt i Becks texter. Beck skriver att individualiseringen hittills företrädesvis gällt den framväxande medelklassen, men att samma tendenser råder på arbetsmarknaden i stort och därför påverkar också andra lönearbetare.⁷⁴ När förutsättningarna för att leva i ett samhälle individualiseras tvingas individerna att placera sig själva i centrum för den egna livsplaneringen.⁷⁵ Vissa utvecklingstendenser får det att se ut som om de sociala skillnaderna minskar. Klasspräglade sociala miljöer och klasskulturella livsstilar försvinner. Samtidigt finns inkomstklyftorna och de grundläggande reglerna för lönearbete kvar. Det förskjuter orsakerna till och ansvaret för de svårigheter detta leder till: Problem som egentligen ligger i systemet betraktas som personliga misslyckanden. Det leder i sin tur till att problemen inte uppfattas som politiskt relevanta.

IDENTITET SOM ”FÖRMÅGAN ATT HÅLLA IGÅNG EN SPECIFIK BERÄTTELSE”

Reflexivitet är nyckelordet framför andra när Giddens diskuterar individers identitetsskapande.⁷⁶ Modernitetens reflexivitet sträcker sig ända in i självetns kärna med följderna att självet har blivit ett reflexivt projekt. Han understryker att en människas självidentitet inte är något specifikt drag – eller ens en samling specifika drag – som individen besitter. Den är istället något som rutinmässigt måste skapas och bevaras genom individens reflexiva handlingar. Detta innebär enligt Giddens att varje dag ha till uppgift att besvara frågan ”Hur ska jag leva?”. Det gör vi genom en aldrig sinande ström av ställningstaganden om allt från hur vi vill uppträda mot andra till vad vi vill äta och hur vi vill klä oss. Frågan måste alltid besvaras utifrån att svaren är temporära. Morgondagen kommer med nya ställningstaganden. Reflexivitet och rutin framstår kanske som motsatta begrepp, men poängen hos Giddens är att det är själva vanan att hela tiden ifrågasätta som blir rutin. Reflektionen i sig måste hela

74 Beck & Gernsheim 2003, s 30 ff.

75 Beck 1986/1992, s 87.

76 Giddens 1991/1997.

tiden rymma en dynamik, annars kan man inte tala om reflexivitet över huvud taget.

Att skapa identitet är dock inte bara ett reflexivt projekt, enligt Giddens, utan också ett biografiskt. Den senmoderna människans identitetsprojekt står och faller enligt honom med ”förmågan att hålla i gång en specifik berättelse”.⁷⁷ Självets utvecklingslinje har blivit ”internt referentiell”. Individens har att vara lojal med sig själv i meningen att de främsta referenspunkterna etableras inifrån.⁷⁸ Samtidigt kan en biografisk berättelse inte skapas i ett socialt och kulturellt tomrum. Den måste för att hänga samman relatera till både det omgivande samhället, och till det förflutna och framtiden:

Självidentitetens berättelse måste skapas, förändras och bevaras reflexivt i förhållande till ett socialt liv som snabbt förändras både lokalt och globalt. Individens måste integrera informationer från en rad olika förmedlade erfarenheter med lokala handlingar, så att framtida projekt förbinds med tidigare erfarenheter på ett någorlunda sammanhängande sätt. Detta kan bara uppnås om individens utvecklar en inre autenticitet, en ram av grundläggande tillit med vars hjälp livsförloppet kan förstås som en enhet mot bakgrund av skiftande sociala händelser. En reflexivt strukturerad självberättelse gör det möjligt att skapa sammanhang i det avgränsade livsförloppet under föränderliga yttre villkor.⁷⁹

I Giddens förståelse av hur identitetsskapande går till spelar människans förhållande till tiden en betydelsefull roll. Att bearbeta och tolka sitt förflutna ingår som en viktig del i den process som den reflexiva konstruktionen av självidentiteten utgör. Men lika mycket handlar det om att förbereda sig för framtiden.⁸⁰ Den reflexivt organiserade livsplaneringen får hos Giddens en central roll i struktureringen av självidentiteten.⁸¹ Han talar också om planering i termer av ”personliga kalendrar” eller ”livsplanskalendrar” som ett sätt att hantera den ”personliga tid” som ett livslopp representerar. Giddens intresserar sig för fenomenet självterapi och noterar att självbiografiskt skrivande kan fungera som ett hjälpmedel

77 Giddens 1991/1997, s 69.

78 Giddens 1991/1997, s 100.

79 Giddens 1991/1997, s 254.

80 Giddens 1991/1997, s 106.

81 Giddens 1991/1997, s 14.

i arbetet med att skapa en individuell biografi.⁸² ”Att föra en dialog med tiden innebär att identifiera påfrestande händelser (faktiska händelser i det förflutna och möjliga händelser i framtiden) och försöka hantera deras konsekvenser”, skriver han.⁸³ I egenskap av berättelse kan självidentiteten upplevas som skör. Den utgör ju bara en historia av många möjliga. Samtidigt har den också en betydligt mer robust sida i form av det Giddens kallar ”inre autenticitet”. Denna uppstår och existerar genom att ”upplevelsen av självidentitet ofta bevaras tillräckligt starkt för att stå emot stora spänningar eller förändringar i de sociala miljöer som individen rör sig i.”⁸⁴

Biografi, berättelse och biografisk berättelse är återkommande begrepp inte bara i Giddens utan också i Baumans och Becks arbeten. Begreppet biografi är hos alla tre intimt förknippat med moderniteten. Giddens ställer det intill begreppet livscykel och konstaterar att det senare är ett begrepp som är betydligt mer adekvat för ickemoderna kontexter än för moderna.⁸⁵ Människor av i dag fullföljer inte en livscykel, de *skapar* biografier. Biografi står alltså för något aktivt, med livscykel som en passiv motsvarighet.

Både Giddens och Bauman använder sig också flitigt av berättelsen som metafor. Det gör de på ett sätt som både anknyter till och bryter mot hur begreppet berättelse används inom livsberättelseforskningen. Också i den senare sätts i många texter, framför allt de som skrivits inom den psykologiskt orienterade delen av forskningsfältet, mer eller mindre likhets-tecken mellan identitet och berättelse.⁸⁶ Litteraturvetenskapligt orienterad livsberättelseforskning ligger med sin betydligt striktare definition av begreppet berättelse givetvis längre från ett sådant sätt att använda det. Begreppet berättelse framstår hos Bauman, Beck och Giddens som synonymt med begreppet biografi – vilket väl också bekräftas genom sättet att föra samman dem i samlingsbeteckningen biografisk berättelse.

En biografisk berättelse kommer till under senmodernitetens särskilda

82 Giddens 1991/1997, s 91.

83 Giddens 1991/1997, s 92.

84 Giddens 1991/1997, s 71.

85 Giddens 1991/1997, s 23.

86 En sådan syn artikuleras i McAdams 1990 . Se även Polkinghorne 1988, s 150 ff. För ytterligare några olika perspektiv på detta se Öberg 1997, s 15 f.

villkor. När Giddens och övriga talar om nödvändigheten för var och en att skapa sin biografi avspeglar sig här den ambivalens de ser som kännetecknande för hela senmoderniteten: Biografiskapande handlar om frihet, men också om ett visst mått av tvång. Ingen kommer undan. Var och en måste aktivt ta ställning till hur hon eller han vill leva sitt liv, oavsett de svårigheter som är förenade med uppgiften.

ETT KRITISKT PERSPEKTIV

De förändringar som Bauman, Beck och Giddens talar om i termer av urbäddning, individualisering, risker, reflexivitet, etc påverkar såväl enskilda individer som samhället som helhet. De tre teoretikerna går så långt som att hävda att dessa förändringar är så djupgående att det samhälle som nu växer fram inte går att begreppsliggöra och förstå med hjälp av traditionella sociologiska teorier och begrepp. Därmed bryter Bauman, Beck och Giddens också med stora delar av den tidigare sociologiska forskningen, understryker Krange och Øia.⁸⁷ Nyckelbegrepp i denna, som exempelvis klass och kön, har enligt modernitetsteoretikernas sätt att se förlorat sin förklaringskraft. Ett samhälle präglad av radikal individualisering måste enligt dem kanaliseras genom andra begrepp för att de processer som bär förändringen ska bli tydliga.

Krange och Øia riktar hård kritik mot de slutsatser Bauman, Beck och Giddens drar utifrån vad de förra ser som en otillräcklig samhällsanalys.⁸⁸ De förändringar Bauman, Beck och Giddens beskriver är, trots att de tre teoretikernas själva hävdar motsatsen, inte historiskt nya. Snabb samhällsförändring till trots så går det inte att hitta dessa avgörande skillnader mellan ett nära förflutet, förstått som modernitet, och en nutid tolkad i termer av högmodernitet, senmodernitet, risksamhälle eller flytande modernitet. De tidigare sociala strukturerna har inte upphört och kommer sannolikt heller inte att upphöra att verka, även om de tar sig andra uttryck. Det finns heller ingenting som säger att den nya moderniteten skulle lösgöra ungdomar från uppväxtens socialiseringsprocess: ”Det finnes nepe noen radikal frihet som bryter med tidligere samfunn, og som

87 Krange och Øia 2005, 34 ff.

88 Krange och Øia 2005, s 211 ff.

gjør at individerne er ubundet av sin fortid eller meningsdannende kollektiver. Bak følelsen av frihet finnes fremdeles styrende strukturer som påvirker og gir retning”, skriver Krange og Øia.⁸⁹ Det är en kritik som också förts fram av en rad andra ungdomsforskare.⁹⁰

Därmed går det inte heller att som Bauman, Beck och Giddens helt döma ut redan existerande teori- och begreppsbyggnad inriktad mot att fånga samspelet mellan kontinuitet och förändring. Krange och Øia ställer motfrågan om begrepp som individualisering och en ny form för modernitet verkligen är till hjälp för den som vill förstå vad det innebär att vara ung i dag.⁹¹ Kanske kan teori- och begreppsbyggnad avsedd att fånga särdragen i modernitetens tidigare faser även fortsättningsvis leda till viktiga insikter?

Utifrån Beck och Giddens framstår unga människor som starka, väljande, handlingskraftiga och reflexiva individer som själva skapar sin identitet. Den individualiserade kontext som är förbunden med deras sätt att diskutera förknippas med öppenhet, men som utgångspunkt för forskning fungerar den rakt motsatt, som jag tolkar Krange och Øia. Den styr istället hårt vilka perspektiv som överhuvudtaget blir möjliga att lägga på ungdomstiden i sig och på ungdomars relation till sitt förflutna.⁹²

De teser modernitetsteoretikerna för fram är inte i någon högre grad tillgängliga för systematisk empirisk granskning – det handlar ju om tendenser.⁹³ En kritik mot dem måste därför i första hand byggas upp utifrån en utvecklad teoretisk diskussion, menar Krange och Øia. Först mot bakgrund av en sådan blir det möjligt att förstå på vilka sätt teorierna går att kommentera utifrån empirisk kunskap. Vad gäller individualiseringstesen, som får betraktas som bärande i Baumans, Becks och Giddens tänkande, så konstaterar Krange och Øia att den vid en närmare analys visar sig innefatta individualisering på tre olika nivåer, en institutionell, en kulturell och en individuell nivå.⁹⁴ Individualisering på *institutionell*

89 Krange och Øia 2005, s 211.

90 Se Furlong och Cartmel 1997 för en forskningsöversikt, Trondman & Bunar 2001.

91 Krange och Øia 2005, s 38.

92 Krange och Øia 2005, s 154.

93 Krange och Øia 2005, s 37 f.

94 Krange och Øia 2005, 211 ff.

nivå handlar om att människor ställs inför allt fler valmöjligheter och handlingsalternativ. Tydliga exempel på denna utveckling finns bland annat inom skola och sjukvård. Individualisering på *kulturell* nivå handlar om att dessa individuella möjligheter konstrueras som en central meningsdimension i den västerländska kulturen. Individualisering på *individuell* nivå handlar om de val människor i realiteten gör och i vilken grad dessa val kan betecknas som individualistiska. De processer som pågår på dessa tre nivåer samverkar på olika sätt, men betecknar i grunden olika teman. Krange och Øia ger Bauman, Beck och Giddens rätt i att vi kan se en tydlig individualiseringstendens på institutionell nivå. Att den är tydlig där behöver dock inte betyda att den också omsätts på en individuell nivå, understryker de. Det är heller inte givet om och hur kulturella föreställningar om att vi lever i ett individualiserat samhälle tar sig uttryck i självförståelse och vardagliga handlingar.

På liknande sätt visar Krange och Øia på vikten av att hålla olika nivåer åtskilda vad gäller den tes om ökade risker som framför allt Beck, men också Bauman och Giddens för fram.⁹⁵ Är det verkligen rimligt att betrakta en ökad förekomst av risker som ett kännetecken för det moderna samhället, undrar de retoriskt. Kanske är vi i själva verket tryggare än någonsin tidigare? Globala risker finns och påverkar oss, men griper i de flesta fall inte på allvar in i enskilda människors liv. På institutionell nivå går det att iakttä en tydlig förskjutning som kanske kan förklara upplevelsen av ökad osäkerhet på individuell nivå: Välfärdssamhället har med sina försäkringssystem och sin kollektiva välfärd minskat en rad grundläggande risker. Det har fått till följd att många människor nu vågar ge sig ut i vad de, kanske i enlighet med en mer allmänt omfattad kulturell föreställning, uppfattar som riskfyllt – men utan att egentligen riskera någonting. Till exempel kan en ung människa som åker ut i världen så gott som alltid ringa hem, få mer pengar skickade till sig vid behov och räkna med att kunna få hjälp i olika situationer.

Bauman, Beck, Giddens och andra som arbetar i samma tradition har inspirerat och vitaliserat ungdomsforskningen. Många forskare har dock, som tidigare sagts, påtalat problemen med att tolka empiriskt material utifrån de perspektiv dessa teoretiker för fram. Framför allt har det, som jag uppfattar det, skett genom att teorierna prövats empiriskt och

95 Krange & Øia 2005, s 214 ff. Jfr Elsrud 2001.

då främst deras utfall på individuell nivå. Slutsatsen har, lite hårdtaget, blivit att teoretikerna har fel genom att empirin så tydligt visar att människor även fortsatt handlar i enlighet med sociala strukturer. Kranges och Øias sätt att dela upp processerna på en institutionell, en kulturell och en individuell nivå öppnar för en betydligt mera nyanserad diskussion, menar jag. Med en sådan uppdelning blir det inte bara möjligt att skilja mellan å ena sidan institutionella och kulturella förutsättningar och å andra sidan subjektiv erfarenhet, utan också att studera hur processer på dessa olika nivåer samverkar. Detta borde ge avsevärt bättre förutsättningar att utveckla en nyanserad kunskap. I den här studien lägger jag stor vikt vid den kulturella nivån eller meningsdimensionen. Som jag uppfattar det har denna inte tidigare diskuterats lika utförligt inom ungdomsforskningen som de övriga två. Därför kommer jag i nästa avsnitt att diskutera den närmare, för att sedan slutligen peka på hur skapandet av en livsberättelse i hög grad är sammankopplat med processer på den kulturella nivån.

DE STORA BERÄTTELSESNAS EVIGA LIV

Det sen- eller postmoderna scenario som målas upp av modernitetsteoretiker som Beck, Bauman och Giddens bygger till stor del på starka kontraster.⁹⁶ En genomgående strategi är att ställa det framväxande samhället mot en tidigare epok, för att därigenom få det ”nya” att framträda med största möjliga skärpa. Det moderna samhället ställs mot det förmoderna, det sen- eller postmoderna mot det moderna. En vanlig tanke är alltså också att förändringar av det här slaget får sin allra största betydelse för unga människor eftersom deras liv i viktiga avseenden ännu inte tagit form. Sammantaget är det ett perspektivval som framhåller förändring på stark bekostnad av kontinuitet.

Koselleck ger denna ”epokmedvetenhet” en historisk bakgrund.⁹⁷ Han urskiljer ett tydligt brott vid slutet av 1700-talet då människor började tala om den egna tiden som ny. Kombinationen av historisk reflektion och en syn på utvecklingen som en framåtskridande rörelse skapade

96 Se t ex Giddens 1990/1996, s 97 ff, 1991/1997, Bauman 1998/2000, s 22 ff.

97 Koselleck 1979/2004, s 109 ff.

en kontrast mellan den egna tiden och föregående epoker. Den ”nya” tiden blev alltså tydlig i kontrast mot den ”gamla”. Eller som Koselleck själv skriver: ”Diagnosen av den nya tiden och analysen av de förgångna tidsåldrarna korresponderade med varandra.”⁹⁸ Detta sätt att uppfatta historien har sedan dess följt oss. Beteckningen ”ny tid” kräver dock en semantisk åtskillnad för att kunna greppas, framhåller Koselleck. Den kan i sin enklaste form avse det faktum att tiden går, ett förhållande som utgör en del av människors vardagliga erfarenhet och som ytterst tar sig uttryck i det faktum att människor föds, åldras och dör. Detta ger med Kosellecks terminologi en statisk tidserfarenhet och motsvaras av en additiv historieskrivning. Händelse läggs till händelse i en aldrig sinande ström där det sist adderade elementet alltid utgör det ”nya”. Historien är viktig därför att det är möjligt att lära sig något av den, ett synsätt som förutsätter att det förflutna kvalitativt sett liknar nutiden.

Beteckningen ”ny tid” kan också avse något kvalitativt nytt, det vill säga att det nya som växer fram står för något kvalitativt sett helt annorlunda och kanske också bättre än det förutvarande. Tid blir detsamma som utveckling. Det motsvarar ett sätt att skriva historia där historien delas upp i epoker som alla är unika till sin karaktär. Detta sätt att tänka präglar på ett nästan övertydligt sätt flertalet av de arbeten av Bauman, Beck och Giddens som jag refererat till ovan. Olsson diskuterar denna genomgående fokusering på ”det nya” med utgångspunkt i sociologerna/framtidsforskarna Alvin Toffler och Manuel Castells arbeten.⁹⁹ Samtidigt som ”det nya” effektivt förs fram och poängteras så sker detta på, i såväl teoretisk som empirisk mening, bristande grunder, visar Olsson. En god förklaring till att ”det nya” poängteras skulle kunna vara epoktänkande. En annan och minst lika god anledning skulle kunna vara det omvända: Att ”det nya” poängteras som en slags marknadsföringsknep. Genom detta blir framställningen intressant, för som Olsson skriver: ”vem vill inte läsa om det som är nytt?”¹⁰⁰

Olsson placerar in Castells och Toffler i en sedan länge etablerad genre med några särskilt framträdande kännetecken: Vid sidan av *idén om det nya* ges också *idén om alltings flyktighet* en framträdande plats.

98 Koselleck 1979/2004, s 140.

99 Olsson 2002 a, Olsson 2002 b, jfr Kåks & Westholm 2006, s 10 ff.

100 Olsson 2002 b, s 9.

Samhället har blivit ett samhälle i upplösning – rörligt, fragmenterat och kaotiskt. Genren kännetecknas också av *idén om det oundvikliga* – den skildrar utvecklingen som mer eller mindre förutbestämd, där det handlar om att hitta strategier för anpassning snarare än om att gemensamt påverka framtiden. Framträdande är också *idén om helheten*, ett anspråk på att tänkande av det här slaget kan förklara samhället i dess helhet.

Teorier på olika nivåer kan inte alltid ställas mot varandra. Tanken med teoribyggen av det slag som belysts ovan är inte att skapa modeller av verkligheten, utan att dra upp konturerna av ett samhälle som i vissa avseenden kanske bara kan anas. När exempelvis Beck i den mycket diskuterade boken *Risksamhället* tecknar bilden av ett annalkande samhälle koncentrerat kring risker och genuin osäkerhet framhåller han att hans tes är empiriskt orienterad i så måtto att den bygger på aktuell samhällsvetenskaplig forskning.¹⁰¹ Däremot gör Beck inte anspråk på att empiriskt kunna belägga sina slutsatser. Tvärtom, påpekar han, så förutsätter forskning av det slaget en lyhördhet för andra saker än för vad som är typiskt och kvantitativt mest omfattande. På samma sätt är det möjligt att betrakta hela denna i huvudsak sociologiska forskningstradition som ett försök att beskriva och förstå en tendens. Men samtidigt som detta skrivsätt kan förstås som öppet och prövande så kan man inte bortse från att det också skapar en stark och relativt entydig berättelse om det framväxande samhället, något som understryks av Olssons sätt att betrakta Castells och Toffler som representanter för en tydlig genre. Somers och Gibson talar om sådana framställningar som metanarrativ och avvisar bestämt tanken på att det inte skulle röra sig om berättelser: "A master-narrative of modernity was produced through the lens of a self-consciously, indeed belligerently so, anti-historical, anti-narrative, naturalistic conceptual frame."¹⁰²

Tanken på en stark och relativt entydig berättelse om det framväxande samhället strider dock mot den ofta refererade idé om "De Stora Berättelsernas död" som filosofen Jean François Lyotard för fram i boken *The Postmodern Condition*.¹⁰³ Han skriver där att vi under 1900-talet trätt in i ett postmodernt tillstånd, vars främsta kännetecken är just att

101 Beck 1986/1992, s 9 f.

102 Somers & Gibson 1994, s 46.

103 Lyotard 1979/1984. För en sammanfattning av några viktiga inlägg i diskussionen kring den postmoderna diskussionen, se Kränge & Øia 2005, s 21ff.

det inte längre finns något utrymme för Stora Berättelser. Med Stora Berättelser menar Lyotard berättelser som dels gör anspråk på att förklara grundläggande förhållanden i samhället och kulturen och som dels får ett sådant genomslag att de betraktas som sanningar. I ett samhälle präglad av fragmentering och motsägelser har mer genomarbetade teorier eller generella sanningsanspråk inget att hämta, menar Lyotard. Den postmoderna tiden är istället en tid av små och motstridiga berättelser. Lyotard har dock kritiserats för att i det här sammanhanget göra sig skyldig till en logisk kullerbytta: Om postmoderniteten i sig är fragmenterad, hur är det då möjligt för Lyotard själv att skapa en sammanhängande berättelse eller teori om den? ¹⁰⁴

LIVSBERÄTTELSE SOM DUBBEL HERMENEUTIK

I boken *Det individualiserade samhället* framhåller Bauman att det är viktigt att människor formulerar berättelser om sina liv. Detta eftersom ”det är genom att artikulera våra livshistorier som vi ingjuter mening och syfte i livet”.¹⁰⁵ Bauman konstaterar dock att detta inte är någon enkel uppgift. Inte ens rätten att försöka betraktas i alla sammanhang som given. Bauman säger detta i anslutning till en diskussion om vilken roll sociologin kan och bör spela i samhället. Han menar att en viktig uppgift för samhällsvetenskapen är att vara ett stöd för människor i deras egenskap av uttolkare av sina egna liv. Det som sociologin kan bidra med är att vidga individens synfält. Det finns en väv av ”förbindelser och beroenden som antingen döljs eller förblir osynliga ur den individuella erfarenhetens perspektiv”, skriver han.¹⁰⁶ Det sociologiska perspektivet innebär dock inte en bestämd syn på världen. Istället ger det tillgång till en mängd olika perspektiv, understryker han:

104 För en sammanfattning av några viktiga inlägg i diskussionen kring Lyotards arbete, se Johansson 2005, s 53 f.

105 Bauman 2001/2002, s 23.

106 Bauman 2001/2002, s 23.

Sociologi är själv en historia – men budskapet i denna historia är att det finns fler sätt att berätta en historia än man kan drömma om i vårt dagliga historieberättande, och att det finns fler sätt att leva än vad som framgår av alla de historier vi berättar och tror på och som tycks vara de enda möjliga.¹⁰⁷

Bauman tycks alltså inte betrakta den berättelse han själv är med om att skapa som en Stor Berättelse – eller gör han det? Hans sätt att beskriva sociologin som *en historia* skulle kanske kunna tolkas så. Denna Stora Berättelse handlar i så fall om en komplex och fragmenterad värld byggd av mindre berättelser. Som jag förstår det hela menar Bauman att en bättre förståelse av denna mångtydiga värld hänger på att stora och små berättelser – eller varför inte vetenskapliga berättelser och livsberättelser – vävs samman.

Vad händer i detta möte mellan stora och små berättelser – eller vetenskapliga berättelser och livsberättelser? Hos Giddens finns ett teoretiskt perspektiv som i hög grad bidrar till att kasta ljus över detta. Det är hans begrepp dubbel hermeneutik, som beskriver den spiralliknande tolkningsprocess som ligger till grund för alla försök att förstå social verklighet. Dubbelheten i denna tolkningsprocess ligger i det ständigt pågående utbytet mellan samhällsvetenskap och sociala aktörer: De tolkningar samhällsvetenskapen gör bygger på sociala aktörers tolkningar av sin verklighet.¹⁰⁸ Aktörernas tolkningar påverkas av den förståelse vetenskapen utvecklar – allt inom ramen för en oerhört komplex relation.

Också de tolkningar människor gör av sina egna liv ingår rimligen i en sådan dubbel hermeneutisk process. På samma sätt som människors berättelser sätter spår i vetenskapliga tolkningar sätter vetenskapen spår i individernas sätt att förstå sina liv. Går det att se några spår av en sådan dubbel hermeneutik i det intervjumaterial jag har att arbeta med? Hur förhåller sig de ungdomar jag intervjuat till frågor av det slag som Bauman och andra inflytelserika tänkare väver sina Stora Berättelser kring, och som bevisligen fått stort genomslag i samhället som helhet? Det är frågor som anknyter till en av frågeställningarna i denna avhandling.

Jag har i det här kapitlet lyft fram det perspektiv på samhällets förändring som Bauman, Beck och Giddens företräder. Även om mycket

107 Bauman 2001/2002, s 23.

108 Giddens 1976/1993, s 86 f, Giddens 1990/1996, s 46 f, se även Bjurström 1997, s 68.

finns att invända mot deras sätt att tolka både större skeenden och de villkor dessa för med sig för enskilda individer, så står det ändå klart att de själva och andra som diskuterat deras arbeten bidragit till att skapa en vital diskussion om den moderna ungdomstidens villkor. Samtidigt hör dessa tre tänkare till dem som starkast bidragit till de föreställningar om individualisering som dominerar dagens offentliga diskurs.¹⁰⁹ Som jag konstaterade i inledningskapitlet tvinns historiska och individuella förlopp in i varandra i en livsberättelse. Att tolka livsberättelser handlar ur det perspektivet både om att sätta enskilda människors livsberättelser i relation till en social och kulturell kontext, och om att utveckla förståelse för hur varje individ skapar sin egen version av denna kulturella samtid. Det perspektiv Bauman, Beck och Giddens utvecklar är användbart för att förstå denna dubbelhet hos livsberättelsen, menar jag. Det förutsätter dock att analysen tar hänsyn till att det rör sig om flera olika men samverkande processer på institutionell, kulturell respektive individuell nivå. Av stor betydelse är då inte minst den kulturella nivån, eller det faktum att teoribyggen av det här slaget är av en sådan karaktär och har fått ett sådant genomslag att de kan betraktas som Stora Berättelser. Med en syn på livsberättelser som delar av en dubbel hermeneutik, en tolkningsprocess där livsberättelser och vetenskapliga framställningar vävs samman och tolkas i ljuset av varandra, vidgas forskningsuppgiften till att inte bara handla om att ställa teori och empiri mot varandra på den individuella nivån. Då handlar det också om att undersöka hur processer på den kulturella och den individuella nivån samverkar, närmare bestämt om och i så fall hur sådana vetenskapliga berättelser sätter spår i ungdomarnas sätt att förstå och värdera sig själva och sin omvärld.

109 Krange och Øia 2005, s 94.

3. ATT BERÄTTA SITT LIV

Levnadshistorien som genre implicerar ett tidsperspektiv som omfattar större delen av livet. Merparten av den forskning som använder levnadshistoriska intervjuer är följaktligen också, oavsett disciplin, inriktad mot äldre människor.¹¹⁰ Inom gerontologisk forskning har behovet av att blicka tillbaka, sammanfatta och reflektera över livet förts fram som en väsentlig dimension av själva åldrandet.¹¹¹ Som en följd av detta antas äldres livsberättelser ofta ha en ”färdig” form. Den som är ung har inte, eller förväntas åtminstone inte ha, samma behov som den äldre av att se tillbaka. Ungdomstiden betraktas istället som en i huvudsak framtidsinriktad livsfas. Som en konsekvens av att unga människor har större delen av sina liv framför sig antas deras livsberättelser inte heller vara lika utmejslade. Trots detta har jag alltså valt att anlägga ett livsberättelseperspektiv på de intervjuer jag gjort med ungdomar i 15-25-årsåldern. I det här kapitlet kommer jag att närmare diskutera vad det valet står för, teoretiskt och metodiskt.

Frågan om det är möjligt att se intervjuer med ungdomar som livsberättelser måste ställas mot bakgrund av en diskussion om livsberättelsens ontologiska och epistemologiska status. Vad kännetecknar en livsberättelse? Vilken typ av kunskap går det att utveckla ur en sådan? Jag inleder detta kapitel med en sådan översiktlig teoretisk orientering. Därefter diskuterar jag mina intentioner med avhandlingsarbetet i anslutning till det

110 Se t ex Öberg 1997, Arvidsson 1998, Thorsen 1998, Thor 2003.

111 Hagberg 2002.

som för mig i litteraturen framträder som livsberättelsens mest centrala drag: livsloppsperspektivet, berättarens frihet att själv utforma sin berättelse, förändringen över tid, spänningen mellan life-script och life-review (ett begreppspar jag återkommer till), den individuella berättelsens kopplingar till ett större historiskt förlopp samt livsberättelsens karaktär av identitetskonstruktion. Av dessa kan de två förstnämnda, livsloppsperspektivet och berättarens frihet, ses som metodberoende förutsättningar för tillkomsten av en livsberättelse. De fyra senare kan ses som betydelsefulla teoretiska aspekter av ett sådant material. Kapitlet avslutas med att jag mejslar ut de teoretiska verktyg jag behöver för att kunna analysera och tolka intervjumaterialet.

LIVSBERÄTTELSEN SOM GENRE

Begreppet ungdom problematiserades i kapitel 2. Där konstaterades bland annat att ungdomstiden gärna betraktas som en framtidsinriktad livsfas. På liknande sätt är begreppet ålderdom kopplat till en rad föreställningar om vad det innebär att åldras. En vanlig tanke är att behovet av att blicka bakåt – att sammanfatta och reflektera över livet – ökar med stigande ålder. I enlighet med det skrivs självbiografier oftast av den som är äldre eller åtminstone har sin yrkesverksamma tid bakom sig. Gerontologer har pekat på att detta längre tidsperspektiv inte bara utgör en viktig del av själva åldrandet utan också har något att tillföra forskningen. En människas upplevelse av ålderdomen måste integreras i en berättelse om hela det liv hon har bakom sig för att bli begriplig.¹¹²

Det av Koselleck utvecklade begreppsparat erfarenhetsrum och förväntanshorisont kan användas för att skapa förståelse för hur människors förhållande till det egna livet, tiden och åldrandet förändras i ett livsloppsperspektiv. Koselleck utvecklade ursprungligen dessa begrepp för att tematisera historisk tid.¹¹³ Inom ramen för forskningsprojektet ”Å vokse opp: Barndom og ungdom i skjæringspunktet mellom erfaringsrom og forventanshorisont” har Markussen & Telste visat att de också fungerar att använda vid studier av förändringsprocesser på individni-

112 Öberg 1997, s 9.

113 Koselleck 1979/2004, s 165 ff.

vå.¹¹⁴ Som en konsekvens av att den unga människan levt en relativt kort tid är hennes erfarenhet begränsad, samtidigt som hon i de flesta fall har många år kvar att leva och därmed också en mängd förväntningar kopplade till denna tidsrymd. Omvänt kan den äldre människan se tillbaka på ett långt liv som resulterat i en mängd erfarenheter, samtidigt som hennes återstående livslängd är klart begränsad – och följaktligen inte heller tillhandahåller så stort utrymme för förväntningar på framtiden.

Roten till en livsberättelse, i meningen en personlig skildring av det egna livet, ligger i förmågan att minnas och att sortera dessa minnen och koppla ihop dem till en berättelse. Skapandet av en livsberättelse ska dock inte betraktas som ett allmänmänskligt fenomen, utan som en kulturbunden process. Olika kulturer tillhandhåller olika uppsättningar av narrativa redskap i form av exempelvis narrativa former och förklarings-system.¹¹⁵ Den individuella självbiografin är en i huvudsak västerländsk företeelse, vars uppkomst hänger samman med framväxten av en syn på livet som ett individuellt utvecklingsprojekt.¹¹⁶

När börjar vi konstruera en livsberättelse eller, annorlunda uttryckt, när börjar vi tala om oss själva i termer av det liv vi har bakom oss?¹¹⁷ Läger föräldrar grunden till sina barns livsberättelser genom att berätta för dem om hur det var när de var riktigt små? Kan forandret av den första berättelsen om den egna historien kopplas till föräldrars berättelser om eller egna tidiga erfarenheter av händelser som kan fungera som vändpunkter i en berättelse? En livsberättelse byggs ofta upp kring minnen just av sådant som åtminstone i efterhand uppfattas som på ett eller annat sätt avgörande.¹¹⁸ Exempel på sådana händelser i ett barns liv kan vara att få ett syskon, att börja på dagis eller att flytta. En narrativ vändpunkt behöver dock inte framstå som särskilt dramatisk. Exempel på typiska vändpunkter i en vuxen persons berättelse är flyttningar, byte av arbetsplats och byte av partner.

114 Markussen & Telste 2005, s 16 ff.

115 Gergen 1988.

116 Marcus & Fisher 1986/1999, s 57 ff, Johansson 2005, s 230.

117 För en diskussion om hur barn tillägnar sig narrativ kompetens, se Horsdal 1999, s 53 ff.

118 Johansson 2005, s 319 ff, Horsdal 1999, s 124.

En livsberättelse formas i samspel mellan individuella erfarenheter och ett större historiskt förlopp. Informant och forskare har dock fundamentalt olika intressen i förhållande till berättelsen. Informanten återskapar *sitt liv*, medan forskaren är ute efter att rekonstruera *ett liv*.¹¹⁹ Berättaren ger med sin berättelse en personlig version av ett större historiskt skeende. Forskaren är däremot ute efter att göra det unika allmänt, det vill säga efter att sätta in det enskilda levnadsödet i en kulturell och samhällelig kontext.

En mera utvecklad livsberättelse kan se ut på många olika sätt. En viktig skiljelinje går dock mellan (skrivna) självbiografier och livsberättelser tillkomna inom ramen för levnadshistoriska intervjuer.¹²⁰ Den skriftliga självbiografien är monologisk i meningen att den erbjuder berättaren större möjligheter att skapa en mera genomtänkt självpresentation.¹²¹ En sådan berättelse kommer inte sällan till under längre tid med allt vad det innebär av möjligheter att stryka, lägga till och putsa på formuleringar. I gengäld genomsyras också den självbiografiska genren i ännu högre grad än den levnadshistoriska intervjun av ”färdiga” modeller för hur sådant berättande går till.

Den levnadshistoriska intervjun är dialogisk i meningen att den – som intervjuer alltid gör – kommer till i samspel mellan intervjuare och informant.¹²² Utöver detta har informanten också i detta fall att förhålla sig till en rad ”färdiga” sätt att berätta. Den levnadshistoriska intervjun kan därför, med Arvidssons ord, ses som ”en dynamisk process på ett spänningsfält mellan å ena sidan intervjuens öppna karaktär, där de bägge deltagarna kan påverka och ändra inriktning och utformning med förhållandevis stor frihet, och å andra sidan kollektiva narrativa mönster, som ger förutsägbara banor för intervjuens förlopp”.¹²³

119 Frykman 1992, s 241 f.

120 Aukrust 1999, s 90 f.

121 Eriksen 1990, Thorsen 1998, s 41.

122 För en översikt av forskning kring samspelet berättare-lyssnare, se Eriksson 1997, s 16 f.

123 Arvidsson 1998, s 7.

KONSTRUKTIVISM, REFLEXIVITET OCH NARRATIV KUNSKAP

En stor del av den forskning som numera använder sig av livsberättelser har vuxit fram inom ramen för en konstruktivistisk vetenskapstradition.¹²⁴ Vad gäller intervjuforskning, som jag särskilt intresserar mig för här, så märks en mycket klar omsvängning från en naturalistisk/realistisk till en konstruktivistisk/experimentalistisk ansats. En forskare som arbetar med intervjumaterial kan inte längre göra anspråk på en sanningenlig rekonstruktion av intervjupersonens liv. Forskningsuppgiften går istället ut på att ”tolka den komplexa process som det innebär att konstruera en berättelse om ett liv”.¹²⁵ Det är en konstruktion som både intervjupersonen och intervjuaren är delaktiga i.

Ett konstruktivistiskt perspektiv utgår från att den materiella verkligheten laddas med betydelser genom komplexa verklighetskonstruerande processer människor emellan.¹²⁶ Dessa processer pågår ständigt på olika nivåer, i vardagliga samtal såväl som på institutionell nivå. Det skulle också kunna uttryckas som att människans tillgång till världen är diskursiv. Den kultur en människa är en del av och de kategorier hon tänker genom sätter ramarna för hur hon uppfattar världen. Av det följer också att varje begrepp är en konstruktion som måste problematiseras för att kunna brukas.

Kvale understryker beträffande intervjumetoden det täta samspelet mellan metod och teori.¹²⁷ Han hävdar att vad som framstår som metodologiska problem förknippade med intervjuer ofta är en följd av outredda teoretiska förutsättningar. Därmed kan man genom att uppmärksamma metodologiska problem också närma sig teoretiska frågor, exempelvis föreställningar om de specifika teman som undersöks, om hur

124 För en översikt av den realistiskt respektive konstruktivistiskt influerade livsberättelseforskningen, se Karlsson 2006, s 42 ff.

125 Johansson 2005, s 215 f. Se även Gubrium, Holstein & Buckholdt 1994, s 40 ff, Bruner 2001, s 63 ff.

126 Mina ingångar till ett konstruktivistiskt perspektiv har framförallt varit Bruner 1990, Bruner 1991, Gubrium, Holstein & Buckholdt 1994, Gergen 1999, Bruner 2001.

127 Kvale 1997, s 17.

världen är beskaffad och om vilken slags kunskap som produceras under en intervju. De senaste decenniernas ökade intresse för intervjuer och annan kvalitativ forskning blir förståeligt mot bakgrund av framväxten av en postmodern vetenskapssyn, menar Kvale.¹²⁸ Det han benämner postmodernt tänkande, men som jag för egen del hellre skulle vilja se som en del i en senmodern strömning, misstror uppfattningen om en objektivt given verklighet och synen på kunskap som beständig. Verkligheten ses som en konstruktion, kunskap uppfattas vara av samtalsmässig, narrativ, språklig, kontextuell och relationell karaktär.¹²⁹ Kvale använder för övrigt dessa fem aspekter av kunskapsproduktion för att klargöra arten av den kunskap som byggs upp under en intervju.

Att självkritiskt reflektera över de grundläggande premisserna för den egna forskningsprocessen har under de senaste årtiondena blivit en viktig del av kunskapsutvecklingen inom ett flertal samhälls- och kulturvetenskaper. Begreppet vetenskaplig reflexivitet har kommit att stå för ”ett kritiskt granskande förhållningssätt till den vetenskapliga processen och forskarens roll i denna.”¹³⁰ Ofta sträcker sig reflexiviteten också till att omfatta forskningens roll i ett vidare sammanhang. Vetenskaplig reflexivitet är, som jag uppfattar det, en given följd av ett konstruktivistiskt perspektiv. Den kunskaps- och verklighetssyn som ligger till grund för en sådan utgångspunkt förutsätter helt enkelt att forskaren på detta sätt problematiserar sin egen roll, hur hon eller han påverkar analys och tolkning, dels genom det sätt materialinsamlingen bedrivs på och dels genom val av perspektiv, begrepp och teorier.

Språket är ett viktigt verktyg för meningskonstruktion.¹³¹ Erfarenheter och minnen tar gestalt genom att organiseras och kommuniceras som berättelser. Delaktighet i en kulturell sfär innebär bland annat att ha tillgång till en uppsättning övergripande berättelser och tolkningsramar som de egna minnena och erfarenheterna kan länkas samman med. Narrativitet – att berätta – är därmed att betrakta inte bara som en språklig representationsform, utan måste ses som en grundläggande dimension

128 Kvale 1997, s 48 f.

129 Kvale 1997, s 45.

130 Gemzöe 2004, s 15.

131 Polkinghorne 1988, s 1, 22 ff.

av människors tillvaro.¹³² Den sociala världen blir begriplig för oss genom olika former av berättelser. Omvänt är det genom berättelser som vi formar våra sociala identiteter. Som begrepp rör sig narrativitet därmed både på den epistemologiska och på den ontologiska nivån.

Grunden till det tvärvetenskapliga forskningsfält som i dag benämns narrativa studier eller berättelseforskning lades vid mitten av 1980-talet.¹³³ Det stora intresset för berättande hänger samman med den ”språkliga vändning” som postmoderna och poststrukturalistiska strömningar svept med sig in i humaniora och samhällsvetenskap. Narrativ teori och analys innefattar i dag många olika teoretiska riktningar, och då såväl sådana teorier som av tradition förknippas med berättande som mer övergripande kritiska teorier.

LIVSBERÄTTELSEN SOM NARRATIV KONSTRUKTION

Det främsta kännetecknet för en levnadshistorisk intervju är enligt Horsdal att den är narrativ.¹³⁴ Den som berättar om sitt liv väljer ut olika händelser och förhållanden och fogar samman dem till en meningsfull berättelse.¹³⁵ Tidsmässigt åtskilda upplevelser och erfarenheter förbinds med varandra. Intentioner, handlingar och resultat kopplas samman till en intrig.¹³⁶ Slettan framhåller med stöd av Lowenthal att den som skapar en livsberättelse egentligen hanterar det förflutna på liknande sätt som en historiker.¹³⁷ Berättaren arrangerar verkligheten på ett visst sätt för att skapa mening. Det innebär med nödvändighet att vissa faser eller tidsavsnitt i livet tilldelas större betydelse än andra, detaljer väljs ut och lyfts fram, händelser koncentreras och relationer förenklas.

”För att etiketten ’narrativ’ ska vara meningsfull att använda på ett

132 Polkinghorne 1988, Somers 1994, s 606 f.

133 Johansson 2005, s 17 f.

134 Horsdal 1999, s 105.

135 Polkinghorne 1988, s 131, 160.

136 Thorsen 1998, s 31.

137 Slettan 1994, s 96, Lowenthal 1985, s 216.

ordflöde, finns minimikravet att flera händelser relateras, och att de enligt berättaren har någon form av samband och följer på varandra i en bestämd temporär relation”, skriver Arvidsson.¹³⁸ Också Johansson lyfter fram temporalitet och kausalitet som grundläggande kriterier för en berättelse, men konstaterar att det trots detta är mycket svårt att fastställa absoluta kriterier för vad som ska definieras som en sådan.¹³⁹ Exempel från skönlitteraturens område visar att det modernistiska kronologiska berättandet gång på gång utmanas. En sådan litterär berättelse kan till exempel gå i cirkel, bära på inre kausala motsägelser eller bestå av flera parallella berättelser där kronologierna inte stämmer överens.¹⁴⁰ Inte heller det berättande som befinner sig utanför det skönlitterära fältet låter sig så lätt inordnas i en given form. Som Slettan påpekar är det exempelvis inte alltid så lätt att urskilja en klar linje genom en livsberättelse.¹⁴¹ Mönster, teman och huvudlinjer är ofta svåra att följa. De bryts ofta av sidosprång och inpass av diverse olika episoder. Kronologin är inte alltid klart framträdande. Berättelser av det slaget kan mycket väl framstå som fragmenterade, inkonsistenta och självmotsägande. I gengäld kan inte heller kultur betraktas som enhetlig eller helt sammanhängande. Människor och människors liv är fulla av motsägelser och ambivalenser.

På samma sätt framhåller Roos att en nedtecknad levnadsbeskrivning sällan uppfyller de krav som narrativ teori ställer på en fullständig berättelse.¹⁴² En levnadsbeskrivning kan ofta innehålla element som inte passar in i intrigen, episoder utan logik och slumpmässigt beskrivna situationer samt sakna personbeskrivningar. I själva verket finns det många olika möjliga sätt att forma en levnadsbeskrivning, varav en del överhuvudtaget inte behöver ha en i strikt mening narrativ struktur. En (post)modern ”normalbiografi” kan därför i egenskap av berättelse framstå som ytterst trivial, menar Roos. Tolkningen av en sådan berättelse kan av nödvändighet inte ta sin utgångspunkt i narrativa element utan kräver att forskaren närmar sig materialet från andra utgångspunkter, framhåller han. Han går till och med så långt som att hävda att det intressanta i en livsberättelse ofta är helt oberoende av om den kan sägas vara narrativ

138 Arvidsson 1998, s 61.

139 Johansson 2005, s 124 ff.

140 Richardson 2002, s 47-53 efter Johansson 2005, s 125.

141 Slettan 1994, s 97.

142 Roos 1992, s 187 ff.

eller inte. Eller för att använda hans egen formulering: livsberättelsers "svaghet som berättelser är deras styrka som självbiografier och gör det möjligt att behandla dem inte som texter utan som liv."¹⁴³

Genette urskiljer tre olika betydelser av narrativitet som han menar måste hållas åtskiljda: Berättande som innehåll, berättande som uttrycksmedel/form samt berättande som handling.¹⁴⁴ Innehållsdimensionen svarar på frågor som: Vad händer? Var och genom vem/vilka händer det? Vad betyder berättelsen? Narrativitet som uttrycksmedel/form handlar om hur innehållet förmedlas med hjälp av olika språkliga tekniker och verktyg. Narrativitet som social handling svarar på frågor om hur berättelsen förmedlas. Hur ser berättarsituationen och relationen mellan berättare och lyssnare ut?

En livsberättelse är en tolkning av relationerna mellan olika händelser i berättarens liv. Den intrig som uppstår som en följd av detta är liktydig med berättelsens mening. Intrigen är därmed att betrakta som det stråk i berättelsen där konturerna av berättarens syn på sig själv och sin omvärld framträder som tydligast.¹⁴⁵ Livsberättelser handlar därmed framför allt om enskilda människor och deras förhållande till sin individuella historia.¹⁴⁶ Den personliga upplevelsen är unik, medan återgivandet av den alltid är underkastat kollektiva normer. Tolkning av livsberättelser förutsätter därmed en medvetenhet också om givna berättarmodeller.

Livsberättelsen är också en konstruktion som ändrar sig över tid vartefter vi reflekterar över olika händelser.¹⁴⁷ Denna konstruktion säger något om hur berättaren förhåller sig till sin sociala och kulturella omgivning och hur han eller hon bygger upp sin självförståelse i relation till dessa. Att konstruktionen förändras över tid är betydelsefullt: Vi ser nya sammanhang både i ljuset av senare livserfarenheter och av kulturella förändringar i samhället. Vi omtolkar med andra ord tidigare händelser mot bakgrund av ny kunskap.

143 Roos 1992, s 195.

144 Genette 1980, s 25 ff.

145 Horsdal 1999, s 105, 119.

146 Horsdal 1999, s 111.

147 Slettan 1994, s 95.

LIVSBERÄTTELSENS OLIKA TIDSLAGER

Våra möjligheter att nå det förflutna är begränsade. En viktig fråga att diskutera i anslutning till ett levnadshistoriskt perspektiv är relationen mellan berättelse och upplevd verklighet. Hur ser förhållandet ut mellan livsberättelsen som text respektive representation av en gång gjorda erfarenheter? Ur ett renodlat poststrukturalistiskt perspektiv finns ingen realitet bakom texten, det är istället berättelsen som skapar verkligheten. Ett annat sätt att förhålla sig till berättelsen som konstruktion är att räkna med en verklighet bakom texten – en verklighet som dock bara är tillgänglig genom berättelserna om den.¹⁴⁸

Liljewall konstaterar att synen på livsberättelsen som en representation av subjektiva bilder vid intervjutillfället fungerar så länge forskaren intresserar sig för självbilder, identiteter och berättelserna som diskurser – perspektiv som självfallet är viktiga för hur människor agerar.¹⁴⁹ Däremot säger ett sådant perspektiv mindre om den verklighet som en gång levts och de händelser som en gång skett. För historikern är det därför ett otillräckligt perspektiv. Självbiografier och levnadshistoriska intervjuer måste med andra ord kunna användas som källor till en gång gjorda erfarenheter – allt annat vore enligt Liljewall och Slettan att fransäga sig möjligheten att bedriva historisk vetenskap.¹⁵⁰ Liljewall beskriver hur hon under arbetet med äldre skrivna folkliga levnadsminnen gång på gång slagits av hur den en gång levda verkligheten trängt sig ”genom levnadsminnena i form av konkreta faktauppgifter om platser, personer och händelser.”¹⁵¹ Ett sätt att hantera denna dubbelhet är enligt Liljewall att skilja mellan i hennes fall skrivtid och händelsetid. Sakuppgifter kan relateras till händelsetiden medan det mer reflekterande stoffet respektive berättelsen som helhet måste analyseras med utgångspunkt i skrivtiden. Sakuppgifterna kan utsättas för en källkritisk granskning medan reflektioner och framställningssätt är subjektiva utsagor.

Thor gör en liknande distinktion när hon diskuterar muntlig historia i relation till källkritikens krav på äkthet, närhet, oberoende och tendens-

148 Öberg 1997, s 69 f.

149 Liljewall 2001, s 13 f.

150 Liljewall 2001, s 13 ff, Slettan 1994, s 99.

151 Liljewall 2001, s 66.

frihet.¹⁵² Hon konstaterar att så kallade kvarlevor, det vill säga källor producerade i direkt anslutning till en viss händelse eller tid, fungerar bäst för den som är intresserad av händelsen i sig. För den som vill undersöka vad händelsen medförde för de människor som var med, är dessa personers senare formulerade berättelser om samma händelse av större intresse. De källkritiska principer som historikern tillämpar på skriftligt material fungerar också vid arbete med muntliga källor – så länge de senare betraktas som just muntliga källor. Livsberättelsen är, med Thors ord, ”en särskild sorts representation av andras liv, ett empiriskt material med sina egna regler och strukturer”.¹⁵³ Tidpunkten för intervjun spelar en avgörande roll för berättelsens utformning. Vad intervjupersonen väljer att berätta vid intervjutillfället hänger samman med vad hon eller han ser som centralt i sina erfarenheter av det förflutna, men också med förhållanden i nutiden och förväntningar på framtiden.

En livsberättelse är inte fiktiv. Samtidigt kan den alltså inte enkelt betraktas som en uppsättning empiriska data om ”verkligheten”. Berättarens erfarenheter finns där, men färgas alltid av kontexten vid den tidpunkt då de återges.¹⁵⁴ Öberg föreslår begreppet ”retrospektiv reflexion” som beteckning på denna ”medvetenhet om hur biografins narrativa strukturer påverkar ’översättningen’ av liv till berättelser”.¹⁵⁵ En livsberättelse kommer alltid till inom ramen för en mängd olika processer och relationer. Genom att problematisera detta förhållande i olika avseenden, som Liljewall, Thor och andra gör, öppnas enligt min uppfattning möjligheter för en bred användning av livsberättelsen både som teoretiskt perspektiv och materialkategori.

LIVSLOPPSPERSPEKTIVET

För att en levnadshistorisk intervju ska resultera i en livsberättelse krävs två saker: Ett tydligt livsloppsperspektiv och en berättare som ges till-

152 Thor 2003.

153 Thor 2003, s 9.

154 Horsdal 1999, s 111.

155 Öberg 1997, s 70, se även s 76 ff.

räckligt stor frihet att själv utforma sin berättelse.¹⁵⁶ Vad detta innebär i praktiken är dock inte glasklart. Hur måste en berättelse vara uppbyggd för att kunna sägas skildra ett livslopp? Vad innebär det att ge berättaren ”stor frihet”?

Som Arvidsson påpekar finns det ingen klar terminologi vad beträffar livsberättelser.¹⁵⁷ Trots detta sätter många forskare i realiteten likhetstecken mellan livsberättelse och livsloppsbeskrivning, det vill säga en berättelse ”som börjar med individens födelse (eller ursprung) och löper framåt i tiden till ett ’idag’...”.¹⁵⁸ Den mest strikta definitionen av livsberättelse säger att en sådan skildring ska omfatta ”hela livet”, det vill säga tiden från berättarens födelse (eller ursprung) fram till tidpunkten när berättelsen formuleras.¹⁵⁹ En inte fullt lika strikt definition säger att en livsberättelse lika gärna kan omfatta valda delar av en människas liv.¹⁶⁰ I båda fallen förutsätts att berättelsen är strukturerad kring en tydlig tidslinje, oavsett om denna kronologi sedan omfattar berättarens ”hela” historia eller ej.

I praktiken är det i många fall ändå inte självklart var gränsen går mellan en renodlad levnadshistorisk intervju och annat självupplevt tillbakablickande i intervjuform. Som Arvidsson skriver kan levnadshistorien utgöra en förutsättning för intervjun både i egenskap av huvudfokus och som bakgrund för ett samtal där tyngdpunkten ligger på något annat, som en viss tidsperiod, en viss typ av erfarenheter etc.¹⁶¹ Förutsättningen för att en intervju ska kunna kallas levnadshistorisk är, enligt detta synsätt, att den ändå på något sätt relaterar till, med Arvidssons ord, ”en manifest formulering av det levnadshistoriska förloppet”.¹⁶² Levnadshistorien måste med andra ord finnas där som en ram för samspelet mellan intervjuare och informant.

Innehållet i de tre första intervjuomgångar jag gjort kan placeras i det gränsland som Arvidsson pekar ut mellan levnadshistorisk intervju

156 Horsdal 1999, s 105, 108 f.

157 Arvidsson 1998, s 8.

158 Citatet återfinns i Arvidsson 1998, s 8.

159 Se t ex Arvidsson 1998, s 8, Horsdal 1999, s 105.

160 Se t ex Atkinson 1998, s 8, Johansson 2005, s 23.

161 Arvidsson 1998, s 8.

162 Arvidsson 1998, s 8.

och annat självupplevt tillbakablickande i intervjuform. De kan alltså inte karakteriseras som livsloppsbeskrivningar i strikt mening. Tidens gång utgör inte en rakt igenom strukturerande princip, även om den finns med som ett framträdande inslag. I den fjärde och avslutande intervjuomgången har den första hälften av intervjun utformats i syfte att åstadkomma en mera renodlad livsloppsbeskrivning. Det är dock en ambition som bara delvis kommit att förverkligas, en fråga jag återkommer till framför allt i kapitel 6.

Det tidsförlopp som skildras när en ung människa berättar om sitt liv är förhållandevis kort. Berättelsens fond utgörs inte av ett i idealtypisk mening ”helt liv”. Fonden består dock av hela det liv som intervjupersonen dittills levt, oavsett hur många år detta liv sedan omfattar. Som jag uppfattar det bygger den starka föreställningen om att en livsberättelse omfattar en människas liv från födelse till ålderdom inte på en uppfattning om att en människa måste ha levt större delen av sitt förväntade liv för att kunna forma en livsberättelse. Istället uppfattar jag denna föreställning som uteslutande kopplad till levnadshistorien som genre. Livsberättelsens kännetecken ligger, som jag ser det, snarare i det tydliga tidsperspektivet och förmågan att koppla samman olika element till en meningsfull berättelse. Detta talar för att också den unga människans berättelse åtminstone ur denna aspekt mycket väl kan karakteriseras som en livsberättelse.

BERÄTTARENS FRIHET

De flesta forskare som sysslar med levnadshistoriska intervjuer betonar att berättaren måste ges stor frihet att själv utforma sin berättelse. Vissa forskare, som exempelvis Horsdal, ger med anledning av detta intervjuaren en extremt tillbakadragen roll. Vad som berättas under en levnadshistorisk intervju är helt och hållet upp till informanten, menar hon. Intervjupersonen väljer och kombinerar fritt utifrån det råmaterial som ett helt livs erfarenheter och upplevelser utgör.¹⁶³ Horsdal beskriver hur hon när hon började arbeta med livsberättelser konsekvent ställde frågor till sina informanter, men att hon allt mer insett värdet av att hålla en

163 Horsdal 1999, s 105.

mycket låg profil, allt för att inte störa den som berättar i utformningen av berättelsen. Hon förespråkar nu en modell där intervjupersonen får börja ”från början”, gärna med utgångspunkt i sitt första minne, för att därefter sakta ta sig fram till tidpunkten för intervjun. Efteråt kan intervjuaren eventuellt ställa förtydligande frågor.¹⁶⁴ Poängen med att ge berättaren utrymme är, säger Horsdal, att informanten får tillfälle att själv skapa konfiguration i sin berättelse. I själva konfigurationen finns berättelsens mening. Bryter intervjuaren in med frågor kan denne lätt komma att styra urvalet av vad som berättas och hur olika händelser kopplas samman och tolkas.

Andra forskare ger intervjuaren större inflytande över vad som sägs under intervjun. Intervjuaren blir i detta fall mera en sorts guide med uppgift att lotsa intervjupersonen fram till en innehållsrik och reflekterad livsberättelse. Förmågan att ställa bra frågor och att veta när de bör ställas – om de över huvud taget behövs – är i sådant fall en betydelsefull färdighet hos intervjuaren.¹⁶⁵ Frågorna ska dock vara öppna, det vill säga uppmuntra till fritt berättande. De bör också hjälpa intervjupersonen att aktivt reflektera över innehållet i den egna berättelsen.¹⁶⁶

Den tydliga skillnad som finns mellan olika sätt att se på intervjuarens och berättarens respektive roller hänger efter vad jag kan se till stor del samman med skilda kunskapsintressen. Av ett intresse mot hur en livsberättelse konfigureras följer en strävan mot en mera tillbakadragen position som intervjuare. Av ett intresse för att inom en levnadshistorisk ram fördjupa ett antal olika teman följer idealt en mera aktiv intervjuarroll.

Intervjuerna i de tre första intervjuomgångar jag själv gjort är inte tillkomna med ambitionen att låta informanterna berätta helt fritt om sina liv. Jag har hela tiden ställt frågor, även om en stark ambition varit att vara lyhörd för det som respektive informant själv har velat berätta. Den fjärde intervjuomgången inleddes med en ambition att ”störa” informanten så lite som möjligt under första hälften av intervjun för att om möjligt utforma denna del som en mera renodlad livslopsbeskrivning. Under andra hälften av intervjun hade jag för avsikt att ställa fler frågor. Detta eftersom jag inte bara är intresserad av hur intervjupersonerna

164 Horsdal 1999, s 108.

165 Atkinson 1998, s 33.

166 Atkinson 1998, s 63 f.

konstruerar sina livsberättelser utan också vill få dem att reflektera kring ett antal olika teman med anknytning till dessa berättelser.

Jag har dock, efter att ha genomfört intervjuerna inom ramen för denna fjärde och sista omgång, lite svårt att se att en sådan extremt tillbakadragen hållning och uppdelning skulle kunna fungera för mig i mitt arbete. Många av de personer jag har intervjuat har när jag försökt att inte nämnvärt styra deras berättande uppmanat mig att vara mer aktiv: ”Du måste fråga mera för annars vet jag ju inte vad du vill veta.” I praktiken har uppdelningen mellan livsloppsintervju och tematisk fördjupning därmed i praktiken aldrig blivit särskilt strikt. En del av informanterna har också gärna på eget initiativ och ganska tidigt i intervjun fördjupat sig i olika teman.

Hållningen att berättaren ska ”störas” så lite som möjligt förutsätter förmodligen att denna berättare har en mer eller mindre redan formulerad livshistoria att berätta. En vanlig uppfattning eller föreställning bland forskare är att en av skillnaderna mellan yngres och äldres livsberättelser ligger i just detta att de äldre har en mera ”färdig” berättelse på lager. Många exempel finns dock på att det inte alls behöver vara så. Thorsen mötte under sina intervjuer med äldre många som tidigare inte berättat ”sitt livs historia” för någon.¹⁶⁷ De enda av dessa till åren komna informanter som kunde sägas ha en färdig livsberättelse var de som tidigare i något annat sammanhang haft anledning att formulera en sådan. För övriga blev intervjun en ”seilas inn i ukjent farvann”.¹⁶⁸

Det är alltså inte självklart att äldre människor sitter inne med ”färdiga” livsberättelser. Föreställningen om att det skulle vara så kan nog också den i hög grad kopplas till levnadshistorien som genre. En möjlig skillnad skulle däremot kunna vara att äldre personer i högre grad än yngre ser sig som potentiella berättare av en livsberättelse – och det oavsett om de i realiteten har formulerat en sådan berättelse eller inte. En sådan självbild är också den kopplad till föreställningen om levnadshistorien som genre och påverkar förmodligen på olika sätt intervjupersonens vilja och förutsättningar för att återge sina erfarenheter enligt en levnadshistorisk modell. Inte heller detta utesluter dock att unga människors berättelser kan tolkas som livsberättelser. Det understryker dock betydelsen

167 Thorsen 1998, s 40.

168 Thorsen 1998, s 40.

av att forskaren riktar uppmärksamhet mot hur berättaren förhåller sig till den genre hon eller han rör sig inom.

EN BERÄTTELSE I FÖRÄNDRING

Som företeelse kan livsberättelsen så här långt svårligen kopplas till en viss livsfas. Däremot är en sådan berättelses utformning i högsta grad avhängig den tidpunkt i livet då den berättas. Det gäller både med avseende på hur det förflutna och framtiden konstrueras. Horsdal skriver:

Fortællinger om det liv, der er levet, er en gentagelse, en reproduktion av forløbet, som søger at give det mening *refleksivt* ved at utvælge, hierarkisere og placere begivenheder i en rækkefølge – og således skabe et plot – ud fra en bestemt udsigelseposition, det punkt hvorfra der fortæles, som er den kontekst, der bestemmer forløbets afgrænsning. Når vi prøver at forestille os, hvad der vil ske i fremtiden, afprøver vi forskellige konfigurationer i forestillende hændelseforløb ud fra de erfaringer, vi har på udsigelsepunktet.¹⁶⁹

I takt med att denna ”udsigelseposition” flyttas så förändras också berättelsen. Vi omtolkar alltså ständigt det vi varit med om i ljuset av senare erfarenheter. Carr ger ett drastiskt exempel på detta: En ungdomstid som av den unge själv uppfattas vara inriktad mot att ”revolutionera världen och rädda mänskligheten” kan i backspeglarna komma att beskrivas som präglad av ungdomlig entusiasm, idealism och godtrogenhet.¹⁷⁰

I denna process spelar förhållandet mellan erfarenhetsrum och förväntanshorizont en avgörande roll. Erfarenhetsrummet, eller den levnadshistoriska fond mot vilken en händelse kan omtolkas, tenderar att bli allt större ju äldre en människa blir. Fler erfarenheter innebär större möjligheter till tolkning och omtolkning. Omvänt tenderar förväntanshorizonten att krympa med stigande ålder, vilket innebär att den egna livsberättelsen i allt högre grad kommer att fokusera det förflutna. Horsdal uttrycker det så:

169 Horsdal 1999, s 39. Se även Gergen 1994 s 190 f.

170 Carr 1986/1991, s 76.

Det gør naturligvis en forskel, hvor mange år fortælleren forventer at have tilbage at leve i. Er der levet et langt liv, er der mange oplevelser og erindringer at øse af, vil fortælleren søge at skabe mening i den tid, der er forløbet, på en lidt anden måde end det unge menneske, der forventer at have masser af tid og muligheder foran sig. Den livslængde, der er tilbagelagt udtømmer gradvis mulighederne, en række valg er truffet, hvorfor ældre fortinsvis fokuserer på fortidige handlinger og hændelser, mens unge mennesker i højere grad også fokuserer på fremtiden.¹⁷¹

Horsdal tar också upp en annan aspekt av detta: I en livsberättelse som konstrueras kronologiskt är avståndet mellan berättaren som huvudperson respektive denna huvudperson som berättare störst i början av berättelsen.¹⁷² Mot slutet av berättelsen smälter de båda samman. Detta innebär att ju yngre en person är, desto närmare befinner sig han eller hon som berättare sitt berättarjag. Vad innebär det för möjligheterna att skapa distans till och reflektera över det förflutna? Att ålder har en viss betydelse står klart, men denna betydelse är inte entydig. Horsdal understryker att berättelsens form vad gäller närhet och distans inte är analog med kronologin. Händelser kan berättas som återupplevelser, som om ”man vore där igen”. De kan också återges på ett distanserat sätt. Tidsavståndet spelar här mindre roll än det intryck händelsen i fråga gjort på berättaren. ”Begivenheder, der opleves og fortælles, som om de ’står lyslevende’ i erindringen, er ofte knyttet enten til markante sanseindtryk eller til brud på kanon, noget uventet eller farligt, der kræver tolkning for at få mening”, skriver Horsdal.¹⁷³

Hur väl stämmer resonemanget om att en livsberättelse kontinuerligt förändras med mitt tidigare konstaterande om att vissa människor bär på mer eller mindre ”färdiga” livsberättelser? När slutar en människa att fila på berättelsen om sig själv? Som jag tidigare framhållit hänger de fasta dragen hos en livsberättelse i huvudsak samman med hur många gånger den tidigare återgivits, inte med berättarens ålder. Också en ung människa skulle därmed i princip kunna plocka fram en relativt färdigformulerad berättelse om sig själv. En sådan berättelse är trots det naturligtvis inte färdigformulerad i ett längre tidsperspektiv – merparten av

171 Horsdal 1999, s 117.

172 Horsdal 1999, s 127.

173 Horsdal 1999, s 128.

livet återstår ju fortfarande. Helt ”färdiga” livsberättelser finns säkert, men då hos människor med det allra mesta av livet bakom sig. När erfarenhetsrummet mot livets slut brett ut sig till i det närmaste maximal storlek och förväntningshorisonten krympt till ett minimum, kanske är det då trots allt dags att låta berättelsen få sin slutliga utformning?

Att en livsberättelse är avhängig den tidpunkt i livet då den berättas är alltså ingenting specifikt för äldre människors berättelser. Däremot spelar ålder roll i meningen att stigande ålder i allmänhet innebär en förskjutning mellan erfarenhetsrum och förväntanshorisont, där den senare får minskad betydelse. Det finns anledning att förmoda att de unga människor jag följer i den här studien inte bär med sig några färdigformulerade berättelser, även om det faktum att jag vid upprepade tillfällen bett dem berätta om sig själva inom ramen för en intervju naturligtvis inte lämnat deras berättelser opåverkade. Det faktum att intervjupersonernas berättelser kommer att se annorlunda ut när de inte längre är unga hindrar alltså inte att man lägger ett livsberättelseperspektiv på intervjumaterialet. Istället är det just denna föränderlighet som är ett av kännetecknen för livsberättelser.

SPÄNNINGEN MELLAN LIFE-SCRIPT OCH LIFE-REVIEW

Frykman talar i anslutning till livsberättelser om kulturbundna *life-scripts*, det vill säga kulturella modeller för hur ett liv idealt ser ut.¹⁷⁴ Ett sådant livsmanus fungerar som en modell för hur man berättar om sitt liv. Det föreskriver vilka händelser som bör ingå och i vilken ordning de bör inträffa. Ett life-script strukturerar alltså livet som berättelse. I anslutning till ett visst sådant script finns också kulturella värderingar som föreskriver vad som är eftersträvänsvärt och bestämmer strategier för att följa dessa ideal. Bakom vad som ser ut som en vändpunkt i en livsberättelse kan det ofta ligga en konflikt mellan sådana värderingar.

Ett life-script utgör ofta en grund för en sorts utvärdering av det egna livet. En livsberättelses utformning påverkas också av en tendens

174 Frykman 1992, s 261. Se även Svensson 1997, s 40 ff.

hos berättaren att lyfta fram de händelser och samband som vid tiden för berättelsen framstår som viktiga för livsloppet i sin helhet. Denna, med Arvidssons ord, ”motsatta dragningskraft” uppmanar berättaren att göra en utvärdering av hur det egna livet faktiskt har gestaltats.¹⁷⁵ Livsberättelseforskningen använder uttrycket *life-review* för att beteckna denna tendens.¹⁷⁶ Life-review kan ses som en tendens att i olika hög grad utvärdera livet. Vid en sådan utvärdering får life-scripts ett förklaringsvärde bortom individen, påpekar Arvidsson: ”Man tänkte så på den tiden”, ”så gjorde man bara inte”.

En individs livsberättelse kan alltså sägas befinna sig i ett spänningsfält mellan life-script och life-review. Hur gammal berättaren är spelar roll för vilken av de två tendenserna som kommer att framträda mest. Ju äldre personen är och ju mer han eller hon bär på känslan av att de stora händelserna i livet är passé, desto mer av det utvärderande perspektivet. Ju mer individen tycker sig stå mitt i en följd av oavslutade händelser, desto mer av framåtblickande inslag i berättelsen. I enlighet med det konstaterar också Ek-Nilsson utifrån en intervjustudie att ungdomars berättelser inte kan sägas utgöra några livsberättelser i meningen att de sammanfattar och utvärderar sina liv. Istället ger de ord åt ett sökande. Deras berättelser är i den meningen mera öppna mot framtiden.¹⁷⁷ Också de intervjuer jag gjort skulle kunna tolkas mot bakgrund av begreppsparet life-script och life-review. I intervjuerna finns tydliga spår av olika idéer om hur ett idealt liv bör se ut. En vilja att utvärdera det egna livet märks också hos flertalet av ungdomarna, ett intresse som dock varierar stort både över tid och mellan olika individer och kategorier. Eftersom intervjupersonerna i kraft av sin ungdom ännu har många av ”livets stora händelser” kvar att uppleva och förhålla sig till finns det kanske anledning att vänta sig att det framåtblickande perspektivet dominerar över det utvärderande.

175 Arvidsson 1998, s 21.

176 Frykman 1992, Mullen 1992, s 16 efter Arvidsson 1998, s 21.

177 Ek-Nilsson 2000, s 93.

INDIVIDUELLA BERÄTTELSE OCH HISTORISKA FÖRLOPP

En livsberättelse formas alltid i relation till en större social och kulturell kontext. Någon direkt överensstämmelse mellan historiskt och individuellt förlopp behöver dock inte finnas.¹⁷⁸ Dessa båda perspektiv eller analysnivåer, den individuella berättelsen och samma berättelse relaterad till ett större historiskt förlopp, skulle kunna motsvaras av begreppen livsberättelse och levnadshistoria, en tudelning som flera forskare har lyft fram om än med något olika uppdelning och etikettering.¹⁷⁹ Distinktionen mellan livsberättelse och levnadshistoria bygger på en tydlig uppdelning mellan en informant som konstruerar en levnadsberättelse och en forskare som utifrån denna livsberättelse konstruerar en levnadshistoria. Att den levnadshistoriska nivån är mer övergripande till sin karaktär innebär dock inte att också individen relaterar sin historia till större sociala och kulturella processer.¹⁸⁰ Informanten rör sig därmed på båda analysnivåerna samtidigt, vilket, som jag ser det, gör uppdelningen mellan livsberättelse och levnadshistoria problematisk. Uppdelningen kompliceras ytterligare av att också forskaren är aktiv på båda nivåerna. En levnadshistorisk intervju kommer till i samspel mellan informant och intervjuare. Forskaren är i och med det delaktig också i den tolkning som livsberättelsen utgör. Det forskaren gör när hon eller han skriver en individs levnadshistoria är alltså en tolkning av en tolkning som hon eller han tidigare varit med om att göra.

Som Bjurström påpekar finns det utifrån ett hermeneutiskt perspektiv inga ”rena” bilder av verkligheten.¹⁸¹ Också sådana vetenskapliga metoder som har till uppgift att ”registrera” verkligheten resulterar i tolkningar. Därmed blir forskarens uppgift alltid att tolka sin egen tolkning. Den tolkning som sker på fältet och den efterföljande tolkningen är – oavsett insamlingsmetod – alltid på olika sätt inflätade i varandra. Sammantaget innebär detta rimligtvis att den eventuella distinktion som kan göras

178 Thorsen 1998, s 17 f.

179 Se t ex Bertaux 1981, s 7 not 1, Rosenthal 1993, Peacock & Holland 1993, Svensson 1997, s 39 f, Öberg 1997, s 14 f, Aukrust 1999, s 94 f.

180 Svensson 1997, s 40 ff, .

181 Bjurström 2004, s 75.

mellan livsberättelse och levnadshistoria inte går mellan olika kategorier av uttolkare (informant respektive forskare). Om livsberättelsen kan avgränsas som en separat kategori måste det vara i egenskap av att den är situationsbestämd.¹⁸² Det forskaren gör när han eller hon konstruerar en levnadshistoria är i så fall att tolka en situationsbestämd tolkning i vars tillkomst forskaren själv varit inblandad, en verksamhet som kräver stort mått av reflexivitet. Vilken betydelse distinktionen mellan livsberättelse och levnadshistoria får för mitt eget arbete – om den alls får någon – återstår att se.

LIVSBERÄTTELSEN SOM IDENTITETSKONSTRUKTION

Livsberättelseforskningen sätter i allmänhet människors egna tolkningar i centrum, inklusive all den komplexitet och motsägelsefullhet som följer av ett sådant perspektiv. Med utgångspunkt i olika aspekter, teman och perspektiv undersöker den hur människor ”ger sina liv mening och skapar identitet”.¹⁸³ En livsberättelse är med andra ord att betrakta som en identitetskonstruktion, ett sätt för individen att presentera sig själv utifrån en strukturerad jaguppfattning.¹⁸⁴ Atkinson ser en människas livsberättelse som det starkaste uttrycket för hans eller hennes självförståelse. ”There is no stronger, clearer statement of how the person sees and understands his or her own life than his or her own narrative of it.”¹⁸⁵ Psykologer ger för övrigt ofta återskapandet av en personlig historia en central betydelse för framväxten av en jaguppfattning och en självständig identitet.

McAdams framhåller de flytande gränserna mellan identitet och livsberättelse. Livsberättelsen utgör en identitetskonstruktion, men identiteten kan också betraktas som en livsberättelse som individen medvetet och omedvetet börjar konstruera i ungdomsåren: ”a person defines him- or herself by constructing an autobiographical *story* of the self, complete

182 Jfr Ehn 1992, s 200.

183 Johansson 2005, s 23.

184 Svensson 1997, s 39.

185 Atkinson 1998, s 65.

with setting, scene, character, plot and theme. [...].The story is the persons *identity*.”¹⁸⁶ Med ett sådant synsätt hänger liv och berättelse på ett fundamentalt sätt ihop. Öberg konstaterar att en livsberättelse inte bara är påverkad av hur man levt och upplevt sitt liv. Den påverkar också hur man lever sitt liv, eller som Öberg uttrycker det: ”Man lever med sin berättelse.”¹⁸⁷ Forskarens uppgift blir utifrån ett sådant synsätt att tolka livsberättelsen i dess egenskap av situations- och kontextbestämd identitetskonstruktion – inte som information.¹⁸⁸

Det är denna situationsbestämda identitetskonstruktion, eller snarare identitet som en processuell och relationell företeelse, som Somers och Gibson vill fånga med begreppet narrativ identitet.¹⁸⁹ Deras motiv för att på det sättet länka samman de båda begreppen narrativitet och identitet är att de ser narrativitet både som ett grundläggande villkor för socialt liv, och som den princip som organiserar samma sociala liv. Det innebär i sin tur tre saker: att sociala identiteter konstitueras narrativt, att sociala handlingar vägleds av narrativitet samt att sociala processer och social interaktion (både mellan personer och på institutionell nivå) förmedlas narrativt.

Livsberättelsens karaktär av identitetskonstruktion fungerar som en ram för övriga förutsättningar för och aspekter av livsberättelser jag tidigare tagit upp. Livsloppsperspektivet, berättarens frihet, berättelsens förändring över tid, spänningen mellan life-script och life-review samt den individuella berättelsens koppling till ett större historiskt förlopp har alla betydelse för identitetskapandet. En syn på livsberättelsen som en identitetskonstruktion som börjar byggas upp i ungdomsåren och som sedan fortlöpande byggs ut och revideras ställer inga krav på att berättelsen måste se ut på ett visst sätt för att kunna passera som livsberättelse. Det är istället det ständiga omskapandet som ställs i centrum. Sammantaget bör materialet kunna avlockas en hel del kunskap om hur unga människors identitetsbildning faktiskt går till. De berättelser ungdomarna konstruerar ger med andra ord inblick i en rad pågående identitetsprojekt.

186 McAdams 1990, s 151.

187 Öberg 1997, s 70.

188 Horsdal 1999, s 113.

189 Somers & Gibson 1994, s 65.

LIVSBERÄTTELSEPERSPEKTIVET SOM TOLKNINGSVERKTYG

Den diskussion jag fört ovan pekar alltså mot att också unga människors berättelser om sig själva i grunden bärs upp av samma förutsättningar för och aspekter av en livsberättelse som gäller för äldre människors. Att berätta om sitt liv handlar förmodligen alltid i grund och botten – oavsett vid vilken tidpunkt i livet det sker – om en strävan efter att organisera sina tidigare erfarenheter i en meningsfull följd. Att sammanfatta och försöka förstå det som varit blir med andra ord det verktyg som hjälper de flesta, äldre som yngre, att mejsla ut en tydligare bild av sig själva och sina möjligheter. Därmed måste det rimligtvis också vara möjligt att anlägga ett livsberättelseperspektiv på unga människors berättelser. Insikten att en livsberättelse kommer till inom ramen för en mängd olika processer och relationer flyttar för övrigt fokus från strikta definitioner av vad en livsberättelse ”är” till berättelserna som sådana: Hur ser just denna livsberättelse ut? Vad har format den? Bara mot bakgrund av en sådan medveten syn på materialet kan en livsberättelse tolkas.

Jag vill avsluta kapitlet genom att belysa hur ett livsberättelseperspektiv mera direkt kan omsättas i analys och tolkning av intervjumaterialet. Som tidigare sagts förutsätter ett sådant perspektiv två egenskaper hos det material som ska analyseras: Dels måste det finnas ett tydligt tidsperspektiv i berättelsen, dels måste berättaren ha vilja och förmåga att koppla samman sina erfarenheter till en meningsfull berättelse. De teoretiska redskap jag mejslar ut nedan är följaktligen framför allt avsedda att problematisera tidsuppfattning respektive berättande.

BEGREPP SOM PROBLEMATISERAR TID

Lundmark konstaterar att substantivet tid är ett samlingsord för olika företeelser med familjelikhet.¹⁹⁰ Ordet tid används med andra ord som om man beskrev ett och samma fenomen, fast det egentligen handlar om flera olika. Inom samhällsvetenskaperna preciseras studieobjektet ofta som social tid, vilket tar fasta på den roll tiden spelar för människan.

190 Lundmark 1989, s 14 f.

Lundmark gör inom ramen för den sociala tiden en uppdelning mellan kvantitativ och kvalitativ tid. Begreppet kvantitativ tid står för människans praktiska förhållande till tid, begreppet kvalitativ tid för hennes upplevelse av tid. Lundmark skriver:

I kvantitativ mening är [...] förfluten tid för alltid borta och kommande tid ännu inte här. Men det betyder inte att det förflutna är oåtkomligt eller att framtiden inte kan påverka oss. Det förflutna finns kvar som lämningar och förväntningarna inför framtiden styr mycket i vår tillvaro. Genom minnen, lämningar och förväntningar kan vi låta andra skeden än det närvarande påverka oss och ge vår samtid dess kvalitet. Tiden får en innebörd som ligger utanför den snävt kvantitativa.¹⁹¹

Kvalitativ tid, som står i fokus i den här studien, definierar Lundmark som ”attityder till dåtid, nutid och framtid och hur de kopplas till varandra i mönster som bildar utgångspunkt för samhällsuppfattning och kulturell orientering”.¹⁹² Denna tredelning i dåtid, nutid och framtid ligger till grund för en lång rad vetenskapliga arbeten som problematiserar människors sätt att förstå sig själva och sina liv i termer av tid.¹⁹³ Att erfara tid ses i sådana arbeten – och säkert också inom ramen för en mera allmän vardagsförståelse – som liktydigt med en förmåga att med utgångspunkt i nuet länka samman det som varit med en förväntad framtid. Tredelningen i dåtid, nutid och framtid tycks i sig uppfattas som så självklar att den inte behöver problematiseras. Vilka innebörder som läggs i bestämningarna ”dåtid” och ”framtid” varierar dock mellan olika teoretiker, likaså sätten att närma sig hur och med vilka avsikter och resultat sammanlänkningarna mellan det förflutna och det kommande görs.

Kosellecks tidigare nämnda begreppspår *erfarenhetsrum* och *förväntanshorisont* kan fungera som ett verktyg för att fånga de kvaliteter som kännetecknar det förflutna respektive framtiden, men också den växelverkan som ständigt pågår mellan människors tidigare erfarenheter och förväntan inför framtiden.¹⁹⁴ En människas samlade erfarenhet innehåller

191 Lundmark 1989, s 157.

192 Lundmark 1989, s 16.

193 Se t ex Koselleck 1979/2004, Polkinghorne 1988, Carr 1986/1991, Reiter 2003, Leccardi 1999, 2005.

194 Koselleck 1979/2004, s 165 ff.

både rationellt bearbetade hågkomster och omedvetet tillkomna minnen. Den bottenar i egna upplevelser och i erfarenheter förmedlade av andra. Också förväntan har på liknande sätt en sammansatt karaktär. Den kan rymma både rationell analys och känslor som längtan, hopp och fruktan. Den kan lika gärna hämta näring i tidigare erfarenheter som i utifrån kommande impulser.

Erfarenheter skapar förväntningar. Det erfarenhetsrum en människa refererar till kan dock aldrig helt bestämma hennes förväntanshorisont. Erfarenhet och förväntan är därför inte symmetriskt komplementära, betonar Koselleck. Spänningen mellan erfarenhet och förväntan har karaktären av en slags provokation som utlöser mänsklig handling och därmed också ligger till grund för historisk tid, menar han. Historiskt har denna spänning ökat. I en värld där allt fler impulser kommer utifrån tenderar människors erfarenheter att i allt mindre grad ligga till grund för deras föreställningar om framtiden.

Reiter lyfter fram de tidiga sociologerna George Herbert Mead och Alfred Schutz och deras, enligt Reiter komplementära, sätt att förstå hur människor uppfattar och strukturerar tid.¹⁹⁵ Mead betonar att det är så kallade *unika händelser* (unique events) lagda intill varandra i *händelsekedjor* (chains of events) som strukturerar tiden.¹⁹⁶ Unika händelser genereras av handling och i takt med att nya händelser läggs till de tidigare så skapas föränderliga horisonter av tid.¹⁹⁷ Hur vi konstruerar det förflutna varierar, men är alltid utsatt för omformuleringar. Framtiden är oförutsägbart eftersom de händelsekedjor som konstituerar tiden bara kan iakttas ur ett retrospektivt perspektiv.

Schutz lägger istället stor vikt vid planering. En plan kan relateras både till det förflutna och till framtiden och därmed också till två olika sorters motiv.¹⁹⁸ Det ena motivet syftar till handling ”*i avsikt att*” (in order to) göra något och det andra till handling ”*på grund av*” (because of) något. Motiven representerar två olika tidsriktningar. Den som planerar ”*i avsikt att*” göra något riktar sina förväntningar framåt, den som

195 Reiter 2003, s 259 ff, Mead 1964, Schutz 1967.

196 Mead 1964, s 338.

197 Mead 1964, s 335.

198 Schutz 1967, s 86 ff.

motiverar sina handlingar ”på grund av” något baserar sin förväntan på en värdering av det förflutna.

Till dessa två dimensioner av människors sätt att strukturera tid lägger Reiter en tredje dimension: relationen mellan minnen, erfarenheter, hopp och förväntan, det vill säga det perspektiv jag själv tidigare lyft fram med hjälp av Koselleck. Dessa tre dimensioner är komplementära, menar Reiter, vilket jag håller med om. Tar man som jag utgångspunkt i Koselleck är det tydligt att de händelser och händelseförlopp Mead mejslar ut behövs för att erfarenhet och förväntan i egenskap av analytiska verktyg ska få fäste i empirin. De två typer av handlingsmotiv som Schutz urskiljer skärper blicken för det asymmetriska förhållandet mellan de två kategorierna erfarenhet och förväntan.

BEGREPP SOM PROBLEMATISERAR BERÄTTANDE

De begrepp jag har lyft fram ovan är alla avsedda att problematisera människors förhållande till kvalitativ tid, vilket jag alltså ser som en viktig aspekt av ett livsberättelseperspektiv. Livsberättelseforskningen hämtar annars i hög grad sina metodiska verktyg från litteraturvetenskapen. Samtidigt framhålls ofta att livsberättelser varken har samma strama komposition eller konsekventa utförande som skönlitterära berättelser.¹⁹⁹ Litteraturvetenskapens metoder och begrepp fungerar förutsatt att forskaren är klar över vad den aktuella analysen syftar till. Mitt syfte är inte att studera hur berättelserna i detalj är uppbyggda, utan hur intervjupersonerna genom dem skapar mening. Även det fordrar dock att hänsyn tas till vissa narrativa element i berättelserna.

En livsberättelse blir till med hjälp av flera olika berättartekniska grepp. Arvidsson beskriver den levnadshistoriska intervjun som ett flöde av *kronologiska och deskriptiva sekvenser* varvade med *narrativer*. De kronologiska sekvenserna är de avsnitt där intervjupersonens liv beskrivs i tidsföljd med huvudsyftet att visa på förändring. De deskriptiva sekvenserna sammanfattar istället längre tidsperioder i syfte att tydliggöra vissa tillstånd, som ”barndomen”, ”skoltiden” etc. Syftet är då inte att påvisa förändring utan att ”tydliggöra en berättad värld”. Narrativer, slutligen,

199 Roos 1992, s 187 ff.

är avsnitt där intervjupersonen berättar en tydlig avgränsad historia med en tydlig början och ett tydligt slut, uppbyggd enligt modellen komplikation-upplösning. Narrativer fungerar som illustrationer till eller fördjupningar av sådant som tidigare sagts och länkar också ofta samman kronologiska och deskriptiva sekvenser.

Inom en levnadshistorisk ram är det ingen slump vilka händelser som återberättas. ”Et livsløp vil bestå av ulike faser med overganger til nye roller, statuser og posisjoner. Livsløpet er indelt i socialt meningsfulle enheter ved kulturelt anerkjente overganger”, skriver Aukrust.²⁰⁰ Aukrust skiljer mellan övergångar och händelser, där de förra avser ofta åldersbundna passager mellan två livsfaser medan det senare avser viktiga händelser som uppkommit mera spontant och ofta utan att vara knutna till en viss ålder. En övergång i Aukrusts mening kan, som jag uppfattar det, jämföras med det Mitterauer kallar cesurer.²⁰¹ Arvidsson och Johansson talar i detta sammanhang om vändpunkter, vilket jag i i högre grad uppfattar som ett narrativt begrepp och här använder som ett sådant, även om också det givetvis refererar till händelser av betydelse för berättaren.²⁰² En vändpunkt i en berättelse refererar till ett tidsavsnitt eller en händelse då berättarens liv i något avseende har tagit en delvis annan riktning.²⁰³ En vändpunkt kan avse en ren valsituation men kan också referera till en händelse som har uppstått som ett resultat av faktorer som ligger utanför berättarens kontroll. I båda fallen kan den fungera som ett förstoringsglas mot det som är viktigt i informantens liv.

En vändpunkt konstrueras alltid i en specifik situation och inom ramen för en viss berättelse. Vändpunkter är ofta lätta att urskilja genom att de i berättelsen används för att skapa övergångar mellan ett ”före” och ett ”efter”, enligt Arvidsson.²⁰⁴ ”Så var det ända tills vi flyttade...” och ”Efter flytten så började...” är två exempel på sådana markeringar. En vändpunkt kan också lyftas fram genom utvärderande kommentarer eller genom att den händelse som nämns utvecklas och fördjupas i en be-

200 Aukrust 1999, s 91.

201 Mitterauer 1986/1991, s 51 ff. Se vidare diskussionen om detta i kap 2.

202 Johansson 2005, s 319 f.

203 Arvidsson 1998, s 61 f. Att vändpunkter har kommit att bli ett viktigt analytiskt redskap bland annat inom nordisk biografi- och livsberättelseforskning påpekas av Johansson 2005, s 319.

204 Arvidsson 1998, s 61.

skrivning eller ett narrativ. Vändpunkter kan med avseende på innehållet vara gemensamma för berättelser tillkomna inom en viss grupp, medan andra har en mer individuell karaktär. I egenskap av att utgöra element i en berättelse speglar en vändpunkt i allmänhet kollektiva värderingar och föreställningar om hur en livsberättelse bör se ut.

De händelser som väljs ut och fogas samman bildar tillsammans berättelsens *intrig*. Intrigen kan betraktas från två håll: Intrigen formar den kedja av händelser som för berättelsen framåt och svarar på frågan ”vad händer?” Den utgör också samtidigt en slags syntes, en berättelsens logik, som bestämmer innebörden av de olika element som ingår i berättelsen. Polkinghorne formulerar det så att intrigen kombinerar två dimensioner, en *kronologisk* och en *icke kronologisk*:

The chronological dimension characterizes the story and shows that it is made up of events along the line of time. The nonchronological dimension lifts the events into a configuration so that, scattered though they may be, they form a significant whole.²⁰⁵

Intrigens mening bestäms i hög grad av de ingående episodernas ordningsföljd, innehåll och karaktär. Grundläggande frågor för livsberättelseforskaren är därmed hur enskilda episoder väljs ut, formuleras, knyts samman, hur mycket plats de upptar i berättelsen och hur övergångarna mellan dem markeras. Att intrigen har en kronologisk dimension betyder inte att livsberättelsen också behöver vara strikt kronologisk till sin uppbyggnad, påpekar Horsdal. Eller som hon också säger: ”Der er forskellige måder at gribe ind i livets strøm på.”²⁰⁶ Däremot ligger det förstås en implicit kronologi i själva uppgiften att berätta om sitt liv.

Inom berättelseforskningen är det vanligt att tala om tre grundtyper av intriger: progressiva, regressiva och stabila.²⁰⁷ Det är en modell som också till viss del införlivats i livsberättelseforskningen.²⁰⁸ De tre huvudtyperna markerar då en utveckling där livet blir bättre (progressiv intrig), sämre (regressiv intrig) eller ett liv där det mesta är sig likt (stabil intrig). Livsberättelseforskningen har också prövat att tillämpa ett genretänkande hämtat från berättelseforskningen. En livsberättelse kan då, genom

205 Polkinghorne 1988, s 131. Jfr Ricoeur 1980, s 174 efter Braid 1996, s 8.

206 Horsdal 1999, s 115.

207 Se tex Gergen 1994, s 195, Öberg 1997, s 85 ff.

208 Öberg 1997, s 85 ff, Johansson 2005, s 336 ff.

det sätt intrigen är utformad på, betraktas som representant för en viss genre.²⁰⁹ Exempel på sådana genrer är tragedier, äventyr, skapelseberättelser, utvecklingsromaner, etc. Utifrån min utgångspunkt, att inte förutsätta att en berättelse om en människas liv måste ha en given form för att kunna tolkas som livsberättelse, blir kategoriseringar av det här slaget att betrakta som redskap som kan vara användbara, men som lika gärna kan visa sig vara alltför fyrkantiga och styrande.

En livsberättelse är individuell, men också kollektiv i meningen att den refererar till kollektiva uppfattningar om hur ett idealt liv bör se ut och hur det går till att berätta "sitt livs historia". Till de begrepp jag diskuterat ovan vill jag därför koppla begreppet *life-script* som fångar in denna kollektiva sida av berättandet.²¹⁰ Begreppet *life-script* går tillbaka på det vidare begreppet *script* som med Mercadals definition avser "[a] description of how a sequence of events is expected to unfold".²¹¹ Ett *script* är alltså en standardiserad modell av ett händelseförlopp, med vars hjälp vi strukturerar och tolkar olika typer av erfarenheter. Abelson och Schank beskriver hur detta går till: När en människa upplevt något, till exempel en bussresa, tillräckligt många gånger smälter hon samman de olika händelseförloppen till en generaliserande episod som sedan får ligga till grund för hur i det här fallet kommande bussturer upplevs och återkallas i minnet.²¹² Istället för att vid varje tillfälle registrera alla enskildheter minns vi bara de väsentliga avvikelserna från *scriptet*. Omvänt blir den berättelse vi konstruerar i efterhand ändå "hel" tack vare att *scriptet* ligger som ett fundament för den. Andra människor kan enkelt ta del av berättelsen tack vare att också de har tillägnat sig liknande *script*.

Abelson och Schank skiljer mellan tre typer av *scripts*: situationella *scripts* (som avser sociala handlingar med relativt klar rollfördelning som att åka buss eller gå och handla), instrumentella *scripts* (som avser handlingar med bara en aktör som att starta bilen eller steka ägg) och personliga *scripts*. Det sistnämnda avser individens egen internaliserade agenda, det handlingsmönster som av den enskilde uppfattas som "naturligt" el-

209 Horsdal 1999, s 141.

210 Frykman 1992, s 243 ff.

211 Mercadal 1990, s 255, efter Herman 1997, s 1047. Min förståelse av *script*begreppet baserar sig annars framför allt på hur det tolkas i Herman 1997, Kjus 2005 och Kverndokk 2007.

212 Schank & Abelson 1977, s 36 ff.

ler ”normalt”. Spänning uppstår i en berättelse när något annat än det vi förväntar oss händer, eller annorlunda uttryckt när handlingen bryter mot scriptet.

Ett script aktiveras när ett händelseförlopp ska kommuniceras som en berättelse. Denna kognitiva struktur aktiveras på två sätt. Dels påverkar den hur ett händelseförlopp blir förstått och återberättat, dels fungerar den strukturerande för handling. Campbell pekar här på den monologiska karaktären hos vissa inflytelserika kulturella scripts.²¹³ Vad gäller ungdomar finns en rad sådana scripts som genom att de upprepats ofta och i betydelsefulla sammanhang fått ett sådant genomslag att de kommit att uppfattas som ”sanningar”, framhåller han. Därmed får de också en normativ funktion.

Mot bakgrund av detta sätt att förstå scriptbegreppet betraktar jag begreppet life-script som ett narrativt begrepp knutet till den särskilda genre som livsberättelsen utgör. Det är ett begrepp som kan användas för att förstå hur i det här fallet de ungdomar jag intervjuat strukturerar sitt förflutna inom ramen för en berättelse om det egna livet²¹⁴, men också bör vara användbart för att förstå hur deras föreställningar om framtiden tar narrativ gestalt. Begreppet har en dialogisk sida. Konstruktionen av en livsberättelse sker delvis i förhandling med olika life-scripts. Det har också en monologisk sida. Ett life-script kan som tidigare framkommit ha en starkt normerande funktion.

ATT NÄRMA SIG INTERVJUMATERIALET – EN METODOLOGISK INGÅNG

Lieblich föreslår ett sätt att läsa livsberättelser där forskaren först arbetar med hela berättelsen i avsikt att urskilja någon form av övergripande idé eller fokus.²¹⁵ Inom ramen för denna helhet kan berättelsens öppning liksom olika värderande element vara av särskild betydelse. Därefter övergår forskaren till att följa olika separata underteman genom berättelsen.

213 Campbell 2001/2004, s 13.

214 I detta sammanhang är *life-review* ett användbart kompletterande begrepp. Jag väntar dock till kapitel 8 med att utveckla det.

215 Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, s 62 f, Johansson 2005, s 291. Jfr Öberg 1997, s 81 ff, samt Horsdal 1999, s 119 f.

Sådana underteman kan urskiljas exempelvis genom hur stort utrymme de tar, hur detaljrikt de beskrivs samt hur ofta de återkommer. Det motsatta, det som utelämnas eller kortas ned, kan också utgöra viktiga ledtrådar till sådana teman. Både när det gäller berättelsen som helhet och dess olika delteman är det viktigt att vara observant på motsägelser och frågor som stör berättaren eller skapar disharmoni i framställningen, framhåller Lieblich.

Lieblichs ansats är, enligt Johansson, ett exempel på en modell för analys av livsberättelser som framför allt fokuserar innehåll. Johansson framhåller att de flesta samhällsvetenskapliga forskare som i dag arbetar med narrativ analys är intresserade av *både* innehåll och form, men att inte heller detta egentligen är tillräckligt.²¹⁶ En djupare förståelse behöver också inkludera samspelet mellan berättare och lyssnare/intervjuare, icke verbala kommunikativa element, samt ta hänsyn till olika maktaspekter. Som ett exempel på ett sätt att arbeta som försöker integrera form och innehåll föreslår Johansson en modell utvecklad av Rosenthal.²¹⁷ Den går i korthet ut på att låta en rekonstruktion av intervjupersonens livslopp ligga till grund för en analys av den mening som berättelsen om samma liv har för intervjupersonen vid intervjutillfället. Som jag uppfattar det ställer Rosenthals modell relativt stora krav på en kronologisk uppbyggnad hos intervjumaterialet, en form jag inte förutsätter för min analys. Jag ställer mig också tveksam till den uppdelning mellan livshistoria (life-history) och livsberättelse (life-story) som modellen bygger på, av skäl som jag redan tidigare diskuterat i detta kapitel.

Istället har jag valt att använda mig av Lieblichs modell som en ingång till intervjumaterialet eftersom jag har funnit att den med sin fokusering på innehåll passar mina syften, samtidigt som den i mitt fall ändå lämnar tillräckligt med utrymme för att också väga in *hur* saker och ting framställs. Anledningen till det är att modellen, enligt min uppfattning, knyter an så väl till livsberättelsen i egenskap av meningskonstruktion: Det är en modell som sätter livsberättelsen som helhet i fokus, och som utgår från tanken att en livsberättelse alltid formas med utgångspunkt i den förståelse berättaren har av sig själv och sitt liv vid den tidpunkt då berättelsen formuleras. Utifrån en idé om vilka övergripande teman

216 Johansson 2005, s 290 ff.

217 Rosenthal 1993, Johansson 2005, s 292 f.

och delteman som ger mening åt en enskild intervju har jag kunnat gå vidare för att undersöka enskilda element. Jag har därefter vänt tillbaka till berättelsen som helhet, för att sedan återvända till olika enskildheter – allt enligt hermeneutikens idé om tolkning som en pendling mellan del och helhet.

De begrepp jag diskuterat ovan, varav somliga problematiserar tid och andra berättande, kommer till användning på båda dessa nivåer, både för att undersöka berättelserna som helheter och för att analysera enskilda element i dem. Vilka uppsättningar begrepp som står i förgrunden varierar däremot mellan de olika kapitlen i avhandlingens empiriska del (kap 5-8). Kapitel 5 och 6 behandlar ungdomarnas erfarenhetsrum med fokus på hur de väljer ut enskilda händelser ur sitt förflutna och fogar samman dem till en meningsfull helhet. I det sammanhanget blir narratologiska begrepp som vändpunkt och intrig centrala. I kapitel 7 och 8 ägnar jag mera utrymme åt berättelsernas förändring över tid samt åt spänningen mellan erfarenhet och förväntan. Därför spelar också de begrepp som problematiserar tid en mera framträdande roll i dessa kapitel. I dessa två senare empiriska kapitel kommer också begreppet life-script till störst analytisk nytta.

4. EN LONGITUDINELL UNGDOMSSTUDIE

Den här studien hämtar sitt empiriska material från längre intervjuer med unga människor. Jag har följt ett 20-tal ungdomar från sista terminen på högstadiet, genom gymnasiet och in i den period då de börjar se sina vuxna liv ta form. Som 15-, 17-, 22- och 25-åringar har de berättat om sig själva och sina liv och framtidsplaner. Materialet från dessa fyra intervjuomgångar, sammanlagt ett 70-tal intervjuer som var och en i genomsnitt är en och en halv timme lång, ligger till grund för avhandlingen. Det handlar alltså om ett material av för kvalitativa undersökningar stor omfattning. I det här kapitlet presenterar och diskuterar jag detta empiriska material och min hantering av det. Jag behandlar frågor om urval, kontext, metod, etik och framställning.

INTERVJUMATERIALETS TILLKOMST, KARAKTÄR OCH ANVÄNDNING

Det intervjumaterial jag använder mig av har kommit till inom ramen för tre olika forskningsprojekt. När jag vid mitten av 1990-talet för första gången sökte upp ungdomarna arbetade jag inom projektet *När mänskliga räckhåll förändras* vid Dalarnas forskningsråd. Detta projekt syftade till att belysa hur större samhällsförändringar, bland annat på

arbetsmarknaden och inom utbildningspolitiken, uppfattades av och påverkade människor i en landsbygdsregion.²¹⁸ Ett viktigt begrepp i studien var mänskliga räckhåll som avser hur människor orienterar sig tidsligt, rumsligt och socialt. I projektet ingick två delstudier, varav jag arbetade med den ena som var inriktad mot ungdomar. En huvudfråga i denna delstudie var ”hur nya impulser genom utbildning, resor, massmedia, reklam etc tillsammans med deras bakgrund formar en livshållning.”²¹⁹ Ungdomarna fick under intervjuerna berätta om sin bakgrund, sin vardag vid tidpunkten för intervjun och sina tankar om framtiden. Också den andra intervjuomgången med samma ungdomar, då 17 år gamla, genomfördes inom detta projekt. Innehållsmässigt fungerade denna andra intervjuomgång som en uppföljning till den första intervjuomgången.

Tanken på att intervjua samma ungdomar en tredje gång väcktes i samband med planeringen av ett forskningsprojekt i samarbete mellan Institutet för framtidsstudier och Dalarnas forskningsråd i början av 2000-talet. Det projektet hette *Ung i ett rörligt samhälle* och hade en starkare rumslig fokusering. Projektet syftade till att utveckla kunskap kring unga människors sätt att förhålla sig till olika platser och till rörlighet som ett ideal i en omvärld präglad av ökande globalisering.²²⁰ Vid det laget hade två tredjedelar av ungdomarna, som då var i 22-årsåldern, lämnat Ludvika för arbete eller studier på andra håll. Det gick ändå med något undantag att nå dem för en tredje intervju. En betydande del av intervjuerna strukturerades denna gång kring två huvudlinjer: vad som hänt i respektive persons liv sedan vårt förra möte fem år tidigare, och hur var och en såg på framtiden. I och med detta fick dessa intervjuer både en levnadshistorisk prägel och en relativt tydlig narrativ struktur.

218 Projektet ingick i forskningsprogrammet ”Samhällsförändringar i ett regionalt perspektiv” vid Dalarnas forskningsråd. Det leddes av Erik Westholm, pågick under perioden 1995-2000 och finansierades av HSFR, Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet. Se vidare Westholm 1994, Bartholdsson 1997, Kåks & Westholm 1998, Kåks 1999.

219 Westholm 1994, s 11.

220 Projektet ingick i forskningsprogrammet ”Människan i framtiden” vid Institutet för Framtidsstudier. Det drevs i samarbete mellan Dalarnas forskningsråd och Institutet för framtidsstudier under åren 2002-2003 och leddes av Erik Westholm. Finansierare var Landstinget Dalarna, Svenska kommunförbundet, Ludvika kommun och Institutet för framtidsstudier. Se Kåks 2003, forskningsprogrammets slutrapport *Forma framtiden!* (Institutet för framtidsstudier 2004), samt Kåks & Westholm 2006.

När jag några år in på 2000-talet fick möjlighet att skriva den här avhandlingen var det en förmån för mig att kunna bygga vidare på detta rika intervjumaterial genom att söka upp samma ungdomar igen. Inom ramen för avhandlingsarbetet har så en fjärde intervjuomgång genomförts, tio år efter den första. Också nu var intresset stort hos ungdomarna för att medverka i studien. Denna gång gjordes intervjuerna utifrån ett uttalat livsberättelseperspektiv.

Av de 24 ungdomar som deltog i den första intervjuomgången vid mitten av 1990-talet har jag genom åren behållit kontakten med 21, varav 14 tjejer och sju killar. Avhandlingen bygger på intervjuer med dessa 21 ungdomar. Dessa ungdomar presenteras kort i ett appendix i slutet av avhandlingen. Av dessa 21 har alla utom tre kunnat medverka vid samtliga fyra intervjutillfällen. Vid tiden för det tredje intervjutillfället lyckades jag aldrig få fatt i den av killarna som i avhandlingen går under namnet Daniel. Vid tiden för det fjärde intervjutillfället kunde jag trots upprepade försök inte genomföra några intervjuer med Frida och Nina. De sade sig båda gärna vilja ställa upp, men en pressad arbetsituation i kombination med andra omständigheter gjorde detta omöjligt.

Av ovanstående framgår att urvalet av de individer som intervjuats, vars röster avhandlingsarbetet långt senare kommit att bygga på, gjordes inom projektet *När mänskliga räckbåll förändras* vid mitten av 1990-talet. Bakom valet att förlägga intervjuarbetet till Ludvika låg den gången en förmodan om att ortens karaktär skulle kunna bidra till att ge intressanta infallsvinklar på såväl samhällets förändring som individuella strategier för att möta denna förändring.²²¹ Den omställning Ludvika genomgår omfattar både nedgång och förnyelse med tillbakagång för traditionellt industriarbete och expansion för högteknologiska verksamheter.²²² Denna lite motsägelsefulla utveckling sågs som en intressant empirisk utgångspunkt för studien.

Intervjupersonerna gick vid det första intervjutillfället i samma niondeklass vid en av Ludvikas två högstadieskolor. Tanken bakom att välja elever ur samma klass var att skapa möjligheter att inte bara möta enskilda ungdomar utan också att kunna iakttä något av samspelet dessa ungdomar emellan. Att ungdomarna i klassen representerade ett för or-

221 Westholm 1994.

222 Pettersson & Westholm 1998.

ten brett urval av sociala miljöer var, vid sidan av en utbredd vilja att medverka i studien, ett grundläggande kriterium vid valet av just denna grundskoleklass. Bland intervjupersonerna finns barn till höga tjänstemän såväl som barn ur arbetarklass. Där finns ungdomar uppvuxna i små hyreslägenheter respektive stora villor, barn till inflyttare såväl som familjer med stark lokal förankring. Intervjupersonerna är med något undantag födda av svenska föräldrar, vilket hänger samman med att andelen invånare med bakgrund i andra kulturer än den västerländska var relativt låg i Ludvika vid tiden för det första intervjutillfället. I klassen gick bara någon enstaka elev med sådan familjebakgrund. Detta får naturligtvis konsekvenser för studiens resultat – ungdomar med annan kulturell bakgrund hade inte bara bidragit med andra slags erfarenheter utan kanske också skapat helt andra typer av livsberättelser. Med valet att förlägga intervjuarbetet till just denna niondeklass följde också den ojämna könsfördelningen.

Det faktum att jag i avhandlingsarbetet har tagit utgångspunkt i ett redan befintligt intervjumaterial innebär att jag som avhandlingsskribent – trots att det är jag själv som gjort intervjuerna – varken har kunnat påverka urvalet av intervjupersoner eller innehållet i de intervjuer som redan var gjorda då avhandlingsarbetet inleddes. Dessa faktorer har som framgått bestämts utifrån delvis andra syften och frågeställningar än de som ligger till grund för avhandlingen. Det faktum att dessa intervjuer är gjorda utifrån en ambition att skapa en så detaljrik och levande bild av ungdomarnas liv som möjligt möjliggör dock en relativt bred användning av dem. Många av de teman som är relevanta för avhandlingen finns belysta i dem. De kan också, genom att de behandlar dåtid, nutid och framtid, sägas vara delvis formade utifrån en levnadshistorisk ansats. Att den fjärde intervjuomgången inte var genomförd när avhandlingsarbetet inleddes har inneburit en möjlighet att skapa ett kompletterande intervjumaterial med ett tydligare livsberättelseperspektiv. Sammantaget innebär detta att det totala intervjumaterialets karaktär visserligen varierar mellan de olika intervjuomgångarna, men att jag ändå bedömt det som möjligt att anlägga ett livsberättelseperspektiv på hela materialet. Detta är rimligt, menar jag, utifrån den syn på livsberättelser jag utvecklat i kapitel 3, där livsberättelsen är att betrakta som ett perspektiv snarare än som en framställning med en given form.

Att intervjuerna från de olika omgångarna har en något skiftande karaktär har dock fått vissa konsekvenser för mitt sätt att använda dem. Intervjuerna från alla fyra intervjuomgångarna berättar mycket om ungdomarnas sätt att förhålla sig till dåtid, nutid och framtid, medan intervjuerna från den fjärde omgången utöver detta har den mest utpräglade levnadshistoriska karaktären. Följaktligen är det intervjuerna från det fjärde intervjutillfället som har fått ligga till grund för flertalet av de diskussioner jag för kring narrativitet i avhandlingen. Eftersom jag lägger relativt stor vikt vid detta perspektiv utgör också dessa intervjuer av nödvändighet en slags empirisk bas för studien. Jag vill dock betona att även om jag i högre utsträckning använder mig av intervjuerna från den fjärde omgången, så spelar intervjuerna från de tre övriga omgångarna sammantaget ändå en mycket viktig roll. Utan det tidsdjup de representerar skulle det vara omöjligt för mig att diskutera en rad av de aspekter av vuxenblivande som jag tar upp.

En annan aspekt av att intervjuarbetet sträckts ut över tio år är att jag under den tid som gått sedan de första intervjuerna gjordes har utvecklats som intervjuare. Det har i många fall känts frustrerande att läsa gamla intervjuutskrifter eftersom brister i vissa fall är uppenbara. Samtidigt får man kanske ha i minnet att detta sannolikt alltid innebär ett problem när studier sträcks ut över många år. Utifrån en reflexiv syn på vad forskning innebär blir det en faktor att ta viss hänsyn till snarare än ett reellt hinder.

TID OCH PLATS

– ETT FÖRSÖK TILL KONTEXTUALISERING

En livsberättelse konstrueras alltid och måste därmed också förstås i förhållande till en större social och kulturell kontext. Vad som i ett enskilt fall utgör en relevant kontext är dock inte givet, utan något forskaren väljer i relation till sitt kunskapsmål.²²³ Utifrån en syn på vuxenblivande som en fas då unga människor etablerar sig i samhället är det av betydelse att teckna en bild av den aktuella situationen vad gäller utbildning, arbete, välfärd och familj. Uppväxtorten utgör till stor del barns socia-

223 Palm 1999, s 102 f.

liserationsrum.²²⁴ Vi vet också att det råder stor regional variation vad gäller boende- och familjemönster samt tillgång till utbildning och arbete. Utifrån detta blir det betydelsefullt att visa på de specifika förutsättningar som råder där de människor som studeras befinner sig. Ungdomarna i studien är uppvuxna vid samma tid och har tillbringat stora delar av sin barndom och sina grundskoleår på samma geografiska plats. Den kontext jag skisserar utgörs alltså av tiden från början av 1990-talet och framåt och av platsen Ludvika.

Ludvika kommun ligger i Dalabergslagen, det geografiska område där landskapet Dalarna och Bergslagsregionen överlappar varandra.²²⁵ Det är en naturskön kommun med milsvida skogar och många sjöar. Kommunens västra delar består av de finnmarker som utgör scenen i skalden Dan Anderssons diktning – något kommunen gärna framhåller i sin marknadsföring men som också verkar utgöra en identitetsskapande faktor för enskilda kommuninvånare. Närmaste stad är Borlänge fyra mil norrut. Till Stockholm har ludvikaborna 22 mil, till Västerås elva. Kommunen hade när jag inledde intervjuarbetet vid mitten av 1990-talet omkring 28 000 invånare, varav 15 000 bodde i centralorten. Den näst största tätorten efter Ludvika är Grängesberg, som vid mitten av 1990-talet hade 4000 invånare. Mindre orter är Fredriksberg, Saxdalen, Nyhammar och Sunnansjö med under 1000 invånare vardera. År 2005, då jag inledde den fjärde intervjuomgången, hade antalet invånare i kommunen sjunkit från 28 000 till cirka 25 500. Den negativa befolkningsutvecklingen delar Ludvika med ett flertal mindre kommuner i Bergslagen. Den hänger samman med att unga invånare lämnar kommuner av Ludvikas slag för utbildning och arbete för att i många fall aldrig återvända, vilket inte bara leder till minus i flyttstatistiken utan i förlängningen också till ett födelseunderskott.²²⁶

224 För en diskussion kring uppväxtortens betydelse, se Svensson 2006. En teoretisk orientering kring detta ges på s 43 ff.

225 Texten om Ludvika kommun bygger på material publicerat på <http://www.ludvika.se> samt på statistik publicerad dels i broschyren *Korta fakta 1995: Ludvika kommun*, dels på http://www.h.scb.se/kommunfakta/k_frame.htm (*Ludvika Kommunfakta 2006*).

226 Kåks & Westholm 2006, s 14 ff.

Ludvika hör till de kommuner som i hög grad är beroende av ett enda företag, i detta fall ABB-koncernen.²²⁷ ABB är Sveriges fjärde största privata företag. Koncernen hade vid mitten av 1990-talet 27 000 anställda, varav 2 700 i Ludvika där verksamheten i huvudsak är inriktad mot teknik för kraftöverföring. Det stora industriområdet vid sjön Väsman ligger där det legat sedan förra seklets början – som en industriell antites till Baumans tal om en flytande modernitet där kapital inte längre är bundet till bestämda platser och där rummet inte längre sätter några gränser för människors handlingar.²²⁸ Ludvika stämmer också på andra sätt in på beskrivningen av en typisk industrikommun. Befolkningen uppvisar en utbildningsnivå lägre än genomsnittet och det finns relativt få småföretag i kommunen. Samtidigt är det alltså en kommun som uppvisar en lite anorlunda struktur i och med den industriella satsningen på högteknologi och den inflyttning av högutbildade som denna fört med sig. Kommunen inledde vid mitten av 1990-talet en omfattande satsning på ungdomsverksamhet, bland annat genom inrättandet av ett Ungdomens hus, och genom olika åtgärder för att öka ungdomars politiska inflytande. Detta arbete ledde till att Ludvika 1999 av Ungdomsstyrelsen utsågs till Årets ungdomskommun.

ABB:s dominans slår tydligt igenom i intervjumaterialet. Vid mitt första möte med ungdomarna hade en tredjedel av dem minst en förälder som arbetade inom något av ABB-bolagen. Andra stora arbetsgivare i Ludvika är landstinget och kommunen. Av Ludvika lasarett återstår dock bara en begränsad del efter det att stora delar av verksamheten lades ned några år in på 1990-talet. Också gruvan i Grängesberg, med 900 anställda, drabbades av nedläggning vid ungefär samma tid. Den arbetsmarknad som fanns när ungdomarna var i tonåren var alltså en helt annan än den som rått tidigare under deras uppväxt och som deras föräldrar haft att etablera sig på.²²⁹

Den vår vid mitten av 1990-talet då intervjuarbetet inleddes rådde sedan flera år hög arbetslöshet i Sverige. En allmän konjunkturnedgång med efterföljande stora nedskärningar inom offentlig sektor vid början av 1990-talet hade skapat en djup lågkonjunktur. Det märktes förstås

227 Uppgifterna om ABB är hämtade ur broschyrerna *ABB Ludvika* och *En presentation av ABB i Ludvika*, utgivna 1994 respektive 1995.

228 Bauman 1998/2000, 2000.

229 Jfr Kugelberg 2000, s 36.

också i Ludvika där 3775 arbetssökande den 20 mars 1996 hade att slåss om 18 lediga arbeten.²³⁰ Fem av ungdomarna hade vid den tiden en pappa eller mamma som var arbetslös, varav flera hade varit det under lång tid. Läget på arbetsmarknaden förbättrades sedan något mot slutet av 1990-talet för att därefter övergå i en högkonjunktur under början av 2000-talet. Det förbättrade läget på arbetsmarknaden satte dock inte samma avtryck i Ludvika och andra mindre orter som i storstadsregionerna. Några år tidigare hade också gymnasieskolan reformerats, vilket kom att påverka ungdomarna i min studie. Reformen innebar bland annat att alla gymnasieprogram gjordes treåriga och att antalet platser i gymnasieskolan utökades. Samtidigt utökades också antalet högskoleplatser. Den bostadssituation ungdomarna mött under den tid studien pågått varierar med var de befunnit sig. I storstäderna råder sedan länge bostadsbrist, medan det i många mindre kommuner finns gott om lediga lägenheter. På ett flertal håll i Bergslagen, bland annat i Ludvikas grannkommun Smedjebacken, har man tvingats minska det kommunala bostadsbeståndet genom omfattande rivningar.

Efter högstadiet lämnade några av ungdomarna Ludvika, efter gymnasiet och åren framöver följde fler efter. Vid tiden för den fjärde intervjuomgången bodde ungefär en fjärdedel av intervjupersonerna kvar i eller hade återvänt till kommunen. Många olika platser har med tiden kommit att bli viktiga för dessa ungdomar. Det leder vidare till frågan om hur relevant Ludvika är som kontext i denna studie. Mitt svar ligger i att Ludvika är en plats som på olika sätt format ungdomarna och som många av dem som flyttat fortfarande regelbundet återvänder till för att hälsa på familj, släkt och vänner. Ludvika utgör i och med detta fortfarande en i viktiga avseenden gemensam referenspunkt för ungdomarna i studien. Samtidigt utgör Ludvika givetvis bara en av många relevanta platskontexter. Att försöka fånga alla de platser som på något sätt har betydelse för ungdomarna i studien vore förstås en omöjlighet. Det är också trots allt så att det inte är platsen som utgör fokus i min studie, utan ungdomarna själva. Även om ett intervjuarbete av det här slaget lokaliseras fysiskt är det inte platsen eller platserna i sig som utgör fältet, utan de sociala sammanhang som människor är en del av. Norman konstaterar utifrån ett fältarbete (för övrigt gjort i Smedjebacken) att det

230 Bartholdsson 1997, s 8.

därmed inte längre går att sätta likhetstecken mellan fält och plats.²³¹ Tidigare kanske platsen och människors sociala rum sammanföll mera (även om rörligheten alltid varit stor bland vissa kategorier av människor). I dag kan det sociala rummet sträcka sig över många olika platser. Den rumsliga avgränsning som många antropologer fortfarande gör för sina fältarbeten står därmed i ett komplicerat förhållande till människors egna avgränsningar och upplevelser av rummet.

MED INTERVJUN SOM METOD

De ungdomar som ingår i studien har, med några undantag, intervjuats fyra gånger. Intervjuerna genomfördes när ungdomarna var i 15-, 17-, 22- och 25-årsåldern och tog i genomsnitt en och en halv timme. Jag har gjort intervjuerna med en person i taget, frånsett intervjuerna med 17-åringarna som kom till i smågrupper. Att intervjuerna i denna andra omgång genomfördes med flera ungdomar i taget motiverades av en viss tidsbrist i kombination med ett intresse för vad ett sådant tillvägagångssätt eventuellt skulle kunna tillföra. Ungdomarna valde själva vilka de ville bli intervjuade tillsammans med. Gruppens storlek och närvaron av andra har gjort att de enskilda individerna inte framträder lika tydligt i dessa intervjuer som i det övriga materialet. Det har i sin tur medfört att jag i avhandlingen bara använder mig av dessa intervjuer i begränsad utsträckning.

Samtliga intervjuer har haft formen av relativt fria samtal. Min strävan har hela tiden varit att få intervjupersonerna att ge en så bred, detaljrik och levande bild som möjligt av hur de uppfattar sig själva, sina liv och möjligheter.²³² Beroende på hur lätt var och en har haft för att prata har jag i varierande grad ställt frågor. Samtidigt har jag hela tiden vinnlagt mig om att vara lyhörd för vad informanterna själva har velat berätta. Genom att inte bara lyssna efter vad som sägs utan också efter *hur* det sägs och vilken vikt informanterna lägger vid olika saker blir det möjligt att avtäcka outtalade kulturella koder och normer som är viktiga för varje enskild informant.

231 Norman 2001, s 61.

232 Jfr Chase 1995.

En intervju konstrueras i samspel mellan två eller flera personer. Den är dock inget samtal mellan likställda parter. Forskaren är alltid den som ytterst definierar och kontrollerar situationen.²³³ Som Larsson påpekar så finns det en mängd faktorer som inverkar på vilka svar som ter sig rimliga i en intervjusituation.²³⁴ Sådana svar är unika genom att de formuleras spontant av en unik individ, men samma svar kommer också till som ett resultat av hur forskaren ställer frågor och av intervjupersonens uppfattning om vad intervjusituationen innebär. Därmed kan de svar en intervjuperson ger aldrig betraktas som hans eller hennes ”egna” i någon absolut bemärkelse, framhåller Larsson.

Horsdal drar en skarp gräns mellan det hon benämner narrativa respektive kvalitativa intervjuer. Kännetecknande för den narrativa intervjun är att intervjupersonen inte ska besvara frågor utan komma med en berättelse.²³⁵ Intervjupersonen uppmuntras att berätta helt fritt utifrån ett givet tema, exempelvis den egna livshistorien. Den kvalitativa intervjun struktureras istället kring intervjuarens frågor och är därmed långt mer styrande. Själv har jag utifrån egen långvarig erfarenhet av arbete med intervjuer svårt att se att en sådan åtskillnad skulle vara möjlig att göra i praktiken. Intervjumetoden rör sig snarare, som jag ser det, på en glidande skala mellan båda dessa ytterligheter. De flesta intervjuer hamnar nog någonstans mittemellan.²³⁶ Som Arvidsson påpekar etableras i intervjuens inledande fas ofta en modell för hur samspelet intervjuare-informant ska se ut.²³⁷ De inledande frågorna och svaren kan ses som en slags förhandling om saker som hur ofta frågor ska ställas, hur långa svaren ska vara och hur detaljrik berättelsen ska bli. Så småningom uppstår en sorts samstämmighet på dessa punkter mellan intervjuare och informant – något som dock kan ta olika lång tid.

Även om en intervjupersons berättelse uppstår i dialog med intervjuaren så kan den också grunda sig på redan ”färdiga” sätt att berätta, det vill säga på konventioner och olika berättartekniska grepp.²³⁸ Ehn skriver

233 Thorsen 1998, s 33 f.

234 Larsson 2001, s 40.

235 Horsdal 1999, s 105.

236 Jfr Arvidsson 1998, s 23 f.

237 Arvidsson 1998, s 23 f.

238 Stahl 1977, s 14 ff.

i artikeln "Livet som intervjukonstruktion" att det finns en självbiografisk retorik som gör det nödvändigt att fästa uppmärksamheten mot formerna för det som berättas:

I många intervjuer känner man igen olika människors berättelser i varandra, inte bara för att de kanske gjort liknande erfarenheter, utan för att de också lärt sig hur man redogör för dem. Detta blir särskilt tydligt när äldre berättar om hur det var "förr i tiden", när invandrare talar om mötet med det nya landet och när arbetare skildrar förändringarna i arbetslivet. [...] Överensstämmelser mellan olika berättelser ska således inte omedelbart tolkas som att människor har varit med om precis likadana händelser. Det kan också vara så att man tillägnat sig ett likartat sätt att gestalta sina upplevelser i kollektivt igenkännbara former.²³⁹

I enlighet med det som sagts ovan kan intervjun ur ett kulturanalytiskt perspektiv, med Bursells ord, betraktas som en "situationsbestämd och kulturellt betingad berättelse".²⁴⁰ Bursell understryker i enlighet med detta att en intervju är en "helhet, där de olika delarna inte kan förstås utanför sitt sammanhang".²⁴¹ Mitt sätt att närma mig intervjun i sin egenskap av att vara just en sådan typ av berättelse har varit att försöka tillämpa ett reflexivt arbetssätt.²⁴² Det innebär dels att jag som intervjuare hela tiden försökt att aktivt reflektera över mitt eget beteende såväl i intervjusituationen som under analysfasen, dels att intervjupersonerna uppmuntrats att reflektera över innehållet i de berättelser de formulerat.

REGISTRERING OCH TRANSKRIBERING AV INTERVJUER

Att arbeta med intervjuer innebär att själv skapa sitt källmaterial. Det material som slutligen ligger till grund för analysen är i allmänhet utskrift av inspelat material. Därmed är det av stor betydelse inte bara hur

239 Ehn 1992, s 215 f.

240 Bursell 1993, s 24.

241 Bursell 1993, s 23.

242 Atkinson 1998, s 63, Thomsson 2002.

själva intervjun läggs upp utan också hur den registreras och efter vilka principer transkriberingen görs.

En ljudupptagning ger en relativt utförlig dokumentation av samspelet mellan intervjuare och informant, ett förhållande som måste ses som grundläggande i allt intervjuarbete. Den gör det också möjligt att, med Atkinsons ord, fånga ”a flowing narrative in the words of the person telling the story”.²⁴³ En vetenskaplig närläsning av ett intervjumaterial fordrar att det sagda skrivs ut. Var och en som skriver ut en intervju blir varse de svårigheter det innebär att överföra tal till skrift. Kvale framhåller att en intervjuutskrift är en abstraktion på samma sätt som en karta. En karta framhäver vissa aspekter av landskapet och utelämnar andra. Vad kartan ska användas till bestämmer dess utformning. Någon sann, objektiv omvandling från muntlig till skriftlig form finns därmed inte.²⁴⁴ Vilken transkriberingsmodell man som forskare väljer att använda är avhängigt vilken typ av kunskap man är ute efter. Ehn har utifrån några exempel på olika studier visat att den som söker efter överensstämmelser vad gäller sociala och kulturella mönster mellan ett stort antal intervjuer kan tillåta sig ett mera fritt förhållande till intervjumaterialet än den som är intresserad av den enskilda berättarens liv och person.²⁴⁵

Transkribering av intervjuer uppfattas ofta som ett tämligen mekaniskt arbete. Att skriva rent en intervju är dock ingen rutinsyssla utan ett betydelsefullt led i tolkningen av intervjuens innehåll, framhåller Klein.²⁴⁶ Den som transkriberar går i närkamp med innehållet i intervjun. En annan betydelsefull aspekt är att transkriberingen kan ge insikter om själva intervjuandet. Den utgör med andra ord något av nyckeln till analysen av samspelet mellan intervjuare och informant. Ytterst hänger transkriberingens betydelse samman med det komplicerade förhållande som råder mellan form och innehåll/mening, skriver Klein. Hon påpekar också att detta förhållande är grundläggande i allt etnologiskt och folkloristiskt arbete, men tillägger samtidigt att ett studium av form naturligtvis inte automatiskt leder till förståelse av innehåll och mening.

De intervjuer som ligger till grund för min studie har dokumenterats

243 Atkinson 1998, s 56.

244 Kvale 1997, s 152.

245 Ehn 1992, s 205.

246 Klein 1990, s 44 f. Jfr Nylund Skog 2002, s 38 f.

med bandspelarens och senare minidiscspelarens hjälp, utom i tre fall då jag på grund av tekniska problem har fått lita till penna och papper. Utskrifterna av de intervjuer som inte har kunnat spelas in har av naturliga skäl en mera sammanfattande karaktär. Jag tar hänsyn till innehållet i dessa intervjuer i avhandlingen, men gör inga ingående analyser av partier ur dem. Efter att ha provat olika transkriberingsmodeller på det inspelade materialet och funderat över vad de eventuellt kan tillföra har jag kommit fram till att det i förhållande till mitt kunskapsmål inte är motiverat att använda den ”etnopoetiska” utskriftsmodell som Klein föreslår. Denna modell bevarar det muntliga talets kännetecken och används av exempelvis Arvidsson i en brett upplagd studie av livsberättelser.²⁴⁷ Det hade heller inte varit arbetsekonomiskt möjligt för mig att skriva ut intervjuerna på det sättet. Utskrifterna har istället gjorts som ”ordagranna” transkriptioner, det vill säga utskrifter som registrerar allt som sägs, men som inte annat än i undantagsfall anger tonläge, pauslängd etc. Förhoppningsvis kan jag genom detta tillvägagångssätt förena en syn på intervjun som situationellt konstruerad med en för mina syften rimlig detaljnivå på utskriften.

Andra levnadshistoriskt inriktade forskare som också säger sig vara ute efter informanternas egna ord resonerar dock annorlunda. Horsdal förklarar att hon aldrig spelar in sina intervjuer. Istället skriver hon oavbrutet under intervjuens gång, något som självfallet kräver skrivvana, snabbhet och koncentration.²⁴⁸ Efter intervjun renskrivs berättelsen i jagform, ett tillvägagångssätt som bland andra också Atkinson använder sig av.²⁴⁹ Intervjuarens eventuella frågor utesluts då helt och språket korrigeras varsamt så att utskriften blir begriplig och meningsfull. Därefter får informanten ta del av utskriften för godkännande, varefter eventuella felaktigheter eller ofullständigheter rättas till. Denna av informanten godkända utskrift utgör det material forskaren har att arbeta med. Både Atkinson och Horsdal anser att informanten bör få ta del av den färdiga utskriften för att kunna göra eventuella ändringar och kompletteringar.²⁵⁰ Informanten är den som äger berättelsen, understryker Atkinson.

247 Arvidsson 1998.

248 Horsdal 1999, s 109.

249 Atkinson 1998, s 55 ff.

250 Horsdal 1999, s 110.

Själv ställer jag mig mycket tveksam till ett sådant arbetssätt. Den typ av intervjuutskrift en sådan intervju resulterar i liknar egentligen mera en skriven självbiografi än en utskriven intervju, vilket medför att en muntlig berättelse kommer att analyseras som om den vore skriven och tryckt.²⁵¹ Ojämförligt viktigast för att inte välja ett sådant arbetssätt är dock, menar jag, att samspelet mellan frågor och svar då inte vägs in i analysen. Enligt min mening kan intervjuarens röst inte uteslutas. En intervju kan aldrig – hur mycket intervjuaren än håller sig i bakgrunden – betraktas som *en* persons verk. Informanten äger i det avseendet inte sin berättelse.

ETISKA HÄNSYNSTAGANDEN

Avhandlingsprojektet har varit möjligt att genomföra tack vare att ett antal unga människor berättat öppet och personligt om sina liv. Materialets karaktär gör det självklart att ta långtgående etiska hänsyn i enlighet med de regler Vetenskapsrådet satt upp.²⁵² Kraven på information och samtycke har uppfyllts genom att intervjupersonerna när det första projektet inleddes dels fick information om villkoren för att delta i studien (konfidentiell behandling av intervjumaterialet) och dels gavs möjlighet att fritt välja om de ville medverka eller inte. Därefter har intervjupersonerna kontinuerligt tillfrågats om sin vilja att medverka inför varje ny intervju.

Konfidentialitetskravet uppfylls dels genom att identifiering av de medverkande personerna har försvårats så långt det är möjligt, både inom gruppen och utåt, och dels genom en varsam hantering av materialet under skrivprocessen. När jag citerar intervjupersoner i avhandlingen sker det under fingerade namn. Jag har också genomgående ändrat vissa uppgifter, som namn på platser och personer, yrkeskategorier, antal familjemedlemmar, etc, för att göra det svårare att känna igen personerna, dock utan att förändra socioekonomisk status. I de fall jag känt minsta tveksamhet inför att citera någon har det skett i samråd med vederbörande. En tänkbar väg att gå för att försvåra identifiering hade varit att

251 Hydén 1997, s 24 ff.

252 Vetenskapsrådet 2002.

anonymisera intervjupersonernas uppväxtort, Ludvika. Att istället sortera in Ludvika i ortstypen industriort, på ett sätt som inte sällan sker i undersökningar²⁵³, hade dock enligt min uppfattning gjort det svårare att diskutera vad just denna plats betyder för intervjupersonerna. Ett inslag i relationen människa-plats som det är viktigt att problematisera är just det faktum att människor ofta tvingas förhålla sig till schablonbilder av typen industriort. Att som forskare använda sig av den sortens kategoriseringar rimmar illa med en sådan problematiserande ambition, menar jag.

Vidare har hänsyn också tagits till nyttjandekravet, den föreskrift som säger att det material som samlas in inom ett forskningsprojekt bara får användas för vetenskapliga ändamål.

Etik handlar dock inte bara, som jag ser det, om informerat samtycke, konfidentialitet och om att begränsa användningen av materialet till vetenskapliga syften. Det handlar också om hur själva materialet hanteras i analysen. Jag har strävat efter att närma mig ungdomarnas berättelser med respekt för varje enskild individ och för hur hon eller han valt att leva sitt liv. Jag kan bara hoppas att det också har lämnat spår i texten.

FRÅN INTERVJUMATERIAL TILL VETENSKAPLIG TEXT

Intervjumetoden är inte ny – vetenskapligt har den använts under hela 1900-talet. Att arbeta med intervjuer innebär dock inte detsamma som för 100 eller ens 25 år sedan. Hur en vetenskaplig undersökning utformas och vilken metod som väljs är alltid beroende av de teoretiska perspektiv forskaren har, och sådana skiftar över tid. Teori och metod är oupplösligt sammanflätade och måste därmed också förstås i relation till varandra. Ingen av kategorierna föregår den andra och de kan heller inte existera oberoende av varandra.²⁵⁴ Annorlunda uttryckt betyder det att en teori om verkligheten alltid förutsätter någon form av empirisk kunskap. Omvänt finns det ingen obearbetad empirisk verklighet som kan

253 Se t ex Jönsson, Trondman, Arnman & Palme 1993.

254 Bjurström 2004, s 76. Det som sägs i det följande om hermeneutik bygger på Bjurström 2004.

ligga till grund för ett teoribygge. Det innebär att den förförståelse vi har som forskare i praktiken utgör en del eller aspekt av själva undersökningsobjektet.

Att tolka ett empiriskt material innebär därmed att befinna sig i den så kallade hermeneutiska cirkeln eller spiralen. Denna tankemodell går ut på att sambandet mellan det som tolkas, den kontext det tolkas i och den förståelse som ligger till grund för tolkningen utgör en helhet. Den hermeneutiska cirkeln eller spiralen är egentligen två och delvis överlappande. Den ena cirkeln bygger på relationen mellan del och helhet, den andra på samspelet mellan förförståelse och förståelse. Att komma ur dessa cirklar är omöjligt – all tolkning är i sig cirkulär. Däremot är tolkningsprocessen ingen rundgång. I takt med att den som tolkar fördjupar och utvecklar sin förståelse antar tolkningsprocessen formen av en spiral. Även om det inte går att ta sig ur spiralen går det att komma vidare uppåt i den.

Det finns många olika sätt att närma sig livsberättelser och annat kvalitativt material. Med utgångspunkt i studiens frågeställningar har jag via en närläsning av delar av intervjumaterialet sökt mig fram till ett antal bärande aspekter med relevans för livsberättelser och vuxenblivande som det bör vara möjligt att bygga analys och tolkning kring. Dessa aspekter har sedan fördjupats och utvecklats genom att på nytt konfronteras med teorier och empiri. De frågeställningar jag utgått från har också de kommit till i ett växelspel mellan empiri och teori. Det gäller även intervjumaterialet som sådant. Det går alltså varken att säga att empirin har genererat det teoretiska perspektivet, ett synsätt som är grundläggande inom skolbildningar som till exempel grounded theory och fenomenologi, eller att teorin helt styrt materialinsamlingen och bearbetningen av materialet. Arbetet med materialinsamling, teoriutveckling, analys och tolkning har istället, i enlighet med det hermeneutiska synsätt som beskrevs ovan, haft formen av ett ständigt växelspel. Att i efterhand exakt redogöra för hur detta växelspel har gått till är omöjligt – det handlar helt enkelt om en process som är så komplex att den inte låter sig fångas av några exakta metodregler.

Thorsen hävdar att det ligger en fara i att arbeta med tematiska analyser av livsberättelser.²⁵⁵ Vid en sådan analysform mister man det som är livshistoriens särdrag: helheten i livsloppet och utvecklingen över tid. Enskilda händelser inom en livshistoria får sin mening innanför den er-

255 Thorsen 1998, s 54.

farenhetsvärld som livsloppet som helhet utgör. Vid en tematisk analys glöms tiden gärna bort, eller också förminskas den till en aspekt bland många, varnar Thorsen. I själva verket utgör tiden själva fundamentet för livsberättelsen, den axel livet utvecklas längs. Thorsen sätter genom denna kritik helt klart fingret på ett relevant problem. Även om jag i flera av de empiriskt baserade kapitlen valt att fokusera delar eller delaspekter av ungdomarnas livsberättelser, har min ambition varit att göra det i enlighet med den hermeneutiska tanken om en pendlingsrörelse mellan del och helhet. Studiet av ett enskilt tema i en viss intervju måste ske med den enskilda individens hela livsberättelse som fond, på samma sätt som jag har försökt sätta enskilda livsberättelser i relation till hela intervju-materialet.

Som tidigare sagts finns det ingen väg ut ur den hermeneutiska spiralen. En vetenskaplig undersökning måste dock få ett slut. Thorsen talar i anslutning till arbete med livshistorier om en analytisk "mättnad" som en sådan slutpunkt. Detta stadium i tolkningsprocessen, som uppträder även i arbete med andra typer av kvalitativt material, innebär att "nye gjennomlesninger støtter opp under og bekrefter de fortolkninger som er gjort i henhold til de begreper og det teoretiske analyseperspektiv som er anlagt."²⁵⁶ Dessa rader kan stå som en målgångsdevis också för mitt arbete.

Från mitten av 1980-talet har ett intresse för det vetenskapliga författarskapets betydelse växt fram.²⁵⁷ Språk, framställning, författarskap och textproduktion har blivit viktiga delar i forskningen. I det fall en studie bygger på ett traditionellt fältarbete, i meningen deltagande observation i kombination med intervjuer och annat material, är det uppenbart att den text som senare presenteras som "forskningsresultaten" inte entydigt bestämts av den empiriska verkligheten.²⁵⁸ Därtill är "verkligheten" alltför komplex och mångtydig. Ett mera avgränsat material, som exempelvis det intervjumaterial jag själv har haft att arbeta med, kan i detta avseende verka skenbart oproblemiskt. Så är dock inte fallet. Alvesson och Sköldberg understryker att en forskningsprocess alltid genomsyras av en uppsjö bedömningar, tolkningar och omedvetna eller icke reflekterade

256 Thorsen 1998, s 60.

257 Alvesson & Sköldberg 1994, s 250 ff.

258 Alvesson & Sköldberg 1994, s 250 f, Andersson 2003, s 29 ff.

val. Detta som en konsekvens av att det inte finns någon neutral, enkelt avbildningsbar eller tolkningsbar verklighet.²⁵⁹

En fråga som berör detta gäller användningen av citat i avhandlingstexten. I de fyra kapitel där jag analyserar delar av intervjumaterialet (kap 5-8) låter jag ofta de analytiska resonemangen utgå direkt från partier ur intervjuerna. Inte sällan har jag då valt att återge relativt långa citat. På det sättet hoppas jag kunna ge läsaren en känsla för de medverkandes individuella röster, för intervjusituationen och för den komplexa karaktären hos intervjumaterialet, för att därigenom öka analysens genomskinlighet. Dessa utsnitt ur intervjuerna är i vissa fall redigerade i avsikt att öka läsbarheten. Det innebär att jag här och var strukit upprepningar och överflödiga småord.²⁶⁰ Detta har dock skett ytterst sparsamt och varsamt. I likhet med Nylund Skog anser jag att grundförutsättningen för en sådan redigering alltid måste vara att avvägningarna sker med hänsyn till den funktion citaten är tänkta att fylla i framställningen.²⁶¹

Det som sagts ovan om forskaren som författare pekar också på en viktig dimension av användningen av utsnitt ur intervjuer. Citaten kanaliserar intervjupersonernas röster – men likafullt filtrerade genom forskaren. Det är jag som valt ut citaten i avsikt att de ska utgöra en utgångspunkt för det jag vill diskutera och ett stöd för den text jag producerar. Som helhet får min avhandling betraktas som ett resultat av mina bedömningar, tolkningar och val. Det innebär att den framställning jag konstruerar självklart inte är den enda möjliga. Däremot är det inte en slump att den ser ut som den gör. Det är min ambition att genom hela avhandlingen så långt det är möjligt tydliggöra varför jag har gjort som jag har gjort, eller med andra ord vad som ligger till grund för de bedömningar, tolkningar och val som genomsyrt min forskningsprocess.

Med detta är det dags att närma sig empirin.

259 Alveesson & Sköldbberg 1994, s 250 f.

260 I de fall flera ord på rad, en mening eller flera meningar uteslutits har det markerats med [...] inne i citatet.

261 Nylund Skog 2002, s 38 f. Jfr Ehn 1992.

5. MINNESBILDER

När jag var riktigt liten så bodde vi i en lägenhet på Magnetbacken. [...] Jag kommer ihåg en gång, det var när vi skulle sälja lägenheten. Då kom hon som skulle bo där och hälsade på oss. Och då hade hon med sig en stor chokladkaka och hon gav den till mig och jag fick inte äta den för mamma förrän på lördag... och det blev jag så arg på. Det är nog mitt allra första minne, tror jag. Och då var jag tre år.

Den som ska berätta om sitt liv måste börja någonstans. För Tove är det inte självklart vilket som är hennes tidigaste minne, men när vi pratat en stund dyker händelsen med chokladkakan upp. Den kan sägas vara ett typiskt barndomsminne i meningen att den säger något väsentligt om vad vi i allmänhet föreställer oss att det innebär att vara barn. 3-åriga Toves ilska över att inte genast få äta upp chokladkakan illustrerar barnets beroende av sina föräldrar. På dramatiska händelsers vis har episoden stannat i minnet. Det är dock inte dramatiken i sig som sedan leder Toves berättelse vidare utan kontexten i form av flytten. Med utgångspunkt i flytten fortsätter Tove att berätta om vad som hände på det nya stället, hur hon fick kompisar och så småningom ett syskon, och om händelser i samband med att föräldrarna skilde sig och hur hon började skolan. Händelsen med chokladkakan visar sig alltså ur den aspekten fungera väl som en början på Toves berättelse om sig själv.

I det här kapitlet undersöker jag ungdomarnas erfarenhetsrum, det vill säga hur de förstår sitt förflutna. Jag gör det med fokus just på hur enskilda episoder väljs ut och skildras inom ramen för en större berättelse.

telse om det egna livet. Jag har valt att koncentrera mig på två aspekter av detta. För det första är jag intresserad av om de livsberättelser ungdomarna konstruerar ges en tydlig början, hur denna i så fall ser ut och vad den betyder för respektive berättelse som helhet och därmed också för ungdomarnas sätt att betrakta sig själva. För det andra är jag intresserad av de vändpunkter i berättelserna som kan sägas utgöra övergångar. Övergångar är, enligt Aukrust, händelser som på ett avgörande sätt förändrar berättarens roll, status eller position och som ofta är kulturellt föreskrivna.²⁶² De ingår alltså i en repertoar av händelser som allmänt betraktas som i någon mening avgörande. Att jag väljer att särskilt lyfta fram sådana övergångar går tillbaka på mitt intresse för ungdomarnas sätt att förhålla sig till vad det innebär att bli och vara vuxen. Flertalet av de vändpunkter jag lyfter fram omfattas av en utbredd föreställning om vad som utgör viktiga steg längs unga människors väg mot vuxenlivet, som att flytta hemifrån, åka ut och resa, få barn, välja utbildning, etc.²⁶³ Studier av sådana övergångsmarkeringar utgör, som framkom i kapitel 2, ett sedan länge väl etablerat tema inom ungdomsforskningen.

HUR MAN BÖRJAR BEROR PÅ SLUTET

Ett vanligt tillvägagångssätt vid levnadshistoriska intervjuer är att intervjuaren helt enkelt ber intervjupersonen att berätta om sitt liv ”från början fram till nu”. Uppmaningen att ”börja från början” resulterar ofta i en inledande redogörelse för när och var vederbörande är född. Ett annat ofta använt sätt är att uppmana intervjupersonen att ta utgångspunkt i sitt första minne. Så gjorde jag under den intervju med Tove som citeras ovan, och även under flertalet av de övriga intervjuerna med ungdomarna som 25-åringar. Horsdal skriver i *Livets fortællinger* att hon alltid ber intervjupersonen börja så i de fall vederbörande behöver hjälp att komma igång, eftersom hon funnit det vara ett oöverträffat sätt att få igång ”erindringsströmmen”.²⁶⁴ Dessa två olika sätt att börja står egentligen inte

262 Aukrust 1999, s 91 ff.

263 Se t ex Mitterauer 1986/1991, s 51 ff, Wallace & Kovatcheva 1998, Jacobsson 2000.

264 Horsdal 1999, s 108.

i motsättning till varandra. Istället representerar de två skilda kvaliteter hos en livsberättelse. För som Gullestad säger i en text om skrivna självbiografier: ”The textual childhood formally starts in terms of birth and experientially in terms of the first memory.”²⁶⁵

Valet av startpunkt – om utgångspunkten tas i födelsedata eller egna erfarenheter – betyder säkert en del för vilka vägar det fortsatta samtalet kommer att ta. När det gäller att ge mening åt berättelsen som helhet är dock början alltid underordnad det tänkta slutet.²⁶⁶ Gergen diskuterar vad som krävs för att en berättelse, vilken som helst, ska bli begriplig.²⁶⁷ Grundförutsättningen är att berättaren etablerar någon form av evaluerande slutpunkt. Denna slutpunkt, i livsberättelsens fall den tidpunkt då berättelsen formuleras, bestämmer sedan helt urvalet av de händelser som ingår i berättelsen och kopplingarna emellan dessa. Rimligtvis borde slutpunkten då också få återverkningar på berättelsens början. Gergen diskuterar inte detta, men säger att början är viktig i så måtto att en berättare för att göra sin berättelse begriplig måste skapa tecken som markerar början och slut.²⁶⁸

När jag inledde den fjärde intervjuomgången gjorde jag det med ambitionen att få intervjupersonerna att så fritt som möjligt berätta om sina liv, från barndomen fram till tidpunkten för intervjun. Därför följde jag också Horsdals rekommendation att be de intervjuade att ta utgångspunkt i sina tidigaste minnen. Samtidigt betonade jag att tidiga minnen självklart kan se ut hur som helst – de kan handla om vad om helst och de behöver varken vara särskilt tidiga eller tydliga. På samma sätt betraktar jag för övrigt frågan om vilken relation berättelsens början har i förhållande till framställningen som helhet, alltså hur den kan relateras till slutpunkt respektive intrig. Jag förutsätter varken att samband finns eller att de ser ut på ett visst sätt. En tänkbar möjlighet är att det faktum att ungdomarna formulerar sina berättelser tidigt i livet gör sådana kopplingar obefintliga eller i alla fall mycket svaga.

För flertalet av ungdomarna var frågan ”vad är det första du minns?” helt uppenbart en fråga utan självklart svar. De flesta konstaterade att de

265 Gullestad 1996, s 26.

266 Gergen 1994, s 190, Horsdal 1999, s 39.

267 Gergen 1994, s 189 ff.

268 Gergen 1994, s 192.

hade ganska svårt att urskilja något tydligt första minne. Det de kunde erinra sig var snarare vad flera av dem benämnde ”minnesfragment”. De kunde återkalla dragen av en namngiven person, se en viss miljö framför sig, erinra sig en känsla eller stämning kopplad till en specifik situation etc. Ungdomarnas uppfattning om dessa minnen som fragmentariska grundade sig främst på två saker: Dels handlade det i många fall om vaga minnen och dels om minnen som ofta inte inrymde någon form av skeende.

En viktig fråga handlade också om vad denna typ av minnen egentligen kunde användas till. De flesta ”minnesfragmenten” utgjordes av minnen som ungdomarna inte tidigare gjort någon egentlig tolkning av, kanske för att de inte haft någon anledning att göra det, kanske för att de inte kunnat sätta in dem i något meningsfullt sammanhang. Berättande förutsätter att meningsfulla kopplingar mellan händelser kan göras. En del av ungdomarnas tidiga minnen saknade fästpunkter för sådana kopplingar. Minnen som inte erbjuder sådana länkningsmöjligheter kan följaktligen inte fungera som början på en berättelse. Mycket av den tveksamhet som uppstod i situationen handlade, som jag tolkar det, om detta. Vad hade hänt om jag istället hade bett dessa ungdomar att ”börja från början”? Det är förstås så här i efterhand en hypotetisk fråga. Data om var och när en person är född uppmuntrar inte på samma sätt till berättande, men har ändå en självklar status som fungerande startpunkt för den som ska berätta om sitt liv.

EN BÖRJAN TILL EN BÖRJAN

Utifrån ett konstruktivistiskt synsätt finns inga självklara fästpunkter i en berättelse, utan dessa konstrueras av berättaren på samma sätt som berättelsen i stort. Däremot finns det en rad ”färdiga” kulturella modeller för vilka teman som väljs ut och hur själva berättandet går till som påverkar sådana konstruktioner. En rutinerad berättare sorterar, medvetet eller omedvetet, i huvudet bort de minnen som inte låter sig infogas i den berättelse hon eller han vill förmedla. Minnen som inte ”passar in” kläs då aldrig i ord. En mera ovan berättare har i högre grad att formulera sin berättelse under intervjuens gång. Det var också så de flesta av ungdom-

marna fungerade i intervjusituationen. Efter att under den första stunden av intervjun ha trevat sig fram hittade flertalet av dem så småningom fram till en minnesbild som kunde fungera som en början.

För flera var det en beskrivning av det bostads- eller villaområde där de bodde som små som blev denna utgångspunkt. En samstämmig bild av barndomens landskap målades upp i många av dessa intervjuer: Låga hyreshus med en gård i mitten, många barn, långa kvällar fyllda av lek med många roliga ställen att vara på. Röda och vita rosen, Burken, fotboll på planen mellan husen – det fanns alltid någonting att göra. Föräldrar stod på balkongerna och ropade att det var dags att gå in – men vem ville sluta leka? Flera lyfter också fram den starka gemenskapen mellan familjerna i området. Som de minns det gick barn och föräldrar i hög grad ut och in hos varandra.

Inom ramen för dessa miljöbeskrivningar blev det sedan möjligt för dessa ungdomar att bygga ut berättelsen med narrativer som illustrerade olika aspekter av den större beskrivningen. Så berättar exempelvis Isabell om hur hon var ute och lekte en vinterdag i det område där hon då bodde. Några äldre barn hade dragit med sig henne och hennes kompis upp på en slagghög för att åka kana. Isabell rev inte bara sönder byxorna utan gjorde också illa sig rejält. Att åka kana på den vassa slaggen var inte tillåtet, det visste hon. Därför undvek hon också att berätta vad som hänt när hon kom hem. Hennes föräldrar förstod förstås ändå vad hon hade varit ute på. De trasiga byxorna och den blåslagna baken talade ju sitt tydliga språk.

Berättelsen om händelsen på slagghögen har fastnat i Isabells minne genom att den rymde en viss dramatik. Det gjorde ont – hon kan fortfarande återkalla känslan av hur det kändes att kana nerför högen. Hon fick en tillsägelse och hon skämdes – hon hade ju överskridit gränsen för vad som var tillåtet. Men det är ändå saker hon kan le åt i dag. Minnet står nu långt efteråt i huvudsak för det som var positivt: leken, friheten och gemenskapen. Som Gullestad påpekar manifesterar begreppet barndom vissa kvaliteter.²⁶⁹ Barndom står alltså för något mera än bara en period i varje människas liv. En modern barndom förknippas med skydd, kärlek och lek. Dess antites är en uppväxt präglad av social misär och hårt arbete. Det är för övrigt i förhållande till sådana föreställningar som

269 Gullestad 1996, s 19. Jfr Lee 2001/2005.

utsagor som ”Jag hade ingen barndom” blir meningsfulla. Infogad i beskrivningen av bostadsområdet och de människor som fanns där fungerar Isabells berättelse som ett uttryck just för detta. Ytterst handlar den om en lycklig barndom.

Att skapa kronologier av den sortens upplevelser som Isabell förmedlar är svårt. För att veta när eller i vilken ordning någonting har hänt, krävs antingen att enskilda upplevelser går att datera eller att de kan placeras i inbördes tidsföljd. En annan av intervjupersonerna, Fredrik, förklarar att han bodde hela sin uppväxt i samma hus med samma grannar omkring sig. Han började på dagis som mycket liten och gick sedan kvar på samma avdelning tills han började lekis. I och med att de yttre förutsättningarna var så lika under hans första sex år finns inte mycket att hänga upp olika händelser på. Minnena flyter tidsmässigt ihop. Poängen är dock att händelser av det slag som Isabells minne av leken på slagghögen representerar, inte får sin mening genom sin plats i en kronologisk ordning. De fungerar istället som illustrationer till det tidlösa tillstånd som en barndom kan utgöra sedd i backspegeln. Som Arvidsson säger så syftar en sådan deskriptiv sekvens (till skillnad från en kronologisk) i en berättelse inte till att påvisa förändring utan till att levandegöra en berättad värld.²⁷⁰ Den stora överensstämmelsen mellan berättelser och beskrivningar av det här slaget i materialet gör också att man kan tala om en i viktiga avseenden gemensam barndomskonstruktion, en kollektiv sinnebild för en ideal uppväxt, hos ungdomarna.

För några av ungdomarna fungerade uppmaningen att börja i det första minnet som att trycka på en knapp. De visste precis vad de skulle berätta. Tove, som citerades i kapitlets inledning, fick fundera en stund innan minnet med chokladkakan dök upp, men tvekade sedan inte när det gällde att utnämna händelsen till det första hon minns. Detta minne hänger samman med den första större förändringen i hennes liv: familjens flytt från lägenhet till villa.

På liknande sätt skildrar Sanna vad som hände efter det att hon och hennes familj hade flyttat från en stad till en annan. Sanna, som ville ha nya lekkamrater så fort som möjligt tog saken i egna händer:

Jag gick runt hos alla grannar, jag gick runt hela området och frågade: ”Hej, har ni nå barn som jag kan leka med?”[...]. Jag var

270 Arvidsson 1998, s 25.

väldigt framåt så där. Jag ville ha nya kompisar så jag gick runt och frågade om dom ville leka med mig.

Också Sannas minne kan, liksom Toves, sägas vara ett typiskt barndomsminne. Det har leken – en av barndomens tydligaste markörer – i fokus. Sanna utnämner inte minnet av rundvandringen i villaområdet till sitt allra första – det finns flera som kan konkurrera om att vara först – men det är det tidiga minne hon griper tag i för att komma vidare i sitt berättande. För Sanna fungerar berättelsen om det som hände i samband med hennes familjs flytt på ungefär samma sätt som Toves flytt gjorde för henne. Sanna har dessutom flyttat flera gånger i sitt liv och det blir under den fortsatta intervjun mycket tydligt hur hon använder dessa flyttar för att skapa en ram åt hela framställningen. Vistelsen på de olika platserna bildar avgränsade perioder i hennes liv. ”När vi bodde i Gävle gick det jättebra i skolan, men sen när vi kom till Katrineholm så trivdes jag inte alls.” Att flyttningar från en plats till en annan så ofta framträder som övergångsmarkeringar säger något om platsens och kontextens betydelse, understryker Horsdal.²⁷¹ De sammanhang vi befinner oss i är avgörande för vår självförståelse.

Händelsen i villaområdet illustrerar väl Sannas personlighet som öppen, orädd och social. Därmed fungerar den som en slags dubbel början på hennes berättelse. Den bäddar för ett fortsatt berättande kring hennes liv på olika platser, men också för ett berättande om Sanna som en utåtriktad person. Som helhet blir det lilla narrativet därmed också ett exempel på hur en berättelses ”slut”, i meningen berättarens självförståelse vid tidpunkten för berättelsens tillkomst, återverkar på berättelsens början.

På liknande sätt korresponderar Lindas första minne med hennes egen förståelse av sig själv. Detta minne handlar om när hon som livlig fyra-femåring gjorde illa sig ordentligt:

Veckans höjdpunkt var ju sopbilen. Den skulle jag ju kolla på var-enda vecka när den kom. Och då ställde jag ju fram stolen och den här veckan så var det så att pappa satt och pratade i telefon, eller vad han gjorde. [...] Så pappa kunde inte ställa fram stolen åt mig så det gjorde jag själv, lite för långt från arbetsbänken där jag brukade klättra upp och kolla. Så upp och kolla och det gick ju bra. Sen så ner, och det gick ju inte så bra. Så jag ramlade i backen och bröt nyckelbenet. Och inte ett ljud sa jag. Jag minns det här

271 Horsdal 1999, s 120.

så himla väl. Jag visste ju att jag hade gjort nåt dumt så jag gick där med min lilla arm in i mammas säng och så låg jag där, inte ett ljud, sa ingenting, inte en tår. Och där låg jag tills pappa hade pratat klart i telefon och han funderade varför jag hade gått och lagt mig i sängen. Och då visade det sig ju att jag hade brutit nyckelbenet och då fick vi åka till doktorn.

Linda beskriver sig själv som liten som ett nyfiket, målmedvetet och ganska busigt barn. Hon klängde, klättrade och undersökte allt som kom i hennes väg. Hennes minne handlar om detta, men säger också något om vad det kan innebära att som barn överskrida det tillåtnas gräns. Skuld känslor fick Linda att hålla tillbaka tårarna. Hennes fortsatta livsberättelse handlar mycket om en tjej som tar ut svängarna. Linda ger sig inte – har hon föresatt sig att göra något så gör hon det till 110 procent. Den handlar också om Linda som socialt orienterad, en tjej lyhörd för andras behov. I ljuset av det som hänt henne senare framstår händelsen med nyckelbensbrottet helt klart som en meningsfull början på Lindas berättelse om sig själv.

Sanna och flera andra av ungdomarna väcker själva frågan om varifrån stoffet till barndomsminnen av det här slaget egentligen hämtas. Sanna säger, när hon berättat om hur det gick till när hon som liten gick runt i villaområdet på jakt efter nya lekkamrater, att hon är tveksam till om hon verkligen kommer ihåg händelsen eller om hon bara tror sig minnas den. Minnet av hur hon traskade runt bland grannfamiljerna kan lika gärna bottna i att hennes föräldrar många gånger återberättat händelsen, tror hon. När det gäller en del andra händelser eller företeelser vet hon med säkerhet att hon minns dem. Som till exempel den gången när hon som liten kom in till en grannfamilj som satt och åt middag. Sanna såg att de strödde socker på makaronerna, något hon tyckte var väldigt konstigt. ”Det är det ingen som har berättat för mig”, slår hon fast. Men när det gäller minnet av kompisletandet är hon som sagt tveksam.

Frågan om narrativ referentialitet, det vill säga hur minnen går tillbaka på verkliga händelser, är inte oviktig. Utan den blir det ”omöjligt att forska i och uttala sig om samhällsliv och social handling”, som Öberg skriver.²⁷² Men vilken roll spelar det om händelsen går tillbaka på ett eget minne, på en berättelse förmedlad av någon annan eller på en kombination av egna och andras minnen? Eller på fotografier? När Gullestad

272 Öberg 1997, s 89.

diskuterar vilka källor som ligger till grund för skrivna självbiografier utgör egna minnen givetvis en viktig källa, men långt ifrån den enda.²⁷³ Två andra viktiga kategorier är just historier som andra berättat inom ramen för en familjetradition samt bilder ur familjealbumet.

Att försöka reda ut vad som verkligen ligger till grund för vad en person minns i ett enskilt fall innebär stora svårigheter. Kanske är det i många fall inte ens möjligt. I en studie som denna, där fokus ligger på hur unga människor berättar om och tolkar sina egna liv, spelar det egentligen heller ingen större roll hur "autentiska" minnena är som *minnen* betraktade. Ur ett konstruktivistiskt perspektiv finns inga "rena" minnen – ett minne konstrueras alltid retrospektivt. Stoff baserat på andras minnen och/eller fotografier utgör också de delar av livsberättelsen. Det intressanta ur mitt perspektiv är hur de olika element som ingår i berättelsen väljs ut, framställs, kopplas samman och tolkas. Ett minne försvarar inte sin plats i livsberättelsen genom hur "sant" det är utan genom hur och i vilken grad det förmår ge mening åt berättelsen.

Detta motsäger naturligtvis inte att frågan om hur till exempel fotografier bidrar till konstruktionen av barndomen har betydelse. Som Gullestad konstaterar tenderar familjealbumet att skildra livets ljusa stunder. Om många av de tidiga minnen en person har bottnar i eller är influerade av fotografier får det naturligtvis återverkningar på hur barndomen skildras. Det är dock en fråga som ligger utanför denna studie.

Den mening ett minne ger åt livsberättelsen som helhet är inte konstant. När Catrin berättar om sitt första minne blir det mycket tydligt hur ett vagt och vid första anblicken obetydligt minne i efterhand, genom samtal med hennes mamma, har fått en helt ny betydelse:

Mitt tidigaste minne, då ligger jag bak i en bil i baksätet och tittar. Och så sitter min mamma i framsätet. Sen kommer det in en man och vänder sig mot mig och ger mig en liten sån där chokladkaka som fanns då med nån seriefigur på. Och så kommer jag inte ihåg mer av det. Det är mitt första minne. Jag har frågat mamma efteråt om hon minns det och då har hon sagt: "Ja, men då var du bara ett och ett halvt år, eller två, eller nåt sånt där. Det var din pappa. Vi hade varit på macken och då hade han köpt en chokladkaka åt dig." Hon kom också ihåg det där speciellt för han träffade ju inte mig annars. Det var bara då han hade sagt att han ville träffa mig.

273 Gullestad 1996, s 28 f.

Jag har ju inte haft någon kontakt med honom, så att det är ett sånt där starkt minne är säkert för att jag inte hade någon kontakt med honom annars, jag fick aldrig nånting av honom.

Minnen som kanske till en början kan verka tillfälliga och oanvändbara kan alltså få mening genom senare händelser och erfarenheter. Catrins minne av hur hon som mycket liten ligger i bilens baksäte, av mannen och chokladkakan får sin starka symboliska laddning först genom Catrins mammas förklaring. Att Catrin minns att det kom in en man i bilen och gav henne en chokladkaka är i sig fullständigt ovidkommande. Det som spelar roll är att det var hennes pappa. Och att han en enda gång frågade efter henne.

Catrin förklarar att hon inte alltid burit detta minne med sig. Det dök upp i hennes huvud en tid efter det att hon själv hade fått barn. Först trodde hon att det var en dröm, så hon frågade sin mamma om hon trodde att Catrin hade drömt alltihopa. ”Men hon sa nej, det var precis så. För jag var trött. Jag hade lagt mig ned och väntat medan han var inne och betalade.” Att hennes mamma aldrig tidigare berättat om händelsen ser Catrin inte som ett dugg konstigt. ”Det var så länge sen och det var ju ingenting för henne liksom. Det var ju bara en bilfärd.”

Minnet av händelsen i bilen skapar en stark början på Catrins berättelse om sig själv. Ju mer Catrin berättar desto tydligare blir det också hur väl detta minne svarar mot resten av berättelsen. Den frånvarande pappan, saknaden och sökandet efter honom, liksom Catrins långsamma accepterande av att pappan varken funnits eller någonsin kommer att finnas för henne utgör en av de trådar kring vilka hon virar sin berättelse. Mycket talar, menar jag, för att Catrin även fortsättningsvis kommer att behålla detta minne som sitt ”första”. Omvänt är det nog troligt att de flesta av de övriga ungdomarna kommer att börja sina berättelser på andra sätt längre fram i livet. Deras skildringar av sina liv är i många avseenden ännu öppna och trevande. Utan en klar uppfattning om vart berättelsen är på väg blir det svårt att ge berättelsen en övertygande början. I det här avseendet finns säkert en skillnad i förutsättningar för yngre respektive äldre personer. En äldre person med ett långt liv bakom sig har säkert i allmänhet ett mera innehållsrikt erfarenhetsrum att tolka sina tidiga minnen i relation till. Kanske framstår det därmed som mera självklart hur berättelsen om det egna livet ska börja. Men givet är det inte.

Exemplet med Catrin visar att sådana erfarenheter inte bara ackumuleras genom ett långt liv – det är erfarenheterna, inte tiden i sig, som skapar den kontext som behövs. Det är ingen tillfällighet att Catrin är den av ungdomarna som ger sin livsberättelse en särskilt stark början. Catrin har inte bara svåra erfarenheter bakom sig. Hon har också många gånger haft anledning att bearbeta sitt förflutna.

HUR KONSTRUERAS EN VÄNDPUNKT?

Som jag tidigare framhållit så skapas en livsberättelse alltid inom ramen för en viss situation. En levnadshistorisk intervju uppstår i samspel mellan två parter: den som intervjuar och den som berättar om sitt liv. Urvalet av de händelser och erfarenheter som tillsammans bildar berättelsen kan därmed betraktas som ett resultat av detta samspel. Frågan om vilka enskilda episoder ungdomarna i den här undersökningen väljer ut och skildrar inom ramen för en större berättelse om det egna livet går därmed inte att skilja från frågor om hur samspelet mellan dem som intervjupersoner och mig som intervjuare ser ut, och vad detta får för effekter på de utsagor ungdomarna producerar. Innan jag går vidare med att lite mera ingående analysera några av de vändpunkter med status av övergångar som framträder i intervjumaterialet och de betydelser ungdomarna tilldelar dem, kommer jag därför att föra en mera principiell diskussion kring vändpunkter. Jag kommer då att använda ett friare urval av exempel ur intervjumaterialet, och alltså inte bara behandla vändpunkter som refererar till vuxenblivande. Min avsikt är att undersöka i vilken utsträckning intervjupersonerna själva lyfter fram de händelser som blir till narrativa vändpunkter, och i vilken mån de kan betraktas som resultat av mina frågor. Jag är också intresserad av vem som ger dessa vändpunkter eventuell övergångsstatus, om det är intervjupersonerna eller jag, och vilken roll kulturella modeller för självbiografiskt berättande spelar i denna process.

När jag alldeles i början av den fjärde intervjun med Emelie frågar henne vad hon minns från sin tidiga barndom säger hon att hennes första minne är från det hon var fyra år. Då flyttade hon med sin mamma och sina två äldre syskon till en ny lägenhet. Den låg i ett område med

hyreshus i tre våningar – en miljö som var ganska annorlunda mot det höghusområde där familjen tidigare bott. Mest minns Emelie flytten därför att hon fick ett eget rum. Minnet av åren i det bostadsområdet präglas också av Emelie där lärde känna Susanna, en av de barndomsvänner som fortfarande betyder mycket för henne. Familjen bodde kvar i samma område till dess Emelie var 14 år. Då flyttade den yngre av hennes två äldre systrar hemifrån, den äldsta systern var redan utflugen. Emelie och hennes mamma bytte då till en mindre lägenhet i ett höghusområde. Där bodde Emelie kvar tills hon flyttade hemifrån som 19-åring.

I likhet med Sanna, som jag tidigare skrivit om, skapar Emelie genom att i inledningen av intervjun skildra familjens bostadsbyten en slags ram eller scen för sitt fortsatta berättande. Här, på dessa tre platser, har hennes liv fram till 19-årsåldern utspelat sig. Var och en av de tre platserna har bjudit på olika förutsättningar. Den fysiska miljön har varierat, den sociala likaså. Var och en av flyttningarna inramas i Emelies berättelse av ett tydligt ”före” och ”efter”. Därmed är de också att betrakta som narrativa vändpunkter.

Jag har tidigare refererat till Horsdal som påpekar att just flyttningar ofta framträder i livsberättelser som övergångsmarkeringar, vilket enligt henne är ett tecken på platsens och kontextens betydelse för vår självförståelse.²⁷⁴ Till detta skulle man kunna lägga att flyttningar säkert också lyfts fram så ofta genom att de ingår i en kollektivt omfattad föreställning om vad som skapar förändring i en människas liv. Därmed har flyttningar också en given plats bland de förväntningar som finns på vad som bör ingå när man berättar om sitt liv för andra. Dessa olika typer av föreställningar flätas in i varandra. Sammantaget speglar de hur livsberättelsen som berättelsetyp är konstruerad: Den är unik, men samtidigt anpassad till sociala och kulturella ideal och konventioner.²⁷⁵ På samma sätt som vi i en livsberättelse knappast kan skilja det unika från det sociala och kulturella – det handlar snarare om olika sidor av samma sak – så går det heller inte att helt skilja de tre motiven att lyfta fram flyttningar från varandra, menar jag. Det gäller förstås också andra typer av vändpunkter som kan förekomma i en livsberättelse.

Emelie låter sin skildring av familjens bostadsbyten glida över i en

274 Horsdal 1999, s 120.

275 Gullestad 1996, s 15, karakteriserar en livsberättelsen just på det sättet.

sekvens där hon berättar lite mera om sin kompis Susanna och deras nuvarande vänskapsrelation. Jag vill gärna höra mera om Emelies uppväxt, så när Emelie berättat färdigt om Susanna ställer jag en fråga ämnad att flytta berättelsefokus bakåt i tiden:

Helena: Kommer du ihåg hur det var när du började skolan?

Emelie: Ja, det gör jag. Jag kommer ihåg första skoldagen, det gör jag.

Helena: Vad minns du av den då?

Emelie: Jag var jättenervös för att jag skulle börja skolan, kommer jag ihåg. Och vi kom in i klassrummet och sen var föräldrarna med. Och den här fröken hade skrivit på tavlan. Jag kommer inte ihåg vad det stod, men vi satt... alla satt som ljus och bara lyssnade på henne. Och sen var det en fotograf där kommer jag ihåg. Och hon tog kort och då blev jag med på bild i tidningen.

Varför väljer jag att fråga Emelie om hon minns just sin skolstart? Ja, som jag kommer ihåg det ville jag alltså hitta ett sätt att få Emelie att berätta mera om sin barndom. Förmodligen var skolan bland det första jag kom på att fråga om. Samtidigt var det nog ingen tillfällighet att det blev just skolan. Mitt val av fråga och Emelies relativt detaljrika svar på den grundar sig båda på en kulturell överenskommelse om att detta med att börja skolan är ett viktigt steg i livet. Det är ett steg som ger barnet en ny vardagsmiljö, nya kamrater, nya kunskaper och en ny status. Det är en vändpunkt som ofta – och då både i dagligt tal och mer genomarbetade berättelser – markeras med ett ”innan jag började skolan...” eller ett ”efter det att jag hade börjat skolan...”. Att den första skoldagen är en märkesdag vet alla. Det vet barnet som börjar skolan likaväl som detta barns föräldrar och lärare. Det vet den som gör en levnadshistorisk intervju och det vet den som många år efter sin skolstart sitter där framför mikrofonen, ombedd att berätta om sitt liv. Därför ingår också minnet av den första skoldagen i en kulturell repertoar av tänkbara berättelser.

Detsamma gäller andra typer av övergångar länkade till skolan. Utbildningssystemet konstruerar standardiserade övergångar hårt knutna till olika åldrar.²⁷⁶ Lite senare under intervjun ställer jag också en lik-

276 Wallace & Kovatcheva 1998, s 85.

nande fråga som den om skolstarten. Den här gången gäller det Emelies tid på låg- och mellanstadiet:

Helena: Vad har du för minnen av låg- och mellanstadietiden då?

Emelie: Lågstadiet har jag bra minnen från. Vi hade en väldigt snäll fröken, Ann tror jag hon hette, hon var jättesnäll. Men sen så när vi skulle börja fyran så lovade dom oss att det skulle komma en som hette Britt som hade hjälpt till i våran klass i trean. Henne skulle vi få som klassföreståndare. Men då när vi kom den dan vi skulle börja skolan så var det en helt annan som stod i klassrummet, då var det en från Stockholm som hette Gunilla. Och hon var väl inte lika snäll, hon hade sina favoriter i klassen, det hade hon. Hon var väldigt oberäknelig och ibland var hon väldigt elak, tyckte jag. Men det var bra minnen i alla fall från mellanstadiet. Men jag vet inte... man blev besviken när man kom dit och man hade trott att den här Britt skulle stå där och så var det en annan fröken.

Helena: Du hörde inte till favoriterna då?

Emelie: Nej, jag var inte ett sånt här jätteläshuvud när jag gick i skolan, jag var inte så jätteintresserad av att läsa. Det var väl det som gjorde att man inte var favorit.

Helena: Ja. Hon brydde sig mer om dom som...

Emelie: Dom som... ja, låg före i böckerna och var engagerade i matematik och sånt där. Det var inte jag. Jag lärde mig det jag skulle lära mig och jag var inte intresserad av att vara först.

Frågan om hur Emelie minns sin låg- och mellanstadietid är vid i meningen att den omfattar en lång period av hennes uppväxt. Samtidigt refererar den underförstått till två specifika övergångar, förutom till skolstarten också till övergången mellan lågstadiet och mellanstadiet. Det är också övergången till årskurs fyra som Emelie tar utgångspunkt i när hon svarar mig. Denna övergång kommer i hennes berättelse att utgöra en tydlig vändpunkt. "Före" övergången med tillhörande lärarbyte trivdes hon i skolan, "efter" det att hon börjat i mellanstadiet försämrades både skolmiljön och Emelies ställning i klassen. Berättelsen om vad lärarbytet innebar flätas sedan – genom Emelies tal om lärarens "favoriter" och min fråga om Emelie inte hörde till dessa "favoriter" – samman med Emelies sätt att karakterisera sig själv som tioåring. Hon var då varken särskilt

intresserad av skolarbetet eller av att vara bäst, men hon gjorde det hon skulle. Dessutom kan vi sluta oss till att hon reagerade starkt på det hon uppfattade som orättvist – eller åtminstone gör hon det när hon nu långt senare reflekterar över sina erfarenheter. I relation till intervjun som helhet blir det tydligt att den karakteristik Emelie här gör av sig själv bär även utanför den speciella situation hon förankrar den i. Detta är med andra ord en vändpunkt som också, på vändpunkters vis, kan fungera som ett kulturellt förstoringsglas. Den säger något om det som är viktigt i berättarens liv.

När jag letar vidare i intervjumaterialet efter narrativa vändpunkter hittar jag många liknande exempel på hur individuella upplevelser och kollektiva föreställningar flätas in i och tolkas genom varandra. Så är det exempelvis när Jens som 25-åring berättar om sitt beslut några år tidigare att lägga av med elitidrotten:

Jens: [...] På julen efter det vi pratade sist så slutade jag med fotbollen.

Helena: Det måste väl ha varit ett ganska stort beslut?

Jens: Jättestort. Det är alltså... det är det största beslut jag har tagit, är det. Men samtidigt, jag är sån, jag går alltid på känsla. Det kändes inte... eller jag ville inte spela fotboll längre. Så då var det liksom inget att snacka om.

Helena: Varför ville du inte?

Jens: Det var inget roligt längre. Jag behöver verkligen ha glädje i allt jag gör och det hade jag inte då. Jag gick till träningen varje dag för att det var kul att träffa kompisar, inte för att det var kul att spela fotboll.

Helena: Men du hade ju tyckt om det jättemycket?

Jens: Ja, men det kanske blev för mycket. Jag kan fortfarande inte svara på varför det blev så, det kan jag inte. Men det var en jättestark känsla i alla fall.

Helena: Att det inte var kul?

Jens: Mm.

Hur konstrueras Jens beslut att lägga av med fotbollsspelandet inom ramen för intervjun? Det är Jens som väljer att berätta för mig att han har

slutat med fotbollen. Vår dialog kring detta uppstår alltså inte som ett resultat av en fråga från min sida. Däremot är det jag som ställer frågan om det inte var ”ett ganska stort beslut”. Frågan är ledande, men samtidigt en bekräftelse på det jag vet om Jens sedan tidigare. Jag blir uppriktigt förvånad över att Jens som varit mycket framgångsrik plötsligt har lagt av. Jens väljer att svara genom att understryka det jag redan antytt: att beslutet är av avgörande betydelse. ”Jo”, säger han, ”det är det största beslut jag har tagit”.

Hade Jens uttryckt sig annorlunda om jag hade ställt frågan på ett mera värdeneutralt sätt? Det är mycket möjligt, men svaret hade samtidigt inte kunnat se *hur* annorlunda ut som helst, menar jag. Jens ger trots allt flera gånger under intervjun uttryck för att det var ett avgörande beslut. Däremot kan hans syn på beslutet som avgörande – vilken samtidigt utgör den kanske viktigaste anledningen för honom att ta upp ämnet under intervjun – alltså aldrig betraktas som hans ”egen” i absolut bemärkelse.²⁷⁷ Förutom att svaret formas i den särskilda situation som intervjun utgör, är det också invävt i en mängd kollektiva föreställningar om vad ett val av den här typen står för. Inte minst gäller det Jens och min delade syn att ett sådant beslut är att betrakta som ett *stort* beslut. Därmed utgör Jens och hans beslut att lägga av med fotbollen också ett exempel på det sätt att strukturera självbiografiskt berättande kring ”personligt omvälvande upplevelser”, som Johansson pekar på och som jag tidigare refererat till i detta kapitel.²⁷⁸ Sådana upplevelser får alltså till stor del sin tyngd genom att de allmänt betraktas som ”kvalitativa steg i en psykologisk utvecklingsprocess”.²⁷⁹

Ett annat exempel på samma sak är när Emelie under den fjärde intervjun berättar att hennes man nyligen, efter fem års väntan, fått permanent uppehållstillstånd i Sverige. Nu slipper de leva under den hårda psykiska och ekonomiska press som varit vardag för dem de senaste åren. Nu vågar de också se framåt. Också Emelies berättelse om Hamids uppehållstillstånd formas i skärningspunkten mellan individuellt och kollektivt. Upphållstillståndet är avgörande för dem personligen, därför berättar hon om det. Men hennes berättelse vilar också på en kollektiv

277 Jfr Larsson 2001, s 40.

278 Johansson 2005, s 319.

279 Johansson 2005, s 319.

överenskommelse om att en händelse av det slaget har en genomgripande betydelse och därför måste få en plats i berättelsen.

Ytterligare ett exempel finns i den fjärde intervjun med Emil, där han berättar om den resa han nyligen gjort till ett östafrikanskt land. Det är alldeles tydligt att Emil ser denna resa som avgörande för honom personligen. Resan har i många avseenden givit honom en om inte ny så i alla fall betydligt mera radikal syn på förhållandena i världen. Den har också fått honom att ta ställning på det kanske mest tydliga sätt som finns: Han säger att han nu vet han vad han vill göra med sitt liv. Samtidigt kan förstås också denna resa tolkas genom ett kollektivt raster, där långresor av det här slaget ges en särställning genom att kopplas samman med möjligheter till bildning och personlig utveckling. Det är synsätt som varken Emil eller jag själv som intervjuare tycks stå främmande inför.

Svaret på frågan om hur en vändpunkt konstrueras ligger alltså i ett samspel som är förankrat i intervjusituationen, men också går utöver den. En viss händelse kan under intervjun lyftas fram som vändpunkt på initiativ av intervjupersonen, genom en fråga från min sida eller i dialog. Att något lyfts fram som en vändpunkt kan böttna i en stark individuell upplevelse hos intervjupersonen. Det kan också ha sin grund i kollektiva föreställningar om vad som utgör viktiga steg i en människas liv och om vad som i enlighet med det bör finnas med i en livsberättelse. Vändpunkter med övergångsstatus kan med andra ord vara inskrivna i olika narrativa life-scripts. Det handlar med andra ord om ett intrikat samspel där individuella upplevelser bryts mot ett eller flera olika script. Nu övergår jag till att lite mera ingående undersöka ett antal sådana narrativa vändpunkter hämtade ur intervjumaterialet. Fokus ligger nu på hur ungdomarna använder dessa för att uttrycka och värdera olika typer av erfarenheter som på något sätt kan kopplas till detta med att bli vuxen. Den ordning dessa episoder presenteras i kan naturligtvis diskuteras. I vilken ordning saker och ting sker under ett livslopp varierar och därför finns det ingen helt given ordning. Däremot finns det en föreställning om en ideal ordningsföljd, vilken i intervjumaterialet manifesteras i form av ett positivt laddat life-script. Som forskare vill jag givetvis inte bidra till att ytterligare förstärka detta normativa script, vilket dock är lättare att säga än att leva upp till.

BÖRJA GYMNASIET

De första intervjuerna med ungdomarna genomfördes några veckor efter att de hade inlett sin sista termin på högstadiet. Gymnasievalet var just avklarat. Resonemang kring vad ungdomarna har valt och vad de förväntar sig av skolbytet utgör ett genomgående inslag i intervjuerna med 15-åringarna. Att så gott som alla har sökt till gymnasiet innebär dock inte att alla verkligen vill gå där. Flera av ungdomarna framhåller att de hellre skulle vilja jobba. En av dem är Matilda. Hon gillar inte skolan, säger hon, och därför vill hon inte gå gymnasiet ”men man måste ju”. Som jag tolkar Matilda har hon svårt att se de tre väntande åren på det program hon valt som ett steg vidare livet. Istället ser hon dem mest som ett hinder för det hon vill, nämligen att jobba. Andra tycker det känns bra att byta skola och inriktning till hösten, även om de inte riktigt kan se vad det kan leda till. Ylva, som valt estetiska programmet, säger att hon gjort det för att hon gillar musik, inte för att hon vet att det är det hon vill arbeta med längre fram. Att börja gymnasiet står i Ylvas berättelse – liksom i Matildas – självklart för något nytt. Indirekt pekar gymnasieåren framåt eftersom avsaknaden av alternativ gör tiden där till något som måste klaras av. Inte heller Ylva tillskriver dock gymnasieåren övergångsstatus i meningen att de står för ett tydligt steg på väg mot vuxenlivet. Att gå gymnasiet handlar istället mycket om att bejaka nuet. ”Då kanske jag får fler idéer sedan”, säger Ylva som ett svar på frågan om vad hon vill göra efteråt. På liknande sätt framstår gymnasietiden i intervjuerna med exempelvis Emil och Martin, även om de båda samtidigt ger uttryck för en viss motvilja mot att ”fortsätta tre år till”. Martin säger att det verkar vara ”roligare ämnen” på det gymnasieprogram han valt jämfört med i högstadiet, men att det samtidigt verkar ”lite jobbigt” att gå där. Desto tydligare övergångsstatus får gymnasieåren hos de av ungdomarna som ser framtiden som en kronologi, en serie av tydliga övergångar. Exempelvis Daniel och Fredrik kopplar på ett tydligt sätt samman sina val av gymnasieprogram med ett väntande vuxenliv genom att tydligt se framför sig en fortsatt utbildningsväg.

När samma ungdomar tio år senare blir ombedda att berätta om sina liv ”från början fram till nu” så finns valet och övergången till gymnasiet också då med som en viktig komponent. Gymnasievalet får hos flera av

25-åringarna nu en närmast symbolisk betydelse: För första gången hade de chansen att själva välja vad de ville göra, understryker de. Framtiden gjorde sig påmind i form av en mängd olika möjligheter. Däremot är det få av 25-åringarna som reflekterar över *att* de valde att börja gymnasiet. Gymnasiet uppfattas inte heller tio år senare som något man kan välja bort, trots att det formellt sett är frivilligt att gå där. Att så många av 25-åringarna pratar om gymnasievalet som ett *val*, ska heller inte tolkas som att alla i efterhand betraktar det val de gjorde som ett aktivt sådant. 25-åriga Martin berättar att han hade det ganska jobbigt på högstadiet. Han var omotiverad och skoltrött. Det fick till följd att han, utan att reflektera särskilt mycket, valde som kompisarna:

Helena: Minns du nu hur du resonerade om vad du skulle välja för nånting och så?

Martin: Nej, jag var väl inte så engagerad på det viset, tror jag. Jag tror inte jag brydde mig så mycket, utan jag valde väl liksom... jag valde väl den linjen som jag visste att några andra i klassen skulle gå som jag kände. Det var nog ingen mer [skratt] liksom plan än så.

Alldeles på måfå valde Martin dock inte, säger han och tillägger att ”man tog väl nåt som man tyckte verkade okej så där”. Som jag tolkar det fanns det en handfull teoretiska program som Martin ändå kunde tänka sig. Han skulle aldrig ha valt något program utöver dessa, även om han i efterhand tycker det är synd att han ”inte tänkte efter lite mer”. På liknande sätt valde Tove mellan ett fåtal program. Det var svårt att bestämma sig, säger hon. Lösningen blev ett program som under det första året kombinerade samhällsvetarprogrammet med naturvetarprogrammet. Valet sköts därmed upp till årskurs 2. ”Och då tyckte pappa att jag skulle gå NV och då vart det så”, konstaterar hon och tillägger att hon kom att trivas jättebra. Även om Tove säger att det var svårt att välja så såg alltså inte heller hon framför sig ett särskilt brett spektrum av möjligheter. I likhet med flertalet av de övriga ungdomarna fanns hos henne själv och i hennes familj en relativt tydlig idé om vad som var en ”naturlig” eller ”självklar” väg för henne att gå – oavsett hur uttalad denna idé sedan var.

När intervjuerna med ungdomarna läggs intill varandra blir det tydligt att sådana val nog i de flesta fall sker inom mycket bestämda ramar. Dessa ramar sammanfaller med vad som uppfattas som ”självklart” eller ”naturligt” i respektive familj. Vad som uppfattas som naturligt av

den ena, kan för en annan framstå som helt otänkbart och vice versa. Också den osäkerhet ungdomarna ger uttryck för när de berättar om övergången till gymnasiet håller sig inom dessa ramar. Att inte veta vad man vill handlar alltså inte om att alla möjligheter väger lika, utan om en osäkerhet behäftad med restriktioner.

25-åriga Emil ger en liknande bild av sin gymnasietid som Martin. Också han var skoltrött, också han valde lite på måfå mellan några få program. Gymnasietiden framstår hos Emil mest som en tid som skulle klaras av. Kompisarna var viktiga, medan pluggandet inte hade särskilt hög prioritet: ”Man satt mest och spelade kort med kompisar i kapphallen, ungefär. Och gick på dom lektioner man var tvungen att gå på.” Emil funderar som 25-åring dock inte så mycket över om han valde ”rätt” eller inte. Gymnasievalet har, som han uppfattar det, inte påverkat hur hans liv därefter kommit att gestalta sig.

När 25-årige Fredrik ser tillbaka konstaterar han att det var om inte helt självklart vilket program han skulle gå, så näst intill. Något val handlade det egentligen inte om:

Fredrik: Ja, jag kan aldrig egentligen minnas att jag har...

Helena: Valt?

Fredrik: Valt så mycket, nej. Jag vet att jag funderade på ifall jag skulle gå ekonomisk för jag ville som sagt tjäna pengar. Och så funderade jag på om jag skulle gå sam-ekonomisk eller naturvetenskaplig. Men då är det ju så... då talade jag ju med pappa om det där lite då och han tyckte ju att jag skulle gå natur för det är bredast då. Så då gjorde jag det. Det var inget större val egentligen.

Fredrik har ”alltid vetat” att han skulle läsa vidare, först på ett teoretiskt gymnasieprogram, sedan på högskolenivå. ”Det är verkligen naturligt”, säger han. Han såg tidigt för sig en tydlig karriärväg, en väg han också hållit sig till genom att fortsätta studera på teknisk högskola. I ljuset av det framstår gymnasieåren som en tydlig övergång även i den 25-årige Fredriks berättelse. Det han uppehåller sig vid som 25-åring är dock inte själva studierna, utan att han fick nya klasskamrater. Det var det viktigaste, tycker han så här efteråt, eftersom det var kompisar som han i betydligt högre utsträckning än de tidigare kunde identifiera sig med. I efterhand understryker han dock också betydelsen av valet av studieinriktning.

Också 25-åriga Jonathan säger att det var helt självklart för honom vilket program han skulle välja. Han ville gå el-teleprogrammet och såg framför sig fortsatt jobb som elektriker, något han också hållit fast vid. Flera andra av ungdomarna formulerar sig på liknande sätt. Både Julia och Emelie var till exempel helt inställda på barn- och fritidsprogrammet. De berättar att de alltid gillat barn och tänkte sig jobb på dagis. Båda har också delvis kommit att arbeta inom den sektorn. Fredrik, Jonathan, Julia och Emelie hade alla stöd hemifrån för sina val. Det stöd de kände var i hög grad outtalat – de visste vad de ville och deras föräldrar såg ingen anledning att tycka något annat. Emelie understryker att hon trivdes på gymnasiet. Där fick hon hålla på med det hon verkligen var intresserad av.

Några av ungdomarna berättar att de inte kom in på sina förstahandsval. 25-åriga Matilda nämner att hon hade velat gå fordonsprogrammet, men betygen räckte inte så hon började på barn- och fritidsprogrammet istället. Frida ville gå ett program med inriktning mot djurvård, men kunde inte fullfölja den tanken på grund av allergi. Att inse det var jobbigt: ”Det var det värsta som har hänt i mitt liv, tror jag”, säger hon som 22-åring. Frida berättar att hon när det visade sig omöjligt för henne att arbeta med djur valde att gå ett teoretiskt program istället. Inte för att hon ville det, utan för att hon inte visste vad hon skulle välja istället. Det ångrar hon nu efteråt, eftersom hon inte vill läsa vidare. Nu hade det varit bättre att ha ett yrkesinriktat program i bagaget, tycker hon.

Att börja gymnasiet blir till en vändpunkt i 25-åringarnas berättelser genom att den står för en rad konkreta förändringar. Den innebär ny studieinriktning, ny skola, nya kompisar, och för några också att de flyttade hemifrån. I egenskap av valsituation får denna vändpunkt övergångsstatus: Som ungdomarna betraktar saken i backspeglarna utgör gymnasievalet det första steget i livet som i verklig mening pekar framåt. Här, i valet mellan olika studieinriktningar, börjar för dem, när de blickar bakåt, åtminstone i någon mening vuxenlivet. Det är dock en status som i vissa fall mera hör hemma på en övergripande nivå, förankrad i en förställning om vad det innebär att ”gå gymnasiet”. Långt ifrån alla talar om sina egna gymnasieår som en övergångsfas i livet. Att börja gymnasiet skiljer sig också från andra övergångar genom att de flesta ungdomar under den perioden bor kvar hemma, och alltså i viktiga avseenden är lika beroende av sina föräldrar som tidigare.

FLYTTA HEMIFRÅN

Att flytta hemifrån uppfattas nog i allmänhet som ett av de viktigare stegen på väg mot ett självständigt liv. "Leving home is not only about moving from one sheltering roof to another; leaving home is central to the process of becoming an adult and richly embedded in the social and cultural structures of modern society", slår också Löfgren fast.²⁸⁰ I intervjumaterialet är det följaktligen många av ungdomarna som lägger vikt vid ämnet. Det är också tydligt att jag som intervjuare hela tiden är mån om att få ta del av deras erfarenheter på detta område. Som mest utvecklade är dessa berättelser i de intervjuer som gjordes när ungdomarna var 22 år. I intervjuerna med 25-åringarna är de vanliga men innehåller färre detaljer och reflektioner, kanske som en följd av att flytten för de flesta då låg minst fem år tillbaka i tiden.

Sin tydligaste karaktär av övergång har uppbrottet från föräldrahemmet hos de elever som flyttade hemifrån redan under gymnasietiden, säkert för att skillnaden jämfört med att bo hemma för dem blev allra störst. De gjorde inte bara något som bröt av mot hur de själva tidigare hade haft det, utan samtidigt också något som bröt av mot den situation som flertalet av deras kompisar befann sig i. Därmed fick de också en särskild status i kompisarnas ögon.

Jens var 16 år när han flyttade hemifrån. Han berättar att han hade sökt till några olika idrottsgymnasier efter högstadiet och fått besked att han kommit in på fotbollsprogrammet i en större sydsvensk stad. Det kändes lite för långt, tyckte han. Problemet var att detta gymnasium var det enda med riksintag. Till slut lyckades Jens ändå få en plats på ett liknande idrottsgymnasium betydligt närmare uppväxtorten. Till skolan hörde ett elevhem där Jens och hans klasskamrater bodde under sitt första gymnasieår. Därefter förväntades de skaffa bostad på egen hand. Under det första året stannade Jens kvar två helger av tre för att träna och spela matcher. Den tredje helgen åkte han hem till familjen i Ludvika.

När Jens som 22-åring ser tillbaka på sin flytt låter det hela ganska oproblemiskt:

280 Löfgren 1997, s 20.

Det var inget konstigt alls, det var jättekul bara. Jag har aldrig haft nå hemlängtan sådär. Det är klart att det var kul att åka hem och träffa dom hemma, men det var inte värre än så. Jag hade det jättebra där nere.

Flytten gav alltså Jens en stark känsla av autonomi, samtidigt som han förstås fortfarande var beroende av sina föräldrar. Han framhåller den viktiga roll som elevhemmets husmor spelade i denna process: ”Det var ju jätteskönt att ha nån som väckte en om nån inte skulle komma upp. Så det var nån som hade koll i alla fall.” De flesta av Jens klasskompisar bodde också hemifrån för första gången. Därmed fanns det många att prata med och känna igen sig i, vilket säkert också hade betydelse för att Jens fann sig så väl tillrätta. Jens framhåller också den gemenskap som fanns i fotbollslaget. När Jens berättar om flytten handlar det på sätt och vis om stora kontraster. Livet blev på många sätt annorlunda på det nya stället: Han fick nya kompisar, ställdes inför nya situationer och tvingades i många olika avseenden att ta mera ansvar än tidigare. Men det skedde inte över en natt, utan i form av en mera långsam inskolning. Året efter flyttade han in i en lägenhet tillsammans med en klasskompis och tog då ytterligare ett steg mot ökad autonomi.

För de av ungdomarna som under gymnasietiden flyttade direkt från föräldrahemmet till en lägenhet blev övergången inte lika mjuk, även om flera av dem framhåller att de fick mycket hjälp av föräldrar och andra. Sofias mamma och syskon flyttade från Ludvika när Sofia just gått ut nian. Själv hade hon inte den minsta lust att följa med. Lösningen blev en liten hyreslägenhet i centrum. Hyran finansierades dels med hjälp av det inackorderingsbidrag som Sofia hade rätt till, och dels med pengar från föräldrarna. När samma situation något år senare uppstod i Sannas familj kände också Sanna att hon inte ville ”börja om” med skola och kompisar på ett nytt ställe. Också hon fick då flytta till ”en liten etta på stan”.

För både Sofia och Sanna innebar flytten att de fick familjen på längre avstånd. Den var också för båda tjejerna kombinerad med en ny familjesituation. Sofias mamma hade nyligen separerat, medan Sannas mamma blivit ensam sedan hennes pappa något år tidigare gått bort. Att flytta innebar för Sofia och Sanna också att deras gamla hem samtidigt upplöstes. Sofia tycker dock att det gick bra. Hon hade sin farmor i närheten som alltid fanns till hands om det behövdes. För Sanna var det heller inga egentliga problem som hon ser på det efteråt. Hennes mamma bodde

hos henne några nätter i veckan under det första året, så länge som hon arbetade kvar på sin tidigare arbetsplats:

[..] Första halvåret då veckopendlade ju mamma till Ludvika för hon hade ju kvar sitt jobb, om hon hade uppsägningstid eller vad det var. Så att hon kom ju till mig, hon åkte direkt till jobbet, så kom hon ju till mig på måndag kväll. Hon var alltid ledig fredagar. Jag tror hon jobbade 75 procent. Och så åkte hon hem torsdagar. Så att hon bodde ju hos mig då i ett trångt kök [skratt]. Det funkade faktiskt ganska bra ändå. Vi var väl osams och så men... ja. Fast det var nog ganska bra att hon gjorde det ändå. Så att det inte blev så tvärt, att hon inte bara försvann till en annan stad. [...]

När Sofia och Sanna som 22-åringar berättar om hur det var att flytta handlar det mycket om hur skönt de tyckte det var att få klara sig själva. Ofta fanns det ingen där som sa åt dem vad de borde göra, när de skulle äta eller vad de skulle äta. De kunde lägga sig när de ville, ta hem kompisar utan att behöva ta hänsyn till någon, strunta i att städa utan att någon la sig i. Det var "en häftig känsla", minns Sofia.

Men deras berättelser handlar också om hur jobbigt det kunde kännas att behöva "sköta allting själv". Svårigheterna handlade delvis om praktiska saker som städning, disk och tvätt. Sanna berättar att hon "alltid varit en riktig slarvmaja". Det var svårt i början att hålla ordning, sedan gick det bättre. I efterhand är Sanna glad för att hon i och med flytten tvingades ta mera ansvar för hur det såg ut runt henne, säger hon. Sofia berättar att det svåraste för henne var att klara ekonomin. Även om hon inte behövde bekymra sig om hyran, så fattades det pengar till allt annat. Det studiebidrag hon tidigare kunnat använda till kläder och nöjen skulle plötsligt gå att leva på. Att ta hand om hushållsarbetet gick bra däremot, tycker hon:

Man fick ju liksom inackorderingsbidrag men farmor fick komma med en matkasse ibland och det var ganska hårt ekonomiskt. Men tvätta och diska och städa och sånt, det har jag alltid hjälpt till med hemma så det var inget större problem.

Sofias och Sannas respektive lägenhet erbjöd en frizon där de kunde umgås med kompisar på lite andra villkor än de som gällt i föräldrahemmet och som fortfarande gällde hos de kompisar som bodde kvar hos sina föräldrar. Det var något som också deras kompisar uppskattade, berättar de. För några av Sofias kompisar blev hennes lägenhet ett substitut för

den lägenhet dit de själva hade velat flytta. De sov ofta över hos Sofia och någon bodde även där i perioder. Som helhet handlar Sofias och Sannas berättelser i hög grad om ökad autonomi – faktiskt i betydligt högre grad än hos många av de ungdomar som lämnat föräldrahemmet senare. Kanske är det inte så konstigt. Autonomi konstrueras i Sofias och Sannas fall i relation till ett jämförelsevis långt större beroende. I själva verket hade de fortfarande ett ganska stort behov av sina föräldrar, ekonomiskt och praktiskt men också känslomässigt.

Isabell berättar under den tredje intervjun att hennes föräldrar flyttade till en grannkommun när hon gick andra året på gymnasiet. Isabell flyttade med eftersom det inte var längre bort än att det gick att pendla med buss. Hennes föräldrar ställde upp och skjutsade henne till Ludvika när busstiderna inte stämde, men så småningom blev situationen allt mer ohållbar: ”Vi satt i bilen jämt.” Isabell gick inte bara i skolan i Ludvika, hon hade också sitt fotbollslag och hela sitt umgänge där. Lösningen blev en liten etta i Ludvika som föräldrarna betalade hyran för.

När Isabell berättar om flytten handlar det varken särskilt mycket om praktiska saker eller ekonomi. Hon säger bara att det gick bra eftersom hon hade varit så van att hjälpa till hemma, och att hon fick mycket hjälp av sina föräldrar. Istället lägger hon tyngdpunkten på den stora skillnad det innebar för henne att bo på egen hand i jämförelse med att bo hemma, där det mesta kretsade kring hennes svårt sjuka pappa:

På ett sätt var det ju skönt att få vara lite ifred och slippa det här med pappas sjukdom hela tiden. Det var lite så där att man nästan fick dåligt samvete. Man förstod att mamma fick ju mycket mer att göra för jag hjälpte ju till mycket hemma med att ta hand om pappa och vi kunde turas om med att sondmata och såna saker. Så det var lite delat. Först i början tyckte jag nog mest att det var skönt, men sen mer så där att man började tänka på det... då började jag få lite dåligt samvete och så där. Men sen visade det sig ju att det funkade jättebra, det gjorde det. Jag var därhemma nästan jämt på helgerna och så där. Och dom var mycket hos mig också så där... Nej, så det funkade jättebra, gjorde det. Och det var också en ganska lugn period i pappas sjukdom, precis när jag flyttade hemifrån så var han ganska pigg och så.

Isabell kände alltså dåligt samvete, men tycker ändå när hon som 22-åring blickar tillbaka att det var bra att hon flyttade, just för att det gav

henne ett slags andrum. Pappans sjukdom tillät henne egentligen aldrig att vara någon ”riktig” tonåring. Egentligen tycker hon att den flytt till Stockholm hon genomförde drygt två år senare var svårare att klara av, eftersom hennes pappa då var mycket dålig. Pappans sjukdom gjorde Isabell mycket kluven till flytten:

Det var jobbigare när vi flyttade ner hit när man var på så långt håll och visste att pappa var sjuk. För då var han väldigt sjuk. Och han dog ju sen i november och jag flyttade hit i augusti. Så det var rätt så tungt att flytta ner hit och veta att det liksom var 22 mil hem. Man kan ju inte åka hem varje helg och kolla hur det går. Det var väldigt mycket telefon och så, men det blir ju inte samma sak. Ja, det var jobbigare än att flytta hemifrån.

Denna gång flyttade Isabell tillsammans med sin pojkvän. Pojkvännen hade fått fast anställning efter att under ett år ha långpendlat till ett tillfälligt jobb. Isabell, som egentligen tänkt sig att söka en utbildning i Dalarna, bestämde sig för att flytta med. Hon sökte en liknande utbildning i Stockholm och kom in. Flyttlasset gick i augusti, dryga två månader efter det att Isabell hade slutat gymnasiet. Denna flytt sammanföll med att Isabell blev ekonomiskt oberoende av sina föräldrar. Efter flytten fick hon sin försörjning via studielån och pojkvännens lön

Frida flyttade till Stockholm i samma veva som Isabell, några veckor efter det att hon hade slutat gymnasiet. Också hon flyttade för en killes skull. De valde dock att inte bo tillsammans. Istället sökte Frida jobb som barnflicka i en familj. Frida berättar att hon såg fram emot att flytta. Det var kul att packa, den lilla lägenhet som väntade var nyrenoverad och fin och familjen trevlig. Frida konstaterar att hon nog ändå inte riktigt fattat att hon faktiskt hade lämnat sin egen familj, att hon nu hade att klara sig själv i de flesta avseenden, inte bara ekonomiskt. Det hela ”kändes som en liten semester” i början. Men verkligheten kom ifatt henne:

Frida: Jag hade det ju jättebra och dom var ju verkligen som en extra familj. Men ändå det här att, oj, att man bor inte hemma och den här tryggheten hade man ju inte riktigt. Det blev ju lite chockupplevelse, så första månaden var jättejobbig. Jag kunde stå och stryka och så kunde man börja störtgrina och man grät i 15 minuter och sen var det bra. Och så mådde man bra i två timmar till och sen kunde man börja grina och så där höll det på hela tiden.

Helena: Vad var det för trygghet du saknade då? Att ha någon som...?

Frida: Ja på något sätt att man har någon. För det blev ju ändå inte riktigt det där när man flyttade ner, jag vet inte, på något sätt när man bodde hemma så kändes allting så enkelt, man hade ju allting serverat egentligen, även fast man hjälpte till. [...] Men jag vet inte, det här att klara sig själv och kanske ingen att ha och diskutera med på samma sätt som med en mamma. Om det var nånting man funderade över så kunde man gå till mamma. Nu ringde man och så visste man att man var så långt bort. Och så saknade man mormor och man bara hittade på mer och mer saker som var fel. Det var jobbigt för då ringde man ju till mamma och grät och hon började grina och var jätteledsen och ... Så den månaden var jättetuff, men jag är så förbaskat envis så jag visste ju det att efter den här månaden så, allt kommer bli så mycket bättre, jag visste ju det. Det var det jag intalade mig varje gång som jag stod där och grinade, att det är bara att hålla ut, för det är någonting som jag själv har valt. Det var inte tanken på att jag skulle åka hem igen utan jag visste bara att det är så här nu.

Helena: Du måste igenom det?

Frida: Ja.

Helena: Det blev bättre också sen, eller?

Frida: Ja, efter en månad mådde jag ju toppen igen [skratt], då var det ju inga problem. Så det var ju den första månaden som var för jåklig.

Frida nämner under intervjun inga praktiska problem förknippade med flytten. Huvudtemat när hon berättar om den är istället den plötsliga förlusten av en till dess ganska oreflekterad trygghet i form av en invand miljö, familj och en mamma som alltid fanns till hands som samtalspartner. Säkert förstärktes den känslan också av att det avstånd hon forcerat inte bara var geografiskt utan också socialt. Flytten gav Frida inblick i vardagen i en familj med adlig bakgrund och stora ekonomiska resurser. Den innebar också krav på anpassning till denna familjs för Frida anorlunda – och många gånger på gränsen till stötande – sätt att leva. Som Frida själv säger gick det hela dock bra. Efter den första ”jåkliga” månaden mådde hon ”toppen” igen. Detta konstaterande understryker

flyttens karaktär av övergång. Frida gick stärkt ur upplevelsen. Hon hade tagit ett första och helt avgörande steg på väg mot full autonomi.

För några av ungdomarna har flytten hemifrån utgjort en mera utdragen process där de varvat ströjobb på hemmaplan med resor eller studier. Tove berättar att hon inte hade en aning om vad hon ville göra när hon slutade gymnasiet. Därför sökte hon den våren heller ingen kurs eller utbildning. En idé om att åka utomlands som au pair avskrev hon sedan hon i slutet av sista terminen på gymnasiet träffat en kille. Istället bodde hon kvar hos sin mamma, gick arbetslös ett kort tag och fick sedan jobb som lärarvikarie. Efter ett halvår gav hon sig av på en halvårslångresa tillsammans med en kompis. Först jobbade de under några månader på en kibbutz i Israel, därefter reste de runt i Egypten. Väl hemma igen fick Tove jobb, först inom hemtjänsten och sedan på en skola. Under tiden bodde hon hos sin mamma. Efter sju månader gav hon sig ut i världen igen, nu tillsammans med en annan kompis. Först tillbringade de ett halvår som aupairer i Paris. Därefter fick de två tjejerna under några månader jobb på en pub i England. Sedan flyttade Tove hem till sin mamma igen och bodde sedan hos henne i nästan ett år innan hon sökte och kom in på en treårig yrkesutbildning i Örebro.

Flytten från föräldrahemmet tar i Toves berättelse en helt annan gestalt än i intervjuerna med de ungdomar som flyttat hemifrån tidigt. Till skillnad från deras respektive flytt till egen lägenhet kan Toves flytt inte tidsbestämmas. När flyttade hon egentligen hemifrån? Var det när hon som 19-åring åkte iväg till Israel för att jobba på kibbutz? Eller var det först när hon 22 år gammal flyttade in i ett studentrum i Örebro för att studera? Frågan är egentligen fel ställd eftersom flytten för Toves del inte kan beskrivas som en avgränsad episod, utan måste ses som en serie händelser – eller övergångar – som sammantaget leder fram till ett liv där hon klarar sig på egen hand. Det är en process där rumsliga förflyttningar spelar stor roll, men där det inte handlar om att en gång för alla ta sitt pick och pack och ge sig av. För varje gång Tove kommer hem igen är hon lite mognare, lite vuxnare. Hennes erfarenhetsrum har vidgats och ändrat karaktär. Förhållandet till hennes mamma är också förändrat. Det sista året innan Tove flyttar definitivt bor de tillsammans i huset, inte i första hand som mamma och barn utan som två vuxna personer. Sammantaget appellerar Toves berättelse till den bild av en allt mera utsträckt ungdomstid som lyftes fram i kapitel 2. Man kan fundera över vad som

händer med den vuxenstatus som förknippas med flytten hemifrån om allt fler i likhet med Tove ”drar ut” på processen. Mycket talar för att den urholkas, menar jag.

Kontrasten mellan Tove och de övriga ungdomar jag lyft fram tycks alltså stor. Eller är den kanske inte det i alla avseenden? Också flertalet av de ungdomar som flyttade hemifrån tidigt har en flytthistoria som sträcker sig längre än detta första steg. Jens flyttade vidare från sin första egna lägenhet till en annan lägenhet som han delade med sin flickvän – en lägenhet som kom att bli ”ännu mera ett hem” än den första. På liknande sätt lämnade Sanna den första lilla lägenheten för att dela en större med sin pojkvän. För både Jens och Sanna innebar denna andra flytt ekonomisk självständighet. För Frida följdes flytten till den familj där hon var au-pair av en lång rad flyttar mellan olika andrahandsboenden. Frida hade då jobb hela tiden. Sofia, som också flyttade tidigt till en egen lägenhet, har däremot en flytthistoria mer lik Toves. Också Sofia har sedan hon slutade gymnasiet under en följd av år kommit att varva halvårslånga vikariat med resor. Sofia beskriver som 22-åring sin första flytt då hon var 16 år i termer av ”före” och ”efter”, och ger den status av övergång. Men också den flytt hon genomförde några år senare till ett nordiskt grannland innebar en tydlig övergång i och med att hon då helt bytte miljö. Senare under intervjun skiljer Sofia mellan att flytta hemifrån och att flytta ”på riktigt”, i meningen att skapa ett ”riktigt hem”:

Aldrig när jag har bott nånstans så har jag liksom gjort ett riktigt hem av det. För jag har alltid vetat att jag nån gång kommer att flytta därifrån så det har aldrig känts kul att riktigt så där pyssla och sätta upp allting ordentligt och jättefint. Utan det har liksom varit i stora drag bara. Visst har jag haft tavlor på väggarna och saker i bokhyllan men inte så där så att jag har pysslat ihop ett hem så här: ”Å, så här vill jag att mitt hem ska se ut.” Så har det aldrig varit.

Som 25-åring berättar Sofia med skräckblandad förtjusning att hon just skrivit kontrakt på en lägenhet, hennes första egna efter att hon har bott provisoriskt sedan hon slutade gymnasiet. I samma veva har hon också fått ett fast jobb och har även efter många år som singel gått in i ett förhållande som är ”på allvar”. Men när Sofia berättar är det framför allt själva boendeformen som får symbolisera förändringen. Det yttersta beviset för att Sofia nu lever ett annat liv är att hon – som aldrig tidigare dragit på sig en pryl för mycket – nu ”har köpt soffa”. Sofia säger att

hon har börjat inse att vuxenlivet kräver en viss stabilitet. ”En arbetsgivare vill inte anställa nån som bara drar.” Så blir Sofias flytt till en egen lägenhet, ett steg som i många avseenden symboliserar autonomi, också förknippad med ofrihet.

Löfgren betonar att detta med att flytta hemifrån alltid ingår i ett livsprojekt.²⁸¹ Han urskiljer fyra sätt att flytta hemifrån. Flertalet av dem har familjebildning som mål, men är i övrigt strukturerade efter olika, med Löfgrens begrepp, ”kulturella tidtabeller”. Med Koselleck skulle man kunna tala om skilda förväntanshorisonter. Den första typen är en flytt kännetecknad av snabb mognad då den unga människan lämnar föräldrahemmet tidigt med kort eller ingen högre utbildning i ryggen för att relativt tidigt bilda familj. Så kan Sannas flytthistoria beskrivas. Den andra är en flytt kännetecknad av trygghet då man lämnar föräldrahemmet på allvar först efter det att man skaffat sig en utbildning och/eller en anställning för att sedan bilda familj vid genomsnittlig ålder. Den typen av flytt finns inte i mitt material eftersom jag till skillnad från Löfgren intervjuat ungdomar från en mindre ort. Att kunna bo kvar hos föräldrarna medan man utbildar sig är möjligt bara på utbildningsorter. Den typen av flytt motsvaras bland ungdomar från mindre orter snarare av en flytt till ett studentrum eller en lägenhet på en utbildningsort – många gånger säkert med ursprungsfamiljen i ryggen. Isabells flytt till Stockholm kan kanske beskrivas så. Även om hon då flyttade med sin kille har kontakterna framför allt med hennes mamma fortsatt att vara mycket viktiga. Den tredje typen av flytt som Löfgren tar upp utgör på ett tydligt sätt en del av en förlängd ungdomstid. Flytten utgörs då av en lång process där utbildning mixas med temporära jobb, arbetslöshet och utlandsvistelser för att sedan avslutas med en sen eller mycket sen familjebildning. Det är en typ av flytthistoria som bland annat finns representerad i intervjuerna med Tove och Sofia. Den fjärde typen – som är minst frekvent i Löfgrens material – liknar den förlängda ungdomstidens flytt, men utan att ha familjebildning som det ultimata målet. Den typen av flytt finns bara mycket svagt representerad i mitt material. Emil är nog egentligen den enda som talar om sig själv i sådana termer. Sofia talar om sig själv på det sättet som 22-åring, medan hon som 25-åring inte är lika säker på att hon aldrig kommer att vilja bilda familj. På liknande sätt kan man se en förskjutning mellan de olika intervjuerna med Emma.

281 Löfgren 1997, s 21.

Flyttar man för att bli vuxen eller blir man vuxen av att flytta? Sammantaget säger ungdomarnas berättelser om vad det inneburit för dem att flytta hemifrån en del om hur detta med att "bli vuxen" konstrueras inom ramen för ett antal livsberättelser. En flytt som går att tidsbestämma får självfallet en tydligare karaktär av övergång än en flytt i form av en process utdragen under flera år. Samtidigt är det inte säkert att den förra har ett kulturellt innehåll som skiljer sig så mycket från den mer utdragna flytten. Också en tidsbestämd flytt är i allmänhet början på en längre process, en flytthistoria i flera steg. Det spelar också roll vid vilken tidpunkt i livet flytthistorien berättas. Steget uppfattas som större ju yngre man är, samtidigt som steget i praktiken kanske egentligen är mindre i och med att föräldrarna många gånger finns där som ett stöd, ekonomiskt och på andra sätt. Flyttens karaktär av process, ett drag inte minst Löfgren betonar i den ovan citerade artikeln, gör den gäckande som övergångsmarkering. Det är egentligen först i backspeglarna som dess betydelse framträder riktigt tydligt. För flertalet av de 25-åringar jag intervjuat skulle det vara otänkbart att fortsätta "bo hemma". Mot bakgrund av detta ser jag det möjligen som lite problematiskt att som Löfgren tala om flytten som en del av ett livsprojekt. Kanske framstår den framför allt så i backspeglarna? Långt ifrån alla ungdomar innefattar en tydlig livsplan i sin förväntanshorisont.

UTBILDNING – OCH SEDAN?

Övergången från utbildning till arbete har en särställning inom transitionsforskningen, den forskning som ägnar sig åt övergången från ung till vuxen.²⁸² Dess ställning är så stark att denna övergång nästan har blivit synonym med vuxenblivande, konstaterar Biggart och Walther.²⁸³ Arbetets nyckelroll hänger samman med möjligheter till ekonomisk självständighet, som i sin tur möjliggör andra övergångar, som att skaffa en egen bostad och bilda familj. Övergången mellan utbildning och arbete har dock, liksom andra liknande övergångar, blivit allt mer komplex och differentierad. Sambandet mellan utbildning och arbete har mist sin tidigare självklarhet, samtidigt som utbildning i många sammanhang till-

282 Pollock 2002, s 60.

283 Biggart & Walther 2006, s 43.

måts stort värde och även spelar allt större roll för möjligheterna att överhuvudtaget få ett arbete.²⁸⁴

När 25-åriga Ylva berättar om hur hennes liv sett ut de senaste tio åren illustrerar hon hur komplex, utdragen och inflätad i andra typer av övergångsprocesser en sådan övergång från utbildning till arbete kan vara. Efter gymnasiet åkte Ylva till Barcelona i tre månader för att läsa spanska. När hon kom hem visste hon inte riktigt vad hon skulle göra, berättar hon. Det var svårt att få jobb, men Ylva lyckades så småningom ändå få ett vikariat på en skola. Efter att sedan ha gått tekniskt basår så sökte Ylva till en treårig teknikerutbildning på högskolan. Under studietiden sommarjobbade hon på ABB hemma i Ludvika. Efter examen åkte hon tillsammans med en kompis – samma kompis som hon varit i Barcelona med – ner till Medelhavet för att jobba på ett kryssningsfartyg, något de tidigare kommit överens om att göra. Jobbet var slitsamt, men det var roligt både att få se sig om och att möta människor från i stort sett hela världen, tyckte Ylva. På resan träffade hon också en kille, Juan. När halvåret på båten var slut åkte Ylva iväg på en resa till Thailand. Sedan blev det ytterligare ett halvårs arbete på båten tillsammans med Juan. Därefter skildes de åt. Ylva åkte till Sverige och Juan återvände till Santiago.

Väl hemma hade Ylva räknat med att det skulle gå relativt fort för henne att få ett jobb – men det gjorde det inte. Hon berättar att hon sökte en massa arbeten. Till slut fick hon två säljobb, varav hon valde ett. Det visade sig bli en dyr läxa, eftersom lönen enbart var baserad på provision. Ylva lyckades inte sälja någonting på en och en halv månad, trots att hon gillade de produkter företaget handlade med. Hon förklarar det med att hon helt enkelt inte passade för jobbet: ”Säger nån nej så respekterar jag det. Jag kan inte stå och tjata på nån. Och det kändes som skulle jag ha det jobbet så måste jag gå in i rollen av nån annan hela dagarna. Och jag ville inte vara den personen.” Så hon slutade, satte sig ned och skrev nya jobbsökningar och ”ringde runt till hela stan”. Det resulterade i att hon så småningom fick flera ströjobb, mest städning på några hotell och i en affär. Som mest kommer hon nu upp i 30 timmar i veckan, berättar hon under intervjun, men det räcker inte. ”Jag vill ju göra något kul också.” Inför sommaren har Ylva därför intensifierat ansträngningarna och sökt fler jobb, och då inte minst inom det område hon är utbildad

284 Oinonen 2003.

för. Hon känner sig orolig för att hon ska glömma det hon har lärt sig om hon inte snart får in en fot i branschen. Hon är också orolig för hur hon ska få ekonomin att gå ihop:

Det är väl det som är det jobbiga, att jag hela tiden tänker på pengar helt enkelt, hur man ska klara sig. Det gör väl att man inte mår hundra procent bra heller, man kan liksom aldrig riktigt slappna av. Så att den dagen jag får ett jobb, då ska jag fira [skratt].

Ylvas arbetslöshet fungerar här som ett förstoringsglas mot arbetets roll i en övergångsprocess. Den som har ett arbete tar gärna det för givet och understryker istället postmateriella värden, medan den som har en svag förankring på arbetsmarknaden är mycket mera upptagen av ekonomisk trygghet.²⁸⁵ Det gäller förstås i särskilt hög grad den som inte har någon annan att lita till för sin försörjning. En stor del av de erfarenheter Ylva har bakom sig är resultat av egna val, dock inte arbetslösheten. Nu sätter den käppar i hjulet för hennes och Juans fortsatta planer. Juan kommer snart till Sverige. Tillsammans har de några företagsidéer som kanske kan gå att förverkliga på lite längre sikt. Den närmaste tiden, tills pojkvännen lärt sig svenska, räknar dock Ylva med att vara den som drar in pengarna, vilket gör hennes oro befogad:

Ylva: I och med att jag tror att det kommer att bli jag som får försörja oss båda i början så måste jag ha ett jobb.

Helena: Mm.

Ylva: Så att visst är jag orolig för det, det är jag.

Helena: Hur är arbetsmarknaden på det området? [som Ylva utbildat sig inom]

Ylva: Dålig.

Helena: Är den det?

Ylva: Ja, jättedålig. Fast det beror väl säkert också på hur man ligger i. Jag menar, skulle jag ha flyttat till Stockholm så kan jag säkert få ett jobb, men jag vill inte flytta till Stockholm. Jag menar jag har ju precis kommit hem känns det som. Från det att jag åkte första gången så har jag bott i stort sett i en ryggsäck. Man reser och packar ihop och så har jag hyrt ut lägenheten under tiden och när jag har kommit hem så har jag fortfarande haft den uthyrd och

285 Kugelberg 2000.

bott hos mamma och bott hos min syster och bott i min ryggsäck. Så att det var så skönt nu när jag kom hem när jag visste att jag kunde flytta in i min lägenhet och packa upp allting och slå sig ned litegrann. Så att därför vill jag inte dra upp allting igen och flytta. Men det är svårt att få jobb här, det är det. Och sen ska jag på måndag till Lindex [skratt].

Helena: Ja?

Ylva: Och till en annan butik men det är också extrajobb, så man får väl försöka pussla ihop det lite grann i början tills det dyker upp nåt mer. Så jag försöker så gott jag kan. Jag söker jobb och ringer företaget och ligger i. Så jag ligger inte på latsidan [skratt].

Helena: Nej, det tror jag inte.

Ylva: Det gör jag inte. Det borde dyka upp nånting snart.

Ylva har skaffat sig en högskoleutbildning, men är inte etablerad på arbetsmarknaden. Övergången till ett mera permanent arbete ligger framför henne, trots att hon har flera års arbetslivserfarenhet. Ylva har tidigare understrukt hur viktigt det är för henne att få ett mera varaktigt jobb. Varför är hon då inte beredd att bryta upp för möjligheten att få ett? Ylva ställer i citatet ovan sin nuvarande bostad i kontrast till sitt tidigare kringflackande liv, då hon antingen befann sig på olika ställen utomlands eller under besök i Sverige bodde ”i ryggsäck” hos sin mamma eller syster. Nu vill hon ”slå sig ned litegrann”, både för sin egen och för Juans skull. Lägenheten blir deras första gemensamma hem. Den trygghet som ligger i detta stärker deras autonomi. Som jag tolkar Ylva spelar lägenheten därmed en viktig roll i hennes övergång från ung till vuxen, så viktig att jobbfrågan måste lösas på annat sätt än med en flytt. Så tvinnas två olika övergångsprocesser om varandra.

Frågan om eftergymnasial utbildning går som ett smalt stråk genom de intervjuer som gjordes när ungdomarna var 15 respektive 17 år. Flerparten av ungdomarna berör på något sätt vad som kan komma att hända åren efter gymnasiet, och då finns vidare utbildning med som ett alternativ. Att utbildning är viktig och nödvändig är de flesta överens om. Utbildning betraktas som en förutsättning för att alls få ett arbete, men många pekar också på möjligheten att genom utbildning få ett roligare och bättre betalt jobb. Framför allt 15-åringarnas sätt att tala om arbete och utbildning ekar av den situation som då rådde på arbetsmarknaden.

För de ungdomar vars föräldrar drabbats av långvarig arbetslöshet hade lågkonjunkturen satt avtryck i personliga – ofta smärtsamma – erfarenheter. För andra var arbetslösheten närvarande på ett mera abstrakt sätt, i nyhetsrapportering, föräldrarnas diskussioner vid middagsbordet och i det bekymrade tonfallet hos skolans syo-konsulent.

Bland de intervjuade ungdomarna var det några som påbörjade högskolestudier relativt snart efter avslutat gymnasium. De flesta valde att läsa yrkesinriktade utbildningar, vilket också för flertalet lett till jobb. Andra gick efter gymnasiet direkt ut på arbetsmarknaden, några för att hoppa mellan tillfälliga arbeten, andra för mer permanenta lösningar. I intervjuerna med 22- och 25-åringarna konstrueras båda dessa alternativ som självklara av de ungdomar som valt dem. Flertalet av ungdomarna har dock en historia som mera påminner om Ylvas, bestående av olika kombinationer av jobb, arbetslöshet, utbildning och resor. Som Biggart och Walther framhåller finns det två huvudsakliga anledningar till att övergången mellan utbildning och arbete antar ”jojo-karaktär”. Det kan bero på individens egna val – att hon eller han vill skapa egna kombinationer – men också tvingas fram genom arbetslöshet. I intervjuerna med 22- och 25-åringarna konstrueras detta alternativ ömsom som något påtvingat, ömsom som ett högst individuellt val. Ylvas berättelse visar dock på att detta inte behöver handla om ett antingen-eller. Förhållanden på institutionell nivå sätter spår i en livsberättelse likaväl som viljeyttringar hos den enskilda individen.

25-åriga Martin arbetar på ett renhållningsföretag. Jobbet innebär mycket utomhusarbete och är relativt fritt. Martin började där något år efter det att han hade slutat gymnasiet. De tre senaste åren har han varit tillsvidareanställd. ”Så man har ju jobb i alla fall, det är ju bra det”, summerar han efter att ha redogjort för de olika turer som ledde fram till anställningen. Vid en första anblick verkar Martin ha övergången från utbildning till arbete bakom sig. Jag frågar honom om han trivs. Det blir inledningen till ett samtal om hur Martin ser på sitt jobb, men framför allt om vad han skulle vilja göra – egentligen:

Helena: Trivs du då?

Martin: Nja, det går väl lite i perioder. Men oftast så är det ju ett väldigt bra jobb. Men sen ibland känner man att det vore kul att göra nåt annat också så där. Det är väl inte så att... man har väl

inget genuint intresse direkt av det. Men... ja, själva jobbet i sig är ju bra.

Helena: Det låter ju ganska skönt att få vara ute?

Martin: Ja, det är ju det. Men visst är det så att man skulle vilja jobba med något man tycker är intressant, med något man verkligen brinner för. Men det är svårt att hitta kanske.

Helena: Vet du vad det skulle vara då?

Martin: Nja... nja, egentligen inte. Jag skulle väl gärna vilja ha nånting med musik att göra, nåt sånt där kanske. Eller nånting... ja, nåt i den stilen.

Helena: Håller du på med musik mycket?

Martin: Ja, det har jag väl gjort ganska länge. Jag har väl liksom varit intresserad av musik väldigt länge så där. Men det är väl först när man har blivit lite äldre som man har börjat spela mer... ja, seriöst eller vad man ska säga.

Helena: Vad spelar du då?

Martin: Nja [skratt]. Det är väl lite olika [skratt]. Gitarr och bas och...

Helena: I nåt band eller?

Martin: Ja. Jo, jag har väl spelat lite till och från i olika band.

Helena: Skriver du musik också?

Martin: Ja, jo. Jo, det tycker jag är rätt så roligt så där. Ja det är egentligen... jag tycker egentligen allt som är så där kreativt är kul.

Jag försöker under intervjun få Martin att berätta mer om sitt arbete genom att knyta an till hans konstaterande att "jobbet i sig är ju bra". Det gör jag genom att fråga om det inte är skönt att vara ute. Men Martin vill inte prata mer om jobbet. Han vill prata om sitt stora intresse för musik och sin önskan om att få ha musiken som födkrok. Kanske kommer Martin längre fram att göra allvar av sina tankar på att arbeta med musik, kanske inte. Det faktum att tankarna finns där säger oavsett det något viktigt om övergången från utbildning till arbete. Den kan vara genomförd i meningen att personen ifråga är etablerad på arbetsmarknaden, men det behöver för den skull inte innebära att den är ett avslutat kapi-

tel. Eller som Pollock uttrycker saken: "The fixed start and end points are false representations of life positions; they grossly oversimplify life-course experiences by ignoring what came before, and what happened after the transition."²⁸⁶

ÅKA UT OCH RESA

Flera av ungdomarna berättar om långresor de gjort. Dessa resor fungerar som narrativa vändpunkter och tillskrivs inte sällan också en avgörande betydelse. Tove började jobba som lärarvikarie efter det att hon hade slutat gymnasiet. Efter ett halvår gav hon sig iväg på en halvårslång resa, uppmanad till det av sin mamma. Resan började med några månaders jobb i Israel och avslutades med en månads rundresa i Egypten. När Tove pratar om tiden på kibbutzen handlar det mycket om identifikation. Hon levde tätt in på många andra ungdomar och fick kompisar från hela världen. Det gav henne en känsla av att människor från olika kulturer trots allt har ganska mycket gemensamt. Resan i Egypten får i Toves berättelse däremot karaktären av ett möte med det annorlunda. Hon beskriver den också som riskfylld:

Tove: Man trodde inte det var samma jordklot en gång. Det var så... Jag vet inte hur jag ska beskriva det där, folket, människorna liksom, dom... Ja, först hela miljön liksom, det var bara öken överallt, det var i Sinai, och det var inga kvinnor som gick ute liksom själva utan det var nästan bara män överallt. Och såg man nån gång nån kvinna då var dom ju täckta, ansiktet var täckt, huvudet var täckt, hela kroppen var ju täckt. Dom visade... Vissa visade ingenting. Jag kommer ihåg en kvinna, hon satt på en färjeterminal, vi skulle åka över till Jordanien då. Hon hade svarta handskar, svart skynke för håret, svart skynke för ansiktet, man såg liksom ingenting av henne. Hon hade bara en jättejättesmal springa där hon hade... så att hon kunde se då och där hade hon ett par jättestora glasögon. Så man såg inte en millimeter av henne. Så såg inte alla ut, men det var många som gjorde det i alla fall. Och sen liksom just det att dom tar för givet att är man inte täckt så där så tror dom att man är prostituerad nästan. Så det var jättejobbigt i

286 Pollock 2002, s 63.

Kairo. För vi försökte, vi hade ju keps och liksom sjalar och så där, men ändå så ser dom ju att man är turist. Så att dom... då tror dom att det är fritt fram alltså, dom är otroligt....

Helena: Det är väl svårt att resa så där ensam, två tjejer?

Tove: Ja, det är jättesvårt. Jag skulle *inte* göra om det. Men jag är ju jätteglad att vi gjorde det, men jag skulle aldrig åka tillbaka två ensam tjejer igen. Det var tufft, det var verkligen tufft.

Helena: Visste ni det innan, eller?

Tove: Vi fattade nog inte att det var *så* tufft, det tror jag inte. Vi tänkte bara... Föräldrarna var ju oroliga, men vi tänkte ”äh, nu är vi ju ändå i krokarna, nu ska vi ju åka till Egypten.”

Helena: Men det gick bra i alla fall?

Tove: Mm.

Helena: Eller råkade ni ut för något obehagligt?

Tove: Nej, vi hade nog en himla tur. Vi råkade liksom inte ut för nånting. Det var flera gånger det kunde ha hänt saker, men det gick bra alla gångerna. Vissa gånger var man ju tvungen att chansa så där för man kan ju... om man är på ett ställe och så finns det bara en taxi som kanske inte riktigt är en taxi men man måste ta den för att ta sig nån annanstans. Det kunde ju ha hänt saker men det gick bra i alla fall, det gjorde det.

Plötsligt stod alltså mycket av det som Tove och hennes kompis tidigare hade tagit för självklart i bjärt kontrast mot ett samhälle där andra värderingar och normer rådde. Den täckta kvinnan i Kairo blir hos henne en bild för det som där var den rådande normen. Tove och hennes kompis kände hur de reducerades till två kvinnokroppar. Resan handlar för Tove också mycket om den utmaning det innebär att tvingas klara av ovana och många gånger svåra situationer. Hon och hennes kompis var ofta rädda, berättar hon. De tvingades chansa – och klarade det. Men hon tänker inte göra om det. Jag frågar Tove hur det var att komma hem. Hon svarar med att återigen beskriva dels upplevelsen av stora kontraster och dels känslan av att ha klarat av något svårt:

Det var skönt att komma hem, man var ju så trött och slut efter en hel månad. Man hade inte vetat på en hel månad var man skulle

sova natten som kom då. Allting kändes så bekvämt och det var rent överallt, det var inga loppor i madrasserna och... för vi hade så där brett över bena, överallt. Så det var skönt att komma hem, det var det. Och då kändes det som att ”wow [skratt], vi har klarat av det här.” Man fick en peppning av det också.

Som helhet stärkte denna första längre resa på ett mycket markant sätt Toves självförtroende. Den gav henne också blodad tand. Året därpå gav hon sig av till Paris tillsammans med en annan kompis. Efter att ha tillbragt några månader som barnflickor i varsin familj, fick de jobb på en pub i England. Den låg i en by ”med två huvudgator och 14 pubar” efter kusten. Tove beskriver byn som en riktig idyll. Det dröjde dock inte så länge innan idyllens baksida gjorde sig påmind: ”Här i Sverige tänker man ju om dom som använder marijuana att dom har hamnat snett på nåt vis. Jag har en sån bild i huvudet i alla fall. Men där höll *alla* på”, säger Tove. Jag frågar henne hur hon och hennes kompis hanterade mötet med detta omfattande drogmissbruk. Hon svarar att de flesta som hon och hennes kompis umgicks med accepterade att de ”var helt emot det”. Riktigt svårt blev det först när Tove träffade en kille som rökte marijuana:

Tove: [...] Och jag var riktigt orolig då och jag ringde hem och frågade liksom vad som kunde hända. För det var ju lite läskigt att ha en nära relation med nån som höll på så där, för han var ju jättemycket upp och ner. Ena dan var allting jättebra och andra dan var allting skit. Och man kunde liksom aldrig riktigt veta var man hade honom. [...]

Helena: Var inte dina föräldrar oroliga då?

Tove: Jo, pappa var ju jätteorolig. När han fick reda på att jag var tillsammans med en som rökte marijuana så kommer jag ihåg... Han var ner och hälsade på: ”Jaha, jag har hört om tjejer som träffar såna här killar och tror att dom ska rädda dom och viger hela sitt liv åt det. Jag kommer och hämtar hem dig.” Han var jätteorolig då faktiskt.

Helena: Hur kände du då?

Tove: Jag kände att ”Vad bra!” [...] Jag blev jätteglad då faktiskt att han var orolig. Det var nog lite det. För jag berättade ju för honom att jag var tillsammans med nån som rökte marijuana och det är kanske inte sånt där som man berättar annars, men jag

ville ju kanske ha en reaktion från honom också. Så jag blev glad. Mamma visste jag ju att hon skulle oroas ihjäl sig om jag sa nåt sånt åt henne, men ändå så sa jag det. Nej, men jag är glad att pappa blev orolig faktiskt.

Också tiden i Frankrike och England framstår i Toves berättelse som en erfarenhet som gjorde att hon växte. Månaderna i familjen där hon jobbade som barnflicka bjöd på en hel del svårigheter, tiden i byn med de 14 pubarna likaså. Byn framstår i Toves berättelse som något av ett främmande land. Det liv hon och hennes kompis levde där skilde sig från allt de tidigare varit med om. I och med förhållandet med killen som rökte marijuana ställdes det mesta på sin spets. Samtidigt handlar Toves berättelse om tiden i den lilla byn inte bara om att växa genom att uppleva något annorlunda och att klara av svåra saker. Ett viktigt och starkt inslag i berättelsen är också Toves skildring av hur hon genom förhållandet med killen som rökte marijuana fick bekräftelse på att hennes föräldrar brydde sig om hur hon hade det. Så gav resan henne både en bekräftelse på att hon klarade sig utan sina föräldrar och en bekräftelse på att de fanns där för henne.

Också Emma gav sig ut på en längre resa ett knappt år efter det att hon slutade gymnasiet. Hon inleder sin berättelse med att måla upp en fond av grå vardag – ett negativt laddat life-script – mot vilken resan sedan ska avteckna sig. Emma berättar att hon valde att stanna kvar hemma direkt efter gymnasiet. Hon fick jobb på en matbutik, men kände redan efter några månader att hon måste hitta på något annat att göra. När hösten kom hade flera av hennes kompisar åkt iväg för att läsa eller resa. Emma satt i kassan och undrade vad hon egentligen höll på med:

Då började väl den här Ludvikakruppen komma [skratt]. Att jag kände ”ska jag göra det här, ska jag gå på Hemköp hela mitt liv?” Eller ja, man tänker ju så, man tror ju att man aldrig ska kunna bryta upp och så. Det var väl många där också som var några år äldre än mig som hade slutat skolan och så fem år senare så går dom fortfarande på Hemköp. Och sen får dom barn och köper hus och sen går dom fortfarande på Hemköp, för när man har barn och hus då kan man inte bara byta jobb och rycka upp dom och så där. Så jag fick väl lite så där [med en rysning] ”Hu, det här ska inte bli jag”. Så jag var väl jättejobbig hemma och tjatade om vad jag skulle göra och vart jag skulle ta vägen och så där tills mamma sa då om jag inte skulle åka iväg och jobba på kibbutz. Och det

var väl liksom... Då bröt jag ju med Ludvika i princip helt och hållet. Sen dess har jag aldrig jobbat i stan eller varit tillbaka här och bött [...].

Valet att åka till Israel får i Emmas berättelse en mycket tydlig karaktär av vändpunkt. Som 25-åring är hon också fullt klar över att den där resan kom att bli högst betydelsefull. Den utgjorde inte bara hennes definitiva uppbrott från uppväxtorten, utan förändrade också hennes liv på många andra sätt. Emma berättar att hon som alltid känt sig lite utanför och även i perioder varit mobbad i skolan nu för första gången upplevde att hon kunde ”vara sig själv”:

Ja, det var väl första stället som jag kom till där ingen visste vem man var, eller hur det var där man kom ifrån eller vad man hade gjort eller så där. Plus att det var första gången som jag stod på egna ben så man fick ju liksom se: ”Ja, så här är jag nu när jag är själv”, om man säger så. Man fick på nåt sätt skapa sin roll som vuxen för att helt plötsligt stod jag ju utan mina föräldrar. För dom var ju inte två timmar därifrån heller. Och då, jag fick verkligen jättemycket kompisar och ja, det var väl kanske enda gången i mitt liv som jag kan liksom tänka tillbaka att ja, då stod jag i centrum, då var jag populär. Det var liksom på samma sätt som jag såg på vissa i skolan. Då kände jag liksom att jag var i centrum. Och det var bara tre månader och det kanske bara var det som behövdes, för jag känner liksom inte att jag har nåt behov av att vara så, att se på mig så i övrigt. Men då kanske det blev substituterat för det som jag aldrig hade fått.

Under samma resa träffade Emma också en kille, Mike, som hon fortfarande lever tillsammans med, och en tjejkompis som senare kommit att gifta sig med hennes bror. ”Så jag sa det, det måste nog ha varit meningen att jag skulle åka till Israel och ta med mig både Mike och Kajsa hem.” Den man Emma kom att träffa visade sig vara ”en riktig backpacker”. Tillsammans har de under de senaste åren rest, bött och arbetat i många olika länder. Idealet har för dem varit att se så mycket som möjligt av världen innan de så småningom slår sig ned någonstans, berättar Emma. Men trots att Emma pratar i termer av att ”slå sig ner” så lurar uppbrottet om hörnet: ”Vi kan ju inte veta vad vi vill om fem år.” När Emma berättar om sina och Mikes planer framstår resandet därför inte bara som något som i hög grad har format deras gemensamma erfarenhetsrum. Resandets idé färgar också deras förväntanshorisont.

Emil och Sofia är två andra ungdomar som på liknande sätt som Emma har tillägnat sig en identitet som ”människor som reser”. Den första långresan följdes för båda två av flera och ingen av dem ser ännu något slut på ett liv där de varvar jobb med resor. Sofia konstaterar som 25-åring att hon ”har massor, massor med resor kvar att göra”. Andra ungdomar, som exempelvis Tove, ser de längre resor de gjort som viktiga övergångar, men har inte på samma sätt gjort resandet till en del av sin självförståelse och självpresentation. För den som i likhet med Tove satsat på utbildning och jobb och som ser familjebildning som önskvärd inom en relativt snar framtid hör resor av det slaget nästan oundvikligen hemma i det förflutna.

Långresor av det slag som flera av ungdomarna i min studie gjort har fångat ungdomsforskarens intresse.²⁸⁷ ”Att resa, bryta upp från sin lokala förankring och ge sig ut på det stora äventyret utgör en central del av många samtida ungdomars identitetsprojekt. [...] De individuella skälen till att ge sig ut på en sådan resa varierar betydligt, men samtidigt är det möjligt att identifiera några centrala aspekter av resandets kulturella logik”, skriver Lalander och Johansson.²⁸⁸ Med hjälp av Ziehes begrepp subjektivering, potentiering och ontologisering, benar de ut denna logik: Att ge sig ut i världen handlar om att göra en resa i yttre mening, men också om en inre resa. De ungdomar som reser ut räknar med att den fysiska resan ska förändra och utveckla dem och göra dem mer mogna. Begreppet subjektivering fångar det reflexiva utforskande av och laborerande med den egna identiteten som en resa skapar utrymme för. Begreppet potentiering handlar om att genom intensiva och gärna riskfyllda upplevelser skapa en stark känsla av närvaro och en grund för att dramatisera den egna identiteten. Den som reser ut samlar på minnen och erfarenheter som sedan kan omsättas i en berättelse. Denna berättelse förkroppsligar ofta sådant som värderas högt, som frihet, risktagande, intensitet och individualitet. Därmed representerar den också ett kulturellt kapital. Den som reser skapar en berättelse om sig själv som en lyckad individ. Det kulturella kapital som ackumuleras genom resan följer genom detta med in i ett helt annat projekt: ”att bli någon, göra karriär och förankra sig i tillvaron”.²⁸⁹ Så bidrar resan till att integrera

287 Se tex Egeland 1999, Elsrud 2001.

288 Lalander & Johansson 2002/2006, s 94. Se vidare s 94 ff.

289 Lalander & Johansson 2002/2006, s 97.

den egna identiteten i ett större sammanhang. Detta betraktar Lalander och Johansson som en form av ontologisering. Ziehe använder de tre begreppen subjektivering, potentiering och ontologisering för att diskutera olika sidor av ungdomars sätt att förhålla sig till det senmoderna samhället. När samma begrepp används för att fånga den kulturella logiken bakom resandet blir det tydligt att denna logik inte stannar där. Resandets logik är också det senmoderna samhällets logik. I backpackerresandet koncentreras de villkor, ideal och strävanden som tillskrivs samhället i stort. Föreställningar om resandets betydelse förstärks säkert också av att resan är en mycket utbredd metafor för personlig utveckling. Vi talar i överförd betydelse om att ”göra en resa” och att ”vara på väg”. Som rotmetafor används resan flitigt av exempelvis Bauman.²⁹⁰

Flertalet av de ungdomar i min studie som gjort långresor av det här slaget har levt ett liv – vissa lever så fortfarande – som kan beskrivas som en förlängd ungdomstid. För Tove är tiden som backpacker ett avslutat kapitel, medan det återkommande resandet för Sofia, Emma och Emil snarast har blivit en livsstil. Samtligas reseberättelser handlar dock om nuet i form av intensiva upplevelser. De handlar om frihet, individualitet, utmaningar, ett visst mått av risktagande och om personlig mognad. I den meningen ansluter de till en Stor Berättelse om vad det innebär att leva i en tid präglad av globalisering och individualisering, de två till synes motstridiga tendenser som Giddens menar karakteriserar senmoderniteten.²⁹¹ Lalanders och Johanssons parallell mellan långresandet och det senmoderna livet är välfunnen, menar jag, eftersom detta resande faktiskt tar sig tydliga uttryck på fler nivåer än den kulturella.²⁹² Ökade möjligheter till resande på den institutionella nivån har givit många västerländska ungdomar faktiska möjligheter att ge sig ut i världen, något som också satt tydliga spår på en individuell nivå. Samtidigt fungerar den kulturella nivån på många sätt som bärande eftersom resande av det här slaget i så hög grad går ut på att tillskansa sig ett kulturellt kapital. Backpackerresande handlar med andra ord i hög grad om att som ung ”vara jämnårig med sig själv”.²⁹³ Men det förknippas alltså av ungdomarna själva också i hög grad med växande och mognad. Därför är det intressant att

290 Se t ex Bauman 1998/2000, s 74 ff, Bauman 2001/2002, s 179.

291 Giddens, 1990/1996, 1991/1997, s 5.

292 Jfr Kränge & Øia 2005, s 211 ff.

293 Heggli 2004, s 5.

notera att resande av det här slaget av forskare mera har uppfattas som ett utslag av ungdomstidens särart än som en del av den övergång som leder från ungdom till vuxenliv. Transitionsforskningen, där huvudperspektivet är ungdomstiden som övergång, intresserar sig huvudsakligen för övergångar som direkt länkar till politik och samhällsplanering, som utbildning, arbete, boende och barnafödande, trots att den samtidigt understryker hur komplex övergångsprocessen är.

ATT MISTA EN FÖRÄLDER

Flera av ungdomarna kan berätta om vad det inneburit för dem att mista en förälder. Under den tredje intervjun berättar Sanna att hon ett par år tidigare mycket oväntat mist sin pappa. Han hade haft hälsoproblem under en längre tid, men utan att det märktes så mycket. Sanna säger att hon nog aldrig förstod hur allvarligt det var. Hennes pappa var som vanligt, jobbade heltid och reste mycket i jobbet. Därför kom dödsfallet som en chock. Sanna var på rockkonsert tillsammans med ett syskon när ett par poliser plötsligt uppenbarade sig:

Man fattade ju inte vad dom kom för först, utan dom kom in där då och sa att vi skulle följa med. Jaha, tänkte jag och vad är det här nu då? Dom sa ju liksom ingenting där nere till oss utan bara att vi skulle följa med då. Jag tänkte, jag har inte gjort nåt fel, tänkte jag. Nej, men man tänkte ju så. Men sen berättade dom det i bilen, grannen var med också, en som bodde granne med oss då. ... Ja, det var jobbigt.

Sanna berättar ganska utförligt om den dramatiska händelsen, om den chock och sorg den innebar men också om de långtgående praktiska konsekvenser den fick för familjen. Sannas mamma valde en tid senare att sälja huset och flytta tillbaka till den stad där familjen tidigare hade bott och där hon hade släkt och många vänner. Sannas ena bror följde med, medan Sanna själv valde att stanna i Ludvika för att gå klart gymnasiet. I praktiken innebar hennes pappas bortgång alltså att hon kom att flytta hemifrån mycket tidigt. Omständigheterna kring pappans död återkommer också under den fjärde intervjun, men får då betydligt mindre utrymme. Kanske beror det på att Sanna minns att hon berättat för mig om

händelsen tidigare. Men kanske har det också att göra med att Sanna då ytterligare hunnit bearbeta det som hände. Händelsen betyder givetvis fortfarande mycket för henne eftersom den på olika sätt satt djupa spår i hennes liv, men kanske är det inte längre lika viktigt för henne att i detalj återge den. Istället berättar Sanna mycket om den goda relation hon har till sin mamma i dag, en relation som förstärktes åren efter hennes pappas död men som fått särskilt stor betydelse sedan hon nu själv nyligen har fått barn.

Också Julia miste sin pappa när hon var i tonåren. Det skedde också utan egentlig förvarning. Julia berättar om händelsen och den chock den innebar:

H: Men hur blev det då, för dig?

Julia: Ja efteråt, jag kom ju... ja, det var jättesvårt. Det var jättejobbigt. Men efteråt, jag har ju kommit närmare min mamma till exempel då. Jag kan aldrig tänka mig att vara som en tonåring liksom, mot henne då, efter det. Det sista jag gjorde, det var ju att bråka med min pappa, i stort sett.

H: Ja?

Julia: Sen gick jag till min kille och sov över där, och så på natten så kom min syster dit och talade om att... att ambulansen hade varit och hämtat honom då. Hon visste ju inte om att han var död då, men han dog ju hemma, det sa dom ju sen.

Helena: Ja... Att han var egentligen död när dom...

Julia: Ja.

Helena: ...hämtade honom?

Julia: Ja. Dom försökte ju med sån här apparat, dom hade den ju med sig hem till oss, det låg sprutor över hela golvet. Men jag fick ju inte se nåt sånt, för jag var ju hos min kille då. Men min bror fick ju se allting.

Helena: Hur gammal var han då då?

Julia: Hm... Vad blir det? Gud, jag var 17, han var... han var tolv, måste han ha varit. Så han var ju helt förstörd.

Helena: Mm.

Julia: Och min andra bror, han låg ju och sov då, så han...

Helena: Ja, han var liten...

Julia: Ja. Han var liten, sju-åtta år nånting, så dom tänkte ”vi väcker inte honom, det är lika bra att han inte har sett”. Vi fick ju berätta det på morgonsidan då. Nej, så det... Det är väl det jobbigaste jag har varit med om.

Helena: Inte undra på det.

Julia: Nej, så efter det så kom jag närmare min släkt, faktiskt. Alla tonåringar är väl lite jobbiga så där, kanske, men... men, jag skulle aldrig kunna liksom efter det, bråka med min mamma eller någonting.

Helena: Nej.

Julia: Så det ångrar man väl lite grann.

Helena: Att du bråkade med honom?

Julia: Ja. Men det är väl sånt man tänker på så här i efterhand bara.

Pappans plötsliga bortgång framstår hos Julia på flera sätt som en händelse med status av övergång. Det var en händelse som skakade om henne och resten av familjen när den hände, och som fått långtgående konsekvenser bland annat för Julias förhållande till sin släkt. Förlusten av pappan har inneburit att Julia kommit närmare slakten på sin mammas sida, och då inte minst sin mamma. Sin pappas släkt har hon nästan helt tappat kontakten med, berättar hon senare under intervjun. För Julia innebar händelsen också, som hon beskriver det, en sorts slut på hennes tonårstid. Innan det hände var hon som de flesta tonåringar ”lite jobbig”. Efteråt kan hon inte tänka sig att bråka med sin mamma. Hennes pappas plötsliga död har givit henne en annan syn på vad som är värt en konflikt. Att hon var osams med sin pappa den sista gången de sågs sitter fortfarande som en tagg i hennes minne.

Isabell visste redan som tolvåring att hennes pappa hade en sjukdom som han kunde komma att dö av. Hon säger att hennes föräldrar hela tiden var mycket noga med att involvera henne i det som hände, något hennes morföräldrar reagerade starkt emot:

Mormor och morfar, dom blev jättesura på mamma och pappa att dom berättade för jag var ju så liten, jag var ju bara tolv år. Att jag

var för ung, jag skulle inte behöva dras med sånt där elände. [...] Nej, för mormor och morfar tyckte nog att dom skulle ha väntat och inte berättat nåt för mig. Fast nu när man har facit i hand och såg hur det gick så är jag ju jätteglad att jag fick veta från början vad det handlade om, istället då för att se pappa bli jättesjuk, för han var ju... gick ned jättemycket i vikt och så där. Så då hade man ju bara varit jätterädd och orolig och inte fattat. Så det är jag glad att dom tog det beslutet att jag skulle få veta direkt.

Isabell ser det alltså i efterhand som högst betydelsefullt att hon fick veta. Hela hennes berättelse om pappans sjukdomstid präglas för övrigt i hög grad av detta, att hon kände sig sedd och behövd. För Isabell innebar pappans sjukdom att relationerna inom familjen förändrades:

Mina syskon vart väl också lite så där att dom kände sig utanför när jag var den enda som bodde hemma. Då fick ju jag och mamma en alldeles särskild kontakt eftersom vi tog hand om pappa så mycket.

Isabell berättar också att hennes syskon reagerade negativt på att hon inte blev alldeles förkrossad i samband med dödsfallet. ”Men jag hade ju bearbetat allt innan, under alla åren, på ett sätt som inte dom hade gjort. I och med att jag var hemma hela tiden. Jag levde med pappas sjukdom.”

När Isabell berättar om den långa sjukdomstiden handlar det också mycket om ansvarstagande från hennes sida. Hennes pappa behövde ständigt omvårdnad och Isabell slöt upp bredvid sin mamma. När Isabell som 25-åring ser tillbaka på den tiden säger hon att pappans sjukdom hindrade henne från att vara en ”riktig” tonåring. I ett hem där livet hänger på en skör tråd finns inget utrymme för att göra uppror. Livet får helt andra proportioner. I gengäld tycker också Isabell att hon fått en fördjupad relation till sin mamma. Isabell säger som 25-åring att de står varandra mycket nära. Isabells berättelse om pappans sjukdomstid handlar också mycket om existentiell mognad. Hon tycker att den lärde henne tänka i termer av liv och död, i vad som är viktigt och värt något, insikter som för övrigt också fått konsekvenser för hennes yrkesval. Om själva dödsfallet berättar Isabell sedan egentligen ingenting. När hennes pappa slutligen dog hade hon och hennes kille flyttat från Ludvika, så hon fanns inte i närheten när det hände.

Att så pass många av ungdomarna i studien så tidigt mist en förälder

är naturligtvis en tillfällighet. Utifrån studiens syfte ger det dock möjlighet till en fördjupad förståelse av vilka spår en sådan händelse kan sätta i den egna livsberättelsen och vad den kan betyda för vuxenblivandet. Att mista en förälder är för den som råkar ut för det i de allra flesta fall en avgörande händelse. Det är en händelse som drabbar en – inte ett förväntat steg på vägen från ung till vuxen. Samtidigt är det definitivt en händelse av stor betydelse för just vuxenblivandet. En ung människa som mister en förälder förlorar i allmänhet en av de människor som både betyder mest för en och som man är mest beroende av. Intervjuerna med Sanna, Julia och Isabell kan fungera som exempel på hur en sådan händelse konstrueras retrospektivt. Den chock och sorg som förmodligen präglade händelsetiden får i deras berättelser mindre utrymme till förmån för de möjligheter till ökat ansvarstagande, fördjupade relationer och existentiell mognad som ett dödsfall i ett längre tidsperspektiv kan innebära. I Isabells fall står det till exempel ganska klart att även om hon förvägrades det steg på väg mot vuxenlivet som en ”riktig” tonårsperiod kan innebära, så understöddes hennes vuxenblivande på andra sätt av det som hände.

Att förlora en förälder är också en avgörande händelse i meningen att den gör något med synen på vilken generation man uppfattar sig tillhöra. Den förändringen blir förstås ännu tydligare om man själv får barn. Blir den som mister en förälder som ung mer inriktad på att själv bilda familj? Det är en händelse som ser ut som en tanke att de av ungdomarna i materialet som har mist en förälder tidigt – och de är fler än Sanna, Julia och Isabell – alla själva fått barn tidigt.

TRÄFFA NÅGON, FÅ BARN OCH BLI FÖRÄLDER

Hög skilsmässofrekvens och nya familjeformer har inte urholkat den starka symboliska betydelse som i många sammanhang tillskrivs kärnfamiljen. Som Löfgren visar ser många ungdomar, oavsett hur de i övrigt tänker sig sina framtida liv, familjebildning som det ultimata målet.²⁹⁴ Få av ungdomarna i min studie berättar särskilt utförligt om när de träffat en kille eller tjej. I några fall har nyförälskelse vid tiden för intervjun

294 Löfgren 1997, s 22.

resulterat i en sådan berättelse. De av ungdomarna som berättar om ett sådant första möte har i allmänhet valt att vänta med det tills förhållandet är ordentligt etablerat, ofta så etablerat att det förväntas vara in i framtiden. Så berättar exempelvis Caroline under den fjärde intervjun något hon innan dess aldrig berört, hur hennes mamma tidigt gjorde henne uppmärksam på Simon:

Caroline: [...] ”Jättebra kille det där”, hon höll på där och grejade och donade men jag bara ”nej...” [...] Och så var det nån gång när vi var och badade, jag med min dåvarande kille Per. Och Simon hade ju med sig sin Anna då, och så låg vi väl på varsin filt, paren uppdelade så här då, och mamma kom väl ner där och pratade med oss. Sen när jag kom hem då på eftermiddan där då: ”Ja, det såg man ju direkt, det var helt fel par som låg där. Ni skulle ju ha bytt filt, jag såg väl hur han låg och tittade på dig hela tiden”, sa hon så där. Och hon hade ju rätt.

Helena: Mm. Det var så?

Caroline: Han var ju kär i mig, men det trodde ju inte jag. Nej, inte *han* heller, nej, nej, nej. Det tog ju något år innan jag fattade [skratt]. Men sen så...

Caroline berättar att hon var 17 år när hon och Simon blev ihop. Nästan åtta år senare, vid tiden för den fjärde intervjun, lever de fortfarande tillsammans. Den framtid de ser för sig är likaledes gemensam. Detta motiverar att Caroline återger händelsen vid badet inom ramen för sin berättelse. Horsdal återger en liknande episod ur en livsberättelse, framförd av en äldre kvinna. Denna kvinna mötte som ung en man ute på en morotsåker och berättar om denna händelse i målande ordalag. Horsdal påpekar att denna händelse givetvis hade fått en helt annan betydelse för kvinnan om hon senare kommit att gifta sig med någon annan.²⁹⁵ På samma sätt får händelsen på filten mening i ljuset av att det är Simon som Caroline vill dela framtiden med.

Några av de intervjuade tjejerna gifte sig när de var några år över 20, Isabell för att det ”kändes naturligt”, Emma och Emelie för att det var mest praktiskt eftersom deras sambor var medborgare i länder utanför EU. Emma är den som beskriver mest utförligt hur själva bröllopet gick till, medan Isabell verkar vara den som tillskriver vigseln verklig över-

295 Horsdal 1999, s 123 f.

gångsstatus. Det kändes ”vuxet” att gifta sig, tycker hon, som ett bevis för att hon och Peter hade valt varandra och inte längre var beroende av föräldrarna.

Den händelse som artikuleras tydligast som en övergång i hela intervjumaterialet är att få barn. Några av de intervjuade ungdomarna blev föräldrar i 20-årsåldern, och det är de som pratar om respektive barns ankomst på ett sådant sätt. När jag träffar Sanna för att genomföra den tredje intervjun med henne har hon och hennes sambo för ett par månader sedan fått en dotter, Maja. 22-åriga Sanna är föräldraledig medan sambon vikarierar som barnskötare på ett dagis. Sanna berättar hur det kändes när hon förstod att hon var med barn:

Jag blev glad, men jag blev nog rätt chockad också. För jag hade precis börjat jobba då som undersköterska. ”Vad ska dom säga på jobbet?”, kommer jag ihåg att jag tänkte. Och så oroade jag mig över det här med föräldrapenning och... för jag visste ju ingenting om hur sånt där gick till, hur mycket man måste ha jobbat för att få föräldrapenning och sånt där. Ja, det där med föräldrapenning var väl inte det allra första jag tänkte på, men sen så började man tänka på det ekonomiska. För då var min sambo arbetslös, så vi hade ju inte speciellt gott om pengar. Men det löste sig.

Som nybliven förälder känner Sanna ingen större oro för framtiden, säger hon, men konstaterar att livet på många sätt har blivit annorlunda. På ett praktiskt plan kretsar det mesta kring blöjbyten, amning, nattvak och en trötthet som ibland blir så stor att ”man bara grinar”. Sanna och hennes sambo tillbringar de flesta kvällar hemma. Bara i undantagsfall kan de gå ut med kompisar. Då sitter sambons mamma barnvakt, berättar Sanna. På helgerna umgås de mycket med sambons föräldrar och syskon, som bor i närheten. Ganska ofta åker de till Sannas mamma som bor i en stad 15 mil bort. Sanna tycker att hon har fått en bättre relation till sin egen mamma sedan Maja kom. Nu ringer de till varandra nästan varje dag.

Sanna konstaterar också att när man får barn prioriterar man annorlunda. Man kan inte längre sätta sig själv först. Det finns hela tiden en annan människa att ta hänsyn till: En annan människa som inte bara betyder mest av allt för en, utan som också är helt beroende av en, och som därför alltid måste komma i första hand. Sanna ger här uttryck för den dubbelhet som finns inbyggd i vuxenlivets autonomi. Friheten att

fatta beslut, agera och forma en oberoende livsstil är social. Den innefattar också andra – om än inte alltid egna barn.

Sanna säger att Majas ankomst också har gjort att hon själv blivit mer känslig inför när andra barn far illa: ”Jag läste nånstans att efter att man har fått barn, då gråter man alltid när man ser lidande barn på teve. Och det är sant, för då har man liksom egna barn och då känner man mer med andra barn på nåt vis.”

Sannas sätt att berätta går igen också i flera av de andra tjejernas berättelser. Att bli förälder konstrueras som en omvälvande upplevelse också när Johanna, Matilda, Catrin och Isabell berättar om hur de har upplevt det att få barn. Att prata om det på ett sådant sätt sker på deras initiativ, men också genom mina frågor. Vi tycks alltså vara ganska överens om det omvälvande med att få barn. Delvis hänger det förstås samman med att detta med att bli förälder faktiskt innebär stora förändringar, såväl praktiskt som känslomässigt. I många avseenden går det inte att leva som förut. Men det har säkert också att göra med att en kvinna som får sitt första barn förväntas beskriva situationen så. I den meningen speglar intervjuerna en kollektiv föreställning om vad det innebär att bli förälder – eller snarare mamma.

Den ende av killarna som fick barn under den tid jag följde ungdomarna var Jonathan. När jag träffar honom för en tredje intervju sitter hans sambo och ammar deras några månader gamla dotter i ett hörn av köket. Jonathan säger att han inte längre träffar några av sina gamla kompisar från högstadietiden. Ett undantag är en av tjejerna som han och hans sambo hälsar på ibland. En anledning till att de hälsar på just henne, tror Jonathan, är att hon också har fått barn. ”Man har väl mer att prata om”, konstaterar han. Den gemenskap Jonathan känner med sin kompis leder till fler frågor från min sida om vad föräldrskapet inneburit för honom. Här blir det tydligt – på ett riktigt pinsamt sätt tycker jag själv – hur jag försöker föra över en beskrivning liknande Sannas av detta med att få barn som en omvälvande upplevelse på Jonathan. Det är en bild han inte riktigt är beredd att skriva under på:

Helena: För livet blev väl väldigt annorlunda sen ni fick Saga?

Jonathan: Nej, det har det väl inte blivit, det är att man får gå upp på nätterna och ge henne mat, mycket mer är det väl inte. Man lär väl hålla sig hemma lite mer bara.

Helena: Tänker du annorlunda nu?

Jonathan: Jag tänker väl mer på henne än på mig själv, det gör man ju, men så mycket annat är det inte.

Helena: Men blir det viktigare... era framtidsplaner, det där huset du pratade om?

Jonathan: Det där med huset har vi lagt lite på is nu då. Vi tänkte att vi ska försöka spara ihop lite pengar så man har, så man har lite grann i alla fall, ifall det kommer några oförutsedda utgifter.

Att Jonathan inte gör kategoriseringen ”omvälvande händelse” till sin kan givetvis hänga samman med att han inte upplevt det så, men man skulle också kunna tänka sig att hans sätt att tala om det går tillbaka på föreställningar om hur en ung man förväntas hantera situationen. Förmodligen handlar det om en intrikat kombination av bådadera. Det är ju inte bara innehållet i en människas erfarenhetsrum som påverkar hennes förväntanshorisont – förväntningar av olika slag formar också erfarenheter.

Också Matilda fick sitt första barn när hon var lite över 20. Att Villes ankomst förändrade hennes liv framkommer tydligt både när jag intervjuar Matilda som 22-åring och som 25-åring. Men det är när jag mot slutet av den fjärde intervjun frågar Matilda om hon kan se något som har varit särskilt avgörande i hennes liv, som det verkligen kommer fram hur mångtydig denna övergång är för henne. Matilda svarar på min fråga genom att peka på den då treårige sonen:

Matilda: Ville tror jag. Jag tror det är Ville faktiskt. Jag var nog inne på helt fel spår ett tag, tror jag. Jag umgicks med konstiga människor och testade väldigt mycket och så där. Så att...

Helena: Det hade kunnat gå åt ett helt annat håll?

Matilda: Ja, det hade kunnat spåra ur totalt tror jag, faktiskt.

Helena: Var det droger och...?

Matilda: Nej. Nej inte jag, men nästan alla som jag umgicks med. Alla sa så här: ”Men du måste punda när alla andra i din omgivning gör det.” ”Jag vet att alla i min omgivning gör det, men dom gör det inte framför mig och då är det helt okej.” Jag kan inte säga ”Du får inte”. Jag är ju liksom inte deras mamma.

Helena: Har du kontakt med dom kompisarna nu då?

Matilda: Jag kände väl innan jag träffade Peter att nu är det nog dags att ta det lite lugnt här och verkligen se över om jag vill att mitt liv ska se ut så här.

Helena: Var det nåt du kom på själv eller var det nån annan som sa åt dig det?

Matilda: Nej, jag kom på det själv faktiskt. Men det är ingenting i det livet som jag ångrar för jag hade inte varit den människan jag är i dag om jag inte hade träffat dom och om jag inte hade levt som jag har gjort.

Helena: Nej. Det är ändå bra erfarenheter?

Matilda: Ja. Det är ingenting som jag ångrar. Men det är väl ingenting som jag tycker "Yeah, jag har umgåtts med skitcoola killar och skitcoola tjejer", liksom så. Kommer det på tal så kommer det på tal och det är liksom inget jag tänker sticka under stolen med att jag har umgåtts med dom och så.

Helena: Nej. Men du kan se att det faktiskt har gett dig nånting ändå?

Matilda: Ja... det har det. Det har gett mig väldigt mycket. Och det har gett mig en väldigt bra bild av hur jag kommer att göra med mina barn när dom blir större. Det tror jag faktiskt. Det tror jag.

Helena: För att inte dom ska råka in i nåt sånt?

Matilda: Ja.

Helena: Vad var det som gjorde att du orkade bryta med det då?

Matilda: Nej, jag vet inte, men jag kände att jag var allmänt trött liksom. Jag kände att det kan inte vara meningen att det ska vara så här. [...] Det kan inte vara meningen att man ska leva så här. Och så bara kolla, hur många av dom här personerna har jobb? Ingen. Och hur många av dom här personerna har aldrig jobbat? Typ tre kanske. Och då kan jag känna: Jag vill inte ha det så här.

Villes ankomst utgör en tydlig vändpunkt i Matildas berättelse. Det finns ett före och ett efter. Hon tillskriver också föräldraskapet övergångsstatus. Det "före" hon beskriver var ett liv som hon i dag är tacksam över att hon lyckades bryta med. Samtidigt kan hon se att det givit henne erfarenheter

som hon i dag, inte minst som förälder, kan dra nytta av. Det ”efter” som framträder i hennes berättelse är mer motsägelsefullt. Matilda ger under intervjun en ganska dyster bild av sin egen och familjens situation: Ekonomin är dålig, hon själv är arbetslös och hennes sambo har just blivit uppsagd från sitt jobb. Matilda betonar flera gånger under intervjun hur glad hon är för sina barn och att hon inte skulle vilja vara utan dem. ”Att välja att behålla dem var mina absolut viktigaste val.” Samtidigt gör hon ingen hemlighet av hur jobbigt hon tycker att det många gånger kan vara med barnen. Matilda säger att hon alltid tänkt att hon inte skulle ha barn så tidigt, och att hon ”skulle ha ett jobb och allt det där först” – alltså i den ordning som det positivt laddade life-scriptet föreskriver. Men så blev det alltså inte.

En tråkig sak som föräldraskapet fört med sig är att vännerna försvunnit, säger Matilda. ”När man får barn försvinner alla kompisar.” De vänner hon har är tjejer med barn – fina kontakter som hon är glad över, men hon skulle ändå önska att fler vänner utan barn inte hade vikit undan på det sätt som Matilda tycker att de har gjort. Mycket av den frustration Matilda ger uttryck för verkar ändå hänga ihop med att hon är den som tar det största ansvaret för hem och barn. Matilda känner att hennes egen identitet har reducerats till att bara handla om barnen:

[..] Jag känner att jag är bara mamma. Jag är liksom inte Matilda och jag är liksom inte flickvän och jag är liksom ingenting. Jag är bara, bara mamma.

Intervjun med Matilda är en av de intervjuer där kön dramatiseras allra tydligast, och då både genom Matildas konkreta beskrivning av sitt och familjens vardagsliv och när hon reflekterar över sin situation. Matilda beskriver hur hon gång på gång har försökt få till en förändring, men att hennes försök att sätta gränser hela tiden slår tillbaka mot henne själv. Hon framstår som fordrande och missunnsam, en bild hon inte känner igen sig själv i, men som hon ändå inte riktigt förmår göra sig kvitt.

Det ”efter” som tar gestalt i Matildas berättelse visar på att föräldraskapet som övergång rymmer många betydelser. Som övergång har den i en mening en tydlig början i och med barnets födelse. Däremot har den inte något tydligt slut. Att vara förälder är inget tillstånd – även om Matilda i utsnittet av intervjun ovan ger uttryck för en sådan känsla – utan en process.

MÅNGTYDIGA ÖVERGÅNGAR

Att börja gymnasiet, flytta hemifrån, utbilda sig vidare, börja jobba, åka ut och resa, träffa en partner, mista en förälder och få barn är händelser som inte bara har satt spår i form av narrativa vändpunkter i intervjuaterialet. De tillskrivs också i hög grad övergångsstatus av ungdomarna. Det faktum att såväl ungdomarna som jag själv bidrar till att lyfta fram sådana händelser under intervjuerna får ses som ett uttryck för att de är kulturellt föreskrivna.²⁹⁶ De är med andra ord allmänt omfattade i den kultursfär där vi rör oss. Både jag och ungdomarna ser det som självklart att de utgör viktiga steg i livet, och att de som en följd av det bör finnas med i en livsberättelse. I intervjusituationen är det tydligt också hur dessa händelser hjälper till att strukturera frågor och berättande.

Det finns en tydlig koppling mellan ungdomarnas sätt att införliva övergångar av det här slaget i sina livsberättelser och Meluccis tanke att tonåren är den period i livet då tid blir en meningsfull dimension av den egna identiteten.²⁹⁷ Jag vill utifrån denna studie hävda att människors – och då inte minst unga människors – sätt att förstå sig själva som ingående i ett livslopp delvis konstrueras just genom den här typen av övergångar. Även den förlust av de tydliga sociala övergångar som Melucci noterar, kommer till klart uttryck i ungdomarnas sätt att konstruera vändpunkter inom ramen för respektive livsberättelse. Exempelvis är detta med att flytta hemifrån i många fall inte att betrakta som en händelse möjlig att tidsbestämma. Istället handlar det om en process utdragen över flera år. En sådan flyttprocess utgör i det avseendet ingen tydlig social övergång på individuell nivå. Samtidigt är flyttens status av övergång odiskutabel i ett retrospektivt perspektiv, såväl som den är det på en kulturell eller diskursiv nivå.

Övergångar av det här slaget har av tradition betraktats som länkar i en kedja, en linjärt organiserad övergångsprocess mellan ungdom och vuxenliv. Som en lång rad forskare har visat kan denna process inte läng-

296 Aukrust 1999, s 91.

297 Melucci 1996, s 6.

re förstås som linjär.²⁹⁸ Varje övergång är kopplad till en egen livssfär och har sin egen rytm och logik och rymmer därmed sin egen komplexitet. Samtidigt går dessa övergångsprocesser i och ur varandra inom ramen för ett och samma liv. Denna mångtydiga bild avtecknar sig också vid en närläsning av intervjumaterialet. Utifrån ett narrativt perspektiv skulle detta kunna förstås som att urvalet av de vändpunkter som strukturerar berättelsen förändras saktare än de innebär samma vändpunkter laddas med.

Ingen av dessa övergångar kan ensam ge en ung människa vuxenstatus, även om inträde på arbetsmarknaden och föräldraskap i det avseendet ofta tillskrivs särskild tyngd. Att uppnå vuxenstatus handlar snarare om att kombinera olika övergångar i syfte att uppnå största möjliga självständighet. Sådana kombinationer kan se olika ut och är inte statiska. Hur autonomi respektive beroende ska förstås är heller inte givet. Som Biggart och Walther påpekar är detta ett viktigt begreppspar, så länge inte användningen av det leder till förenkling av övergångsprocesser.²⁹⁹ Intervjumaterialet visar på hur autonomi på ett område kan kombineras med beroende på ett annat, liksom hur en pendling mellan autonomi och beroende kan uppstå genom exempelvis arbetslöshet.

SAMMANFATTNING

I det här kapitlet har jag undersökt hur ungdomarna berättar om sina liv med avseende på hur enskilda episoder väljs ut och konstrueras inom ramen för en större berättelse om det egna livet. Inledningsvis belyste och diskuterade jag hur ungdomarna genom att ta avstamp i ett tidigt minne som på något sätt går att länka till berättelsens evaluerande slutpunkt skapar en meningsfull början på sina berättelser. Jag påpekade också att dessa "första" minnen mycket väl kan komma att bytas ut senare i livet, beroende på vad som senare kommer att framstå som viktigt för ungdomarna. Jag diskuterade sedan hur det går till när olika händelser ges

298 Wallace & Kovatcheva 1998, EGRIS 2001, Furlong, Cartmel, Biggart, Sweeting och West 2003, Ungdomsstyrelsen 2005, Mørch & Andersen 2006, Biggart & Walther 2006.

299 Biggart & Walther 2006, s 41.

utrymme och definieras som vändpunkter inom ramen för en levnads-historisk intervju. Jag visade att det sker under starkt inflytande av kollektiva föreställningar om vad som är viktigt i en människas liv, vad som uppfattas som steg på vägen mot ett liv som vuxen samt sammanhängande med detta, vad som ”bör” finnas med när man berättar ”sitt livs historia”. Vändpunkter konstrueras alltså i samspel mellan ungdomarnas individuella erfarenheter och kollektivt omfattade life-scripts.

I min analys av ett antal vändpunkter har jag valt att företrädesvis lyfta fram sådana händelser som relaterar till föreställningar om vad det innebär att bli eller vara vuxen. Det innebär att dessa vändpunkter, även om de konstrueras retrospektivt, också i hög utsträckning är definierade på förhand, som delar i ett kulturellt script. Alla ”vet” att vägen till ett liv som vuxen idealt innefattar en rad sådana övergångsmarkeringar, eller med Mitterauers begrepp cesurer, som att flytta hemifrån, börja jobba och få barn, även om man i praktiken givetvis varken är ”tvungen” att passera alla dessa steg eller att göra det i en bestämd ordning. Att det är så understryks av att det är denna typ av vändpunkter som återkommer i materialet. Att dessa vändpunkter ges status av övergångar innebär att det är troligt att de även fortsättningsvis i någon mening kommer att strukturera intervjupersonernas berättelser om sina liv.

Jag har i texten tittat närmare på ett antal sådana övergångar: att börja gymnasiet, flytta hemifrån, utbilda sig, börja arbeta, åka ut och resa, träffa en partner och få barn. Dessutom har jag med utgångspunkt i intervjumaterialet problematiserat vad det kan innebära för vuxenblivandet att mista en förälder, en händelse som konstrueras i termer av existentiell mognad men också gör något med synen på den egna positionen i generationskedjan. Det är tydligt att dessa övergångar uppvisar stor komplexitet. De är diversifierade och upplevs olika av olika ungdomar. De kan äga rum vid olika tidpunkter i olika individers liv, men också anta formen av längre processer. En av dessa övergångar förmår inte ensam skänka en ung människa vuxenstatus. Att bli vuxen handlar snarare om att omfatta kombinationer av övergångar för att uppnå så stor självständighet som möjligt.

I betydelsen av begreppet vändpunkt ligger att den strukturerar berättelsen i ett ”före” och ett ”efter”. En narrativ vändpunkt kan, men behöver inte, referera till en särskilt dramatisk händelse. De händelser

som på det sättet sätter spår i en berättelse kan uppvisa gradskillnader från mindre djupgående förändringar till helt omvälvande upplevelser, och artskillnader från yttre fysiska förändringar till djupt personliga upplevelser. Vissa händelser drabbar en – som en förälders plötsliga död eller om man oplanerat blir med barn. Andra händelser inträffar som ett resultat av aktiva val – som när man bestämmer sig för att jobba ihop pengar för att kunna åka ut och resa. Vissa steg i livet går fort att ta, andra är mera utdragna i tiden. Även en övergång som vid en första anblick kan verka vara möjlig att tidsbestämma kan i själva verket ha karaktären av en längre utvecklingsprocess. Det narrativa begreppet vändpunkt, som för tanken till en bestämd tidpunkt, skymmer kanske delvis detta.

6. LIVSVÄGAR

Fredrik är 25 år och har nyligen avslutat sin ingenjörsutbildning. Han berättar att han bytte inriktning efter det tredje året på maskinteknik, från produktion till affärsutveckling. De två områdena kan tyckas ligga långt från varandra, men Fredrik säger att han gillar både ”det tekniska” och ”business, att göra affärer och tjäna pengar”. Samtidigt tvekade han inte över att välja affärsutveckling när han väl fick chansen. Inriktningen mot ekonomi stämmer bättre med det liv han vill leva, förklarar han:

I alla fall från gymnasiet så har jag sagt att jag ska göra karriär och jobba med ekonomi och så... Och jag har ju alltid sett mig själv som att jobba inne i stan och gå i kostym på jobbet och ha lite mer fina jobb. Och det var det jag kände när jag gick på maskin att det intresserade mig väldigt mycket men efter tre år så, nej, man kanske hamnar långt ut i nån förort och får jobba på golvet nästan. Det var inte riktigt där jag var, eller där jag ville vara. Jag vill ju hålla på med affärer. Och så kom jag in på den här inriktningen som var mer åt det hållet. [...] Men vi får ju se var jag hamnar, det vet jag ju inte än.

Fredrik berättar om sitt byte av studieinriktning under den fjärde intervjun jag gör med honom. Det lilla utsnittet ur vårt samtal ovan utgör en vändpunkt i Fredriks berättelse. Med beslutet att byta inriktning får han en utbildning som ligger lite närmare den typ av jobb han faktiskt vill ha, något som kanske också i förlängningen betyder att han kan realisera sin livsplan. Om han verkligen kommer att få ett sådant jobb vet han dock inte. Tidigare under intervjun har Fredrik konstaterat att konkurrensen om de jobb han vill ha är stenhård. Han har sökt flera tjänster, hittills

utan resultat. Även om Fredrik under intervjun ger intryck av att ha en grundmurad tro på sig själv och sina möjligheter så finns där alltså också ett stråk av osäkerhet. För den tydliga övergång mellan utbildning och arbete som Fredrik hoppas på finns trots allt inga garantier. Det lilla narrativet säger också en hel del både om hur Fredrik uppfattar sig själv och om hur han föreställer sig sitt framtida liv. I all sin enkelhet utgör det ett slags koncentrat av Fredriks livsberättelse.

I förra kapitlet sökte jag efter och analyserade narrativa vändpunkter i ungdomarnas berättelser. Nu övergår jag till att fokusera intervjuerna med dem som helheter. Det gör jag genom att titta närmare på hur två av ungdomarna som 25-åringar berättar om sig själva. Jag är intresserad av hur det går till när de länkar samman olika händelser och fogar ihop dessa till varsin större berättelse om det egna livet. Hur konstrueras intrigen i kronologisk respektive icke-kronologisk mening och hur ser samspelet mellan dessa båda dimensioner av deras berättelser ut? Skapar ungdomarna någon form av evaluerande slutpunkt som berättelsen som helhet kan relateras till? Kan deras berättelser sägas ha en tydlig riktning? Jag är också intresserad av hur deras föreställningar om framtiden flätas in i livsberättelsen som helhet och hur de konstruerar sig själva som unga människor på god väg in i vuxenlivet.

Jag har valt att analysera den intervju med Fredrik jag nyss presenterat, samt en intervju med Catrin. Båda intervjuerna gjordes under den fjärde intervjuomgången då jag hade en uttalad ambition att få intervjupersonerna att berätta så fritt som möjligt om sina liv. Valet att analysera just dessa intervjuer grundar sig på att Catrin och Fredrik har skilda bakgrunder och olika mål i livet. Catrin har barn men ingen högre utbildning, medan det omvända gäller för Fredrik. Deras vägar in i vuxenlivet ser alltså mycket olika ut. Intervjuerna med dem har bland annat genom detta blivit mycket olika till både form och innehåll. Att både Catrin och Fredrik är verbala och reflekterande har givit mig ett rikt material att arbeta med. Olikheterna mellan dessa två intervjuer borde inte bara göra det lättare att fånga upp många olika aspekter, såväl innehållsmässiga som av de två intervjupersonernas sätt att berätta, utan även göra det möjligt att undersöka dessa i den kontrastverkan som uppstår mellan intervjuerna.

Innan jag går närmare in på innehållet i de två intervjuerna vill jag dock passa på att kort diskutera ett teoretiskt-metodologiskt problem av

betydelse för min analys, nämligen frågan om kronologins betydelse i en levnadshistorisk intervju.

HUR VIKTIG ÄR KRONOLOGIN?

Det är lätt att prata med Fredrik. Han berättar gärna om sig själv, men förväntar sig frågor från min sida. Jag ställer frågor, samtidigt som jag försöker lämna så mycket utrymme som möjligt åt Fredrik att själv ”skapa konfiguration i sin berättelse”.³⁰⁰ Resultatet blir en intervju som inte kan karakteriseras som en tydlig livsloppsbeskrivning, men där tidens gång ändå är tydligt närvarande. Flera andra av de intervjuer jag gjort med ungdomarna har för övrigt fungerat på liknande sätt, även om intervjun med Fredrik nog är den som drar mest åt den tematiska intervjuens håll.³⁰¹ Delvis har intervjun ändå en tydlig narrativ karaktär.

Det är förmodligen en omöjlighet att göra en annan människa delaktig i sitt liv utan att i någon grad använda sig av berättelsens form. Vi behöver med andra ord de element en berättelse byggs upp av – en början, ett mittparti och ett slut – för att kunna identifiera förlopp i det förflutna. Eller för att tala med Horsdal: ”Vi griber ind i tidens gang med begyndelser og slutninger, som indhegner, demarkerer et forløp, så vi kan tilskrive det mening.”³⁰² Samma byggstenar som vi använder för att förstå enskilda händelser är också användbara för att se själva livet som ett förlopp – och därmed för att skapa en livsberättelse. Sammantaget gör denna reflexiva förståelse av livsloppet det också möjligt för oss att förhålla oss till framtiden, framhåller Horsdal.

Men vad händer om framställningen som helhet, som i Fredriks fall, inte har denna tydliga berättande form? Enligt Horsdal behöver en livsberättelse inte nödvändigtvis vara kronologiskt uppbyggd, även om det självfallet ligger en implicit kronologi i själva uppgiften att berätta om sitt liv.³⁰³ Arvidsson talar på liknande sätt om den levnadshistoriska intervjun

300 Horsdal 1999, s 108, 105.

301 Se diskussionen om detta i kap 4.

302 Horsdal 1999, s 27. Jfr Somers & Gibson 1994.

303 Horsdal 1999, s 115.

som ett brett fält där livsloppet både kan utgöra huvudfokus och fungera som en ram för ett samtal om något annat, till exempel en viss tidsperiod eller en viss typ av erfarenheter.³⁰⁴ Att inte förutsätta att en livsberättelse måste se ut på ett visst sätt framstår som en klok hållning. Berätta om sitt liv måste man rimligtvis kunna göra på många olika sätt. Men metodologiskt kvarstår frågan: Var går gränsen för när det inte längre blir meningsfullt att anlägga ett livsberättelseperspektiv på materialet?

”Det liv som en gång levdes framlänges och på känn blir först i efterhand en *väg*”, skriver Frykman.³⁰⁵ Att konstruera en livsberättelse – eller livsväg – handlar, som tidigare sagts, om att välja ut händelser och erfarenheter ur det förflutna och foga samman dem till en helhet, en intrig. Intrigen kombinerar två dimensioner: en kronologisk och en icke-kronologisk. Den förstnämnda formar den kedja av händelser som för berättelsen framåt. Den sistnämnda utgör en sorts metastruktur som bestämmer berättelsens innebörd. Intrigens två dimensioner, den kronologiska och den icke kronologiska, framställs ofta som sammanflätade med varandra. Urvalet av händelser och framställningen av dem sker inom ramen för berättelsens övergripande mening, samtidigt som denna innebörd konstrueras genom en sammanfogning av enskilda händelser.

Det finns ingen anledning att ifrågasätta förekomsten av en sådan dialektik. Samtidigt är det, som jag ser det, inte självklart i vilken grad och på vilka sätt de två dimensionerna egentligen är beroende av varandra. Handlar det verkligen om ett allt igenom ömsesidigt beroende? I relation till mitt eget material, som innehåller ett flertal intervjuer liknande den med Fredrik, blir det särskilt viktigt att diskutera i vilken grad en berättelses innebörd är beroende av en tydlig tidslinje. Eller omvänt: Hur kan den kronologiska dimensionen förstås om livsberättelsen inte behöver vara kronologiskt uppbyggd?

Intervjuerna påverkas givetvis också av hur jag har agerat som intervjuare. En skillnad är att jag under intervjun med Catrin är något mer inriktad på att strukturera innehållet kronologiskt, något som förstärks av att Catrin själv i hög grad bidrar till att berättelsen viras kring en tydlig tidslinje. Intervjun med Catrin är också genomgående av narrativ karaktär. Som tidigare framkommit har intervjun med Fredrik inget riktigt

304 Arvidsson 1998, s 8.

305 Frykman 1992, s 249.

tydligt livsloppsperspektiv. Det hänger samman med att jag under denna intervju väljer att i lägre grad styra samtalet på ett sådant sätt, men också med att Fredrik själv inte strävar åt det hållet. Intervjun med Fredrik innehåller också betydligt färre narrativer.

Jag belyser och analyserar först intervjun med Fredrik, sedan den med Catrin. Min ambition är att ge läsaren en relativt detaljerad bild av vad respektive intervju innehåller och hur den har vuxit fram. I Fredriks fall har jag vinnlagt mig om att visa när han tar initiativ till ämnesval eller perspektivbyten, och när jag gör det. Förhoppningsvis lyckas jag också ge en relativt detaljrik bild av innehållet. I vissa fall har jag gjort smärre ingrepp i den innehållsmässiga ordningsföljden och även sållat något i innehållet för att skapa en mera sammanhängande och lättbegriplig text. En sådan ambition påverkar givetvis läsarens bild av vad som sades och hur det sades på ett sätt som kanske inte helt och fullt stämmer överens med den bild intervjuutskriften ger.³⁰⁶ Detta utgör dock i det här fallet, som jag ser det, ett marginellt problem. Intervjun med Catrin är på liknande sätt också något redigerad, även om det i hennes fall rör sig om betydligt färre ingrepp.

Genom att återge innehållet i de två intervjuerna på ett sätt som följer respektive intervjus förlopp vill jag lägga en grund för att utforska den kronologiska dimensionen av intrigen i respektive berättelse. Genom att särskilt lyfta fram samspelet mellan mig och intervjupersonerna hoppas jag också kunna skapa utrymme för reflektion kring hur form och innehåll produceras. Efter denna mer beskrivande del vidtar själva analysen av respektive intervju. Avslutningsvis lägger jag de två intervjuerna intill varandra i en diskussion om betydelser av att bli och vara vuxen i de två livsberättelserna.

INTERVJUN MED FREDRIK

Det är vårvinter när jag träffar Fredrik för en fjärde intervju. Vi har stämt möte utanför universitetet i Stockholm där han för tillfället läser en 20-poängskurs i företagsekonomi. Vi går en sväng för att hitta ett café där

306 Jfr Atkinson 1998, s 54 ff, Horsdal 1999, s 110, samt min egen diskussion kring detta i kap 4.

vi kan prata relativt ostört. Jag frågar Fredrik om han har någon särskild tid att passa. Han svarar nekande. Som student på en enstaka kurs har han få tider att ta hänsyn till, någon enstaka föreläsning då och då bara. Fredrik berättar att han just nu befinner sig i ett vänteläge. Han har börjat söka jobb och hoppas förstås på att de ansträngningarna snart ska ge resultat. 20-poängskursen tar han mest för att ”göra något vettigt under tiden”.

Fredrik har vuxit upp i ett villaområde i Ludvika. Hans föräldrar och äldre bror flyttade dit från en annan mellansvensk stad innan Fredrik föddes. Föräldrarna är båda välutbildade med chefsbefattningar inom industrin på orten. De bor fortfarande kvar i det hus där Fredrik växt upp. Fredriks bror bor i Stockholm med sin familj. Fredrik har under tidigare intervjuer givit intryck av att ha stark självkänsla. Nu befinner han sig – kanske för första gången – i ett läge där han inte har full kontroll över sin situation. Innan han skickade iväg sin första jobbsökkan någon gång efter jul var han inte orolig. Nu verkar han inte riktigt lika säker – även om han inte säger det rent ut.

Jag inleder intervjun med att be Fredrik berätta om sig själv med början i sina tidigaste minnen. Han är förberedd på frågan eftersom jag tidigare i telefon talat om för honom hur jag vill lägga upp intervjun. Fredrik säger att han grunnat en del på vad han egentligen minns från det han var riktigt liten, men konstaterar att han har svårt att urskilja något tydligt första minne. Det mesta flyter ihop, tycker han. Det förklarar han med att de yttre förutsättningarna varit så lika under hela uppväxten:

Jag är född och uppvuxen i samma hus, så det är samma ställe. Så det är därför det kan vara svårt att... Det var ingenting som direkt ändrades, så det är svårt att hitta fasta punkter och säga när det var. Jag kommer ihåg saker från dagis, men jag kan inte säga när. Jag gick på samma dagis också från det jag var ett år gammal till jag var... ja, när jag började skolan egentligen. Ja, så det var ju samma ställe. Jag kommer ju ihåg framför allt därifrån. Men tydligast är väl i så fall först när man började skolan egentligen. Och när vi var... Ja, vi var på Bornholm en gång. Jag tror jag var sex år, det kommer jag ihåg också.

Fredrik berättar att hans mamma jobbade halvtid när han och hans äldre bror var små och att de då gick på dagis. Från det han var fyra-fem år så gick hans mamma upp på heltid. ”Så vi var ju på dagis från halv åtta till

halv sex. Och när man är liten så är väl det en ganska stor del av tiden”, konstaterar han och tillägger med ett snett leende: ”Så jag har varit på institution länge.” Ett par tidiga minnesbilder kommer upp: När Fredrik som sexåring lärde sig simma och fick en radiostyrd bil som uppmuntran, och när han lärde sig cykla på gatan utanför huset. Han minns sin första cykel, ”en vit BMX-aktig Kalle Anka-grej.” Cykeln hade han med till Bornholm dit familjen åkte på semester.

Så långt har samtalet varit lite trevande. Jag prövar en annan infallsvinkel genom att fråga Fredrik vilka människor han minns från det han var liten. Han nämner sina mor- och farföräldrar, sin bror, ”fröknarna” och barnen på dagis. Och så Erik, en ett år äldre pojke som bodde på samma gata som Fredrik. Jag frågar Fredrik om han fortfarande har kontakt med Erik. Han säger att han har det, men bara väldigt lite. När Fredrik sedan på eget initiativ börjar berätta mera om Erik får samtalet ny energi. Fredriks förklaring till varför han och Erik har tappat kontakten utvecklas till en karakteristik inte bara av Erik utan också av Fredrik själv:

Fredrik: Jo, vi har lite kontakt fortfarande. Men vi har också glidit ifrån varann väldigt mycket. Vi växte ju upp bredvid varann, men vi är fortfarande väldigt, väldigt olika. För det... ja, det märks ju väldigt tydligt nu att vi... Ja, han har ju alltid varit sportkille och jag har väl aldrig varit nån riktig sportkille.

Helena: Ses ni? Har han sina föräldrar kvar också?

Fredrik: Ja, dom bor ju grannar fortfarande så vi ses på jul ibland, men det är fortfarande så att vi... Jag är ju lite högeraktig i politiken om man säger så. Lite... ja, kapitalistisk om man säger... Nej men jag vet inte hur jag ska beskriva det, men jag vill gärna göra karriär och tjäna bra med pengar och så. Medan han har ju verkligen slagit helt om, [...] han är väldigt, väldigt röd. Och det gör ju att vi är lite så här... vi är inte riktigt på samma plan. Vi umgås ju i helt olika kretsar. Jag har även varit nere hos honom och hälsat på och så där, men man känner sig inte helt bekväm.

Helena: Bor han i Ludvika då?

Fredrik: Nej, i Lund. Han doktorerar i Lund.

Helena: Ja, ja.

Fredrik: Han är väldigt smart, det är han. Och det vi har gemensamt, som vi pratar om... Vi pratar om forskning och utbildning och så där. Han är verkligen så där [inställd på att] forska och... Men vi har som sagt väldigt olika syn på saker och ting. Ja, vi har alltid varit olika och anledningen till att vi umgicks var väl just att vi bodde grannar.

Trots att Fredrik säger om sig själv att han ”aldrig varit nån riktig sportkille”, så innebär det inte att han inte idrottat, framhåller han. Han har alltid tränat ganska mycket på egen hand för att hålla sig i form. Det är lagsporter han inte är så förtjust i. Som barn spelade han fotboll med dragen dit av Erik, men slutade. En viktig anledning till att han lämnade fotbollslaget var att han tyckte det var ”pest” att behöva sälja bingolotter. Fredrik berättar att han och Erik tillbringade mycket tid tillsammans genom hela uppväxten trots att de hade olika intressen. Kanske är det alltför lätt att överdriva skillnaderna dem emellan i efterhand, i ljuset av det som sedan hänt? ”Vi tyckte nog inte att vi var så olika då”, är Fredriks slutsats.

Fredrik övergår sedan på eget initiativ till att berätta om Anton, en annan av de kompisar han umgicks mycket med när han var yngre och som han också nästan helt har tappat kontakten med. Anton och Fredrik hade datorer som gemensamt intresse. Det var i början av 1990-talet då hemdatorer hade börjat bli vanliga. Fredrik och Anton träffades efter skolan för att spela eller utforska olika program. Fredrik berättar att han själv ganska snart tappade intresset för datorer, men att Anton fortsatte. I dag ses de mycket sällan och pratar de så handlar det bara om utbyte av ytliga fraser. ”Det är ’hej, hej’. Man har inget att säga varandra.” Fredrik berättar sedan inte mer om Anton. Det står tydligt för mig att Anton inte på samma sätt som Erik fyller en funktion i Fredriks berättelse om sig själv. Erik utmanar honom. Det är genom att jämföra sig med Erik som Fredrik kan se sig själv tydligare.

Efter att ha berättat om Erik och Anton kommer Fredrik med en spontan reflektion: Han konstaterar att han med några års mellanrum faktiskt i stort sett har bytt ut hela sin umgängeskrets. Han hade samma kompisar till och med mellanstadiet, umgicks med ett annat gäng på högstadiet för att sedan få så gott som helt nya kompisar på gymnasiet. Efter flytten till Stockholm har han behållit några få av gymnasiekompisarna men i övrigt fått nya vänner.

Om de killar han umgicks med i högstadiet säger han att de inte hade särskilt mycket gemensamt. ”Jag umgicks med dom för att liksom hänga med coola gänget lite så där, kanske.” Framför allt i sjuan och åttan, tycker han också att det fanns en tydlig hierarki i klassen. Sedan blev det lite annorlunda i nian. När Fredrik fick moped förändrades hans umgänge en del. Det var framför allt en kille, Joel, som han var ute och körde mycket tillsammans med. Fredrik säger att han aldrig har haft svårt att få kompisar. Det är bara det att det länge var ont om kompisar som liknade honom själv. Övergången från högstadiet till gymnasiet framstår i Fredriks berättelse som en tydlig vändpunkt. För första gången kunde han nu på allvar identifiera sig med kompisarna i klassen:

Fredrik: Från gymnasiet, där är det en viss skillnad. För det var först när jag kom upp i gymnasiet som jag började känna ändå att jag hade... att vi var lite mer lika. Jag har aldrig känt mig utanför, men jag har liksom aldrig känt att jag passade in så bra i klassen. Eller, ja...

Helena: Ja, men jag förstår.

Fredrik: Ja. Det har aldrig riktigt känts som att vi... Men i gymnasiet då började det bli mer så här att dom här, vi är mer lika. Och då började det bli folk som man umgicks med på fritiden också och dom umgås jag ju med fortfarande. Så dom kompisarna har jag kvar.

Av gymnasiekompisarna har han behållit några få. Det är ”folk man vill umgås med, inte att man umgås med dom för att det är ganska trist att vara själv”. En av dem, Anders, hade i sin tur en kompis, Johan. Fredrik och Johan blev ”nästan bästa kompisar”. Nu har Johan flyttat till USA och Fredrik berättar att han egentligen skulle ha åkt dit och hälsat på över jul, men att det inte blev av för att han hade så mycket kvar att göra i skolan inför examen.

Tendensen förstärktes ytterligare när Fredrik flyttade till Stockholm, berättar han. Om de kompisar han gått med på ingenjörsutbildningen säger han: ”Vi är mer lika liksom, vi har mer lika syn på livet. Jag tycket att det är skönt.” Han berättar att de var ett gäng på sju personer som umgicks mycket i början av utbildningen. Nu är de splittrade, men ses ändå ibland. En nackdel med Stockholm är att ”dom flesta bor ganska långt ifrån varann, så det är ett mindre projekt att ta sig till folk”.

Med Fredriks berättelse om sitt umgänge har vi hamnat i nutid. Fredrik karakteriserar sin nuvarande situation – att som nyutexaminerad ingenjör läsa företagsekonomi i väntan på ett jobb – som högst temporär. Han är ”ganska nöjd med livet”, men säger att han har det lite tråkigt. Han har inte så många föreläsningar, en om dagen bara. Han går på den och sedan går han hem och pluggar. ”Eller pluggar, jag går hem i alla fall”, ler han. Fredrik jämför sin nuvarande situation med hur det var att läsa på ett program och konstaterar att de sociala förutsättningarna är helt annorlunda. Att gå i en klass innebär att man lär känna varandra. Att läsa enstaka kurser ger däremot få tillfällen att träffa de andra på kursen. Det är uppenbart att han tänker mycket på detta. Han pratar länge om det och säger flera gånger att han tycker det är väldigt tråkigt att inte ha några kurskompisar.

Jag frågar Fredrik hur han tror att det går till när vänner byts ut. Varför behåller man vissa kontakter, förlorar andra och får helt nya? Handlar det bara om att hitta människor som är så lika en själv som möjligt? Fredrik säger att han tror det handlar om att hitta andra med samma intressen och värderingar. Inte minst det där med gemensamma intressen är viktigt. Då har man inte bara något att prata om utan också något att göra tillsammans. Han drar sig till minnes hur det var på högstadiet. Då var det mycket prat om sport, ett samtalsämne som Fredrik inte kände sig så särskilt hemma med. Han säger att han till skillnad från många av de kompisar han hade då ”inte tycker fotboll är speciellt viktigt”. Då gillar han motorsport mer, säger han. Det får honom att göra en jämförelse mellan kompisarna i Ludvika och Stockholm, som dels blir ganska kategorisk och dels distanserar honom själv ännu tydligare från dem han tidigare umgått med:

Fredrik: [...] Nej, jag tycker det är lite roligare med lite så där... motorsport möjligen då. Det är kanske det man har gemensamt med kompisarna från Ludvika. Men sen har vi lite så där... en del kompisar här i Stockholm som håller på... som har lite exklusiv smak. Då har man det intresset.

Helena: Vad innebär det?

Fredrik: Ja... [skrattar till] Vad ska man säga, det är faktiskt olika beroende på vem det är. Ja, men en del som snackar kläder och lite mode och så där. Med en annan så röka cigarr och dricka konjak.

Ja, men lite så där. Nej, men det är ju inte direkt så att man sitter och röker cigarr i Ludvika liksom [skratt]. Nej, men det är ju verkligen den kontrasten. Men jag tycker ändå det är kul att klä upp sig lite och så där, gå på en fin fest liksom. Men det är ju en sån enorm kontrast mot Ludvika på nåt sätt, tycker jag. Det är ju verkligen folkölsfester. Ja, det är lite lägre nivå och det är inte riktigt jag, tycker jag. Så det var väl kanske det man hade nånting emot, som man inte var så förtjust i. En väldig så där supakultur skulle jag vilja säga.

Helena: I Ludvika?

Fredrik: Ja, inte bara i Ludvika, men ja, ute i landet, ofta. Och det är jag inte så mycket för.

Helena: Nej. Hellre ta ett glas gott vin eller?

Fredrik: Ja, jo, mer det. Men man vet ju inte varför man är sån. Jag har funderat lite på det där, varför man har blivit som man har blivit. För min pappa tycker att jag har blivit väldigt snobbigt och så där.

Helena: Säger han det till dig alltså?

Fredrik: Ja, men det är inte så där illa [ment], men han tycker det och det är ju sant, för jag bryr mig ju mycket mer än vad han gör. Men här har vi också en intressant reflexion för han kommer ändå från Djursholm som är, ja du vet vad det är?

Helena: Ja.

Fredrik: En fin förort. Och han trivdes aldrig så där jättebra där för han tyckte att det var så snobbigt. Och sen flyttade han till Ludvika där jag växte upp och jag tycker istället att det är totalt... raka motsatsen, så jag drar mig till... Och jag vet inte om det är nån strävan bort, eller vad det beror på.

Jag frågar Fredrik om hans föräldrar trivs i Ludvika. Det gör de nog, säger han. De har båda bra jobb där. Fast han tror nog att hans pappa trivs bättre än vad hans mamma gör. ”Jag vet att min pappa hade sagt nån gång till min mamma att han skulle kunna tänka sig att bli pensionär där. Och då hade ju min mamma blivit mer så där: ’Va?!’. Det hade hon ju aldrig tänkt liksom.” Fredriks mamma ”känner ingen riktig lokal förankring”, tror han. Och det gör han inte själv heller. Han skulle inte

kunna tänka sig att bo i Ludvika i framtiden. Han tänker först säga att det inte beror på att han tycker illa om Ludvika, men hejdar sig och säger istället: ”Ja, jag ogillar väl stället lite, men det är inte så där att jag... jag hatar det ju definitivt inte och det är ju ändå stället där jag växte upp. Men jag tycker inte att det är jag.”

Jag frågar Fredrik vad han tror ligger bakom den känslan och han säger att han aldrig har känt sig så bunden till den staden. Han har ingen släkt där, och det finns därmed inga äldre i familjen som kan berätta om hur det var förr på orten – faktorer som bevisligen får många av hans före detta klasskompisar att känna samhörighet med platsen. Tidigare har han sett fram emot att åka hem för att träffa kompisar ibland, och då både nära vänner och sådana han är mer ytligt bekant med. Speciellt kul har Fredrik tyckt att det har varit att gå ut på juldagen, som har status av hemvändardag bland yngre, men efter årets upplaga har också lusten till det försvunnit. Han berättar att han träffade ett par tjejer, tidigare klasskamrater, som också flyttat till Stockholm. De hade det trevligt tillsammans, men i övrigt blev kvällen en stor besvikelse:

Om man är ut här i Stockholm så är det ofta på nåt trevligare ställe. Det är ändå... folk är lite uppklädda. Folk är kanske berusade men det är ändå städat. Ifall nån är odräglig så blir dom utslängda. Och så kommer man hem till Ludvika och det är krossat glas överallt och folk är askalastfulla liksom, går och vinglar fram och tillbaka och man står där: ”Vad är det här?” liksom. [...]

Ämnet Ludvika tycks sedan uttömt. Vid några tidigare tillfällen under intervjun har vi kort berört släktskap och jag återknyter till det genom att fråga Fredrik om han har mycket kontakt med sin släkt. Han berättar att han träffar sin bror varannan vecka ungefär. Övriga släktingar som finns i Stockholm träffar han också lite då och då, däribland hans farfar och farmor. Fredrik berättar att hans farfar är över 90 år men fortfarande ganska pigg. Farfar och farmor bor fortfarande kvar i den lägenhet de flyttade till när de hade sålt sitt hus. Jag frågar Fredrik om farföräldrarna är viktiga för honom. ”Symboliskt så är dom väldigt viktiga. Jag är väldigt stolt över dom alltså, eller stolt över min släkt över huvud taget”, svarar han. Det blir inledningen till ett långt samtal om släkt och historisk förankring. Det är ett ämne som uppenbarligen engagerar Fredrik för han håller sig kvar i det länge. Jag noterar att jag aldrig hört Fredrik prata på det viset om sin släkt under tidigare intervjuer. Han säger också att han

under senare år blivit mer och mer intresserad av släkten. Intresset växte när han förstod att det här fanns en intressant historia att ta del av. Hans farfar har bedrivit en del släktforskning och det finns också en del skrivet om släkten. ”Släkten är ju från 1600-talet”, förklarar Fredrik.

Helena: Jaha? Är namnet så gammalt eller?

Fredrik: Ja, 1634. Eller ja, däromkring i alla fall. Jo, men min farfar kan ju väldigt mycket om det. Jag håller på och läser lite om det, vi har en släktbok och så och jag talar med farfar om det och det är ju väldigt kul att få det berättat hur det var förr och så. Min farfar är ju uppväxt... ja, relativt rikt om man säger så, i stort hus och så. Nej, det är bara kul med gamla tider. Kul att få det berättat och att läsa om det.

Helena: Vad ger det dig liksom?

Fredrik: Jag vet inte vad det ger, men det kanske ger den här efterlängtnade tillhörigheten på något sätt då. Jag vet inte, men vi har lite så här att... Släkten är ju stor som sagt, och gammal. Och det finns en huvudman i släkten och det är min farfar nu då. Och det där ärvs väl lite kanske till mig då. Jag har en äldre kusin, men han har inga barn och han är 37 så om han inte får några manliga arvingar så ärvs det till mig. Och det gör väl också att jag blir lite mer intresserad för vi har haft fideikommiss i släkten och sånt. Nu har dom sålts av för det upphävdes, men det är just den här historien med släkten som jag tycker är väldigt intressant.

Jag frågar Fredrik om han brytt sig om släktens historia när han var yngre. Han svarar nekande och konstaterar samtidigt att hans pappa inte alls är intresserad. Vill han prata om sådana saker är det farfar han talar med. Intresset har kommit i och med att han har upptäckt att det finns så mycket att läsa. Särskilt roligt tycker han att det är att se vad enskilda personer i hans släkt har sysslat med. Fredrik berättar att hans farfars far finns omnämnd som student i en släktbok från 1800-talet. För Fredrik, som ju själv är student 120 år senare, ger det en känsla av närhet, tycker han. En känsla av att olika tider knyts ihop. Han berättar att han också gärna tittar på kort från 1930-talet då hans farfar utbildade sig till ingenjör vid samma skola som Fredrik har gått på.

Jag frågar Fredrik om tekniska yrken har varit vanliga i hans släkt. Fredrik svarar att ”på 1800-talet så var dom jurister och ämbetspersoner”.

Efter det, på 1900-talet, kom många civilingenjörer. Många i släkten har också varit militärer. ”Så det var ingen slump att du själv gjorde lumpen?” undrar jag. ”Nej, nej, definitivt inte”, svarar han.

Fredrik fortsätter med att beskriva det stora hus där hans farfar växte upp, en centralt placerad byggnad som föll offer för 1950-talets rivningsvåg. Han berör sedan hastigt återigen några av de frågor som varit uppe tidigare: vem som kan tänkas bli nästa huvudman i släkten, vad som ligger till grund för hans eget intresse för släktens historia och varför hans pappa helt saknar ett sådant intresse. Han nämner några olika platser där släkten förgrenat sig och var de viktigaste familjegravarna finns. Han berättar att det finns en gata i en stad i södra Sverige som har fått namn efter släkten.

Jag ber Fredrik se tillbaka på de fem åren i Stockholm. Så mycket har egentligen inte hänt, säger han. Studierna har tagit hans mesta tid. Han känner det som att åren har gått väldigt fort. Egentligen har det inte varit så intensivt, det har mest ”bara tuffat på”. Livet har byggt på rutin. Första året hände det mycket, då var det många fester, men sen har nöjeslivet tunnats ur. Det tycker Fredrik är lite synd. Nu är varje dag den andra lik. Det hoppas han ska ändras den dag han förhoppningsvis får jobb.

Jag frågar Fredrik hur han tycker det har varit att plugga. Han svarar att det har gått bra, men att det delvis varit lite tungt. Värst var det under delar av en period när han låg efter med flera tentor. Fredrik berättar varför han kom efter, och rannsakar sedan sig själv. Han borde ha lagt mera tid på att plugga redan från början, tycker han:

Fredrik: När jag gick i ettan var jag tillsammans med en tjej som bodde uppe i Härnösand. Och då... Ja, jag hoppade över skolan ganska mycket om man säger så, för jag åkte upp dit ganska mycket. Så då gick det ju ganska dåligt i skolan, så jag missade en del tentor där. Och sen hängde dom med länge. Och då blev det lite jobbigt för jag fick plötsligt fyra tentor på två tentaperioder och det var jobbigt. Det var en jobbig period. Men när jag fick dom fyra tentorna då bestämde jag mig att nu får jag skärpa mig och så betade jag av dom. Men det tog mig en bra tid, en bra stund alltså. En tenta var kvar väldigt länge. Men jag har inte missat en tenta sen dess. Men som sagt, det tog nästan tre år att bli av med dom.

Helena: Nej, men man orkar väl inte med att jobba dubbelt. Det är väl nog ändå, säkert.

Fredrik: Ja... Nej, men det var väl också lite det här att man var dålig på att seriöst satsa på det här. För när jag hade flera stycken så blev det att "nu ska jag ta allihopa". Det har man väl lärt sig i efterhand att det hade väl kanske varit bättre att satsa på en vid varje tentatillfälle istället för att skriva tre stycken och så missar man alla. Och så skriver man tre igen vid nästa tentatillfälle och så missar man alla. Istället för att koncentrera sig på att skriva en och göra det bra. Men som sagt, det var en mattekurs då, den upplevde jag som ganska jobbig för jag klarade den *nästan* flera gånger. En poäng ifrån och så där. Och sen fick man vänta ett halvår på att skriva den igen och så måste man plugga igen. Så det var väl det jobbiga under utbildningen. I efterhand skulle man ju ha varit mer seriös när man gick en kurs.

Fredrik förklarar att han länge tog det ganska lugnt med studierna. Han "ville aldrig plugga för mycket", vilket ganska ofta ledde till att han istället läste för lite. Fredrik berättar om det tillfälle nästan ett och ett halvt år tidigare, då han bestämt sig för att han verkligen skulle klara den missade mattetentan. Hela veckan före omtentan satt han hemma och pluggade åtta timmar om dagen. "Och det är väldigt ovanligt för att vara mig, att vara så disciplinerad." Tyvärr gick det inte vägen den gången heller. Fredrik kom en poäng under gränsen för godkänt. "Det var verkligen ett slag i ansiktet", säger han och förklarar att det nog egentligen var den enda gång som det var riktigt påfrestande för honom att misslyckas. Detta eftersom han visste med sig att han den gången verkligen hade ansträngt sig och också var övertygad om att han skulle klara sig. Andra gånger när det har gått dåligt har han kunnat acceptera att misslyckas eftersom han då inte hade gjort sitt bästa.

I övrigt tycker Fredrik att han klarat sig bra genom ingenjörsutbildningen. Men det är klart att det var svårt i början: "När man under tolv år aldrig har pluggat riktigt över huvud taget. Och sen börja här..." Fredrik förklarar att det var "lite ocoolt att plugga" i Ludvika. Därför läste han inte så mycket på gymnasiet. Trots det har han alltid haft ganska stort självförtroende när det gäller studier. Han vet med sig att han är duktig även om han aldrig varit bäst.

Fredrik berättar om ett tillfälle när han satt och pratade om gymnasiebetyg med några kurskompisar. När han berättade vad han hade haft för medelbetyg på gymnasiet var det ingen som trodde honom. Hur hade han

över huvud taget kunnat komma in på de betygen? ”Och det kunde jag ju inte göra heller. Jag skrev högskoleprovet och kom in på det.” Fredrik spinner vidare på samma tema genom att säga att den begränsning han ser hos sig själv är att han inte har någon uthållighet när det gäller att studera. Han blir fort uttråkad när han pluggar: ”Sen har jag ganska lätt för mig vilket gör att jag kommer fram ändå.” Fredrik säger att han definitivt skulle ha kunnat göra bättre från sig, men att han aldrig strävat efter att få högsta betyg. Har han klarat av en sak någorlunda bra har han varit nöjd. Så var det på gymnasiet och så har det varit under ingenjörsutbildningen också. Den inställningen ångrar han lite nu, säger han. Nu börjar det visa sig att det kanske hade varit bra att ha höga betyg. ”Folk har ju sagt att när man väl går på högskola så spelar betygen ingen roll. Men det gör dom”, konstaterar han, men påpekar samtidigt att det faktiskt var annorlunda tidigare. När han påbörjade ingenjörsutbildningen fanns det ett stort sug efter ingenjörer på arbetsmarknaden. Nu är det inte alls samma sug. ”När vi började så var det ju så att folk berättade att företag ville boka upp dom redan när dom gick i trean och så där. Det har inte varit något företag som över huvud taget har varit och *talat* med oss”, skrattar han.

Jag frågar Fredrik vad han söker för jobb. Han berättar att han nyligen har sökt två jobb, ett som utvecklingsingenjör på Scania och ett som produktplanerare på Sony Ericsson. Om jobbet som utvecklingsingenjör säger att han att det kanske inte är så intressant för honom egentligen, men att han ändå vill prova: ”Det kanske inte är det jag ytterst av allt vill göra.[...] Men man ska inte leta efter drömjobbet direkt. Man bör nog skaffa erfarenhet.” Produktplanerarjobbet skulle däremot passa honom bra, tror han, eftersom det kombinerar hans intressen och kunskaper: teknik och marketing: ”Men dom har väldigt höga krav. Dom vill att man ska ha tre års erfarenhet, men det skriver dom nästan jämt.” Jag frågar Fredrik om han har någon känsla för hur många som brukar söka ett sådant jobb. Han säger att han inte vet. Det beror till viss del på var jobbet annonseras. Fredrik berättar att han tidigare sökt ett traineejobb på SAS. Det fanns tio platser. 5000 personer sökte: ”Men det var nog det värsta jag hört faktiskt.” Också traineeprogrammet på ABB brukar ha många sökande, berättar Fredrik, mellan 600 och 800 personer på 20 platser: ”Det är mycket det också. Det är svårt att armbåga sig fram där.”

Jag frågar Fredrik vad han känner för ABB, det företag som i mångt och mycket präglar Ludvika och där båda hans föräldrar jobbar. Fredrik

benämner det som ett ”trevligt företag”, men att han ändå inte reflekterat så mycket över möjligheten att jobba där eftersom han inte vill bo vare sig i Ludvika eller Västerås, de två städer där ABB finns. Han konstaterar att han egentligen inte kan tänka sig så mycket annat än att stanna där han är. Han vill bo i Stockholms innerstad. Helst vill han också ha jobb i närheten: ”Det har ju också att göra med att jag är uppväxt med att man ska kunna åka till jobbet på tio minuter, att allt går smidigt.” Pendling till exempelvis Södertälje är inget om lockar Fredrik: ”Det tar en halvtimme med bil ungefär, men om det är bilkö då kan det ta en och en halv.”

Fredrik har tidigare sagt att man ”inte ska söka drömjobbet direkt”. Jag undrar hur mycket han är beredd att kompromissa. Är det viktigaste nu att han över huvudtaget får ett jobb? Fredriks svar landar i att det nog inte är så. Han vill ha ett jobb, men inte på vilka villkor som helst.

Fredrik: Jo, alltså det är kanske det som är problemet. Jag har inte alls ett jättesug efter att börja jobba. Fast det blir mer och mer. Direkt efter jul så här så kändes det inte alls som att ”jag vill verkligen börja jobba”. Det bara slukar all fritid. Men det skulle ju vara skönt att få lite mer pengar.

Helena: Var det skönt att bli klar i alla fall eller hur kändes det då? Det var inte så där: ” Ja! Nu äntligen!”

Fredrik: Nej, det kan jag inte säga att det var. Det var... ja...

Helena: Känns det som du har mycket tid över nu?

Fredrik: Nej, det gör det inte [skrattar till]. Eftersom jag läser ju på universitetet. [...] ... det tar en hel del tid, det gör det.

Helena: Du sa nånting om att skaffa jobb och bli av med en massa fritid, sa du.

Fredrik: Ja, nej, fast nej, fritid är det nog inte man blir av med egentligen. Jag vet inte.

Helena: Det blir kanske mer inrutat då eller?

Fredrik: Fast det skulle nog inte skada heller. Men det är nog mer den här osäkerheten om att man kanske måste ha ett jobb som man inte tycker om. Jag skulle nog definitivt inte ha något emot att ha ett jobb som jag gillade. Jag gjorde mitt examensarbete under hösten och då var det fortfarande så att ja, då jobbade vi från halv

nio i alla fall till fem varje dag, och det var hur bra som helst. Det funkade fint. Det var skönt.

Fredrik berättar att han egentligen skulle ha fortsatt att jobba på det företag där han gjorde examensarbetet. Tanken var att han och en kurskompis skulle bilda ett dotterbolag till företaget för att inom detta utveckla en kompletterande verksamhet. Men kompisen fick ett annat jobb och Fredrik och hans tilltänkta arbetsgivare kom överens om att Fredrik nog inte var tillräckligt erfaren för att kunna genomföra projektet på egen hand. Företagets avsikt var att försöka hitta en person som Fredrik kunde samarbeta med för att det hela ändå skulle bli av. Så Fredrik avstod från att söka andra jobb: ”Det var go och allt är klart liksom. Dom hade pengar och allting.” Men projektet gick i stå, kanske för att företaget egentligen hade nog med de projekt som redan var igång, tror Fredrik. Längre trodde han att allt skulle ordna sig, men har nu mer eller mindre motvilligt tvingats inse att han måste söka sig andra vägar. Hittar han inte jobb i närheten, som han vill, får han pendla.

Vi har pratat om Fredriks framtidsplaner de närmaste åren. Jag vill gärna veta hur han ser på framtiden på längre sikt, så jag ber honom sträcka ut sin tidshorisont.

Helena: Om tio år då, hur har du det då?

Fredrik: Ja, det är väldigt svårt att säga.

Helena: Om du får fantisera lite?

Fredrik: Nej det är... Det beror ju väldigt mycket på familjesituationen. Ifall man skulle träffa nån och flytta ihop med och bilda familj. När man väl har jobbat så kan jag mycket väl tänka mig att flytta ut från stan... om man får barn och så där. Så flytta ut till... ja nån förort. Ja, nån villaförort, Täby eller Lidingö eller nånting. Min bror bor på Lidingö och det är ju ganska trevligt. Problemet är att det är ganska dyrt, men förhoppningsvis blir inte det nåt problem. Man klarar väl det. Men... jag har det ganska bra här där jag bor. Jag har bra lägenhet och jag bor ju bra, så jag kan nog bo kvar här i fem år till i alla fall.

Helena: Är det viktigt med familj tycker du?

Fredrik: Mm. Ja, det är det väl. Men det är inte så att jag känner att jag har nån stor önskan att bilda familj nu.

Helena: Nej. Det är inte så bråttom?

Fredrik: Nej, [skratt] det känns som att det ligger en bit in i framtiden.

Fredrik ser alltså för sig en framtid med familj och villaboende, men understryker samtidigt att det är långt dit. Barn är ingenting han går och tänker på nu. Han berättar att hans bästa kompis nyligen gift sig, men att det inte är något som Fredrik skulle vilja göra själv. Han vill definitivt få barn inom en tioårsperiod, men inte nu. Jag frågar varför tanken på att skaffa barn känns så avlägsen. Det är helt enkelt inte dags än, tycker Fredrik:

Nej, det, jag känner mig alldeles för ung för det. Jag vill nog leva livet lite mer. Jag skulle inte vilja vara så uppbunden. Nej, men det är väl väldigt mycket det att man går fortfarande i skolan och så. Man kan se på dom från nian som har fått barn, som kanske har jobbat från gymnasiet och så. [...] Det är nog en helt annan situation då, om man har jobbat några år, att man skaffar barn. För mig känns det som att jag går fortfarande i skolan.

Jag frågar honom om det också har med ekonomi att göra. Han säger att det har det säkert, men tycker samtidigt att frågan är irrelevant, eftersom det är för tidigt för honom att skaffa barn. När det väl är dags vill han självklart "ha en stadig ekonomi" innan han bildar familj. Men å andra sidan tror han inte att det kommer att innebära några problem. "Jag har inga större farhågor liksom. Jag har ganska bra självförtroende, jag tror nog att det kommer att gå någorlunda."

Jag frågar Fredrik varför han tycker att det är viktigt att så småningom få barn. Det första skäl han nämner har med släkten att göra: "Jag tycker som sagt att det skulle vara lite trist om min gren av släkten skulle dö ut med mig eller så där." Sedan säger han att det också handlar om att han faktiskt tycker mycket om barn. Och varför skulle man avstå från barn? "Det känns lite som att det är ju meningen med livet." Fredrik berättar om två äldre släktingar, ett par, som nyligen gått bort. De hade inga barn. Fredrik säger att han tror att det var tungt för dem att åldras utan att ha satt några barn till världen: "Hela minnet försvinner ju på något sätt." "Man lever ju vidare i sina barn liksom."

Fredrik kommer tillbaka till släkten och poängterar hur kul det skulle vara om de barn han eventuellt får också skulle bli intresserade av släkthistorien. Då skulle han mer än gärna föra vidare de berättelser han

samlat på sig, vilket innebär att han skulle hantera familjens bakgrund annorlunda jämfört med hur hans egen pappa gjort. Fredrik kommer återigen in på orsakerna till sin pappas ointresse och säger att det nog delvis är en generationsfråga. Hans pappa tillhör 68-generationen, även om han politiskt aldrig stått till vänster. Men man påverkas självklart ändå av att växa upp i en tid som präglas av ”bort med det gamla, in med det nya”, menar Fredrik: ”Medan jag kommer in här, efterkrigsgenerationens barn, som helt plötsligt börjar bry sig om det gamla för att liksom få någon form av identitet.”

Vi är åter inne på ämnet historia. Fredrik konstaterar att han varit intresserad av historia så länge han kan minnas. I grundskolan och på gymnasiet hade han alltid högsta betyg i det: ”Utan att plugga, för jag bara kan det.” Jag frågar Fredrik om han aldrig tänkt på möjligheten att fortsätta läsa historia på universitetet. Har han alltid varit inställd på att bli ingenjör? Leende säger Fredrik att han förstår att det verkar konstigt – att han valde naturvetenskap fast det var historia och samhällskunskap han var duktig på i skolan. ”Det är nåt med det här att göra karriär”, säger han. Historia ger inte samma möjligheter att avancera och tjäna pengar.

[...] Men ja, det är många som har sagt till mig att du borde ju ha läst historia istället. Men det är ju ingenting man blir nåt på, ja man kan bli historielärare kanske, men jag vill ändå göra en liten karriär. Men man gör ju ingen karriär som historielärare, ja möjligen hålla på och skriva böcker eller nåt. Ja, du förstår? Så det är liksom mer en bisyssla.

Vid närmare eftertanke tror han inte heller att det skulle vara så roligt att forska i historia: ”Det blir för djupt liksom.” Fredrik säger också att han är väldigt självkritisk när det gäller skrivande. Journalister ”rasslar ju ner fem sidor på en timme”, medan han själv säger sig behöva flera dagar på sig för att en lika lång text ska bli bra.

Jag frågar Fredrik vad karriär innebär för honom och han säger att det framför allt handlar om ”att kunna skapa nånting som man är stolt över”. Men det handlar också om pengar, att komma upp i en lön ”som man kan leva gott på”. Fredrik säger att han tycker att han har hamnat rätt med sin utbildning. Han gillar det han gör och han tror också att det är ett bra val ur karriärsynpunkt. Jag ställer om igen frågan om han

alltid tänkt sig att han skulle bli ingenjör. Fredriks svar, som citeras i inledningen till det här kapitlet, går ut på att han åtminstone sedan gymnasietiden sett någon form av karriär framför sig, ett ”lite finare jobb” inom ekonomi med möjligheter att tjäna pengar. Efter tre år som ”maskinare” med inriktning mot produktion insåg han att den utbildningen inte pekade mot en sådan framtid. När då chansen att byta inriktning gavs tog han den. Fredrik konstaterar att han nu har bättre förutsättningar för att få ett jobb av den typ han vill ha, men att det ändå är en öppen fråga vad som händer: ”Det är ju jättesvårt att säga var man hamnar.”

När jag sedan frågar Fredrik om han är ett chefsämne, svarar han att han tror det, men ändrar sig sedan till att han egentligen inte vet eftersom han inte har försökt. I alla fall är det ingenting han skulle vara rädd för att prova.

Fredrik: Ja, det är jag väl. Eller jag vet inte. Jag har ju aldrig riktigt varit chef, det kan man ju inte säga. Men man höll ju på och bosade lite i lumpen så där. Men det var ju inte särskilt mycket och man vet ju inte hur bra man är på det egentligen. Men det är klart att egentligen, om man ska göra en karriär så måste man ju vara lite chef på nåt sätt. Och jag tror man ändå har, att den ganska breda bakgrunden gör att man har en ganska bra förståelse för folk. Även om man inte riktigt är den här raka, auktoritära ledaren, även om man kanske har växt lite där också. Men det är klart, driva en grupp... jag skulle gärna göra det.

Helena: Du är ganska drivande ändå?

Fredrik: Ja, jag tror det. Det är ju svårt att se, men jag skulle gärna göra det i alla fall. Sen är det ju svårt att veta ifall man är bra på det. Det får väl framtiden avgöra. Men jag tror jag är ganska bra på det. Man får vara lite kaxig.

Att stå på sig är viktigt, men Fredrik säger att han nog ändå har blivit ”lite mer mild i tonen” med åren. Han är inte lika kaxig som förut. Samtidigt tvivlar han inte på sin egen förmåga: ”Innerst inne så har jag nog en bild av att jag kommer att klara mig bra.” Han säger att den utbildning han har ”är nästan perfekt för att vara en hög chef på ett tekniskt bolag”. Men samtidigt vet han att ett sådant jobb får man inte utan många års erfarenhet: ”Man måste ju börja på en låg nivå.” Fredrik säger att han mycket väl skulle kunna tänka sig att bli egen företagare – det var ju pre-

cis det som tidigare var på gång. Att starta eget i form av ett dotterbolag är bra, tror han. Som nystartad behöver man kapital, men framför allt en säljorganisation och kontakter. Sådant kan ett redan etablerat bolag bistå med.

Jag återknyter till det intresse för politik som Fredrik flera gånger under intervjun givit uttryck för, genom att fråga om han någon gång engagerat sig politiskt eller kan tänka sig att göra det. Fredrik säger att han faktiskt har funderat på det. Kanske blir han politiskt aktiv senare. Han är väldigt intresserad av samhällskunskap och diskuterar ofta politik med en del av sina kompisar. Han säger att det faktum att människors åsikter ser så fundamentalt olika ut intresserar honom. Själv tror han på en personlig drivkraft som motor för tillväxt. ”Man är också inskolad i det tänkandet lite när man har läst ekonomi.” Det svenska systemet är halvbra, tycker han: ”Det är bra och rättvist, men å andra sidan så tjänar man väldigt lite på att jobba egentligen.” Samtidigt är Fredrik mycket tveksam till en marknadsekonomi modell USA. Där finns det möjligheter att jobba sig uppåt, men också väldigt många fattiga människor, konstaterar Fredrik. Nej, det är ingen bra modell.

Fredrik säger också att han irriterar sig på bilden av att ”det gick bra fram till -90” i Sverige. Problemen i den svenska ekonomin började långt tidigare, menar han, och levererar sedan en snabb historisk analys av utvecklingen sedan andra världskriget. Han avslutar med att säga att det finns mycket pengar i omlopp i samhället, men att problemet är att de inte kanaliseras på rätt sätt. Ett viktigt område är arbetsmarknadspolitiken. Det borde bli enklare för företagen att anställa, tycker Fredrik. Om det var lättare att bli anställd skulle fler våga byta jobb. Som det är i dag vågar ingen flytta på sig, vilket resulterar i stagnation.

Jag vet sedan tidigare att Fredrik har rest mycket med sina föräldrar under uppväxten. Resor är dock ett ämne som egentligen inte har kommit upp under detta samtal, så jag tar upp det. Fredrik säger om de resor familjen gjorde när han var barn: ”Jag tyckte väl det var okej men det var ju aldrig nånting som jag längtade efter hela året.” Inte heller nu har han något ”jättesug” efter att resa. Han tycker om det, men prioriterar det inte. En anledning är att det är väldigt dyrt. Han återkommer till den planerade resan till USA, som blev inställd. Kanske kan den bli av nästa

vinter? Men det är inte lätt att veta: ”Framtiden är ju osäker hela tiden. Jag vet ju inte ifall jag börjar jobba, så jag vill hålla det öppet.”

Fredrik berättar om en kurskompis som satsar allt på att resa. Själv lägger han hellre pengarna på att hålla en högre standard hemma:

Min kompis, han snålar jättemycket. Han är verkligen jättesnål. Sen åker han iväg. Och nu är han i Canada, och skulle åka snowboard men det var ingen snö nästan. Och så var han ju ute och åkte i Sydostasien, den där klassiska turen som ganska många gör. Ja, han snålar jättemycket och sen är han ute och reser, medan jag lever lite högre här. Jag sparar inga pengar. Ja, man lever ju inget lyxliv men jag har det okej. Jag får ju en del pengar av mina föräldrar också, så det är inga problem.

Fredrik berättar att hans föräldrar har hjälpt honom ekonomiskt under hela studietiden: ”Dom har i princip betalat hela lägenheten.” När han får jobb är det dock slut med det ekonomiska stödet från föräldrarna. Då måste han klara sig själv, har de sagt. Fredrik konstaterar att det gör att han i slutändan inte kommer att få så värst mycket mer pengar över när han börjar jobba. Så vad finns det då för anledning att börja jobba? Fredrik konstaterar leende att han faktiskt hamnat i den fälla han själv brukar varna för: ”Då är jag fast i det här som jag är emot: Gå på bidrag och inte ha nån anledning att börja jobba.” Men snart blir han allvarlig. Egentligen vill han ju ha ett jobb, säger han: ”Det skulle vara kul att få ett jobb, det skulle det. Och känna att man verkligen gör nåt vettigt. Det känns som man måste det om man ska utvecklas.” Fredrik berättar om förra årets sommarjobb och den sköna känsla det innebar att faktiskt få användning för det ha lärt sig på utbildningen:

Jag jobbade ju på ABB förra sommarn [...] och det var kul för då fick jag verkligen den här kopplingen till vad jag hade läst då. För det var precis när jag var klar med alla maskinämnen och så. Och då höll jag på och skrev en liten kontinuitetsplan vid katastrof. Det var ju... hur ska alla maskiner fungera, vad är väsentligt här och... Man gick igenom hela produktionen och vad gör vi om den här maskinen går sönder och kan den gå sönder? Var finns ersättningsstillverkning? Hela den där biten. Och då kändes det verkligen, då hade man verkligen kopplingen till kurserna man hade läst. Och det var ju väldigt kul, det var det.

I övrigt säger Fredrik att han är osäker på hur mycket nytta han kommer

att få av det han lärt sig. Snarare räknar han med att i framtiden ständigt behöva uppdatera och utveckla sin kunskap. Också inför kommande sommar har han sökt sommarjobb, berättar han. Han söker också en universitetskurs inför hösten. Inte för att han vill plugga mera egentligen, men som en säkerhet: ”Bara ifall. Ifall det skulle skita sig med allting annat.” ”Det har jag ju lärt mig att man måste ha backupper.”

Jag avslutar intervjun med att fråga Fredrik om han kan urskilja några särskilt viktiga val sedan högstadietiden, val som styrt vad han har gjort sen dess. Fredrik säger att han inte hade någon egen klar idé om vad han ville:

Ja, jag kan aldrig egentligen minnas att jag har valt så mycket, nej. Jag vet att jag funderade på ifall jag skulle gå ekonomisk [på gymnasiet] för jag ville som sagt tjäna pengar. Och då funderade jag på om jag skulle gå sam-ekonomisk eller naturvetenskaplig. Men då talade jag ju med pappa om det där lite då, och han tyckte ju att jag skulle gå natur för det är bredast då. Så då gjorde jag det. Det var inget större val egentligen.

Trots att Fredrik säger att han inte valde särskilt aktivt, så konstaterar han att gymnasievalet ändå måste betraktas som ett viktigt val i meningen att det har påverkat vad han har gjort därefter. Inte heller när det gäller valet av yrkesinriktning så tycker Fredrik att man kan tala om ett särskilt aktivt val. För honom har det bara varit självklart att göra som han gjort, något som han kopplar samman med klasstillhörighet:

[...] Det här med att jag troligtvis skulle bli civilingenjör, det har alltid funnits där, så länge jag kan minnas. Som du beskriver det här också [i en artikel jag skrivit som Fredrik läst], barn med akademiska föräldrar har mer den synen. Och det är ju också så. Jag har ju aldrig reflekterat över att efter gymnasiet ska jag börja jobba på Ica. Nej, men den bilden har aldrig funnits. Jag har nog alltid tänkt läsa vidare liksom. Det är verkligen naturligt, det känns inte som om det är något aktivt val. [...] Så det var nog mer vilken linje jag skulle gå. [...]

Slutligen återkommer Fredrik till sina studieresultat, att han ”aldrig varit bäst” men att han ändå tycker att han har ”höjt sig i nivån” under högskoletiden. Han har lärt sig väldigt mycket, tycker han. Han har bra betyg, men inga toppbetyg, och sådana hade varit bra att ha som arbetsmarknaden nu ser ut. Så slår han bort de negativa tankarna: ”Äh, jag

tror... Det blir nog bra i slutändan.” Med det har samtalet har nått en slags slutpunkt. Det blir tyst. Efter en stund slår jag av minidiscspelaren.

EN BERÄTTELSE OM ATT NÄRMA SIG DEM SOM ÄR ” MERA LIKA” EN SJÄLV

Intervjun med Fredrik kan inte, med Horsdals terminologi, karakteriseras som en narrativ intervju. De kronologiska sekvenserna är mycket få. Det är egentligen bara när Fredrik beskriver hur han från mellanstadiet och framåt flera gånger bytt ut sin umgängeskrets, som han använder sig av en sådan berättarteknik för att fånga in ett längre tidsavsnitt. Intervjun rymmer några lite mer utvecklade narrativ, exempelvis det om jobbet som Fredrik missade på företaget där han gjorde sitt examensarbete. I övrigt dominerar de deskriptiva sekvenserna. Inte bara Fredriks barndom framstår som en slags tidlöst tillstånd, det gör på sätt och vis också hans studietid i Stockholm. Jag gör under intervjun få försök att få Fredrik att hålla sig till en kronologisk ordning. Den kronologiska dimensionen framträder ändå relativt tydligt, menar jag, och kanske då som tydligast i de jämförelser Fredrik gör mellan ”då” och nu. Det är inget tydligt livslopp som skildras, men det går ändå relativt lätt att utifrån intervjun bilda sig en uppfattning om det livslopp Fredrik har bakom sig. Som några viktiga vändpunkter i berättelsen framträder Fredriks övergång till gymnasiet, flytten till Stockholm när han inledde sina högskolestudier och det uteblivna jobbet på företaget där han gjorde sitt examensarbete. Fredrik lägger själv stor vikt vid dessa tre händelser. Anledningarna är olika: Övergångarna till gymnasie- respektive högskolestudier fick stor betydelse för hans sociala nätverk, identitet och självkänsla, medan det uteblivna jobbet gav hans självkänsla och en knäck och påverkade hans förväntanshorisont.

Det övergripande temat i Fredriks berättelse om sig själv är, som jag uppfattar det, hans väg mot ett liv där han i allt högre grad ”passar in”. Steg för steg närmar han sig de människor och sammanhang som är ”mera lika” honom själv, eller den han själv uppfattar sig vara. Det gäl-

ler på flera plan, socialt, yrkesmässigt och geografiskt. Under hela uppväxten kände Fredrik att han inte riktigt ”passade in”. I dag lever han ett liv som stämmer med den person han uppfattar sig vara. Han bor i Stockholms innerstad, han har skaffat sig en utbildning med hög status och han umgås med folk med ”lite exklusiv smak”. Hans berättelse kan mycket utifrån den stora vikt han lägger vid detta sägas ha en progressiv intrig. I detta ligger också berättelsens evaluerande slutpunkt, som övriga händelser och erfarenheter i hög grad relaterar till. Denna ”slutpunkt” ger också hans framtidsplaner klara konturer. Han vill bo kvar i innerstaden, ha ett jobb på promenadavstånd, göra karriär och tjäna pengar. På längre sikt hägrar ett traditionellt familjeliv med barn som kan föra släktarvet vidare.

Intervjun innehåller också flera starka underteman, varav ett är Fredriks tro på sig själv och sina möjligheter. Även om Fredrik inte direkt sätter ord på en sådan tanke så ansluter hans berättelse, som jag tolkar den, till den starka individualiseringsdiskurs jag tidigare diskuterat. Fredrik formar en berättelse om sig själv som en stark individ med inflytande över sitt liv. Vid flera tillfällen under intervjun berättar Fredrik om olika typer av motgångar. Det gick inte så bra på gymnasiet. Han säger sig inte ha presterat så bra som han hade kunnat göra på ingenjörsutbildningen. Ändå tvivlar han inte på sin egen förmåga, även om svårigheterna att få jobb skapar en viss oro. Han satsar högt och kan inte tänka sig att ta ett jobb han inte vill ha. Genom sin familjebakgrund är Fredrik resursstark. Inte minst besitter han ett omfattande socialt och kulturellt kapital. Det har alltid varit självklart att han skulle studera vidare. Detta sociala och kulturella kapital tycks skydda mot en mera djupgående osäkerhet inför framtiden.

Ett annat undertema är den stora betydelse som ”släkten” har fått på senare år för Fredrik. Släkten står för en viktig del av det kulturella kapitalet. Den är gammal och har en intressant historia som ger en stark identitet. Fredrik ser sig själv som en länk i en lång kedja av bland andra militärer och ingenjörer – ett arv han också hoppas kunna föra vidare så småningom. Det är betecknande att ”släkten” uteslutande avser Fredriks pappas släkt. Sin mammas släkt i Dalarna nämner Fredrik över huvud taget inte. Han identifierar sig helt med den släkt vars namn han bär.

Ett tredje undertema är Fredriks relation till sin uppväxtort. Han pra-

tar mycket om Ludvika under intervjun. Orten får nästan uteslutande fungera som en skarp kontrast till det liv och det Stockholm där Fredrik nu lever. Stockholm konstrueras som en civiliserad plats, en plats för människor med bra jobb och god smak. Ludvika konstrueras – om man hårdrar det hela lite – som en primitiv plats där det är ”ocoolt att plugga” och där det enda nöjet består i att dricka sig full på folköl. Fredrik säger visserligen att han inte tycker direkt illa om Ludvika men berättar samtidigt att hans pappa tycker att han ”blivit en snobb”.

Ett fjärde undertema är Fredriks politiska intresse och ideologi. Han definierar sig själv som ”lite kapitalistisk” och tar avstånd från sin ”pappas 68-generation” och en kompis som han beskriver som ”väldigt, väldigt röd”. Han talar varmt om företagande och vikten av att skapa fler jobb och minska antalet bidragstagare. Samtidigt finns motsägelser – som han själv också är medveten om och kan skratta åt – i form av en ovilja hos honom själv att börja jobba och bli självförsörjande.

Dessa teman spelar alla viktiga roller i Fredriks berättelse. Det som håller samman hans berättelse är inte en temporal ordning i form av ett livslopp utan just dessa teman som fortsatt att vara viktiga för honom genom livet. Det Fredrik berättar om sig själv under intervjun karakteriseras av ett kryssande mellan olika tider. I fokus står nuet, men ett nu som vid upprepade tillfällen kommer att framträda tydligare genom jämförelser med hur det var ”då”. Hade den bild av Fredrik jag skisserar sett radikalt annorlunda ut om kronologin i hans berättelse varit tydligare? Jag är inte så säker på det. Genom de starka underteman som framträder skapas ändå en slags konfiguration i berättelsen, där det övergripande temat alltså handlar om ökade möjligheter till identifikation.

INTERVJUN MED CATRIN

När jag träffar Catrin har det hunnit bli höst. Vi ses på ett fik mitt i Stockholm. Catrin berättar att hon och hennes tidigare sambo ganska nyligen flyttat från varandra. Deras treåriga dotter som bor växelvis hos föräldrarna, är den här veckan hos sin pappa. Catrin förklarar att hon har gått sjukskriven länge, men att hennes fall nu håller på att utredas. Så fort det står klart hur hennes förutsättningar för ett fortsatt arbetsliv

ser ut, såväl fysiskt som i övrigt, hoppas hon kunna påbörja en yrkesutbildning.

Catrin flyttade till Ludvika med sina föräldrar och ett äldre syskon när hon bara var något år gammal. Hon har sedan växt upp där, huvudsakligen hos sin mamma och hennes sambo. Under ett par år bodde hon också i fosterfamilj. Catrin har flera syskon och halvsyskon. I dag har hon mest kontakt med sin mamma och en yngre bror som också bor i Stockholm.

Intervjun med Catrin blir ganska kort eftersom hon ska möta sin mamma en timme senare. I efterhand kan jag dock inte se att denna tidsbrist inverkat särskilt negativt på resultatet. Catrin är i intervjusituationen mycket fokuserad. Efter en lite trevande inledning formas intervjun till en i stora stycken sammanhängande berättelse. Catrin delar med sig av sin historia utan att egentligen tveka särskilt mycket varken över vad hon ska berätta eller över hur det ska värderas.

Jag har i förväg bett Catrin att ta utgångspunkt i sitt första minne. Det minne hon delar med sig av lyfte jag i förra kapitlet fram som exempel på dels hur ett till synes obetydligt minne i efterhand kan laddas med betydelse, och dels på hur ett minne blir till en meningsfull början genom att det korresponderar med berättelsen som helhet. Catrin minns hur hon som mycket liten ligger i baksätet på en bil och får en chokladkaka av en man. Minnet får mening först när Catrin får veta att mannen var hennes pappa. En av flera viktiga teman i Catrins berättelse är just saknaden och sökandet efter pappan, och hur hon slutligen försonas med tanken på att han aldrig har funnits och aldrig kommer att finnas för henne.

När Catrin delgivit mig detta första minne och sina reflektioner kring det frågar jag henne om hon verkligen inte har haft någon kontakt med sin pappa efter det. Hon svarar att hon inte har det. Hon konstaterar sedan att det första minnet följs av en tidslucka. Hon lyfter fram några olika ”ströminnen”: ”saker man fick nån jul kanske, eller saker som jag och min bror upplevde tillsammans, eller när vi var på Skara sommarland.” Jag vill få Catrin att berätta mera om hur det var när hon var liten, så jag frågar var hon bodde som barn och om hon har minnen av det. Hon svarar att hon är född i Stockholm men har bott i Dalarna från det hon var mycket liten. Hennes mamma och pappa flyttade dit, men separerade efter bara ett par år. Catrin och hennes mamma stannade

kvar. Hur länge Catrins pappa bodde kvar vet Catrin inte eftersom han flyttade tidigt och kontakten sedan dess är bruten. Därmed är samtalet återigen inne på Catrins pappa. Catrin berättar att hon sedan några år vet var hennes pappa finns:

Catrin: Jag och min kille var borta och jobbade och så fick jag reda på att min pappa bodde ungefär tre mil från där vi var. Så vi åkte dit faktiskt och knackade på men då öppnade en tjej som var ganska... hon var så här nervös och trasig såg hon ut. Hon såg så skräm ut. Och jag vet att min pappa var väldigt våldsam. Mamma berättade att han slog henne jättemycket. Och då kände jag att det var säkert ingen förändring på honom och jag behöver ingen sån i mitt liv. Jag sa bara att ”du kan hälsa om du vill.”

Helena: Du sa vem du var i alla fall?

Catrin: Ja. Så sen har vi inte... Jag tog inte upp kontakten något mer för jag kände att jag behöver inte den. Skulle jag behövt nån människa i mitt liv så skulle det ha varit nån som var sund och... Jag tänkte att alla kan ju ändra sig. Men när jag såg henne så förstod jag att det inte var så.

Helena: Nej. Hur kände du då?

Catrin: Nej, men hon var rädd för minsta lilla ljud och vände sig om och tittade. Så sa hon att ”Ja, det är bättre att jag förvarnar honom att du har varit hit för han är lite aggressiv”. Nej, kände jag. ”Du behöver inte säga att jag har varit hit ens. Då spelar det ingen roll.”

Catrin förklarar att hon tyckte synd om kvinnan. Hon ville inte göra henne ännu mer spänd och rädd. Det var ju inte hennes fel att Catrin hade dykt upp. Då var det bättre att bara gå. Jag frågar Catrin om hon blev besviken, om hon hade trott att det skulle vara annorlunda. Catrin säger att det självklart kändes tungt när hon åkte därifrån, men att hon nog ändå någonstans hade varit förberedd på att han kunde vara sån: ”För jag har ju i hela mitt liv hört att han inte var bra.” När hon några år senare fick barn kom tankarna på pappan tillbaka med full kraft. Hon berättar att hon övervägde att ta kontakt igen – hon ville ha en morfar till sitt barn – men avstod. De första två åren efter det att hon hade fått sin dotter tänkte hon ofta på sin pappa. Det har hon slutat med nu, säger hon: ”Jag vet att det spelar ingen roll, vi kan aldrig få den kontakten

ändå. Det är för sent. Den kontakten... han kan ju aldrig bli en pappa för mig i alla fall på det sättet, så det... nej.”

Däremot har Catrin sedan tio år tillbaka kontakt med två halvsyskon. Hon berättar hur hon och halvsyskonen oberoende av varandra samtidigt tog kontakt. Catrin ringde en släkting till dem som dock inte var hemma. Dagen efter ringde ett av halvsyskonen utan att ha haft vetskap om Catrins försök till kontakt: ”Så det var ganska häftigt faktiskt.” Catrin berättar att hon och hennes halvsyskon ses då och då och att deras barn känner varandra som kusiner. Det är mer värdefullt för henne än det faktum att hon har en pappa, konstaterar hon:

För då har jag ju fått ut det mesta jag kunde få av honom i alla fall. Eller det bästa, ska jag säga, och det är mina syskon och deras barn. Det är han som förlorar mycket... Tre små fina ungar som han är morfar åt som han inte... Nej det är synd om honom tycker jag. Han förlorar mycket på det.

Jag vill få Catrin att berätta mer om hur hon minns sin barndom, så jag ber henne backa i tiden. Vilket resulterar i en skakande bild av hur vardagen såg ut för Catrin som sexåring:

Helena: Kommer du ihåg hur det var när du började skolan till exempel?

Catrin: Ja, det kommer jag ihåg [skratt]. Jag var så liten och rund så jag blev mobbad där från första början. Då bodde vi i Ludvika. Jag kommer ihåg, då var det pojkar i trean som var efter mig nästan jämt, jämt eller det var det nästan från lekis. Och det var inte bara såna här glåpord utan jag kom hem och hade fått rejält med stryk och var blodig och blåögd och... vad heter det, blåtiror. Så flyttade vi därifrån till Grangärde. Då vart det bättre. Men så var det när jag gick på lekis och under mitt första år i skolan. Det är så där präglad, det är liksom dom minnena jag har. Jag har egentligen inte så mycket andra minnen utan det är dom där stora hemska minnena som liksom hänger sig kvar.

Catrin har ingen förklaring till varför hon blev mobbad. ”Jag råkade väl bara vara i vägen då”, säger hon med en axelryckning. Hon är heller inte särskilt intresserad av att diskutera saken. Hon säger att hon mycket hellre vill försöka använda de svåra erfarenheterna till något positivt:

Det är klart att det var hemskt men samtidigt så försöker jag använda allt det där i dag och känna att det jag har gått igenom, det har jag gått genom och det gör mig till den människan jag är i dag. Och använda dom erfarenheterna istället för att vara ledsen för det. Jag har gått i så otroligt mycket terapi och lärt mig det ena och det andra. Jag känner att det är dags att ta till sig den här terapin och inte bara slå det ifrån sig. Utan känna att ja, det är faktiskt saker som har hänt som har präglat mig som gör att jag kan känna mig ödmjukare som människa i dag. [...]

Catrin säger att hon varje gång någonting känns tungt försöker påminna sig om att vara tacksam för det hon har, istället för att sörja det hon inte har. Största glädjen är dottern. Hon är i och för sig ledsen för att hon och hennes tidigare sambo separerat men tycker att det ändå resulterat i något bra. De är mycket bättre vänner i dag än tidigare, konstaterar hon. Och han är en väldigt bra pappa.

Jag frågar Catrin vad hon minns mera från sin låg- och mellanstadietid. Hon erinrar sig minnet av Lotta som bodde i villa och hade en minigris i ett uthus på gården. De umgicks jämt under en period, hon och Catrin. Det var lätt för de bodde så nära varandra.

Av sin högstadietid har Catrin helt andra minnen, präglade av hennes mammas drogproblem. Jag frågar Catrin om hon minns när hon förstod att hennes mamma hade de problemen. Catrin säger att hon alltid vetat: ”Det är bara det att man inte sa det till andra kanske.” I åttan träffade Catrin sin ”första riktiga pojkvän”, som hon sedan var tillsammans med i nästan fyra år. Ungefär samtidigt som de träffades blev hon också placerad i en fosterfamilj. Jag frågar Catrin vad som föregick den placeringen. Svaret utvecklas till en lång skakande berättelse:

Jag kom hem en gång och kände mig ganska less på att ta hand om mamma. Då hittade jag mamma inne på toalettgolvet med uppspärrade ögon och så var det fradga och jag trodde ju hon var död. Och så var det spyor på golvet och jag kände bara ”nej”, jag visste inte vad jag skulle göra. Jag blev så rädd så jag visste inte vad jag skulle göra. Men så kände jag att hon levde. Hon hade puls och hon andades. Så jag tvättade ren henne och släpade in henne i sängen. Så gick jag till medicinskåpet och så tog jag allt jag kunde hitta där för hon hade ju piller utan dess like. Så proppade jag i mig det mesta och så sköljde jag ner det med folköl och så satte jag mig i trappen.

Sen när jag kände att jag började försvinna då fick jag ju panik, tänkte på min lillebror och allting, för då hade jag lämnat honom till mormor. Så då kröp jag... då hade jag innan också skurit mig i handlederna så det var blod... ganska mycket, överallt. Så jag kröp ungefär en kilometer hem till en kompis och så däckade jag av utanför huset där. Så jag kom inte ens in. Men då kom en gemensam kompis till oss hem till honom och hittade mig utanför och körde mig till akuten.

Jag tror jag låg på intensivvården en vecka. Det enda jag kommer ihåg från den där veckan det är att min mamma kom dit full en dag och slet ut... hon skulle krama mig så hon slet ut droppet ur armen på mig. Och sen kommer jag inte ihåg nånting mer igen förrän en läkare, han sitter och pickar mig på armen så här tills det gör ont på samma fläck. Och jag kollade på honom: [låter arg] "Lägg av". Och sen var jag borta igen. Så jag tror det gick en vecka innan jag kvicknade till. Dom sa att jag hade haft änglavakt för att jag hade ätit... jag tror det var sju olika sorters tabletter och jag hade ätit 30 eller 40 stycken eller vad dom sa att jag måste ha fått i mig. Och jag skulle ha dött säkert två gånger om av det där. Blandningen och allting, det var livsfarligt.

Catrin berättar att hon redan innan denna händelse inträffade hade haft kontakt med socialkontoret. Hon hade värdjat om ett fosterhem för sig och sin då tvååriga bror: "Men varje gång dom kom hem till mamma så ringde dom ju och förvarnade, så hon var nykter och hade bakat och städat." Nu var det ingen tvekan om att det var allvar. Catrin placerades i ett jourhem i väntan på att man skulle hitta ett lämpligt fosterhem. Hennes bror blev placerad i ett annat fosterhem, trots att myndigheterna, efter vad Catrin berättar, egentligen hade lovat att inte sära på syskonen. Catrin berättar att hon blev kvar i jourhemmet i nio månader. Sedan fick hon komma till ett fosterhem där hon sedan stannade tills hon flyttade hemifrån. Där avbryter hon sig i berättelsen och konstaterar:

Det är ju inte så där direkt roliga grejer att berätta, men det känns som om mitt liv före det jag fick min dotter inte var så himla roligt. Eller, jag hade inte förutsättningar att göra nåt bättre av det heller. Jag var ledsen och bitter och sårad hela tiden. Och jag visste inte hur jag skulle göra nånting åt det heller förrän jag fick barn och kände att nej, nu kan jag inte ha det så här. Nu måste jag göra nåt för mitt barns skull, för jag märkte ju också att hon blev osäker när hon var med mig och jag var så pass klen själv. Och det märkte jag ganska tidigt att ta tag i grejerna och... Nu i dag, jag har aldrig

mått så bra som jag gör idag. Jag känner att, herregud, jag är 25 år och för första gången i mitt liv känner jag lycka. Det är makalöst alltså. Men i och för sig, jag ska väl vara glad, det finns dom som aldrig är lyckliga. Att man får känna det ändå.

Catrin säger också att hon tycker att det som inträffat gjort henne till en mångsidig person och att hon har förmåga att känna förståelse för andra människors olycka och sorg. Det är så lätt att döma andra människor som kanske inte tar sig upp ur det tråkiga, säger hon. Självt försöker hon nu alltid vända det dåliga till något bra. Hon betonar om igen att hon tycker att det hon varit med om gör henne till en mångsidig person, och att hon trots allt inte är bitter. Det hon varit med om gagnar henne i hennes kontakt med andra människor.

Efter högstadiet gick Catrin ett praktiskt inriktat gymnasieprogram. Där trivdes hon, säger hon, men konstaterar samtidigt att eftersom "livet var så stökigt" så var hon nästan inte i skolan alls. Som 17-åring flyttade hon till en egen lägenhet. Där bodde också hennes dåvarande kille i perioder. Catrin berättar att han misshandlade henne, något som hon in i det längsta försökte dölja. Till slut blev hennes mamma den som insåg situationens allvar:

Det var ett halvår kvar innan vi skulle ta studenten. Då kom mamma hem till mig oanmäld. Och då hade jag fått en ordentlig omgång stryk så jag hade blåmärken överallt. Jag såg ut som... Och jag hade ett jack i läppen så jag var så där uppsvälld och liksom blodig runt munnen.

Händelsen fick till följd att Catrins mamma, som då hade fått behandling och var nybliven nykter alkoholist, tog med sig sin dotter till den stad i ett grannlän dit hon själv flyttat. Catrin berättar att hon inte alls ville följa med, men att hennes mamma inte tog någon notis om det: "Jag hade inget val. Hon ringde till min klassföreståndare och sa att 'jag vill hellre ha Catrin levande än att hon går ut sista halvåret.' " Nere hos sin mamma i Köping läste Catrin färdigt vissa ämnen på individuella programmet på gymnasiet. Hon träffade en ny kille och tillsammans flyttade han och Catrin iväg till en stad nästan 100 mil därifrån för att jobba ett halvår. Tillbaka igen bestämde de sig för att flytta till Stockholm. Beslutet att flytta grundade sig främst på att de bedömde möjligheterna att få jobb som större där. I Stockholm fanns också pojkvännens mamma. Catrin berättar att hon också hade en idé om att hon ville gå på teaterskola. Hon

gjorde allvar av den drömmen genom att strax efter flytten söka till en välrenommerad utbildning, men drog sig sedan ur:

Jag sökte dit, jag läste mot en kvinna där och hon sa att ”det här är jättebra, du kommer säkert att komma in.” Och det kändes så himla bra när jag läste. Men då fick jag reda på en vecka innan stora intagningsprovet att jag var gravid. Så då, nej... Då kände jag, jag ville inte ens gå dit och se hur det gick. Tänk om jag hade kommit in, då hade jag blivit jättebesviken om jag inte hade kunnat ta det.

Catrin berättar att hon nu har släppt alla tankar på en framtid som skådespelare. ”Nu vill jag bli något på riktigt”, säger hon. En anledning till det är att hon för något år sedan fick diagnosen fibromyalgi. Hon frågar mig om jag vet vad det är och jag svarar jakande. Catrin berättar att hon gått på rehabilitering för det i två år. Hon har genomgått en utredning för att det ska stå klart vilka förutsättningar, fysiskt och i övrigt, hon har för att komma ut på arbetsmarknaden med en ”sjukdom som gör ont varje dag”.

Jag frågar Catrin hur det gick till när hon förstod att något var fel i hennes kropp. Hon berättar att hon ett halvår efter det att hon fick barn drabbades av njursten. Trots behandlingar fortsatte smärtan. Olika tester visade sedan att hon hade fibromyalgi.

Dom har egentligen ingen klar orsak till varför man får det här, men dom tror att det är så att man har stressat sönder centrala nervsystemet, det som har med smärtröskeln att göra. Alltså... ja, man har bränt ut systemet helt enkelt för man har haft för mycket. Man har stressat sönder det. Så det fungerar inte normalt utan det fungerar som så att när man ska få normal träningsvärk, en vanlig människa får träningsvärk och jag får smärta istället för att få träningsverk. Dom muskelgrupper som jag använder på det sättet som man ska få träningsvärk. Så då trodde dom att det kunde utlösas av till exempel en sån här, om nån bröt armen så kan fibron utlösas av det, en sån här stor grej. Så dom trodde att av njurstenarna, hade legat på gång alltså. Så var det graviditet, njursten och så fick jag det här. Ja.

Jag frågar Catrin hur hon reagerade på beskedet om sjukdomen. Också det blir en berättelse om hur hon vänder det hela till något positivt:

Då när jag fick det så kände jag bara att nej, nu är det nog alltså. Nu vill jag inget mer. Men idag då är det ju ändå tre år sen som jag fick diagnosen [...] Man får lägga om, det är bara det. Visst är det jobbigt och ont och äta starka mediciner mellan varven men äh, det får vara värt det. Jag menar, kan jag inte komma ur sängen då får jag äta mina mediciner. Det som är tråkigt, det är att jag inte kan göra vissa saker för att det gör ont. Eller att jag får avstå saker ibland för att jag har ont. Men annars så är jag ganska bra i dag på att hantera det. Jag har lärt mig dammsuga med benen. [...] Man håller still armarna och istället för att dra med armarna så håller man still dem och så går man med benen istället. Och jag har lärt mig att diska annorlunda, städa annorlunda. Jag har lärt mig en massa saker. Jag har gått på arbetsterapi, nej vänta vad heter det, jo gått hos en arbetsterapeut. Hon lärde mig en massa såna där grejer.

Catrin berättar att hon också fått ekonomisk hjälp att köpa en ny bra säng, något hon är mycket glad för. Hon sammanfattar sin situation med att säga:

I dag känns det faktiskt inte som att jag är ledsen eller nånting för det. Visst kan jag få perioder när jag känner att å, nej, nu är det tungt i dag. Men nej, det känns okej. Det finns ju värre grejer. Jag har ju inte hiv i alla fall. Nej, men jag menar det finns värre grejer.

Jag frågar Catrin hur sjukdomen kommit att påverka förhållandet till hennes sambo. Hon säger att han tyckte att hon blev förändrad av medicineringen, något hon dock inte lade märke till själv. Möjligen kunde hon känna sig "lite avtrubbad" ibland. Humörsvängningarna och irritationen såg hon som en känslomässig reaktion på det faktum att hon blivit sjuk. Hur som helst tror hon att det var sjukdomen eller den påfrestning den medförde, som gjorde att förhållandet tog slut. Hon och sambon kämpade på, men till slut orkade ingen av dem hålla ihop relationen längre.

Vi pratar om framtiden. Jag frågar Catrin hur hon tänker sig livet i fortsättningen. Hon säger att hon verkligen känner att hon "vill bli nånting". Men först måste hon veta vad hon klarar av. Hon vet med sig att hon har "bra social kompetens" och att hon kan uttrycka sig väl. Kanske kan hon bli något inom marknadsföring. Det är i alla fall ett förslag hon har fått. Och visst, det kan hon tänka sig: "Det är bara det att jag aldrig har tänkt på det själv." Jag frågar Catrin om hon som yngre har haft

klara idéer om vad hon skulle jobba med. Hon säger att hon tidigare hade tänkt sig att jobba som socionom, medberoendeterapeut eller något liknande. De tankarna har hon emellertid slagit ur hågen nu:

Jag känner i dag att... nej, det är färdigt med problem för min del. Jag orkar inte ta tag i andras. Jag måste ha ett jobb när jag kan lämna jobbet på jobbet när jag går hem. Och det vet jag att jag inte kan när jag har med människor och känslor att göra. Så det får, det får vara.

”Att ha det psykiskt tungt” gör också sjukdomen värre. Den varningen har Catrin fått i samband med den utredning som pågår om hennes arbetskapacitet. ”Så, jag får lyssna på det. Men jag känner inte att jag vill ha det heller”, säger hon och avslutar med: ”Så där är jag nu.” Jag frågar Catrin om hur hon ser på förhållandet till sin före detta sambo. Jag har tidigare fått intryck av att hon kanske hoppas på att de ska hitta tillbaka till varandra. Catrin säger att hon inte vet. Ibland önskar hon inget hellre, ibland tänker hon att det faktiskt fanns en djupare anledning till att det blev slut mellan dem. Han hade svårt att visa känslor och skyr kroppskontakt. Catrin beskriver sig själv i den relationen som ”nästan död känslomässigt”. Några dagar efter intervjun ska hon och hennes tidigare sambo i alla fall åka iväg på en två dagar lång resa för att hinna prata ordentligt med varandra. Catrin konstaterar med en rysning att ”det finns dom som skickar sms om sina barn”. Själv är hon glad att samarbetet kring dottern fungerar så bra.

Jag frågar Catrin om hon skulle vilja ha fler barn. Det vill hon inte, säger hon. I alla fall inte nu. Hon betonar att hon är väldigt glad över sin dotter, men att det är mycket ansvar och jobb med ett barn. Hon skulle inte, i den situation hon nu befinner sig, klara av ett barn till. Hon konstaterar att det har betytt mycket för henne att hon under det senaste året bara har haft ansvar för dottern varannan vecka. Det har givit henne tid och möjligheter att jobba med sig själv. I annat fall tror hon inte att hon ”skulle ha kommit så långt” som hon har. Catrin säger att hon kanske träffar en annan kille sen som inte har barn och då kan frågan förstås bli aktuell på nytt: ”Jag kan ju inte säga vad jag vill sen.”

När jag frågar Catrin om det är viktigt att planera framåt så tvekar hon:

Catrin: Nej, jag vet inte. Jag försöker nu att ta det lite som det kommer för att jag vet ju inte hur jag kommer att må om några år. Det jag vet är att jag vill bli nåt och det ska jag bli. Och sen ska jag ha ett bra jobb där jag tjänar bättre. Vissa månader... Nu har jag 400 spänn kvar att leva på och jag menar, det är så jäkla svårt att få till det. Och så vill jag inte ha det. Jag vill ha ett jobb och jag vill ha en lön, en ordentlig lön liksom. Jag jobbar gärna hårt för mina pengar men jag vill ha pengar så man inte bara går runt, knappt.

Helena: Inte vrida och vända på varenda krona?

Catrin: Nej, precis. Jag vill göra nånting också nån gång. Jag skulle vilja åka på semester med mitt barn.

Helena: Och det kan du inte nu?

Catrin: Nej. Vi har fått karva och spara för att åka till Dalarna på julen faktiskt. Men vi ville åka hem, Clara [dottern] ville jättegärna åka och hälsa på farfar.

Jag frågar Catrin hur hon känner inför Ludvika och hon svarar att hon inte känner någonting särskilt. Hon ”känner inga rötter”, säger hon. ”Jag kan säga ’hem’ men alltså, egentligen känner jag ingenting särskilt.” Hon har nästan inga kompisar och få släktingar kvar på uppväxtorten: ”Jag har ju aldrig bott på samma ställe så särskilt länge. Den här tiden jag har bott i Stockholm är den längsta jag har bott någonstans i hela mitt liv, så jag känner mig mycket mer rotad här än vad jag känner mig nån annanstans.” Hon har heller ingen kontakt med den tidigare fosterfamiljen längre, trots att hon tyckte väldigt mycket om den. Catrin berättar också att hon medvetet har brutit kontakten med de kompisar hon ”inte mår bra av”.

Catrin berättar att hon tidigare gått mycket i terapi, men att hon under fjolåret inte gjorde det. Hon kände dock att det var dags att ”ta tag i allting”. Med hjälp av tidigare terapeutiska erfarenheter kunde hon komma en bit på väg på egen hand: ”Då jobbade jag ganska mycket med mig själv utifrån det jag visste och kände.” Catrin berättar att det gick bra ett halvår, sedan drabbades hon av panikångest. Nu går hon i terapi igen.

Jag frågar Catrin om vad som hänt hennes lillebror. Hon berättar att

han har hunnit bli tonåring. De har ingen bra kontakt idag. Catrin tycker att brodern är bortskämd. Han blir ofta arg på Catrin: ”Det är väl bara för att jag säger till honom. Det är ingen annan som gör det. Och det tål han väl inte. Så det är väl det.”

Helena: Det där är väl inte lätta år heller?

Catrin: Nej, det är klart att det inte är. Men han har ju bättre förutsättningar. I och för sig så är hans pappa död, [...] men jag menar, mamma är ju en helt annan mamma i dag. Hon har mycket bättre förutsättningar att ta hand om barn i dag än vad hon hade när jag var yngre. Så han har ju lite gratis på den biten i alla fall. Mamma är ju en bra mamma i dag.

Helena: Mm. Hur känns det då?

Catrin: Jag tycker att det känns att det är på tiden.

Helena: Du kan känna ändå att det är skönt? Du känner ingen bitterhet mot henne eller så?

Catrin: Nej, nej. Jag kan känna ibland att det kan vara till exempel saker som hände. Men det är ingenting som jag vänder emot henne i dag för hon har gjort nåt åt sitt, så jag känner att det är bara bra. Det är ingen idé. Jag mår bara dåligt själv av det, att gå och ha massa grejer inuti.

Sedan går Catrin iväg för att möta sin mamma.

EN BERÄTTELSE OM ATT ÄNTLIGEN KUNNA TA MAKTEN ÖVER SITT EGET LIV

Att sammanfatta intervjun med Catrin går förhållandevis lätt. Egentligen gör hon det själv när hon berättar. Olika väl avgränsade nyckelhändelser fogas till varandra längs en klar tidslinje. Narrativer, deskriptiva och kronologiska sekvenser varvas med reflektioner kring hur Catrin ser på händelserna i dag. Så flätas två tider – det som var och det som är – in i varandra på ett effektivt sätt. Mina frågor styr givetvis den bild av Catrins liv som växer fram – men knappast på något verkligt avgörande sätt, menar jag. En så utmejslad livsberättelse byter inte form så lätt.

I berättelsen finns flera mycket dramatiska vändpunkter. Den mest omskakande händelsen är den när Catrin hittar sin mamma drogad på golvet, släpar in henne i sovrummet och proppar sig själv full med sömnmedel. Denna händelse fick långtgående konsekvenser för Catrin. Hon överlevde själv mirakulöst. Händelsen fick också till följd att samhället på allvar grep in i hennes och familjens liv. En annan betydelsefull händelse inträffar när Catrins mamma inser att Catrins kille slår hennes dotter och direkt ser till att Catrin kommer ur den situationen. Händelsen får sin tyngd genom att misshandeln upphörde, men också genom att det var en av få gånger Catrins mamma visade för Catrin att hon var kapabel att ta sitt föräldraansvar. En annan vändpunkt i berättelsen kommer med att Catrin berättar om när hon får veta att hon är kroniskt sjuk. Sjukdomen tvingar henne att leva med ständig smärta och den leder till att förhållandet med sambon tar slut. Men på denna vändpunkt följer en annan: När Catrin lär sig att leva med och hantera sin sjukdom. När hon slutar att förbanna den. Också dessa två händelser har haft stor betydelse för Catrin.

Den händelse Catrin själv tilldelar störst betydelse är dock när hon fick barn. Hon berättar inte särskilt utförligt om vad det inneburit mer konkret, men understryker att livet dessförinnan inte var ”så himla roligt”. Som hon själv förklarar det: Innan hon fick sin dotter hade hon inga förutsättningar att ta tag i sitt liv. Hon var bitter och sårad, och visste inte hur hon skulle gå till väga. Barnet tvingade henne att inse att hon måste göra något. Hon tvingades ta ansvar, och såg samtidigt en verklig mening med att göra det.

Det övergripande temat i Catrins berättelse är, som jag uppfattar det, hur hon efter att i många år har varit utlämnad åt andra – svåra omständigheter och människor som antingen var oberäkneliga eller ville henne direkt illa – äntligen lyckats ta makten över sitt eget liv. Tidigare har hon många gånger tvingats att ta ansvar både för sig själv och för andra. Då har hon gjort det utan att samtidigt ha makt över situationen. Nu har hon bådadera – ansvar *och* makt. Hon är inte längre den utsatta. Hennes övertygelse om att det faktiskt är så, att hon nu har förmåga att hantera sin situation, genomsyrar hela intervjun. De reflektioner Catrin gör i anslutning till olika händelser i det förflutna mynnar gång på gång ut i detta: Det har varit svårt, vid ett tillfälle så svårt att Catrin inte såg någon annan utväg än att släppa taget. Men den som har bearbetat sina svåra erfarenheter har trots allt möjlighet att använda dem till något kon-

struktivt. Så är det för Catrin. Hon tycker att hon nu, 25 år gammal, har övervunnit sina erfarenheter i meningen att hon kan handskas med dem. Det liv hon har bakom sig ska inte få ta överhanden.

Detta övergripande tema sammanfaller med berättelsens evaluerande slutpunkt: Catrins försoning med sig själv, sin situation och de människor som står henne närmast. Catrin sätter själv ord på denna slutpunkt, det nu där hon befinner sig, när hon säger att hon aldrig mått så bra som i dag. Hon beskriver situationen som ”sjuk” – hon är 25 år och har aldrig förr varit riktigt lycklig – men kan ändå i någon mening rycka på axlarna åt det djupt tragiska i detta. Det viktiga är att livet inte längre är som det har varit. Och det finns trots allt människor som har det ännu värre än hon själv, som kanske aldrig någonsin lyckas ta sig dit där Catrin nu befinner sig. Detta övergripande tema får sin fortsättning i de framtidsplaner Catrin formulerar. Hon vill skaffa sig en utbildning så att hon kan försörja sig själv och sitt barn och skapa sig en framtid där hon har fortsatt kontroll över sin egen situation. I detta framtida liv kommer Catrins förflutna att finnas med – men utan att dominera. Som ett led i det har Catrin insett att hon inte kan ha ett yrke där hon har till huvuduppgift att hjälpa andra människor med deras problem – hon har nog mycket att bära på ändå.

Ett undertema i berättelsen är Catrins sökande efter sin pappa. Betydelsen av detta tema slås fast redan i berättelsens början, genom händelsen där Catrin som mycket liten får en chokladkaka av sin pappa. Det återkommer sedan flera gånger, bland annat i berättelsen om de återfunna halvsyskonen. Catrins besök i pappans bostad en dag när han inte är hemma raserar alla hennes förhoppningar om att få kontakt. Dotterns födelse för med sig nya förhoppningar som hon dock inte gör allvar av. Nu är sökandet emellertid över. Catrins försoning med sig själv och sin historia innefattar i högsta grad också hennes acceptans av detta. Kontakten med halvsyskonen har hjälpt henne på vägen.

Ett annat undertema är Catrins mera mångtydiga förhållande till sin mamma. Hennes mamma finns med i berättelsens början, men då mera som en slags självklar bifigur. Då finns hon för Catrin. Men hon är också en mamma som många gånger svikit sin dotter. Det största sveket blir tydligt när Carin hittar sin mamma på golvet och tror att hon är död. Då vill inte heller Catrin leva längre. Lite senare framträder hennes mamma

som den som i missriktad välmening hälsar på henne full och av miss-tag drar ur slangen till droppet. Senare blir hennes mamma den som tar ansvar: Hon tar Catrin ur det dåliga förhållandet med pojkvännen. Nu, många år senare, tycker Catrin att hennes mamma är en bra mamma för hennes lillebror. Och Catrin själv visar ingen bitterhet över sin mammas tidigare brister.

Som helhet har Catrins berättelse en mycket tydlig form. Den evalu-erande slutpunkten finns där, de händelser hon lyfter fram är relevanta för denna slutpunkt, händelserna har en klar ordningsföljd, berättelsen präglas av kausala kopplingar – idealt ger berättelsen en förklaring till slut-resultatet. Där finns också i berättelsen tecken som markerar början och slut.³⁰⁷ Berättelsen har, som jag var inne på redan i förra kapitlet, en stark och ändamålsenlig början. Den har ett tydligt ”slut” som genomsyrar hela framställningen. Också Catrins berättelse kan sägas ha en progressiv in-trig. Säkert hade min bild av Catrin varit ungefär densamma även med en inte fullt så utmejslad berättelse. Att berättelsen har en tydlig form säger dock något om Catrins förhållande till sin egen historia. Av stor betydelse för att berättelsen har en så tydlig form är säkert det faktum att hon under långa perioder gått i terapi. Hon har fått hjälp med att bearbeta sina erfarenheter och vet vilka händelser som är bärande för den förståelse hon har av sig själv i dag. I så motto illustrerar hennes berättelse också Giddens konstaterande att självbiografiskt skrivande – som väl kan sägas vara en slags terapeutiskt samtal, om än med sig själv – kan fungera som ett hjälpmedel i arbetet med att skapa en individuell biografi.³⁰⁸

TVÅ BERÄTTELSER – TVÅ VÄGAR TILL VUXENLIV

Catrin och Fredrik är båda på god väg in i vuxenlivet. De kan sägas vara det genom sin ålder och vad de varit med om, men också i kraft av hur de tolkar och reflekterar över tidigare erfarenheter och den framtid som väntar. Fredriks berättelse rymmer flera vändpunkter som brukar

307 Gergen 1994, s 192.

308 Giddens 1991/1997, s 91.

kopplas samman med övergången från ung till vuxen: lumpen, flytten till egen bostad och studierna på högskolan. Dessa vändpunkter motsvaras i Catrins berättelse främst av hennes dotters ankomst. Ur ett traditionellt övergångsperspektiv på den process det innebär att bli vuxen väger föräldraskap tungt. Enligt Kugelberg uppfattar också många unga – kanske de flesta – familjebildning som det definitiva slutet på ungdomstiden.³⁰⁹ Vid sidan av att Catrin är mamma är hon också etablerad i andra avseenden. Hon har tidigare varit ute på arbetsmarknaden och hon har sedan länge egen bostad.

Framtiden är dock osäker för både Fredrik och Catrin. Fredrik står inför en snar övergång från utbildning till arbete – eller arbetslöshet om han har otur. Konkurrenten på arbetsmarknaden är hård och han är efter några försök att få jobb fullt medveten om de svårigheter som är förknippade med att vara nyutexaminerad, samtidigt som han sätter stor tilltro till sina egna möjligheter att etablera sig inom det område han utbildat sig för. Catrin går sjukskriven, men hoppas snart kunna börja studera. Hon har insett nödvändigheten av att utbilda sig om hon ska ha en chans på arbetsmarknaden. Ännu vet hon dock inte vare sig vad hon vill och klarar av att arbeta med eller vilka möjligheter hon kommer att ha att förverkliga det hon så småningom väljer. Också hon verkar dock hoppfull inför framtiden.

Det väntande vuxenlivet konstrueras i Fredriks berättelse i kontrast till en friare period då han har haft möjlighet att, som han säger, ”leva livet”. De studier han har bakom sig har visserligen ställt krav på honom, men studietiden har också rymt tid för nöjen och umgänge med kompisar. Nu är den tiden slut. Fredrik ser egentligen inget alternativ till att börja jobba. Samtidigt är det med viss motvilja han säger adjö till det studentliv som givit honom så många möjligheter att göra det som faller honom in: träffa kompisar, sticka iväg någonstans, gå på fester, gå ut och ha kul. Något familjeliv vill Fredrik inte ge sig in i än på länge. Flickvän är en sak, familj och barn en helt annan. Den som har barn blir uppbunden, resonerar han, och det vill han inte vara. Han vill ”leva livet lite mer” först. Fredrik identifierar sig fortfarande mer som ung än som vuxen. Som Biggart och Walter påpekar består övergången från ung till vuxen egentligen av en rad övergångar mellan olika sfärer, var och en

309 Kugelberg 2000.

med sin rytm och logik men ändå möjliga att kombinera inom ramen för ett och samma liv.³¹⁰ Den kombination Fredrik ser för sig – att yrkesarbete och samtidigt vara kvar i ungdomstidens fria liv – är i det sammanhanget intressant. Här finns två sfärer i hans liv där övergångarna ur en synvinkel inte alls harmonierar med varandra, samtidigt som olikheterna ändå i någon mening framstår som komplementära. Den förlängda ungdomstiden som fenomen blir i det ljuset genast mindre stereotyp. En förlängd ungdomstid behöver med andra ord inte omfatta alla livets sfärer utan kan lika gärna gå som ett av flera olika betydelsestråk genom en ung människas liv.

I Catrins berättelse utkristalliseras inte på samma sätt som i Fredriks berättelse bilden av en ungdomstid skild från vuxenlivet. Det framkommer att hon tidigt fick ta stort ansvar för sig själv och sina syskon. Detta ansvar – närmast ett vuxenansvar – blir smärtsamt tydligt inte minst genom den kontrast som uppstår mellan det Catrin berättar om sig själv respektive det hon berättar om föräldrarna. Catrin fick vara det de *inte* var. Catrins erfarenheter bildar därmed snarast en antites till bilden av den förlängda ungdomstiden.³¹¹ Därmed inte sagt att Catrin inte har levt ett liv med ungdomliga förtecken. Den disharmoni mellan övergångar i olika sfärer som framträder i Fredriks berättelse lyser dock med sin frånvaro i berättelsen.

Att Catrin inte är förankrad på arbetsmarknaden utgör ett stort problem för henne. En anledning till det är att hon som det är nu inte har ekonomiska möjligheter att ge sin dotter mer än det nödvändigaste. Catrins vuxenstatus är dock, som jag tolkar det, inte avhängig hennes position på arbetsmarknaden. Kanske grundar sig detta på att hon tidigare arbetat, och på hennes status som förälder. Även om Catrin inte talar om sig själv som vuxen så tolkar jag hennes berättelse som att hon i viktiga avseenden ändå identifierar sig själv som sådan. Ansvar för dottern i kombination med att hon under lång tid inte kunnat räkna med stöd från sina egna föräldrar har nästan gjort frågan om hon är vuxen eller inte till en icke-fråga. Livets realiteter utgör i sig svar nog. Catrins erfarenhetsrum definierar henne som vuxen.

Att betrakta ungdomstiden på det sätt Fredrik gör, som en avgränsad

310 Biggart & Walther 2006, s 43, jfr Wallace & Kovatcheva 1998.

311 Jfr Gullestad 1996, s 19.

period full av möjligheter som skiljer sig markant från det etablerade liv som sedan ska komma, är mycket vanligt. Denna föreställning har för övrigt samma grundstruktur som den uppdelning mellan barn som becomings och vuxna som beings som Lee riktar kritik mot.³¹² ”This seems to construct the ideal model of young adult life and to follow a desired life course”, skriver Kugelberg och pekar på att denna föreställning florerar både i massmedier och i samspel mellan människor.³¹³ I den studie Kugelberg gjorde bland svenska ungdomar fann hon i skuggan av denna utbredda idealmodell ytterligare två sätt att betrakta ungdomstiden, vilka inte karakteriserades av samma skarpa gränsdragning mot vuxenlivet. Dels fanns en diskurs kring ungdomstiden som en period med otydliga gränser, främst på grund av att det etablerade vuxenlivet framstod som så avlägset och ouppnåeligt att det närmast uppfattades som en ren abstraktion. Dels fanns spår av en diskurs där ungdomstiden konstruerades som gränslös genom en betoning av kontinuiteten mellan ungdom och vuxenliv. I det senare fallet förväntades det som uppfattades som ungdomstidens karakteristiska även kunna prägla vuxenlivet. I den senare omdefinieras helt vad det innebär att vara vuxen.

Kugelberg kontextualiserar dessa diskurser genom att visa hur de samspelar med ålder, relationer till arbetsmarknaden och framtidsförväntningar.³¹⁴ Den diskurs där ungdomstiden gestaltas som en avgränsad period bärs i hennes studie upp av unga med universitetsutbildning eller fast arbete. Dessa betonar vikten av att ha ett arbete och sätter själva stor tilltro till sina egna möjligheter att klara övergången från ung till vuxen på ett tillfredsställande sätt. Sättet att tala om ungdomstiden som en period med otydliga gränser hittar Kugelberg bland gymnasieelever, arbetslösa samt tillfälligt anställda unga. För gymnasieeleverna framstår vuxenlivet som så avlägset att de knappt har ägnat det en tanke. Deras syn på ungdomstiden bestäms alltså i hög grad av ålder och den typ av erfarenhetsrum som hänger samman med de sena tonåren. För de unga med svag koppling till arbetsmarknaden är det svårigheterna att få jobb som gör det svårt eller omöjligt att se när, om någonsin, ett idealt vuxenliv skulle vara möjligt att förverkliga. I den tredje diskursen, där ung-

312 Lee 2001/ 2005.

313 Kugelberg 2000, citatet på s 40.

314 Kugelberg 2000. Jfr Pollock 2002.

domstid och vuxenliv flyter ihop, sätter höga ambitioner både vad gäller arbete och föräldraskap krokben för en kombination av de båda.

Mot bakgrund av detta understryker Kugelberg att postmateriella och materiella värden gestaltas i alla tre diskurserna men att tendensen ändå är tydlig. De som har arbete eller är säkra på att få ett understryker postmateriella värden, som personlig utveckling, variation och meningsfullhet. De som saknar arbete betonar istället behovet av ekonomisk trygghet. Dessutom spelar det roll var i livscykeln man befinner sig – om man måste försörja sig själv eller inte. Det är slutsatser som kastar ljus också över de betydelse av att bli vuxen som framträder i Fredriks och Catrins livsberättelser.

SAMMANFATTNING

I det här kapitlet har jag fokuserat två livsberättelser i sin helhet. Jag har velat undersöka hur det går till när olika händelser väljs ut och fogas samman till en större berättelse om det egna livet, och hur vuxenblivande konstrueras i anslutning till detta. En viktig fråga i anslutning till urvalet av händelser har varit hur samspelet mellan intrigens kronologiska respektive icke-kronologiska dimension ser ut och vad detta får för konsekvenser för möjligheterna att anlägga ett livsberättelseperspektiv på olika typer av levnadshistoriska intervjuer.

Genom att göra närläsningar av dessa två intervjuer, varav den ena saknar och den andra har ett tydligt livsloppsperspektiv, har jag visat att en levnadshistorisk intervju inte måste vara uppbyggd kring en tydlig tidslinje för att analyseras som en livsberättelse. Intrigens två dimensioner – den kronologiska och den icke-kronologiska – kan uppenbarligen vara ganska löst sammantvinnade utan att framställningens karaktär av livsberättelse går förlorad. Det livslopp som är en förutsättning för berättelsen behöver med andra ord inte berättas kronologiskt för att det tidsperspektiv och den strävan efter att göra kopplingar mellan olika händelser som kännetecknar en livsberättelse ska framträda. Tidsperspektivet kan lika gärna vara mindre uttalat. Detta eftersom underteman kopplade till ett övergripande tema också verkar konfigurera i en livsberättelse. En tydlig tidslinje uppbyggd av väl utmejslade vändpunkter kan visserligen

starkt medverka till att understryka berättelsens innebörd. Det är dock inte detsamma som att denna innebörd – eller livsberättelsen i sig – står och faller med berättelsens form. Det en tydlig form kanske framför allt bär vittnesbörd om är att berättelsen formulerats tidigare.

Att berätta handlar om att identifiera ett eller flera förlopp. Det sker i allmänhet med hjälp av tre narrativa grundelement: början, mittparti och slut. Dessa berättelsens tre grundelement kommer också till användning när livsberättelser utformas. I båda de intervjuer jag analyserat är det tydligt hur ungdomarna utifrån respektive berättelses evaluerande slutpunkt skapar en fungerande början och en fortsatt berättelse i överensstämmelse med denna. Samma evaluerande slutpunkt – tydlig i berättelsens övergripande tema – skjuter också skott i form av framtidsplaner med hög bärighet för berättelserna som helheter. Samspelet mellan erfarenhet och förväntan har alltså betydelse för hela framställningen.

Jag har i detta kapitel också tittat närmare på hur betydelser av att bli och vara vuxen konstrueras. Den ena av de livsberättelser jag analyserar utgör ett tydligt exempel på ett mycket utbrett sätt att konstruera ungdomstid, nämligen genom att ställa denna i skarp kontrast till ett föreställt vuxenliv. Ungdomstiden står enligt detta sätt att se för en avgränsad period av frihet, nöjen och personlig utveckling, en tid då det centrala är att ”leva livet”. Vuxenlivet står för det motsatta, en tid då frihet har ersatts av bundenhet och plikter. Arbete ges i denna övergång en nyckelroll eftersom det ger möjligheter till ekonomisk självständighet. En förståelse av hur ungdomstid respektive vuxenliv konstrueras i varje enskilt fall fordrar dock kontextualisering. Arbetsmarknaden utgör här en viktig sådan kontext. Om postmateriella värderingar eller ekonomisk trygghet betonas beror mycket på om man har arbete eller ej.

Samma livsberättelse utgör också ett exempel på att övergången från ung till vuxen egentligen handlar om flera övergångar som trots att de äger rum inom samma liv har helt olika tidsperspektiv och ser helt olika ut. Det är fullt möjligt att ”bli vuxen” inom en sfär, till exempel genom att börja yrkesarbete, och samtidigt dröja sig kvar i ett annat mera ungdomligt sätt att leva inom en annan, exempelvis genom att gå ut och festa på helgerna. Sammantaget är det alltså framför allt erfarenheter som definierar vuxenstatus.

7. FRAMTIDSPERSPEKTIV

Under de tre år som gått sedan 22-åriga Emma slutade gymnasiet har hon hunnit skaffa sig en hel del erfarenhet från olika områden. Hon har gjort flera lite längre resor, haft några olika småjobb och dessutom gått en ettårig journalistutbildning. Just nu bor hon tillfälligt i Paris, där hon jobbar som receptionist på ett skandinaviskt företag. I ett avseende vet Emma precis hur hon vill att hennes framtid ska se ut: Hon vet att hon vill dela den med Mike, som hon träffat under en längre resa. I övrigt är det mesta öppet, och så kan det gärna få vara ett tag till, tycker hon:

Helena: Vad tänker du dig att du vill jobba med då?

Emma: Ja, [skratt], det undrar jag med. Jag vet faktiskt inte. Jag har provat på ganska mycket olika saker och har väl inte hittat nånting än som jag har fastnat så där jättemycket för. Utan jag tror mera att det kommer att lösa sig med tiden, att man tar nåt ströjobb eller halkar in på nåt bananskal nånstans där man tycker att "här är den typen av jobb som jag är intresserad av". Men jag är heller inte helt klar över om jag vill gå i skolan igen eller inte. Så jag hoppas bara, när jag kommer tillbaks till Sverige, att jag är mer klar över besluten då. Men jag tror att det löser sig på nåt sätt med jobb. Jag tror inte att det är så många människor som väljer att "jag ska jobba med det här" och så blir det så. Utan man börjar på nånting [...], man halkar in på det på nåt sätt. Så det hoppas jag väl ska hända för mig också.

Emma vet alltså inte alls vad hon vill jobba med i framtiden. Den osä-

kerhet som ligger i detta framstår hos henne som något man helt enkelt får räkna med, en grundförutsättning som inte nödvändigtvis måste hanteras på ett aktivt sätt. Den tycks för Emma inte heller vara förknippad med någon större oro. Snarare tror hon att det för många människor – och antagligen också för henne själv – fungerar precis tvärtom: Man kan mycket väl förvänta sig att det man av en händelse stöter på hjälper en att omvandla osäkerheten till något som är mera stabilt. Man ”halkar in” på ett område och upptäcker så småningom att man faktiskt trivs där. Kanske hade 22-åriga Emma resonerat annorlunda om förutsättningarna varit andra, om hon inte haft Mike, sitt tillfälliga jobb och tryggheten i form av en väl fungerande ursprungsfamilj? Frågan är hypotetisk, men berättigad. Det erfarenhetsrum en människa besitter har i många avseenden en avgörande betydelse för hur hon förhåller sig till framtiden.

Det mesta av den tid som motsvarar ett livslopp finns bortom Emmas förväntanshorisont. Som de flesta unga människor har hon också merparten av alla de stora beslut kvar att ta som kommer att forma hennes vuxna liv. Mot bakgrund av detta är det inte förvånande att framtiden utgör ett viktigt tema när hon berättar om sig själv och sitt liv. Av sådana skäl är det också rimligt att mer generellt betrakta föreställningar om framtiden som en viktig aspekt av unga människors livsberättelser. Ungdomars sätt att förhålla sig till framtiden utgör ett bärande tema inom ungdomsforskningen.³¹⁵ Föreställningar om framtiden framstår däremot som en förhållandevis lite undersökt aspekt av hur livsberättelser konstrueras, något som säkert hänger samman med att livsberättelseforskningen i så hög grad varit upptagen av äldre människors berättande.

I det här kapitlet undersöker jag ungdomarnas förväntanshorisonter, sådana de framträder i intervjumaterialet. Jag är intresserad av hur deras föreställningar om framtiden ser ut, och vilka värden som kommer till uttryck genom deras sätt att tala om framtiden. En annan intressant fråga är hur deras framtidsbilder formas i relation till tidigare erfarenheter respektive impulser av andra slag. Jag är också intresserad av hur framtidsbilder förändras under ungdomstiden. En viktig fråga är givetvis också vilka roller ungdomarna tilldelar sig själva i förhållande till framtiden: I vilka avseenden och i vilken grad tror sig de sig om att kunna styra över sina egna liv som vuxna?

315 Se t ex Anderson, Fürth & Holmberg 1997, Kåks 1999, Leccardi 1999, Trondman 2001, Oinonen 2003, Reiter 2003, Yndigeegn 2003, Svensson 2006.

ATT BERÄTTA OM DET SOM INTE HÄNT

I kapitel 3 lyfte jag fram förhållningssätt till dåtid, nutid och framtid respektive narrativitet som två huvudspår för mitt sätt att analysera livsberättelser, och visade på teoretiska ingångar till dessa. En fråga lämnade jag dock i stort sett därhän: Frågan om hur narrativ teori kan användas för att förstå hur föreställningar om framtiden konstrueras inom ramen för en livsberättelse. Det är en fråga som i stort sett lyser med sin frånvaro i den litteratur kring livsberättelser jag tagit del av, vilket inte är särskilt förvånande mot bakgrund av det starka fokus mot äldres livsberättelser som präglar forskningsfältet. Inom ungdomsforskningen är framtid däremot alltså ett väl etablerat tema. Där har jag dock inte hittat de specifika narrativa ingångar som skulle behövas för min analys.

Är det möjligt att betrakta tal om det som inte hänt och kanske aldrig kommer att hända som berättelser? Polanyi reserverar begreppet berättelse för skildringar av unika händelser i förfluten tid presenterade i temporal följd.³¹⁶ Polanyi skiljer sådana berättelser från bland andra simultana narrativer som skildrar händelser samtidigt som dessa utspelar sig (exempelvis idrottsreferat), samt från planer och fantasier som beskriver det som (ännu) inte inträffat. Två ytterligare kategorier hos Polanyi är generiska narrativer som skildrar händelser som brukar eller brukat äga rum, samt rapporter som skiljer sig från alla ovanstående typer av framställningar genom att de inte pekar mot någon form av avslutande poäng. Den som rapporterar har inte för avsikt att uttrycka någon form av ståndpunkt och därför saknar rapporten också de evaluerande och dramatiserande inslag som annars präglar den narrativa genren.

Med ovanstående uppdelning blir berättelsen en framställningsform uteslutande knuten till människors erfarenhetsrum. När förväntanshorisonter gestaltas sker det genom andra typer av framställningar: fantasier eller planer, kategorier som enligt Polanyi inte på samma sätt om berättelser är beroende av en poäng. Som jag tidigare framhållit är erfarenhetsrum och förväntanshorisonter inte symmetriskt komplementära. Dåtid och framtid skiljer sig åt i kvalitativ mening eftersom det förra rymmer gjorda erfarenheter och det senare handlar om det som ännu inte har inträffat och kanske aldrig kommer att inträffa. Men likheter finns också

316 Polanyi 1989, s 16 ff.

mellan det förflutna och det föreställda. På samma sätt som erfarenhet organiseras reflexivt med utgångspunkt i nuet, gör också förväntningar det, framhåller Horsdal:

Når vi prøver at forestille os, hvad der vil ske i fremtiden, afprøver vi forskellige konfigurationer i forestillede hændelseforløb ud fra de erfaringer, vi har på udsigelsestidspunktet”.³¹⁷

Horsdal ser alltså en klar överensstämmelse mellan sätten att konstruera det förflutna och framtiden. Urvalet av händelser ur det förflutna och sammanfogandet av dessa till en intrig får hos henne en slags motsvarighet i skapandet av föreställda händelseförlopp. Både konstruktionen av det förflutna och framtiden tar sin utgångspunkt i berättelsens evaluerande slutpunkt, alltså den förståelse av sig själv och sitt liv som berättaren har vid den tidpunkt då berättelsen formuleras. I enlighet med detta skulle man kunna tänka sig att också ett föreställt händelseförlopp förenar de två dimensioner som jag tidigare tagit fasta på som kännetecknande för en livsberättelses intrig: den kronologiska och den icke-kronologiska. Den kronologiska dimensionen av en sådan ”framtidstrig” skulle då stå för den temporala aspekten av framställningen, och även kunna innefatta tänkta framtida ”vändpunkter” i form av föreställda händelser. Den icke-kronologiska dimensionen av samma ”framtidstrig” skulle då avse den mening berättaren tillskriver framtiden. Leccardi gör för övrigt en liknande uppdelning när hon beskriver hur de ungdomar hon intervjuat talar om framtiden på två sätt, dels i form av kortare tidslinjer där mindre projekt placeras in och dels i form av riktlinjer (guidelines) som ger livet en existentiell riktning.³¹⁸

Detta sätt att tänka är värt att pröva även utifrån en narrativ utgångspunkt, menar jag. Konstruktionen av dåtid och framtid sker trots allt inom ramen för en och samma livsberättelse. Dåtid och framtid är också på ett intrikat sätt sammanvävda i människors sätt att erfara tid, vilket med stor tydlighet framgår exempelvis av Kosellecks sätt att diskutera samspelet mellan erfarenhetsrum och förväntanshorisont. Detta samspel borde därmed vara möjligt att fånga också med hjälp av narrativa begrepp. Samtidigt vill jag understryka att ett sådant teoretiskt resonemang självklart inte får hårdnas. Kanske finns det i en viss utsaga om framtiden

317 Horsdal 1999, s 39.

318 Leccardi 2006, s 22.

– som utsnittet av intervjun med Emma ovan – bara en antydning till kronologi, eller ingen kronologisk dimension alls. Det går heller inte att förutsätta att den som berättar har en idé om vad som är ”meningen” med framtiden. En analys av tänkta ”intriger” och ”vändpunkter” kan alltså inte utgå från att de fungerar som direkta motsvarigheter till de intriger och vändpunkter som förekommer i berättelser om det förflutna, eftersom de också har sina alldeles egna inneboende kvaliteter. Däremot kan ett sådant sätt att tänka fungera som en hjälp att se hur händelser och meningssammanhang i det förflutna vävs samman med föreställningar om det som väntar.

Eftersom framtidsplaner också konstrueras i relation till kulturella modeller för hur ett liv ”bör” gestalta sig, så behövs också en typ av begrepp som fångar denna kollektiva sida av berättandet. Som jag framhöll i kapitel 3 ser jag en stor potential i det narrativa begreppet *life-script* även vad gäller berättande om framtiden.

HUR TAR FRAMTIDSBILDER FORM?

I kapitel 5 diskuterade jag hur enskilda händelser lyfts fram inom ramen för ungdomarnas berättelser om sig själva. På liknande sätt vill jag inleda bearbetningen av empirin i det här kapitlet genom att belysa och diskutera hur det går till när föreställningar om framtiden blir en del av intervjuerna. Hur bidrar intervjupersonerna respektive jag själv som intervjuare till att föra in olika typer av framtidsperspektiv i intervjusituationen? Vad karakteriserar de föreställningar om framtiden som kommer till uttryck? Vilken roll spelar kulturella modeller för självbiografiskt berättande – det vill säga hur man i ett sådant sammanhang ”brukar” eller ”bör” tala om framtiden – i denna urvals- och artikulationsprocess?

Genom hela intervjuarbetet, oavsett vilka projekt intervjuerna gjorts inom, har det varit självklart för mig att som forskare intressera mig för ungdomarnas tankar om framtiden. Ungdomarna har uppenbarligen också förväntat sig sådana frågor från min sida. Som jag framhöll i kapitel 2 kopplas kategorierna ungdom och framtid ofta samman, inte minst av vuxna och inom olika typer av ungdomsforskning. Jag gjorde för övrigt också själv denna koppling när jag i inledningen till det här kapitlet

framhöll att unga människor i relativt hög grad är upptagna av framtiden när de berättar om sina liv – detta som en följd av att de faktiskt har större delen av livet kvar. Att påstå detta om ungdomar som kategori är inte särskilt problematiskt, menar jag. Däremot kan man fundera över vad som händer när man som forskare ger sig i kast med att studera tankar om framtiden hos enskilda individer. Vilken roll spelar föreställningar om ett sådant samband mellan ungdom och framtid då?

När jag intervjuar Emil första gången är han 15 år, snart 16. Först mot slutet av samtalet kommer vi in på hans framtidsplaner. Det sker i anslutning till att vi pratar om hur han trivs i Ludvika. Emil säger att han gillar sin hemstad trots att det inte finns så mycket att göra för ungdomar där, och att han ”helt klart” skulle kunna tänka sig att bo kvar på orten. Jag vänder på frågan och undrar vad som skulle kunna få honom att flytta. Emil förklarar att en flytt kan bli aktuell redan om några månader. Det leder vidare till att han skisserar ett tänkt händelseförlopp innefattande de kommande sju-åtta åren:

Emil: Ja, jag kanske flyttar härifrån snart om jag kommer in på fotbollsgymnasiet, då ska jag flytta till Borlänge. Där finns det i alla fall saker att göra på helgerna.

Helena: Det kan ju vara så också att man flyttar ifrån ett tag?

Emil: Det blir väl tre år som man går där. Sen flyttar jag väl tillbaks igen. Sen gör jag lumpen och så flyttar jag väl vidare sen igen.

Helena: Men du tänker att du ska utbilda dig på nåt sätt i alla fall?

Emil: Ja, jag ska gå i skola först. Först gymnasiet. Sen kanske jag går mer sen, högskola eller universitet.

Jag ställer här alltså ingen direkt fråga i avsikt att få Emil att berätta om hur han tänker sig sin framtid. Temat flytta-stanna-återvända visar sig istället fungera som inkörsport till ämnet. Mönstret är detsamma i flera andra intervjuer. Ett ökat utbud av varianter inom gymnasieskolan och ökade krav på högskoleutbildning har gjort att många ungdomar från mindre kommuner lämnar hemorten efter att ha avslutat grund- eller gymnasieskolan för att fortsätta studera på annat håll. Det är en realitet som får återverkningar både för enskilda individer och för samhället som helhet. Ungdomar är medvetna om att detta i princip är vad som förvän-

tas av dem, samtidigt som den offentliga debatten om regional utveckling handlar om nödvändigheten av utbildning i kombination med önskvärdenheten av att ”få tillbaka” utflyttade ungdomar.³¹⁹ Att flytta förbinds därmed inte bara med alternativet ”stanna”, utan också med frågan om vad som kan tänkas hända längre fram i livet. Frågan blir en framtidsfråga i vidare bemärkelse, en fråga om var livet ska utspela sig. Också mitt förslag att ”man kan flytta ifrån ett tag” anknyter till en sådan diskussion.

Temat flytta-stanna-återvända fungerar alltså som en kategori att ”tänka framtid” med. Att ”framtid” gärna knyts till vissa bestämda teman och händelser blir tydligt också i samtalets fortsättning. När Emil räknar upp vad han tänker sig att han ska göra de närmaste åren så handlar det om aktiviteter som styr var han kommer att befinna sig geografiskt. Fysisk förflyttning strukturerar alltså inte bara erfarenheter i det förflutna, som jag visade i kapitel 5, utan också konstruktionen av framtiden. Detta tänkta händelseförlopp – som mycket väl skulle kunna betraktas som en tänkt ”intrig” – överraskar inte. Gymnasiestudier, militärtjänstgöring och högskolestudier utgör tre självklara tänkta ”vändpunkter” i en ung killes berättelse om sin väg från ung till vuxen (även om neddragningar inom försvaret nu tio år senare har gjort att militärtjänstgöring inte längre utgör samma tydliga övergångsmarkering).³²⁰ Man skulle också kunna uttrycka saken som att den uppräknade Emil gör ansluter till ett vanligt narrativt life-script.

15-årige Jonathan berättar under den första intervjun att han gärna vill gå el-teleprogrammet på gymnasiet. De närmsta åren vet han alltså vad han ska göra, bara han kommer in. Men sedan då? Jag ställer en fråga för att försöka ta reda på hur Jonathan föreställer sig sitt liv 15 år framåt i tiden. Det är en fråga han först inte tycker sig kunna svara på:

Helena: [...] När du är 30, hur kommer du att ha det då tror du?

Jonathan: Det vet jag inte.

Helena: Hur skulle du vilja ha det?

Jonathan: Nej, men jag vet inte. Det är svårt att veta.

Helena: Vill du bo kvar här?

319 Svensson 2006. Jfr Waara 1996, s 70 ff.

320 Vad gäller militärtjänstgöring som en del av övergången från ung till vuxen, se Lahelma 2000.

Jonathan: Ja... Jag skulle vilja bo i en villa i alla fall. Nära skog och sjö så man kan vara ute och fiska.

Helena: Vad är det som är bra med att bo i villa då?

Jonathan: Man kan göra mer om man bor i villa och så där, än man kan göra i lägenhet. Då kan man inte spela musik så länge om man bor i lägenhet. Och man kan inte... Duscha när man vill kan man inte göra heller.

Helena: Nej, det är mycket sånt?

Jonathan: Ja, det är mycket sånt. Det är bra att ha en egen gård också.

Helena: Gillar du att hålla på och greja i trädgård och så där?

Jonathan: Nej inte så mycket

Helena: En egen gård att meka på?

Jonathan: Ja, med garage och...

Helena: Vill du ha familj då, eller?

Jonathan: Ja, det ska man ha.

Helena: Fru och en massa barn?

Jonathan: Ja. Nej, inte så många barn. Två stycken skulle räcka.

Helena: Ja. Är det viktigt att ha familj?

Jonathan: Ja, som jag tycker så är det väl ganska viktigt.

Helena: Varför det då?

Jonathan: Det vet jag inte. Jag tycker bara att det är viktigt. [...]

Hur ska en 15-åring kunna föreställa sig sitt framtida liv som 30-åring? Jonathan uppfattar uppenbarligen frågan som mycket abstrakt. Valet mellan att flytta eller stanna blir det jag grabbar tag i för att hjälpa honom på traven. Senare frågar jag honom också om han vill bilda familj. Även om Jonathan inte har någon klar bild av hur han vill att hans framtida liv ska se ut så kan han utan svårighet fylla de två kategorier jag lägger framför honom med innehåll. Hans ideal är ett eget hus och en familj med fru och två barn. Det egna huset representerar frihet för Jonathan, som är uppväxt i lägenhet och under ganska små ekonomiska omständigheter.

Familj hör till, det ”ska” man ha, tycker han – ett uttalande som både kan tänkas svara mot grundläggande livsvärden som kärlek och trygghet och handla om att passa in i ett rådande socialt och kulturellt mönster, eller annorlunda uttryckt om att handla i enlighet med ett rådande life-script. Som helhet pekar samtalet mellan mig och Jonathan mot att intervjupersonens ålder, eller snarare vilket erfarenhetsrum han eller hon har att relatera till, spelar stor roll för hur framtid konstrueras.

Ibland aktualiseras framtiden tillfälligt i ett tidigt skede av en intervju, men för det mesta väntar jag och den jag intervjuar, som genom en outtalad överenskommelse, med att prata om framtiden till sist. Detta gäller oavsett intervjupersonens ålder eller om intervjun i fråga har gjorts utifrån ett uttalat livsloppsperspektiv eller inte. Detta enkla faktum kan vara viktigt att ta fasta på just som ett uttryck för en gemensam förståelse av det fundamentala förhållandet mellan erfarenhet och förväntan. Ungdomarnas framtidsplaner blir inte intressanta, varken för mig eller för dem själva, om de inte på något sätt kan relateras till deras tidigare erfarenheter. Först mot bakgrund av det Emil, Jonathan och de andra varit med om kan deras tankar om framtiden förstås och värderas.

Även om ungdomarna är inställda på att tala om framtiden så är det ändå i huvudsak jag som intervjuare som för in samtalen på sådana banor. Jag ställer fler direkta frågor om framtiden jämfört med frågor om ungdomarnas förflutna, säkert som en följd av framtidens per definition abstrakta karaktär. Det är frågor om hur ungdomarna tänker sig livet längre fram, om vad de vill göra konkret men också om vad de ser som viktigt i livet. Jag har också återkommande ställt frågor om hur de ser på möjligheterna att påverka sin egen framtid. När jag frågar 25-åriga Matilda hur hon tror att hon lever om tio år målar hon skrattande upp en bild av två tonårsbarn som slåss. Sedan blir hon allvarlig. Mot bakgrund av att hon nu inte har något jobb att gå tillbaka till efter föräldraledigheten hoppas hon förstås att hon har ett jobb då – och helst ett jobb där hon trivs. Det får mig att fråga Matilda hur hon ser på möjligheterna att själv forma sin framtid:

Helena: Har man möjligheter att bestämma sånt själv? Styra över hur livet blir?

Matilda: Men ett jobb kan man alltid fixa. Men sen om det är ett fast jobb, ett sånt är det ju kanske inte att man alltid kan fixa. Men

man kan alltid fixa så man har ett jobb. För inom vården kommer det alltid att behövas personal.

Helena: Mm. Jo, men så är det ju.

Matilda: Så att... Och sen, har man väl bestämt sig för att jag ska ha ett jobb då, då får man ju ett jobb. Det är bara så.

Helena: Man är inte bara utlämnad åt en massa tillfälligheter och andras...?

Matilda: Nej, det tror jag inte. Nej, jag tror att... ja, min brorsa han sa det att ”nu är jag trött på det här, nu ska jag ha jobb”. Och han flyttade ner till sin kompis i Stockholm och så gick det en månad och så hade han jobb och lägenhet och allting, liksom. Det gick när han väl bestämde sig. Visst, jag har inte tänkt flytta ner till Stockholm och helst inte behöva flytta alls eftersom jag har köpt hus då. Men finns det inga alternativ, då kanske man får tänka över pendlandet och såna saker och så får man väl se.

Matilda ger här uttryck för en stark tro på att en mindre fördelaktig situation går att förändra. Med det lilla narrativet där hennes bror flyttar ner till Stockholm och får jobb och lägenhet på en månad understryker hon effektivt denna hållning. Ytterst går det hon säger dock tillbaka på min direkta fråga. Hade hon själv tagit upp saken om hon inte fått frågan? Hade det hon säger haft en annan status om hon berättat om det på eget initiativ? Frågorna är högst relevanta i relation till den diskussion jag förde i kapitel 3 om betydelsen av att ge berättaren möjlighet att själv skapa konfiguration i sin berättelse. Thorsen gör dock en i det här sammanhanget viktig distinktion, som jag tror det är viktigt att ta fasta på. Hon gör det genom att understryka vikten av att under levnadshistoriska intervjuer ställa frågor som aktiverar meningskapande och självreflektion: ”Det er den fortolkede livsverden vi ønsker å nå frem til, og selv om tolkningen også ligger implisitt i utvalget av hendelser og sammenkjedingen av dem, vil denne stimuleres av spørsmål som maner til ettertanke”, skriver hon.³²¹ Att intervjupersonen ska uppmanas att berätta så fritt som möjligt om sitt liv utesluter alltså inte frågor som syftar till ökad reflektion. Thorsen, som intervjuat äldre människor, avser frågor som uppmanar till reflektion över det förflutna, men principen bör vara densamma vad gäller reflektion över det som man tror, vill eller befarar

321 Thorsen 1998, s 48. Se även Atkinson 1998, s 63.

ska hända, menar jag. En förutsättning är dock att sådana frågor i största möjliga utsträckning, för att inte störa intervjupersonens sätt att länka samman enskilda händelser och erfarenheter till en intrig, ställs mot slutet av intervjun. Kanske är sådana frågor rent utav särskilt viktiga i ett samtal om en abstrakt framtid.

Jag har i det här avsnittet undersökt hur det går till när framtiden förs in som ett tema i intervjuerna. Det kan ske på initiativ av intervjupersonen eller i dialog mellan intervjupersonen och mig som intervjuare, men vanligast är alltså att det sker på mitt initiativ. Det senare får givetvis konsekvenser för vilka aspekter av en tänkt framtid som lyfts fram, bland annat genom att jag utnyttjar möjligheten att ställa frågor som syftar till ökad reflektion kring valmöjligheter och handlingsutrymme. Men innehållet i samtalen formas också i mycket hög grad utifrån en delad föreställning om hur man ”brukar” tala om framtiden, ett script vilande på vissa i förväg bestämda kategorier. Som uttolkare av intervjuer gäller det att vara mycket uppmärksam på samspelet mellan det som sägs under intervjun och sådana outtalade överenskommelser om vad ”framtid” handlar om.

Jag övergår nu till en analys av det empiriska materialet med avseende på hur framtidsperspektiv kommer till uttryck i intervjumaterialet och hur sådana perspektiv förändras över tid. Inledningsvis ser jag närmare på hur två av ungdomarna, Emelie och Sofia, talar om framtiden vid vart och ett av de fyra intervjutillfällena. Därefter går jag vidare genom att diskutera valsituationers betydelse för hur framtid konstrueras. Det senare gör jag med utgångspunkt i några exempel hämtade ur det övriga intervjumaterialet.

EMELIE – DRÖMMAR MED RESTRIKTIONER

Emelie ger ett lite tillbakadraget men mycket vänligt intryck när jag träffar henne första gången. Hon berättar att hon bor med sin mamma. Hennes föräldrar är skilda sedan länge och hennes äldre syskon utflyttade. Emelies mamma jobbar med monteringsarbete på ABB. Hennes pappa har arbetat som chaufför tidigare, men kan inte göra det längre på grund av en arbetsskada. Självt har Emelie sökt till barn- och fritidsprogrammet

inför hösten. Emelie berättar att hon har haft prao på dagis flera gånger under grundskoletiden och det har fått henne övertygad om att det är barn hon vill jobba med. Hon gillar småbarn, ”dom är så mysiga”. Efter gymnasiet vill hon läsa vidare till förskollärare. Men när det blir, om hon försöker komma in på utbildningen direkt efter gymnasiet eller om hon vill jobba lite först, vet hon inte: ”Jag tar det som det kommer. Jag väntar och ser. Först är det gymnasiet och sen får vi se om det blir nåt jobb, om det är bättre tider då”, säger hon.

Den framtid 15-åriga Emelie tänker sig har alltså relativt klara konturer när det gäller arbete och utbildning. Hon uttrycker också en önskan om att skaffa barn tidigt, gärna när hon är i 20-årsåldern: ”Men det beror ju på om man träffar rätt kille och så.” En anledning till att hon vill skaffa barn tidigt är att hon tror att det är bättre för både föräldrar och barn. Själv föddes hon när hennes egen mamma var några år under 40, och det märks nu, tycker Emelie: ”Hon har ont överallt och orkar inte göra så mycket och så.” Var Emelie vill bo längre fram vet hon inte, mer än att det ska vara i en medelstor stad där det finns ”någorlunda med affärer”. Hon beskriver sig själv som ”ganska så rotad” i Ludvika, men kan också tänka sig att flytta någon annanstans. Huvudsaken är att man trivs där man bor, slår hon fast. Viktigast för trivseln är att man gillar miljön och att man har människor omkring sig som man tycker om. Så långt är det slående i vilken hög grad Emelies förväntanshorisont är uppbyggd kring övergångar som i hög grad förknippas med vuxenlivet, som utbildning, jobb och barn. Det är en framtidshorisont som, med den indelning Löfgren gör och som jag återgav i kapitel 5, kan sägas vara kännetecknad av snabb mognad.³²² Emelie verkar som 15-åring vara inställd på att så fort som möjligt klara sig själv.

Riktigt så entydig är bilden dock inte. Under denna första intervju delger Emelie mig också en del andra tankar om framtiden. Hon säger att hon skulle vilja åka ut och resa framöver och kanske även bo utomlands ett tag. Hon berättar att hon har en brevvän och en kusin i USA, så dit skulle hon väldigt gärna vilja åka. Problemet är att det är så dyrt att ta sig över Atlanten:

Jag ska dit, det har jag bestämt mig för. Jag vill dit och studera nånting. Men det blir väl aldrig av verkar det som, för jag har ald-

322 Löfgren 1997, s 21.

rig pengar och min mamma har inte råd att betala det. Min pappa kan väl hjälpa mig men han är så snål [skratt]. Min mamma har det väldigt dåligt ställt så hon kan inte hjälpa mig även om hon skulle vilja.

Idén om att åka till USA och studera pekar delvis i en annan riktning än tankarna på tidig etablering ifråga om arbete och barn. Den luckrar därmed delvis upp den kronologiska dimensionen av den framtidsintrig som tidigare framträtt i Emelies berättelse. Samtidigt tvingas Emelie konstatera att det finns ett glapp mellan vad hon vill göra och vad hon ser som möjligt att förverkliga. Erfarenheter av vad det kan innebära att ha ont om pengar formar i det avseendet hennes förväntanshorisont.

Under denna första intervju frågar jag också Emelie om hon tror att "man" kan påverka sitt eget liv. Hon säger att hon tror att man kan göra det, kanske främst genom rätt utbildning och genom att satsa på det man verkligen vill. Samtidigt kan man aldrig vara för säker, understryker hon. Dels har man kanske inte råd och dels är det så mycket oförutsett som kan hända. Så här i efterhand vet jag inte varför jag ställde en så vag fråga, det vill säga varför jag inte frågade Emelie vilka möjligheter *hon* såg att styra över *sitt* liv. Det svar jag fick kom därför inte att handla direkt om Emelie, men får nog ändå trots sin lite svepande karaktär tolkas som ett uttryck för Emelies syn på sina egna möjligheter.

Denna känsla av osäkerhet utgör ett framträdande undertema i denna första intervju med Emelie. Den tar sig två huvudsakliga uttryck: Dels handlar den om allt oförutsett som kan tänkas hända och dels om en osäker privatekonomisk situation. I analogi med detta handlar ett annat undertema om behovet av en grundläggande trygghet i form av att kunna försörja sig, ha ett fungerande socialt liv och trivas där man är.

När jag träffar Emelie för andra gången är hon 17 år och går på barn- och fritidsprogrammet. Hon säger att hon är nöjd med sitt programval. Hennes lust att läsa vidare efter gymnasiet har dock minskat, hon börjar bli rejält trött på att plugga. Hellre då försöka komma ut och jobba så får man se sedan, resonerar hon. I övrigt ger hon uttryck för ungefär samma syn på framtiden som under den första intervjun. Hennes erfarenhetsrum har givetvis vidgats under de två år som gått sedan dess, men kanske i första hand genom att hon fått fler erfarenheter liknande dem hon hade

tidigare, inte genom erfarenheter av helt andra slag. Därför ser hennes förväntanshorisont också relativt likadan ut.

Under den tredje intervjun berättar Emelie, då 22 år, att hon efter gymnasiet gick direkt ut på arbetsmarknaden. Året efter det att hon slutat årskurs tre vikarierade hon på dagis. Hon ville försöka skaffa sig så mycket praktik som möjligt, ifall hon ändå skulle vilja plugga vidare sedan. Efter det året kände Emelie att hon ”ville bort från Ludvika och pröva något nytt”, så hon åkte iväg som barnflicka till Danmark. Det tog dock bara ett par veckor innan hon kom hem igen. Livet i den danska familjen motsvarade inte alls hennes förväntningar. Emelie berättar att hon kände sig som en piga, utnyttjad och nedvärderad. Hon upplevde sig också ständigt övervakad och kontrollerad. ”Jag kände mig som en fånge alltså, jag kunde inte röra mig över huvudtaget...” Tiden i den danska familjen blev för Emelie ett chockartat möte med ett sätt att leva och en attityd till andra människor, som hon inte tidigare hade kommit i direkt kontakt med. Hon tolkar inte själv sina upplevelser i termer av klasskillnader, men understryker hur kränkt hon kände sig av behandlingen. Mer än ett år efteråt blir hon fortfarande mycket upprörd när hon tänker på det som hände.

Tillbaka i Ludvika fortsatte Emelie att vikariera, nu förutom på dagis också i ett storkök. Hon började också på en utbildning till fritidsledare, men kände att det var fel ålderskategori för henne att jobba med. Under denna period träffade Emelie en kille, Hamid, från Mellanöstern, som hon blev tillsammans med. Emelie berättar under den tredje intervjun att de sedan en tid tillbaka också är gifta med varandra. Hamid hade fått avslag på sin ansökan om uppehållstillstånd och Emelie satsade allt på att försöka hjälpa honom att få det beslutet omprövat. Detta tog i princip all hennes tid. Emelie som vid det laget hade börjat på en folkhögskola för att försöka läsa in en del ämnen avbröt sina studier: ”Det var inte så stor idé när jag ändå aldrig var där. Och lärarna hade svårt att fatta varför jag måste vara borta hela tiden.” Tillsammans med Hamid köpte Emelie istället en kiosk i en stad några mil från Ludvika. Efter bara några månader enades de dock om att det var bäst att de sålde den igen. Emelie ville inte riskera att plötsligt ”stå där med en affär alldeles själv” när Hamids situation var så osäker. Han hade då fortfarande inte fått något besked angående sin ansökan om uppehållstillstånd. Kort därefter hämtades Hamid av polisen och placerades efter en natt i häkte på en

flyktingförläggning. Anledningen var att det ansågs finnas en risk för att han skulle gå under jorden innan den nya utredningen var klar. Emelie får tårar i ögonen när hon berättar om denna tunga tid. Tillsammans med sin svägerska kämpade hon för att Hamid åtminstone skulle få bo hemma under utredningstiden. Efter tre månader släpptes han också.

Vid tiden för den tredje intervjun bor Emelie och Hamid hemma hos Emelies mamma:

Helena: Men hur har du haft det under hela den här tiden? Det måste ju ha varit jättesvårt.

Emelie: Ja, jag har mått fruktansvärt dåligt. Just nu är jag sjukskriven, fortfarande, för att jag har... [...] Ja, det går inte att beskriva hur dåligt jag har mått. Så jag har inte haft nån ork eller nån lust eller tålamod att arbeta över huvud taget när det här pågick. Så just nu har jag sjukskrivning, men... få se hur jag, om jag orkar jobba i sommar. Det liksom sitter i fortfarande att jag...

Helena: Det förstår jag verkligen.

Emelie: Att det inte går att ta bort liksom, det här att man mår dåligt, på en gång när han släpps. När man har fått så många negativa beslut hela tiden så vill man liksom inte förstå att det kommer ett positivt beslut, att han har blivit utsläppt. Då kan man liksom inte fatta, är det verkligen sant att dom har lyssnat på oss till slut i alla fall.

Under intervjun blir det tydligt att det motstånd Emelie mött har tärt hårt på henne. Även om hon är glad för att hon och Hamid kan bo tillsammans medan hans fall utreds färdigt har hon svårt att lägga det som har varit bakom sig. Osäkerheten inför framtiden är ju också fortfarande lika stor. Jag frågar Emelie om hon någon gång har varit beredd att ge upp. Det har hon, säger hon. Samtidigt är det tydligt att hon inte har låtit denna känsla av uppgivenhet helt ta över:

Emelie: Ja, det har verkligen känts som jag inte orkar mer alltså. Vissa gånger då när det blir nej efter nej efter nej hela tiden, då har man liksom ingen... Men man har ändå nånting som säger i huvudet att ”du måste söka vidare, nu måste du, du får inte ge upp”. Men nånting annat säger att ”jag orkar inget mer, kan det inte vara slut på det här” liksom. Då var det verkligen kämpigt nu det senaste halvåret med allting.

Helena: Det låter ju förskräckligt. Känns det som om du orkar tänka framåt på något sätt då?

Emelie: Ja, just nu så försöker jag ju se framåt och... Jag ska eventuellt vidareutbilda mig i höst på Komvux och läsa upp en del betyg så att jag kommer in på högskola till förskollärare senare. Men få se i höst hur det blir, om det blir nånting med det här med uppehållstillståndet och så där som jag måste fixa så att jag inte kan studera. Men jag hoppas att det ordnar sig till hösten, att jag verkligen kan plugga vidare så att jag kan bli förskollärare, för det är mitt mål att göra det.

De erfarenheter Emelie har bakom sig påverkar i hög grad det nu där hon befinner sig. De begränsar också hennes möjligheter att se framåt. Det faktum att Hamid fortfarande inte vet om han kommer att få stanna i Sverige eller inte gör det omöjligt att planera för någon form av gemensam framtid. Mitt intryck är att Hamids svårigheter har skapat ett vakuum i Emelies liv. Emelie vet att hon vill leva med Hamid. I och med att denna tvåsamhet har lagts till den kedja av händelser som utgör hennes förflutna, så kommer den också att påverka framtiden. Eftersom Hamids framtid är så osäker blir Emelies det också. Hon kan drömma om framtiden, om att allt ska ordna sig, men knappast planera. Emelie säger att hon inte tycker att det känns som någon idé att göra det eftersom planerna kan slås i spillror när som helst. Allt beror på hur det går med uppehållstillståndet. Samtidigt gör hon ändå ett försök att göra upp planer för hösten – kanske kan hon börja läsa in några ämnen om inte hennes engagemang i Hamid förhindrar det. Emelie blickar försiktigt framåt, men tankarna på vad som ska hända med uppehållstillståndet finns där hela tiden som ett osäkerhetsmoment. Svårigheterna att planera hindrar dock inte Emelie och Hamid från att tänka på barn. Båda verkar inställda på att inom en inte alltför avlägsen framtid bli föräldrar.

När jag nästan tre år senare träffar Emelie för en fjärde intervju är hon glad. Några veckor tidigare har Hamid efter fem års väntan fått permanent uppehållstillstånd. Emelie berättar att de numera bor på en liten ort efter norrlandskusten. De fick båda arbete där för ett par år sedan. Hamid flyttade först för att börja jobba på en liten restaurang och en kort tid senare kom Emelie efter. Hon hade kommit in på förskolläraryrket i samma veva, men tackade nej. ”Så jag tänkte faktiskt läsa. Men i dag så tror jag inte att jag skulle orka sitta med böcker varje

dag”, säger hon. Istället har hon och Hamid tagit över restaurangen. Det är intensiva dagar, berättar Emelie. Restaurangen har öppettid från lunch till sena kvällen, men förberedelserna börjar redan på morgonen. Två anställda hjälper till, men annars gör hon och Hamid allting själva. Emelie förklarar sig nöjd med valet att ta över rörelsen, i synnerhet som det nu har börjat gå riktigt bra. Hon har aldrig varit särskilt intresserad av matlagning tidigare, berättar hon. Men nu tycker hon restaurangjobbet är roligare än att arbeta med barn.

Hamids uppehållstillstånd utgör en vändpunkt i Emelies berättelse och en övergång i deras gemensamma liv. Det största osäkerhetsmomentet av alla är undanröjt. Emelie konstaterar att det nu har blivit möjligt för dem att tänka framåt. De kan planera för ett ”riktigt” liv tillsammans. Samtidigt är det tydligt att Emelie inte riktigt vågar lita på den framtid som ligger framför dem. Hon tycker det är bäst att ”ta en dag i taget”, säger hon. Det mål hon ser framför sig är att de tillsammans kan jobba upp verksamheten för att därigenom lägga en ekonomisk grund för sitt gemensamma framtida liv. Hur det livet ska se ut vet hon inte riktigt. En möjlighet är att så småningom flytta, en annan att bo kvar eftersom de trivs bra. Helst skulle Emelie vilja flytta tillbaka till Ludvika igen, men det vill inte Hamid. Tankarna på att skaffa barn finns kvar, men just nu skulle det inte fungera, konstaterar Emelie. Både hon och Hamid behövs på restaurangen.

Jag frågar Emelie vad hon värderar högst i livet:

Helena: Men vad är viktigast, viktigt i livet liksom? Vad är viktigt för ett bra liv?

Emelie: Ja, att man har en trygghet, att man har en ekonomi som man klarar av och klarar sig med. Ja, att man har en familj, att man har antingen mamma och syskon som liksom stöttar en eller ja, att man har en man som liksom ja, accepterar en för den man är och stöttar en i alla lägen.

Helena: Ja. Människor som bryr sig om en?

Emelie: Ja. Och att man klarar sig ekonomiskt. Jag har gått på sociala och vet vad det betyder. Och det är ingenting att se fram emot. Då är det skönare att ha ett jobb man kan gå till och få pengar för att man utför det.

Helena: Och vara oberoende liksom?

Emelie: Jo precis. Oberoende av andra. Så det är viktigt för mig att jag liksom kan känna att jag har egna pengar och jag kan köpa den där tröjan om jag vill ha den.

Helena: Det är kanske sånt som man kanske inte riktigt tänker på om man inte har varit i den situationen att man har saknat det?

Emelie: Ja, men precis. Man har liksom... man lever under existensminimum, man har precis till hyra och mat och sen har man nästan ingenting mer.

Helena: Nej. Så var det i flera år för dig då?

Emelie: Ja. Det har varit så när jag flyttade hemifrån och sen fram till några år efter jag träffade Hamid. Så har jag ju liksom jobbat nån gång ibland och man får nån tusenlapp ibland när man jobbar och måste söka på socialen. Det är inte kul.

Trygghet och oberoende är viktigt för Emelie. Hon nämner sin ursprungsfamilj och Hamid och det stöd de ger som betydelsefullt. I övrigt uppehåller hon sig mycket kring ekonomi. Det viktigaste är att ha ett jobb. Ett jobb kan ge trygghet och oberoende genom att det ger pengar till hyra, mat och kläder. Här står det tydligt att Emelies erfarenhetsrum – som till ganska stor del är fyllt av negativt laddade erfarenheter – i hög grad färgar hennes syn på vad som är betydelsefullt. Erfarenheter av otrygghet skapar med andra ord en förväntanshorisont, där trygghet är det värde som står i förgrunden.³²³

Fyra intervjutillfällen – fyra framtidsbilder. Men det är inte fyra helt skilda framtidsbilder som framträder i de olika intervjuerna med Emelie. Kontinuiteten mellan intervjutillfallen ligger framför allt, som jag tolkar det, i Emelies sätt att tala om osäkerhet respektive trygghet. Emelies erfarenheter av hur osäkert livet kan vara har givit henne en medvetenhet om hur viktigt det faktiskt är att ha en grundtrygghet i form av ordnad försörjning och ett fungerande socialt liv. En social trygghet har hon visserligen alltid haft i form av en väl fungerande ursprungsfamilj, men osäkerheten kring Hamids uppehållstillstånd har också givit henne erfarenhet av att den kan knaka i fogarna. Sammantaget bidrar dessa erfarenheter starkt till att forma Emelies förväntanshorisont. Hennes syn på framtiden är alltså i hög grad baserad på en värdering av det förflutna.

323 Jfr Kugelberg 2000.

Med Schutz terminologi skapas den framför allt ”på grund av” (because of) det som varit.³²⁴

De skillnader som går att iaktta mellan intervjutillfällena hänger främst samman med var Emelie för tillfället befinner sig i de händelsekedjor som strukturerar tid. Som 15-åring, 17-åring och 22-åring är hon inställd på att snart bli förälder. Som 25-åring har hon skjutit de tankarna åt sidan. Barn vill hon ha, men det måste av praktiska skäl vänta. Köpet av restaurangen gör att den tid som skulle behövas inte finns. Restauranginnehavet har också gjort hennes tidigare planer på att bli förskollärare inaktuella. Beskedet om att Hamid fått permanent uppehållstillstånd är relativt nytt när jag träffar Emelie för den fjärde intervjun. Vad denna nya trygghet kan komma att innebära mera konkret, vid sidan av att de nu är möjligt för dem att planera för framtiden, är därför ännu en öppen fråga.

Osäkerhet utgör en av de röda trådar kring vilka modernitetsteoretiker som Bauman, Beck, Giddens virar sin berättelse om det framväxande samhället. Som Krange och Øia framhåller bygger detta sätt att beskriva rådande villkor på en underliggande förutsättning: Det faktum att en rad grundläggande risker har minskat gör människor mer benägna att ge sig in i vad de uppfattar som osäkra förhållanden.³²⁵ Emelies berättelse fungerar som en omvänd påminnelse om detta. Grundläggande osäkerhet i form av exempelvis svårigheter att försörja sig eller oro i väntan på ett uppehållstillstånd understryker istället behovet av trygghet. En öppen framtid är därför av förklarliga skäl knappast ett ideal för Emelie.

SOFIA – MED RÖRLIGHET SOM IDEAL

Sofia gör ett starkt intryck på mig när jag möter henne första gången som 15-åring. Hon berättar att hennes mamma jobbar på kontor på ABB och att hennes pappa är elektriker. Själv hoppas hon på att komma in på medieprogrammet på gymnasiet till hösten. Min bild av henne från det tillfället – som jag lite mera utförligt har skisserat i avhandlingens prolog

324 Schutz 1967, s 86 ff.

325 Krange & Øia 2005, s 217.

– föreställer en nyfiken, optimistisk tjej som ser mängder av möjligheter, samtidigt som hon inte ägnar sig åt att skönmåla. Sofia vet att livet kan vara tufft många gånger. Hon säger att hon vill ha ett jobb där ”det rör på sig”, kanske ett medieyrke av någon sort, och att hon har stor lust att se sig om i världen. ”Man gör ju livet”, säger Sofia under intervjun, och understryker genom detta inte bara sin egen hållning att det mesta går att påverka, utan gör också genom det lilla ordet ”ju” tydligt att hon förutsätter att detta är något självklart. Sofias utsaga står här som en direkt illustration av Ziehes tes om att livet i moderna samhällen upplevs som allt mer ”görbart”.³²⁶ Enskilda individer förväntar sig alltså i allt högre grad att de själva har möjlighet att forma sina liv, obundna av strukturer och traditioner.

Tankar på ett traditionellt familjeliv finns hos Sofia, men någonstans i en avlägsen framtid – så avlägsen att den är svår att prata om. Det blir för abstrakt, helt enkelt. Ungefär samma intryck får jag när jag träffar Sofia som 17-åring. Då går hon på medieprogrammet. Hon säger att hon trivs men känner oro i kroppen. Hon längtar tills skolan är slut så att hon får ge sig iväg. Hon tycker varken illa om de platser där hon vistas eller de människor hon har omkring sig, men nu vill hon se något annat, göra något nytt. Denna relativt närliggande framtid dominerar helt hennes förväntanshorisont.

Under den tredje intervjun berättar Sofia, som då hunnit bli 22 år, att hennes planer på att flytta från Ludvika direkt efter gymnasiet sprack. En snabbmatskedja etablerade sig i stan och Sofia sökte jobb där, mest för att se om hon fick något. Det fick hon, så varför inte pröva ett tag? Sofia avancerade snabbt, trivdes och hade kul. Efter ett par år kände hon ändå att det nog var dags att röra på sig. Hon fick höra talas om en kille som fått jobb på lagret på ett stort företag i ett nordiskt grannland. Sofia som ville hitta på något, vad som helst, tog kontakt med samma företag. Först var de tveksamma – det hade aldrig jobbat någon tjej på lagret tidigare – men sen fick Sofia löfte om en provanställning.

Vid tiden för den tredje intervjun är Sofia hemma i Ludvika på ett kort besök. Hon har jobbat som truckförare i nästan ett år. Ett år till kan hon tänka sig att jobba kvar på företaget, berättar hon. Sen räknar hon och kompisen Anna med att de har fått ihop tillräckligt med pengar till den

326 Ziehe 1985/1986, s 347.

halvårslånga resa till Sydostasien de drömmer om. Sofia ser fram emot resan. Jag frågar Sofia vad som händer när resan är slut. Det vet hon inte, säger hon, ”men kanske man åker nån annanstans och jobbar ett tag och spar pengar, och reser igen”. Det enda Sofia vet är att hon inte tänker slå sig till ro. Tanken på det är hennes ”värsta mardröm för tillfället”, förklarar hon. Därför har hon heller inte velat skapa ett mera permanent boende i den lägenhet hon just nu hyr tillsammans med några kompisar:

Sofia: [...] Ja, jag skulle kunna bo var som helst, prova på vad som helst. Sen är jag lite grann så där, jag vill bara ha min ryggsäck så jag kan packa den och åka i morgon om det är så, om det faller mig in. Men jag brukar bli kvar en stund i alla fall.

Helena: Inte för mycket grejer och så där?

Sofia: Nej. En cykel har jag också. Jag har ju en massa möbler och sånt, men det står ju hemma hos mamma, i källaren eller på vinden.

Helena: Det är liksom ingen idé att ta dit grejer?

Sofia: Nej, jag vet att jag inte kommer att vara kvar där hela mitt liv utan det är bara tillfälligt. Jag tror jag får lite panik om jag blir fast, eller jag är inte beredd att rota mig än.

Helena: Vad är det som är negativt med det då?

Sofia: Jag är så rastlös i mig själv. Det är så mycket jag vill göra... kulturer, andra människor, sevärdheter. Jag vill liksom kunna sitta där när jag är pensionerad, sitta i min gungstol och tänka ”å jag kommer ihåg när jag var i Paris, jag kommer ihåg när jag var där, när jag träffade den” och såna saker. Jag är inte sån där att jag skulle kunna nöja mig med att skaffa barn nu och flytta ihop och jobba på Ica i Ludvika.

Sofia ger alltså som 22-åring uttryck för en stark ovilja att ”bli fast” och ”rota sig”. Det handlar både om att undvika alla former av materiella bindningar och att aktivt söka nya upplevelser. Resandet är för henne sinnebild för förnyelse och utveckling. Hon pratar också om hur viktigt det är för henne att utvecklas som människa: ”Jag är ganska så här äventyrlig och vill hitta på saker hela tiden. Annars blir det tråkigt.”

Sofias ideal är alltså en öppen framtid, en framtid där inget är riktigt bestämt, där hon när som helst kan packa sin ryggsäck och sticka iväg.

Riktigt så enkelt är det förstås inte i praktiken, eftersom Sofia både har ett jobb att sköta och en hyra att betala. Men inget av detta binder henne i egentlig mening, menar hon. Både lägenhet och jobb går att lämna med relativt kort varsel och några andra åtaganden har hon inte. Som 22-åring har Sofia naturligtvis gjort en del val, men inga val som hon uppfattar som riktigt avgörande. Så länge inga avgörande val är gjorda är också framtiden i det närmaste vidöppen. I den meningen karakteriseras Sofias livsplan mera av ett tillstånd än av progression. Kanske skulle hon kunna sägas leva i det utsträckta nu (extended present) som Lewis, Smithson & Brannen förknippar med kategorin unga vuxna.³²⁷ Enligt Du-Bois Reymond har det utvecklats en handlingsstrategi bland yngre som går ut på att skjuta upp avgörande beslut så länge som möjligt.³²⁸ Denna strategi korresponderar med Giddens tanke om de växande svårigheterna att planera för framtiden i en tid då det blir allt svårare att förutsäga konsekvenser av egna och andras handlingar.³²⁹ Det är ett sätt att förhålla sig till framtiden som, utifrån Schutz modell, bygger på att de egna förväntningarna riktas framåt ”i avsikt att” (in order to) uppnå något.³³⁰ De grundar sig alltså inte i första hand på en värdering av det förflutna.

I utsnittet ur den tredje intervjun som jag presenterat ovan skärper Sofia också sin framtidsdröm genom att kontrastera den mot det liv hon absolut inte vill leva. För henne är ”skaffa barn, flytta ihop och jobba på Ica” tre avgörande steg i livet som var för sig, men framför allt i kombination, symboliserar detta med att ”bli fast”. Sofia refererar här till samma negativt laddade life-script som Emma i det exempel jag lyfte fram i kapitel 5. Emma talar där om en icke önskvärd framtid i termer av att ”få barn, köpa hus och gå kvar på Hemköp”. Emma tyckte att en del av de arbetskamrater hon hade på sitt första jobb levde sådana liv. Själv ville hon inte hamna där och bestämde sig därför för att bryta upp från Ludvika.

Att skapa kontraster inom ramen för en berättelse, på det sätt som både Sofia och Emma gör, är ett väl fungerande retoriskt grepp. Samti-

327 Lewis, Smithson & Brannen 1999, s 90. Se även Oinonen 2003.

328 Du Bois-Reymond 1998.

329 Giddens 1990/1996, 1991/1997.

330 Schutz 1967, s 86 ff.

dig är det tydligt att användningen av ett sådant negativt laddat script utgör en tankemodell med betydligt större kulturell djupverkan. Den som tar avstånd från ett negativt laddat life-script tydliggör inte bara dess motsats, det ideala livet. Det negativt laddade scriptet tillskrivs också en bestämd innebörd. Att ”skaffa barn, flytta ihop och jobba på Ica” blir här liktydigt med en brist på visioner och ambitioner. Lite hårdraget står det för trångsynthet och stagnation. Därför är det intressant att se hur respektfullt både Sofia och Emma trots detta förhåller sig till nära vänner som valt att leva annorlunda än de själva. Exempelvis säger Sofia om kompisen Lotta, som bor med sambo och en månadsgammal dotter på en mindre ort att ”det är jättekul att hon trivs i det hon gör”. Sofia säger att hon och Lotta fortfarande har jättebra kontakt och att de kompletterar varandra. Hon tror också att Lotta så småningom kommer att kunna hänga med på saker och ting igen: ”Det är ju bara nu hon är liksom lite låst, i början då.” Detta pekar mot att ett life-script på en nivå kan utgöra en kraftfull och styrande tankemodell, men att det på en annan nivå likafullt kan förlora en del av sin kraft.

När jag träffar Sofia för en fjärde intervju sker det efter att vi hållit på i mer än ett halvår för att försöka hitta en tid som passar. I likhet med tidigare kommer Sofia hem till Ludvika ganska sällan. Sofia berättar nu att hon precis fått fast jobb. Efter flera år som lagerarbetare har hon bytt bransch och jobbar som inköpschef på en stor klädbutik. Hon säger att hon var lite kluven till att ta det jobbet. Hon hade egentligen ingen lust att binda sig, men jobbet är kul och så är det ”säkert bra för framtiden att kunna visa upp att man faktiskt har jobbat på samma ställe ett tag”. Sofia berättar också att hon skaffat sin första ”riktiga” lägenhet och att hon efter många år som singel träffat en kille. Om det senare säger hon: ”Jag har varit så upptagen av mig själv och mitt eget och av resor så jag har inte haft tid med nån förut.” Nu har hon och Janne känt varandra i fyra månader. Sofia är övertygad om att förhållandet är värt att satsa på. Det svåra är bara att tillåta sig att bli beroende av någon:

”Jag är så *van* att stå på mina egna två ben och så *van* att driva framåt själv. Jag tänker inte ens på det. Utan jag får däremot problem om han ska hjälpa mig, om han ska skjutsa mig nånstans eller om han ska handla mat till mig eller om han ska...” [Sofia avbryter här sig själv.]

Jobbet, lägenheten och mötet med Janne har i viktiga avseenden förändrat Sofias vardag. Har det också förändrat hennes syn på framtiden? När jag ber Sofia att se framåt i tiden är det inte direkt något traditionellt familjeliv hon har i åtanke:

Helena: Om du tänker framåt, vad tror du händer?

Sofia: Usch, jag vet inte, jag är så kluven. Jag är så kluven på alltihop. Å, jag vet ingenting. I vart fall, jag har bestämt mig då, jag ska i vart fall satsa på det här jobbet ett år till då fram till nästa höst. Det är bestämt. Så långt vet jag. Men sen vet jag inte. Jag har ju fortfarande massor, massor, massor med resor... Oj,oj, en massa, massa resor jag vill göra. Och så har jag några kompisar som åker ner till Australien, ska vara där i två år, så det skulle vara kul att åka ner dit. Och så har jag en tjejkompis som sticker till Hongkong nu och ska vara där i fem månader och studera och sen ska hon till Canada till våren. Så har vi pratat lite kanske om att åka till Canada en månad. Och sen är jag ju jättesugen, jag var ju till Brasilien nu sist, sista resan nu var ju till Brasilien och Peru och Bolivia, och jag vart ju helt förälskad i Sydamerika. Så det är ju verkligen nånting jag vill utforska mycket, mycket mer. Sydamerika, Mellanamerika... Sen blir det så när du reser mycket också att du möter hela tiden mycket folk. Och dom flesta människorna är ute i perioder hela tiden. [...] Så man har ju så himla mycket kontakter och så himla mycket möjligheter att få så himla mycket idéer hela tiden.

Helena: Om vart man kan åka och...?

Sofia: Om vart man kan åka och vad man ska göra och hur man ska göra för att komma dit och... [...] Jag är väldigt upptagen med det här att resa fortfarande. Men det som är frågetecknet är: Vad är det egentligen Sofia vill hålla på med? Vad är det hon kan tänka sig att jobba med hela livet? Eller i framtiden? Ska jag börja studera nånting? Den frågan tänker jag mycket på. Och har gjort även under dom sista två åren, även innan jag började på det här jobbet. Vad är det du vill göra, Sofia? Vad är det du ska lägga energin på? Men jag har inte kommit på det än riktigt då, så jag får jobba lite till då, få se vad jag ska rikta in mig på sen.

Resandet upptar alltså fortfarande i hög grad Sofias tankar. Tänkta resor till olika länder fogas samman till ett visserligen mycket löst tvinnat men

ändå potentiellt händelseförlopp: Australien, Canada, Sydamerika, Melanamerika... Samtidigt ger Sofia uttryck för en kluvenhet jag inte riktigt känner igen. Åren går och hon har börjat känna ett visst behov av – eller kanske krav på – att sätta ned foten vad gäller utbildning och framtida försörjning. Sofia ger här uttryck för en stor osäkerhet: Hur ska två så olika liv gå att förena? Osäker är hon också om vad hon kulle vilja arbeta med framöver. Senare under intervjun berättar hon att flera personer sagt åt henne att hon med sitt stora intresse för människor borde bli psykolog. Själv tror Sofia dock att det skulle bli för tungt för henne känslomässigt. Två drömyrken har hon, båda knutna till resandet. Det första är att vara reporter på ett reseprogram i tv: ”Det vet jag att det skulle passa mig perfekt. För jag kan vara så där busig och sprallig och springa runt där och ha hur kul som helst.” Det andra drömjobbet är att åka ut som volontär för Sida eller någon biståndsorganisation. Hon har ingen ambition att ”rädda världen”, säger hon, men tror på möjligheten att ”faktiskt göra världen bättre för några”. Att så mycket bra arbete pågår inom olika biståndsorganisationer ser Sofia som hoppfullt: ”Det finns faktiskt människor som inte bara är ute efter makt och pengar fast man tycker att samhället går ganska mycket åt det hållet.”

Sofia pratar om barn som har det svårt. Jag frågar henne om hon har funderat på möjligheten att skaffa barn för egen del. Det har hon inte säger hon:

Sofia: Fortfarande inte [skratt]. Nej, jag vet inte varför, ska jag ha så ska jag nog adoptera nån gång. Men det finns liksom inte med, det har aldrig funnits med i mina planer och det finns fortfarande inte med. Men man ska ju aldrig säga aldrig, man vet ju inte. Det kanske tickar en dag för mig också och så plötsligt så får jag nån sån ”Nu ska jag också”. Men det är väl det att jag känner att jag blir låst om jag har barn. Fast man blir ju inte det ändå. Man behöver inte bli låst. Om jag skulle skaffa en unge nu så skulle jag kunna ta med den överallt, tills den börjar skolan då. Det är inget som säger att du måste bo i Sverige och gå på dagis med ungen och jobba från sex till två.

Helena: Nej egentligen inte.

Sofia: Nej, det är inte det. Men det är ju det, när ungen börjar skolan måste man ju veta lite var man vill bo.[...] Det är nog det

som är den stora biten just med ungar för mig, att jag har känt att det liksom inte funkar.

Helena: Det går inte ihop med dina andra idéer om vad du vill göra?

Sofia: Nej. [...]

Helena: Tror du att du kommer att ändra dig? Du sa ju nu att du har börjat stabilisera dig?

Sofia: Ja det är ju det, jag är lite rädd för det. Jag har ju tänkt att jag får inte, men nej... Jag känner fortfarande att det är liksom inte, det är inte den lägenheten jag liksom vill... nej, jag tror inte det. Jag tror inte det, men man vet ju aldrig [skratt].

Huvudanledningen till att Sofia har svårt att tänka sig själv som förälder är alltså att hon tror att hon då skulle bli låst. Den öppna framtid hon ser för sig skulle obönhörligt sluta sig om hon hade ett barn att ta hand om. Det är något hon är rädd för – det skulle innebära ett brott mot det hon till stor del hittills byggt sitt liv på. Denna öppna framtid är trots allt inte den enda möjliga framtid Sofia ser, även om hon har placerat den i förgrunden. Den diskussion hon för med sig själv om att det borde kunna gå att kombinera barn med ett relativt fritt liv kan ses som ett försök att förena dessa två sätt att leva. Hon lämnar också öppet för att hon en dag kan komma att ändra sig, även om den dagen känns mycket avlägsen nu.

Mot slutet av denna fjärde intervju frågar jag också Sofia hur hon tror att hon kommer att leva om 25 år. Svaret jag får påminner till stora delar om den bild hon målade upp av sig själv under den tredje intervjun. Hon säger att hon hoppas att hennes liv då ser ut som hennes farmors: ”Så att jag liksom kan sitta där när jag är 50 och känna mig nöjd för saker jag har gjort och upplevt och att jag kan sitta och prata med mina grannar och diskutera en massa resor och gamla minnen och äventyr och sånt.” Sofia ser också för sig ett liv i ett litet hus där hon kan ha ”växthus och odla lite grönsaker och blommor och baka bröd”. Huset får gärna ligga på landet. Kanske kan hon tänka sig att flytta hem till Ludvika igen.

Fyra intervjuer med Sofia, fyra bilder av framtiden. Men det är inte fyra helt olika framtidsbilder. Mer framträdande är faktiskt kontinuiteten i Sofias sätt att prata om sin framtid. Hennes utgångspunkt är att hon

både vill och tror sig kunna ”göra” sitt liv. Det övergripande temat i den livsberättelse hon formulerar är rörlighet. I båda dessa avseenden är hennes livsberättelse tätt sammanvävd med den Stora Berättelse om ökande globalisering och individualisering som bland andra Giddens är med om att forma.³³¹ Jag har i kapitel 5 analyserat hur resor framträder som vändpunkter i intervjuerna med en del av ungdomarna. Sofia hör till de ungdomar som inte stannade vid en eller par långresor. Resorna har för henne gått från att utgöra vändpunkter till att bli en del av själva den intrig som bär upp hennes berättelse om sig själv, och då både vad gäller det förflutna och framtiden. Det är runt resorna hennes liv ytterst organiseras.

Kanske kan Sofias stora intresse för att resa och hennes ovilja att ”rota sig” tolkas som uttryck för den ”mobilitetsidentitet” som Jonsson iakttagit bland ungdomar, där själva mobiliteten förväntas säga något om ”vem man är men också vem man vill bli”.³³² Utifrån en syn på mobilitet som grund för identitet blir det också möjligt att investera i mobilitet som en del av ett symboliskt kapital, förutsatt att det handlar om ”rätt” sorts mobilitet. ”Det handlar dels om den bild av sig själv som de unga vill förmedla till andra men också om den bild de vill ha av sig själva”, skriver Jonsson. Hon urskiljer också tre olika positioner i förhållande till mobilitet: rotad, rotlös och rastlös. Medan de rotade är lokalt förankrade undviker de rotlösa konsekvent att slå ner sina bopålar. De rastlösa står för en kombination: ”De vill helst inte välja mellan förankring och mobilitet utan vill ha både och.”³³³

Lusten att upptäcka nya saker och viljan att hålla framtiden öppen är stark hos Sofia, så stark att hon nästan kan sägas personifiera talet om en förlängd ungdomstid. Samtidigt framträder under alla intervjuerna också en annan typ av framtidsbild hos Sofia. När hon tänker riktigt långt fram i tiden är rörlighetsidealet inte lika dominerande. Hon tänker då mer i termer av stabilitet och lokala sammanhang för, som hon säger under den tredje intervjun: ”Man kan ju inte hålla på och luffa runt hela livet heller.” I det tidigare citerade utsnittet ur den tredje intervjun finns denna andra framtid med i form av en pensionerad Sofia i gungstolen. Poängen med denna bild är att den äldre kvinna som sitter i gungstolen inte har suttit där

331 Se Giddens 1991/1997 där dessa två processer tydligt lyfts fram som sammanvävda och kännetecknande för det senmoderna samhället.

332 Jonsson 2003, s 184 ff. Jfr Wiborg 2003.

333 Jonsson 2003, s 187.

jämt. Sofia tänker sig att hon när den dagen kommer kan luta sig tillbaka i trygg förvisning om att hon faktiskt tog vara på sitt liv. Hon tänker se till att hon som äldre kommer att ha mängder av minnen att leva på. I ett livsloppsperspektiv skulle Sofia med Jonssons terminologi kunna sägas inta en ”rastlös” position. Den unga Sofia framhåller rörlighet som ett ideal, men väljer i ett längre perspektiv inte mellan förankring och mobilitet.

ÄTT VÄLJA MELLAN OLIKA FRAMTIDER

Ibland gör sig framtiden påmind på ett särskilt sätt. När jag träffar 25-åriga Caroline har hon ganska nyligen fått reda på att företaget där hon arbetat de senaste fem åren ska organiseras om. Beskedet, som formar en vändpunkt i Carolines berättelse, innebär att det plötsligt har blivit nödvändigt för henne att ta ställning till hur hon vill att hennes framtid ska se ut. Kontoret i Ludvika där hon jobbar läggs ned och istället har hon sökt en annan och lite mera kvalificerad tjänst inom samma företag, men på en annan ort. Det jobbet skulle dock kräva ett par timmars pendling med buss varje dag. Är det värt det? Caroline är inte helt säker. Kanske vill hon börja plugga till hösten istället. Caroline berättar att hon har tänkt på det ganska länge och att hon också sökt ett antal olika högskoleutbildningar. Frågan är bara om det går att kombinera med det liv hon nu lever. Caroline och Simon, hennes sambo, flyttade ihop året efter det att Caroline gått ut gymnasiet. De bor kvar i samma lägenhet som då och är båda väl förankrade i Ludvika. De har ett stort kontaktnät och är aktiva inom förenings- och musiklivet på orten. Sambon stortrivs på sitt jobb och vill absolut inte flytta. Caroline skulle däremot kunna tänka sig att lämna orten, om så bara för ett tag:

Caroline: [...] Simon, han vill ju jättegärna... han skulle ju köpa ett hus i dag om han fick för mig [skratt]. Jag är väl mer så där bromsande. Jag tycker liksom att... ja men om jag ska plugga och... ”Ska vi bo här?” säger jag då hela tiden. ”Ska vi bo här i Ludvika?” Och jag trivs ju, så det är ju inte det. Men det är mest det att jag känner att jag kanske skulle ha velat bott *nån* annanstans också. ”Kan inte vi flytta och komma tillbaks i såna fall då?” Så

jag bromsar väl lite men det blir väl kanske så ändå, jag vet inte. Villa har vi då i alla fall nånstans.

Helena: Som en idé?

Caroline: Ja, jo det har vi nog nånstans.

Helena: Skulle du vilja ha barn nu om du fick det?

Caroline: Ja... nu är ju situationen lite speciell då eftersom... Om jag ska plugga då vill jag ju *inte* ha det. Men om vi säger att jag skulle ha fått fortsatt att jobba, ja det skulle jag nog. Jag är nog mer så där att jag skulle ha velat ha barn än Simon. Och jag [...] tyckte nog att det var ganska jobbigt när en kompis till mig, som är yngre kom och berättade att dom skulle ha barn. [...] Jag är jättegglad för deras skull och tycker att det är hemskt roligt och så där [...] men ändå så kände jag nog lite så där: "Va!?" Här kommer hon och sveper in och jag har jobbat med det här i åtta år [skratt]. Och liksom nästan så där... dom har väl varit tillsammans i nåt år dom, och är så väldigt nya så där då. Så att ja, jag kände nog lite så där: "Va fasiken, det är ju *jag* som är 25". Om jag vart med barn nu så skulle jag nog behålla det, det tror jag. Eller... vart jag det händelsevis så skulle nog Simon också, men han vill ju inte ha barn nu, det vill han inte.

Helena: Han känner sig inte alls...

Caroline: Nej, det gör han inte.

Helena: ... mogen för det?

Caroline: Nej. Det är så mycket annat vi ska göra, säger han. Jo, ja, jag vet [skratt] fast vi gör väl inte så mycket. Men nej, [...] han spelar ju jättemycket och det tycker han liksom är viktigt att han får göra. Och han har flera band och han är ute och spelar och så där och han lär väl få göra det då liksom. För det kommer han ju inte att kunna göra lika mycket om vi skulle få barn, det är ju bara så.

Helena: Han är ute mycket nu liksom, på kvällar och...?

Caroline: Ja, han är ju och spelar nu. Han repar ju mycket och sen är det ju spelningar på helgerna och så där, så att det blir ju en del liksom. Och det funkar ju inte med så många band om man har barn. [...]

Den valsituation Caroline hamnat i aktualiserar en rad frågor som har med framtiden att göra. Den diskussion hon för med sig själv och mig visar tydligt att det handlar om att jämk samman en rad aspekter, av vilka några svårligen låter sig kombineras. De olika val Caroline ser framför sig berör utbildning, arbete, boende och föräldraskap. Caroline talar under intervjun genomgående om "vi" i förhållande till framtiden. Hennes liv är i första hand ett liv tillsammans med Simon. Det blir under intervjun tydligt att de önskemål och drömmar hon själv har inte alltid är förenliga med denna tvåsamhet. Simon vill köpa hus direkt – det vill inte Caroline. Caroline skulle kunna tänka sig att flytta – det vill inte Simon. Caroline skulle också gärna vilja skaffa barn ganska omgående, något som Simon är helt emot. Han vill hellre fortsätta satsa på sitt stora fritidsintresse musiken, något som skulle vara omöjligt att göra i samma omfattning om han blev pappa. I grund och botten tycks dock Caroline och Simon ganska ense om vad de strävar mot: ett liv med barn i en villa någonstans.

För Carolines del är situationen dock mera komplicerad än så. Det handlar för henne inte bara om att jämk samman de egna önskingarna med Simons, utan också om att ta reda på vad hon vill för egen del. De olika alternativ hon ser för sig i form av utbildning, arbete, boende och barn kan kombineras, men inte hur som helst. De måste också vägas mot vad Simon tycker och vilka kompromisser han kan tänka sig att göra. Utifrån den situation Caroline befinner sig i går det att skissera en rad tänkbara händelseförlopp eller intriger som alla på olika sätt anknyter till det erfarenhetsrum hon besitter. Man skulle också kunna betrakta den diskussion Caroline för som ett sätt att försöka förutse och förhålla sig till de kedjor av händelser som enligt Mead strukturerar tiden.³³⁴ Enligt Mead kan sådana händelsekedjor bara iaktas retrospektivt, något som innebär att framtiden inte kan förutsägas. Det är förstås sant i meningen att ingen kan veta vilka händelser som verkligen kommer att länkas samman. Men samma kedjor lever alltså otvetydigt ett liv också på en kognitiv nivå.

Ett liknande mönster framträder i intervjun med 25-åriga Tove. Hon är nyutexaminerad sjuksköterska och har just fått sitt första jobb i en sydsvensk stad. Målet är att hon efter att ha skaffat sig den yrkeserfaren-

334 Mead 1964, s 338. Se även Reiter 2003, s 259 f.

het som krävs ska gå vidare och utbilda sig till barnmorska. När det ska ske är dock en öppen fråga. Tove berättar att en annan tanke hon har är att åka ut och arbeta som volontär. Jag frågar henne när det kan tänkas passa tidsmässigt, något som leder vidare till ett samtal om alla de olika möjligheter Tove ser framför sig:

Helena: Skulle du vilja åka ut och jobba som barnmorska eller sjuksköterska?

Tove: Som sjuksköterska har jag nog tänkt, men... Jag tänker så här, ska jag ha barn också [...] ... Om man åker ut innan man skaffar barn så får jag i så fall åka dit som sjuksköterska då. Men utbildar jag mig till barnmorska och sen ska åka ut då kanske man har småbarn och då är det ju lite svårare att åka då. Så det är väl därför jag har tänkt att jag ska åka ut som sjuksköterska. [...] vi har skrivit examensarbete nu och då har vi haft en handledare som är barnmorska som har fått jobb på WHO i Geneve och ska åka runt i byar i Afrika och lära kvinnor föda barn, eller liksom just det här hur man förebygger infektioner och... Det skulle ju vara jättekul, men en sån grej kanske man inte kan göra förrän man är 55-60 när man har haft barn. Så därför känns det som att det är enklare att tänka sig att man ska ut och jobba som sjuksköterska än som barnmorska.

Helena: Du kanske kan göra det också, fast längre fram?

Tove: Ja. Jo, det kan man ju. Sen vet man ju inte ens om man kommer iväg som sjuksköterska.

[...]

Helena: Då kanske du gör det om några år då eller?

Tove: Ja, man vet aldrig. Det vet jag inte riktigt. Det är inget sånt där som jag känner att jag verkligen... Det är ju nåt jag vill göra men det är inget måste liksom. Utan blir det så, så är det kul. Men blir det inte så, så är det så. Och blir det inte så, så beror det kanske på att jag har barn och då är det lika positivt det.

Helena: Barn vill du i alla fall ha?

[...]

Tove: Ja, det skulle... Jag har alltid tänkt att jag ska ha fyra barn. Sen får man väl se om det går, om det faller sig så liksom. Jag har

ingen pojkvän så det är liksom steg nummer ett att skaffa pojkvän [skratt]. Men... ja. Så på nåt vis är man ganska kluven nu. [...] På ett sätt så vill jag ut och resa liksom och jobba utomlands eller ut och luffa och bara ta en ryggäck och sticka nånstans, just det här äventyret. Fast å andra sidan så vill jag ha barn nu. Och det är ju liksom helt olika liv fast jag vill både och... Så, vad ska man satsa på då? [skratt] Det är lite... Fast man kan ju liksom inte satsa på familjeliv innan man har en pojkvän. Så ska man satsa på att skaffa ett jobb och bli kvar och bo in sig lite på ett ställe? Eller ska jag dra iväg nånstans? Det är väldigt kluvet. Nu ska jag i alla fall jobba till sista december för så länge har jag skrivit kontrakt. Sen får vi se.

Helena: Känns det som att det är tillfälligheter som kommer att avgöra vad som händer tror du, eller?

Tove: Ja, jag tror det. Det beror nog lite på om man kommer att träffa nån kille. Jag träffar en kille nu lite fram och tillbaks. Men han är så mycket äldre, han är tio år äldre. Och då känner jag liksom att skulle det bli nåt med han, då är det ju liksom familjeliv inom en ganska snar framtid. Och det lockar jättemycket. Fast samtidigt så skrämmer det ju lite, även fast det är nånting som jag verkligen vill.

Helena: Ja. Vad är det som skrämmer dig i det då?

Tove: Det är nog att jag vill göra så mycket. Fast det kan man ju göra med barn också, fast det är så svårt att tänka sig hur det skulle vara med barn. Och då, det som jag tycker det är så negativt, det är så många som säger att... eller jargongen bland unga är: ”Ja, gör allting innan du skaffar barn för sen är du fast.” Men så kan det ju inte vara. Man måste ju kunna göra saker fast man skaffar barn. Man kan väl ut och resa med dom, det är bara det att man får [...] anpassa det, antar jag [skratt]. Och då... och samtidigt så vill jag [...] inte vara jättegammal när jag skaffar barn. Men liksom hos unga, jargongen i våran generation så är det så att barn, det kommer alltid sist. Det ska du skaffa när du har gjort allt du vill och det blir fel det också för det ska ju inte alltid komma i sista hand. Utan det är verkligen nånting som man ska... ska man ha fyra barn så lär man ju börja! [skratt].

Helena: Det finns så mycket olika möjligheter. Det är svårt att förena dom kanske?

[...]

Tove: Det är jättesvårt. För man... Och just när man vill så mycket. Men samtidigt så kan jag tänka att... Men ibland är det så frustrerande, "nej, jag vill så mycket". Men så kan jag känna att men "vad glad jag är att jag vill så mycket." Jag kan ju inte gå omkring och tänka... Tänk om jag inte skulle vilja nånting, det skulle vara hemskt tråkigt det också. Så man får försöka tänka på det sättet istället [skratt]. Man får vända det lite.

Också Tove ger alltså uttryck för en rad olika valmöjligheter vilka inte heller de på något enkelt sätt låter sig ställas mot varandra. Snarare handlar det också här om att alternativen beroende på hur de kombineras bildar olika tänkbara intriger. Ett sådant föreställt händelseförlopp skulle kunna vara att Tove åker ut som sjuksköterska, för att sedan återvända hem för att bilda familj och vidareutbilda sig till barnmorska. Ett annat alternativ skulle vara att jobba vidare som sjuksköterska, gå barnmorskeutbildningen för att sedan åka ut – men då kanske det har gått så lång tid när hon kommer tillbaka att hon inte hinner skaffa de fyra barn hon tänker sig? En tredje tänkt intrig är att stanna i Sverige, satsa på barnmorskeutbildning, jobb och familj för att senare i livet åka ut som en betydligt mera erfaren volontär.

Åka ut i världen eller stanna hemma och bilda familj? Som Tove säger: "... det är ju liksom helt olika liv fast jag vill både och... Så, vad ska man satsa på då?" Och är det över huvud taget rimligt, som Tove själv också påpekar, att kalkylera med familj när hon inte ens har någon pojkvän? Som ett underliggande villkor för hela diskussionen ligger det faktum att vissa dörrar faktiskt inte står öppna hur länge som helst. En kvinna som vill få barn har av biologiska skäl inte hela livet på sig. För Tove som säger sig vilja ha fyra barn blir detta högst påtagligt. Hon tar i det citerade partiet avstånd från den norm som säger att barnafödande bör skjutas upp så länge som möjligt. Denna anvisning, som ingår som en bärande del i ett positivt laddat life-script, underkänner hon med orden: "... jargongen bland unga är: 'Ja, gör allting innan du skaffar barn för sen är du fast.' Men så kan det ju inte vara."

Tove säger själv att hon känner sig frustrerad över att hon vill så mycket. Hela denna valsituation, som rymmer så många komponenter, har något olösligt över sig. Tove är i den meningen ganska utlämnad.

Hon tvingas välja fast det egentligen är omöjligt. Samtidigt ser Tove själv också delvis positivt på denna frustration. Den står för en rikedom i form av ett löfte om att framtiden faktiskt inte är given. Den vittnar också om vilja och lust hos Tove själv att ta sig an denna framtid – även om det är svårt.

22-åriga Frida och jag har suttit och pratat om hur hennes nuvarande situation ser ut, vad hon är nöjd med och vad hon skulle vilja förändra. Frida har bott i Stockholm sedan hon slutade gymnasiet. Hon flyttade dit för en killes skull och blev kvar. Sedan lite mer än ett år tillbaka arbetar hon med telefonförsäljning på ett företag. Om valet av jobb säger hon: ”Det är väl ingen bransch jag trodde jag skulle hamna i [...], det var lite ett bananskal man halkade in på.” Men jobbet är kul, tycker Frida, även om hon nog tycker att hon ”börjar kunna det”. Hon gillar att ha kontakt med många olika slags människor, men tycker också att det kan vara tröttsamt att ”alltid behöva vara trevlig”. Om den närmaste framtiden säger hon därför att hon hoppas på lite andra arbetsuppgifter. Hon skulle också önska att hon slapp flytta runt mellan olika andrahandslägenheter. Och så förstås att den nuvarande pojkvännen som reser mycket i sitt jobb kunde vara hemma mera. Det leder i sin tur in på frågan om hur Frida ser på framtiden i ett längre perspektiv:

Helena: Vad är viktigt på lång sikt då? För att få ett bra liv?

Frida: Att man har en sund syn på livet tror jag.

Helena: Vad är det då?

Frida: Att man vet... Ja, även fast man kanske inte vet vad man vill alltid, men ändå att man har någon sorts karta så man vet ändå vad man...

Helena: Vad som är rätt och fel eller?

Frida: Ja, att man har något slags mål med det man gör. Att man vet att, ja nu pluggar jag i tre år, vad är mitt mål med det? Ska jag bli det eller ska jag bli det? Just nu har jag inget mål. Nu känner jag inte alls att jag strävar efter något mål, utan det kanske kommer om ett halvår eller om fyra år.

Helena: Just för att det är viktigt att man har mål för vad man uträttar, eller?

Frida: Ja, jag tror att man behöver ett mål för att må bra, för att man ska känna det här goet, för att man ska orka fortsätta. Och att man bara inte fastnar i tillvaron och tror att den är jättebra och sen tio år senare så inser man att, oj jag kanske skulle gjort någonting med mitt liv. Det är jag rädd för, att man kanske fastnar bara för att det är behagligast så. Då vill man göra någonting mer, men vad jag blir har jag ingen aning om.

Frida säger själv att hon inte har något direkt mål för framtiden, men att hon princip ser det som viktigt att ha en ”karta” att orientera efter. Det är målet och planen för hur man ska ta sig dit som på längre sikt gör att man orkar fortsätta framåt. Samtidigt lever Frida själv alltså i ovisshet om vad hon vill göra. Hon trivs med sitt liv som det ter sig just nu, men har ingen klar idé om hur framtiden kommer att gestalta sig. Till skillnad från Caroline och Tove i exemplen ovan befinner hon sig heller inte i någon valsituation som bidrar till att artikulera olika alternativ för framtiden. Hennes situation är ganska osäker. Hon har jobb, men ingen egen bostad, ingen eftergymnasial utbildning och hon vet inte hur det blir med pojkvännen. Hon har tidigare under intervjun konstaterat att högskoleutbildning nog inte är hennes ”grej”, men att hon kanske kommer att kunna få utbilda sig internt inom företaget.

När jag frågar henne om hon tror det är möjligt att styra sitt eget liv dit man vill, säger hon att hon tror att det delvis är möjligt: ”Till viss del tycker jag man styr livet genom att vara [...] ärlig mot sig själv så man vet att man inte gör nånting som man inte tycker om.” Det är lätt att lura sig själv, tror Frida. Samtidigt framhåller hon att alla nog inte är så starka som personer att de klarar vad som helst. ”Det krävs lite skinn på näsan för att verkligen visa att jag ska fram, det gör det.” Själv ger Frida intryck av att ha en sådan inre styrka. Lite hårdraget framstår livet hos Frida som ett linjärt utvecklingsprojekt, där man förväntas vara aktiv, ett ställningstagande som vilar på idéer om individualisering och görbarhet. Det påverkar också hennes syn på det som händer längs vägen. Även om målet är viktigt handlar oron för att ”fastna i tillvaron” inte bara om en rädsla för att inte komma fram. Att inte fastna har för Frida också ett egenvärde.

Under den tredje intervjun med Emma talar vi om situationer där man mer aktivt väger olika alternativ för framtiden mot varandra. Emma säger att hon har varit med om en del sådana tillfällen:

Emma: [...] Som det här med Nya Zeeland, det är ju ett val vi gör att flytta dit. Vi hade ju kunnat stannat här och hittat fasta jobb här, det hade också varit ett val. Men nu väljer vi att åka dit och prova det. Och självklart så bollar vi med varann och tänker: vad ska det här ge för utslag i framtiden? Blir det här bra, det bästa beslutet? Men nu har vi valt att vi vill göra det just nu, och så har vi sagt att är det så att det inte blir bra, då åker vi nån annanstans. Så att vi väljer det just nu utan att veta, vi kan ju inte veta. Vi chansar på att det här är bäst, för det känns bäst just nu. Och varken jag eller Mike är såna som tänker att gör vi det här nu så är det för alltid, utan man kan alltid ångra sig. Det är ingenting som säger att nån är fast nånstans av nån anledning. Man kan ju alltid ändra. Kan alltid byta, byta inriktning eller flytta nån annanstans eller så. [...]

Helena: Ta det som känns...

Emma: Bäst just nu. Och är det inte bäst, ja, då får man ändra på det sen.

När Emma och Mike står inför valet att flytta till Mikes hemland eller att stanna i Sverige inser båda att de aldrig kan vara säkra på att de väljer ”rätt”. Istället har de att kalkylera med risker och möjligheter av olika slag. Å ena sidan kommer det beslut de fattar att få omfattande konsekvenser. Å andra sidan räknar de båda med att ett beslut av det slaget alltid kan omprövas. De fulla konsekvenserna av ett sådant val går naturligtvis inte heller att kontrollera. Giddens betraktar valet som en av modernitetens fundamentala komponenter.³³⁵ I den meningen utgör valsituationer, med hans terminologi, ödesdigra ögonblick. I Giddens förståelse av ödesdigra ögonblick ligger just en stundens upplevelse av att det handlar om ett avgörande val och en kalkylering med risker. Emma befinner sig under intervjun i en fas då detta beslut handlar om framtiden – de har ännu inte flyttat. I ett retrospektivt perspektiv kommer hennes syn på beslutet att färgas av de verkliga konsekvenserna av det – det hon ännu inte känner till. Hur ”ödesdigert” beslutet är går ur den synvinkeln inte att säga eftersom beslutet ännu inte har fått verka. Samtidigt definieras det som uppfattas som avgörande inte enbart i efterhand. Vissa händelser är kulturellt föreskrivna som avgörande. Det gäller inte

335 Giddens 1991/1997, s 101.

minst sådana händelser som definieras som övergångar, som exempelvis att flytta hemifrån.

Valsituationer spelar alltså en särskild roll i förhållande till hur framtid konstrueras. Valsituationer av det slag jag har diskuterat i det här avsnittet är komplexa. I egenskap av narrativa vändpunkter fungerar de som en slags kulturella förstoringsglas i meningen att de artikulerar vad som uppfattas som viktigt i livet. De kan alltså bidra till att synliggöra en "framtidsintrigs" icke-kronologiska dimension. Samtidigt handlar det alltså många gånger om val som per definition är omöjliga att göra, eller där åtminstone många likvärdiga alternativ konkurrerar. Att befinna sig i en sådan valsituation innebär att det sällan eller aldrig går att vara säker på att man valt "rätt". Samtidigt får man kanske som Emma räkna med att de flesta beslut inte är av slutgiltig karaktär. Att leva i det senmoderna samhället innebär per definition att leva under ständig omprövning. Känslan av att ha makt över sin framtid blir i det sammanhanget, som jag tolkar det, avhängig ett reflexivt förhållningssätt till de möjligheter som uppenbarar sig och de förutsättningar som förändras.

SAMMANFATTNING

I det här kapitlet har jag undersökt ungdomarnas förväntanshorisonter, sådana de kommer till uttryck i intervjumaterialet. Jag har också visat på möjligheten att föreställningar om framtiden med utgångspunkt i narrativ teori kan analyseras som en slags föreställda intriger. Också sättet att tänka om framtiden kan sägas förena de två dimensioner som kännetecknar en berättelses intrig: den kronologiska i form av ett tänkt händelseförlopp uppbyggt av vändpunkter och den icke-kronologiska i form av de innebörder man tillskriver framtiden. Därmed inte sagt att ett sådant resonemang kan dras alltför långt. Såväl det förflutna som framtiden har sina egna inneboende kvaliteter.

Bearbetningen av intervjumaterialet inleddes med att jag undersökte hur det går till när framtidsperspektiv av olika slag förs in i intervjuerna. Min slutsats blev att det sker på liknande sätt som när vändpunkter konstrueras, det vill säga i samspel mellan intervjuare och intervju personer, även om direkta frågor tycks spela en större roll när det gäller framtiden

än det förflutna. Av stor betydelse för detta samspel är delade föreställningar om hur ”framtid” ska förstås och om ”hur man gör” när man pratar om framtiden. Det finns alltså en rad färdiga kategorier att ”tänka framtid med” som på olika sätt aktiveras i intervjusituationen. Många av dessa har status av övergångsmarkeringar inom ramen för ett vidare life-script.

Därefter gjorde jag en närläsning av två intervjuer för att se hur föreställningar om framtiden formas och förändras under ungdomstiden. Jag kunde konstatera att ålder, eller snarare det erfarenhetsrum intervju-personerna har att referera till vid en viss tidpunkt, spelar en avgörande roll för hur framtiden betraktas. Som tonåringar, med alla livets mera avgörande val framför sig, har ungdomarna svårt att föreställa sig sina liv längre fram i tiden. De talar om en närliggande framtid som ett tänkt händelseförlopp. När de talar om en mera avlägsen framtid antar framtiden en rakt igenom icke kronologisk dimension i meningen att deras utsagor snarast handlar om att formulera centrala livsvärden som trygghet och kärlek. När ungdomarna blir äldre tvinnas dessa två dimensioner tätare samman. Också en mera avlägsen framtid kan då få den kronologiska dimensionens konturer.

Studien har också frilagt ett par mycket inflytelserika kulturella scripts som i hög grad strukturerar ungdomarnas föreställningar om vad en ”bra” framtid är, dels ur samhällets synvinkel och dels ur deras egen. Att tala om sin egen tänkta framtid innebär många gånger att förhandla med scripts av det slaget, antingen det dominerande normativa script som föreskriver hur ett idealt liv ser ut, eller dess motsats, ett negativt laddat script som gestaltar ett liv utan ambitioner och framgång. Detta script står också för ofrihet. Omvänt gestaltar det dominerande scriptet individualisering och frihet – samtidigt som det alltså paradoxalt nog utgör en norm som få av ungdomarna riktigt förmår sätta sig upp mot.

Intervjuerna med ungdomarna pekar också mot att de kedjor av händelser som strukturerar vår förståelse av tiden spelar stor roll också för hur vi ser på framtiden. Varje händelse i kedjan – oavsett om den innebär ett aktivt val eller inte – påverkar i någon mening kedjans fortsatta utformning. Att välja handlar därmed i förlängningen inte bara om ett val här och nu, utan också om att detta val påverkar vilka alternativ som kommer att vara aktuella senare. Det är mot bakgrund av detta som jag

vill se den strävan efter en förlängd ungdomstid som kommer till uttryck hos en del av ungdomarna. Denna strävan kan ses som ett försök att hålla sig fri från sådana kedjor. Så länge inga avgörande beslut är tagna är det möjligt att behålla känslan av att framtiden står helt öppen.

Frågan om hur dessa händelsekedjor utformas och var ungdomarna befinner sig i dem har betydelse också i relation till en diskussion om vem som har makt över framtiden. Ur ungdomarnas perspektiv tar detta sig ofta uttryck i form av en insikt om att egna ambitioner och yttre förutsättningar alltid samverkar. Många av ungdomarna sätter relativt stor tilltro till sin egen förmåga att styra över hur det egna livet ska gestalta sig. Ur ett strukturellt perspektiv är det tydligt att utsagor av det slaget visserligen formuleras i liknande ordalag men att de samtidigt formuleras från skilda positioner. Att ”bestämma hur livet ska bli” innebär olika saker beroende på var man befinner sig, dels inom ramen för livsloppet, dels inom ramen för en klass- och könsstruktur.

8. ATT SE TILLBAKA PÅ OCH UTVÄRDERA SITT LIV

Jag har nog varit dålig på att klippa navelsträngen. Linda ler när hon säger det. Samtidigt ligger det en hel del allvar bakom hennes sätt att karakterisera sin relation till föräldrarna. Linda är sladdbarn. Under hela sin tonårstid bodde hon ensam med sin mamma och pappa. Efter gymnasiet flyttade hon till en större stad för att plugga och idrotta på elitnivå. Efter ett år flyttade hon vidare till en annan stad där hon nu läser till lärare. Fortfarande upptar idrotten en stor del av hennes tid. Linda berättar att hon alltid har haft bra kontakt med både föräldrar och syskon. Under de sex år som gått sedan hon flyttade hemifrån har hon ofta åkt hem på helgerna. Nu har Linda träffat en kille från hemtrakten. Det innebär att hon nu åker hem minst lika ofta som tidigare – men inte som tidigare i första hand för att hälsa på sina föräldrar. Enligt Linda har detta framkallat en viss ”separationsångest” hos hennes pappa. Han har haft lite svårt att acceptera att hon klarar sig själv nu, tycker hon:

Jag har väl försökt förklara liksom hur det ligger till: ”Alltså nu är det så att jag är 25 år, då är jag vuxen och det måste ni förstå.” Och mamma förstår ju. Hon har ju haft andra vuxna barn, så hon vet ju mycket väl. Min ena syrra gifte sig ju när hon var 20 [skratt]. Men pappa, det är ju värre då, jag är ju lilla dottern då liksom. Och jag är ju [...] hans enda barn. [...] Men... ja, nu börjar det ta sig tror jag. För jag var ju hemma här förra veckan och hjälpte honom med veden och det tycker han är så bra. Så att då förstod han ändå att jag kommer hem för hans skull och hjälper honom med veden [skratt].

Linda säger att hon förut inte haft så stort behov av att markera sin självständighet. Men nu har hon gjort det, även om det inte skedde med buller och bång. Detta konstaterande leder vidare till ett resonemang om vad en sådan ”revolt” står för. När blir man egentligen vuxen?

Linda: [...] Men nu har jag gjort min revolt eller min frigörelse [skratt] lite grann. Men jag ska inte säga att jag känner mig vuxen för det.

Helena: Nej. Hur ska man känna sig då, tror du? [skratt]

Linda: Nej, det där är ju... När är man vuxen? Jag har ju börjat dricka kaffe, men det är ju för att jag jobbar natt.

Helena: Jaså? [skratt]

Linda: Jag jobbar natt på ålderdomshem och det är otroligt jobbigt att jobba natt framåt tre-fyra. Men sen när jag började dricka kaffe, då upplevde jag att jag blev väldigt pigg istället. Så då dricker jag kaffe. Så det är vuxenpoäng [skratt].

Helena: Ja?

Linda: Men när jag skaffar barn kanske jag blir vuxen.

Uppmaningen ”Berätta om ditt liv!” bär på en underliggande fråga: Blev det som du hade tänkt? 25-åriga Linda har större delen av livet framför sig. Därmed har hon självklart ingen anledning att ta ställning till ”hur livet blev”. Det är dock inte detsamma som att hon inte förhåller sig aktivt till det hon gjort och varit med om. Linda skämtar om att kaffedrickandet på jobbet ger vuxenpoäng, men blir allvarlig när hon berättar om sin ”uppgörelse” med föräldrarna, om arbetet med äldre och döende människor och om en tilltagande längtan efter barn. Alltsammans fungerar som delar i en slags avstämning. Linda tycker att hon tagit viktiga steg i riktning mot oberoende. Hon har mognat. Men ser hon sig som vuxen? Det är en betydligt knepigare fråga, tycker hon. Att vara vuxen kan vara så mycket. Hur vet man när man har nått dit?

I det här kapitlet, som är det sista av fyra där jag gör en närläsning av intervjumaterialet, riktar jag ljuset mot de evalueringar ungdomarna gör av sina livsberättelser. Vilken typ av tidigare erfarenheter blir föremål för utvärdering i deras berättelser? Hur går denna evaluering till och vad blir resultatet? I förgrunden står de intervjuer som gjordes när ungdomarna var 22 och 25 år gamla.

ATT SE TILLBAKA TROTS ATT DET MESTA AV LIVET ÅTERSTÅR

Labov och Waletzky lyfter i sin klassiska och ofta citerade artikel "Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experiences" från 1967 fram evaluering som en helt avgörande aspekt av muntligt berättande.³³⁶ Författarna drar en skarp skiljelinje mellan berättelser som har respektive saknar värderande inslag. Det är själva värderingen, eller berättarens förhållningssätt till det berättade, som gör det värt att ta del av innehållet. Sätten att värdera innehållet i en berättelse varierar. Labov & Waletzky gör en analytisk skillnad mellan extern och intern evaluering³³⁷. En extern evaluering har formen av en direkt utsaga – som när Linda säger att hon "nog varit dålig på att klippa navelsträngen". Berättaren ställer sig då för ett ögonblick lite vid sidan av själva berättelsen för att ge lyssnaren sin syn på det berättade. En intern evaluering är däremot inbäddad i själva berättelsen. Kanske återger berättaren en symbolisk handling, kanske låter hon eller han någon av personerna i berättelsen fälla ett värderande omdöme. Värderande inslag av båda sorter är ofta spridda över hela berättelsen. Som Kjus påpekar handlar det snarare om olika grader av extern respektive intern evaluering, än om renodlade former.³³⁸

En särskild form av evaluering står att finna inom livsberättelsens ram. Redan i början av 1960-talet pekade Butler i artikeln "The Life Review: An Interpretation of Reminiscens" på betydelsen av att äldre människor ser tillbaka på och utvärderar sitt liv.³³⁹ Begreppet life-review

336 Labov & Waletzky 1967/1997, s 28 ff. Det stora inflytande artikeln fått manifesteras i ett temanummer av *Journal of Narrative and Life History* 1997 där ett 50-tal forskare kommenterar artikeln och vad den betytt. Vad gäller evaluering jfr Polanyi 1989, s 21 ff.

337 *Evaluation*, som är den term Labov & Waletzky 1967/1997 använder, har av olika forskare på svenska översatts till *värdering*, *utvärdering* respektive *evaluering*. I likhet med Eriksson väljer jag bort beteckningen värdering för att undvika sammanblandning med "det vi vanligtvis menar med värdering, d v s uttryck för en subjektiv bedömning av något som bra eller dåligt, önskvärt eller icke-önskvärt". Värdering motsvarar i denna betydelse endast en av många former för evaluering i berättelser (Eriksson 1997, s 14, not 2). Utvärdering och evaluering ser jag som likvärdiga beteckningar.

338 Kjus 2005, s 308, not 13.

339 Butler 1963, efter Öberg 1997, s 23.

står hos Butler för ett reflexivt tillbakablickande i vid mening, medan reminiscens specifikt avser det som sker när människan blir äldre. Butler talar om reminiscens som en ”tendens eller process för att återkalla det förflutna, en process som speciellt aktiveras i konfrontation med döden” och pekar på den som en universell mental process bland äldre. Det är en rimlig tanke att graden av utvärdering ökar i takt med att förväntanshorisonten krymper, även om viljan att utvärdera sitt liv självklart också varierar med personlig läggning och kulturella och sociala förhållanden. En gammal människa har haft sin stund på jorden, vilket ger särskilda förutsättningar för en utvärdering av det som varit. Det som är gjort kan inte göras ogjort. Det som återstår är att försöka förstå det som varit – och helst också förlika sig med livet ”som det blev”. Omvänt har en ung människa det mesta av livet kvar. Det mesta kan omprövas och göras på nytt.

Som Arvidsson framhåller handlar utvärdering inom ramen för en livsberättelse dock inte bara om att förhålla sig till en krympande förväntanshorisont. Det avgörande för viljan och förmågan att utvärdera livet är hur många av ”livets stora händelser” man hunnit lägga bakom sig.³⁴⁰ Ju fler sådana övergångar som passerats, desto mer av det utvärderande perspektivet. Ju fler sådana händelser som återstår, desto mer anledning att som berättare blicka framåt. En livsberättelse kan givetvis innehålla värderande inslag på många olika nivåer. Evaluering kan gälla småsaker men också handla om mer avgörande aspekter av livet. Vad gäller ungdomars berättande är det förmodligen särskilt viktigt att som forskare gå in i ett analysarbete med ett öppet förhållningssätt. Evaluerande inslag finns givetvis också i unga människors berättelser, men de har knappast en definitiv karaktär. Snarare får de betraktas som avstämningar längs vägen. I och med att life-review inte är något som direkt förknippas med unga människor fordras också en reflexiv hållning till själva begreppet.

340 Arvidsson 1998, s 21.

HUR UPPSTÅR OCH FORMAS VÄRDERANDE INSLAG I INTERVJUERNA?

I kapitel 5 och 7 undersökte jag hur det går till när vändpunkter respektive framtidsbilder konstrueras inom ramen för ungdomarnas berättelser om sig själva och sina liv. Uppstår och formas värderande omdömen på liknande sätt – i ett intrikat samspel mellan de medverkande och mellan olika typer av föreställningar om ”hur man gör” när man berättar? I det här avsnittet ska jag belysa och diskutera detta utifrån ett par exempel ur intervjumaterialet. Det är två sinsemellan olika exempel som dock har en sak gemensamt. De evalueringar som görs i dem formuleras inte som ett direkt resultat av frågor från min sida.

När jag träffar Daniel för en fjärde intervju är han just i färd med att avsluta en femårig teknisk högskoleutbildning. Intervjun inleds på Daniels initiativ med att han gör en extern evaluering av hur han själv utvecklats under de senaste åren:

Daniel: Ja, jag tycker... när jag var mindre... Jag tycker jag har förändrats rätt så mycket sen jag var mindre, för jag var... jag var rätt så lat i skolan, jag gjorde inte så mycket i skolan. Jag höll mest på med idrott faktiskt, tycker jag.

Helena: Pratar du om när du gick på lågstadiet då, eller?

Daniel: Ja, jag var rätt så försynt och tyst, tycker jag. Men det har väl ändrats lite, tycker jag. Senaste... ja, efter jag har gått ut gymnasiet, tycker jag.

Helena: Hur är du nu då?

Daniel: Ja, men efter jag gjorde lumpen så, så blev det att ta för sig lite mer och... tycker jag.

Helena: Det var nånting som förändrade dig då?

Daniel: Ja, jo, för det var ju en sån här... jag har ju inte varit speciellt duktig i skolan, men sen bara släppte det helt plötsligt, gjorde det.

Helena: Och började gå bra liksom?

Daniel: Ja, gjorde det.

Helena: Men vad var det med lumpen som liksom var förlösande då?

Daniel: Nej, det vet jag inte. Jag vet inte vad det var då.

Helena: Var det kul?

Daniel: Ja, jag trivdes väldigt bra då. Ja.

Daniel slår alltså fast att han under de senaste fem åren gått dels från att vara ”rätt så försynt och tyst” till att ”ta för sig lite mer”, och dels från att ha varit ointresserad och ”lat” i skolan till att med framgång satsa på studierna. Förändringen kom någon gång efter det att han slutat gymnasiet: Lumpen framstår i utsnittet ur intervjun ovan som en vändpunkt. Vad det var som framkallade förändringen kan Daniel dock inte riktigt svara på. Om lumpen säger han bara att han trivdes. Senare under intervjun återkommer han till den tiden och säger då bland annat att det var roligt att ”få göra nåt helt annat som man aldrig mer kommer att få göra”. Kamratskapet var bra. Daniel och hans kompisar gjorde vad de skulle men tog i övrigt inte det hela så allvarligt: ”Dom som var befäl, dom gick ju in för det men det gjorde inte vi direkt.” Att Daniel efter många års intensiv träning hade god fysik gjorde också sitt till för att han klarade militärtjänstgöringen bra. Den fysiska ansträngning som krävdes innebar inget egentligt motstånd, säger han.

I samband med att Daniel sedan beskriver sitt idrottande under tonåren – träning eller tävling de flesta av veckans dagar – återkommer han till frågan om varför han började intressera sig för skolan. Han säger då att insikten om vikten av utbildning nog väcktes när han som 18-åring insåg sin begränsning som idrottsman. Den insikten fick honom att lägga på ett extra kol under sista året på gymnasiet: ”Jag fortsatte med handbollen fram till 18. Sen märkte jag att nån handbollsspelare kommer jag aldrig att bli så jag måste satsa på skolan [skratt].”

Åren på högskolan blev intensiva för Daniels del. Han berättar att han och några studiekamrater i början lämnade skolan vid femtiden på eftermiddagarna, men hur arbetsdagarna sedan gradvis förlängdes. Det sista året före examen gick de sällan från skolan före midnatt. Daniel gör under intervjun också en utvärdering av vad detta beslut att satsa på studierna inneburit för honom. Daniel har valt en ovanlig utbildningsgren och vet att han kommer att ha lätt att få jobb, både i Sverige och inter-

nationellt, och att han kommer att tjäna bra. Med utbildningen i ryggen kommer han att kunna välja var han vill jobba, var han vill bo och hur han vill leva. Den ger honom makt över sin egen framtid.

Jag har lyft fram exemplet med Daniel för att visa hur en evaluering, även om den är extern, kan vara så invävd i samtalet att den måste ses i ljuset av intervjun som helhet för att få sina rätta proportioner. Det utsnitt ur intervjun jag återgivit ovan ger en fingervisning om hur Daniel ser på sitt val att satsa på en bra utbildning. Det är dock först i ljuset av den fortsatta intervjun som det står klart vilken stark öppning av intervjun som Daniels konstaterande om att han "har förändrats rätt så mycket" faktiskt utgör. I själva verket fungerar denna evaluering som något av en nyckel till Daniels hela berättelse om sig själv och sitt liv. Den sammanfaller med andra ord med livsberättelsens evaluerande slutpunkt.

Det andra exemplet hämtar jag ur den fjärde intervjun med Emma, där hon beskriver de statushierarkier hon minns från sin grundskoletid. Emma gick då i flera olika klasser. I var och en av dem fanns det ett gäng på några få som satte upp reglerna för vad som räknades. Emmas berättelse om detta får henne att tänka på en händelse som dagen innan aktualiserat liknande tankar. Samtidigt som hon beskriver mötet med den före detta skolkamraten gör hon också en intern evaluering av sitt eget liv:

Jag sa det till Mike här igår faktiskt, att jag såg en tjej i Falun som jag kände igen. Jag sa till Mike: "Vad konstigt det är med dom som man tittade på i skolan och tänkte "det där är nån som är populär och som har det lätt för sig". Det är såna tankar man har när man är yngre, "det där är nån som det kommer att gå bra för". Och sen kommer man in på Mc Donalds och så står hon och serverar och så tänker jag "jaha och jag var den som liksom var loser i skolan". Jag ser inte ner på hur hon försörjer sig, men jag sa till Mike, "det måste ju finnas nånting mer." Att stå på Mc Donalds från det man är 19 till det man är 25... Mc Donalds för mig är ett sommarjobb för folk som går i skolan eller precis har slutat och inte vet vad dom ska göra. För mig är bilden liksom att du lär dig lite på det när du är där, men gå vidare och gör nånting mer. [...] Och då sa jag det till honom att "vad konstigt det är". Eller, man tror att så här ska det bli när man blir äldre, det här kommer bli dom som lyckas. Men så endera så gick dom med barnvagn här i stan när dom var 18 eller så var dom på McDonalds. Och jag som tyckte att jag inte hade så mycket att komma med i skolan, jag

tycker att jag har det nu. Jag värdesätter det jag har gjort högre än det dom har gjort.

I detta narrativ vävs flera olika mindre berättelser samman till en. Som narrativ ram fungerar berättelsen om det samtal Emma haft med sin man dagen före vårt möte. Hon återger de reflektioner hon då gjorde kring en tidigare händelse, mötet med den tidigare skolkamraten på McDonalds, som utgör narrativets huvudberättelse. I samband med det ger hon också en glimt av sig själv som yngre, som en tonårig tjej som såg upp till de ”populära” och tog för självklart att det skulle gå bra för dem längre fram i livet.

Mötet med tjejen på hamburgerrestaurangen väckte tankar hos Emma där och då, men fungerar också berättartekniskt väl i efterhand. Genom att teckna en bild av den tidigare skolkamraten och hennes arbetssituation skapar Emma en stark kontrast till sitt eget liv, sådant hon beskrivit det tidigare under intervjun. Emma har de senaste åren vidgat sina vyer genom att varva tillfälliga jobb med resor till de flesta världsdelar. McDonalds får i hennes berättelse symbolisera motsatsen: stagnation och den totala frånvaron av visioner. Att vara ett kort tag på McDonalds är ingen nackdel, tycker Emma. I egenskap av ett tillfälligt jobb, ett steg på vägen mot något annat, stänger en sådan anställning inga dörrar. Att bli kvar där under en följd av år uppfattar hon däremot som ett misslyckande. Om det vittnar inte minst den jämförelse hon gör: Det är som att få barn vid 18. Som ett brott mot det önskvärda scriptet kan det knappast formuleras tydligare.

Budskapet i Emmas berättelse förstärks av att hon också skapar en temporal kontrast inom dess ram. Bilden av Emma som tonårig ”loser” bredvid den populära skolkamraten fungerar effektivt som en bakgrund till berättelsens fortsättning. Emma betonar att hon inte nedvärderar kompisens val, men samtidigt är det helt uppenbart att rollerna i dag faktiskt är de omvända: Nu är det kompisens som är losern. De tidigare hierarkierna har vänts upp och ner. Mot slutet av citatet antar den interna evalueringen en närmast extern form när Emma rundar av med att säga att hon värdesätter det hon själv gjort högre än det ”dom” har gjort. Som helhet väcker Emmas sätt att utvärdera sitt liv ett visst igenkännande. Det hänger samman med att de kontraster hon målar upp vilar på de två olika, varandra närmast uteslutande, life-scripts som går igen också på många andra håll i det övriga intervjumaterialet.

Sammanfattningsvis illustrerar de två exempel jag har lyft fram här en del av den variation som intervjumaterialet uppvisar i fråga om utvärderande inslag. Utvärderande inslag har inte bara en extern eller intern karaktär. De kan också i olika hög grad vara invävda i samtalet som helhet, i olika grad vara scriptade och i olika grad anknyta till berättelsens huvudspår – något som ställer särskilda krav på lyhördhet för meningsbärande nyanser i intervjumaterialet.

Jag kommer nu att lyfta fram och analysera valda delar av intervjumaterialet med avseende på utvärderande inslag. I fokus står sådana evalueringar som anknyter till livsloppet som helhet, eller närmare bestämt den del av ett längre livslopp som ungdomarna lagt bakom sig.

I JÄMFÖRELSE MED SCRIPTET

Julia är en av de ungdomar som fick barn tidigt. Jag frågar hur hennes föräldrar reagerade när de fick veta att hon väntade sitt första barn. ”Jo, det var bara positivt”, svarar Julia. Hennes egen mamma fick också barn tidigt och såg inget konstigt med att Julia skulle bli mamma vid ungefär samma ålder. Men Julia tycker själv så här i efterhand att hon ”startade lite tidigt”:

Julia: Jag tog det lite fel väg, man ska ju få ett fast jobb först, och sen flytta till hus, och gifta sig och skaffa barn [skratt]. Men jag tog det ju tvärt om, jag.

Helena: Det gjorde jag delvis också. Men är det bättre att göra på det andra sättet då?

Julia: Vet inte, jag vet faktiskt inte. Då hinner man ju göra allting medan man är ung. Jag känner ett par, dom hann ju resa och ut och se hela världen i stort sett, innan dom fick...

Helena: Innan dom fick barn då?

Julia: Men ändå så tycker jag att det kan jag göra när jag har barn också. Lite dyrare blir det att ta med dom, det är inte helt gratis. Men visst kan man ta med sig barnen ut och resa.

Helena: Du kommer ju inte vara så gammal heller när dom är...

Julia: Nej.

Helena: ...stora så dom kan klara sig själva.

Julia: Jag får ta det tvärt om istället, jag tar barnen först och jobbet sen [skratt], och sen ut och resa då.

Utsnittet ur intervjun, som är den tredje i ordningen med Julia, utgör ett mycket tydligt exempel på hur ett life-script kan användas som måttstock för en utvärdering av det egna livet. Julia är fullt medveten om i vilken ordning hon "borde" ha gjort saker och ting. Skaffa jobb, köpa hus, gifta sig och få barn är den önskvärda gången. Lite senare kommer det också fram att hon räknar detta med att åka ut och resa till det man "bör" ha gjort innan man bildar familj. Julias slutsats blir att hon har gjort "tvärtom". Hon har fått barn tidigt, har inget fast jobb, inget hus och har inte varit ute på någon långresa. Att det är "lite fel väg" handlar om att det är fel i förhållande till scriptet, inte i förhållande till hur Julia själv ser på saken. När jag frågar Julia om det är bättre att göra det omvända, alltså "rätt" enligt scriptet, så säger hon att hon inte vet. Hon kan dock se en viss fördel med det. Samtidigt tycker hon att det fungerar ganska bra att göra som hon själv har gjort också. Att Julia är medveten om vad scriptet säger påverkar hennes syn på sig själv. Med scriptets hjälp ser hon sig själv utifrån och konstaterar att hon ur den synvinkeln inte framstår som helt lyckad. Samtidigt är det inte ett omdöme hon accepterar rakt av. Istället argumenterar hon för att det fungerar bra att göra som hon själv har gjort också, att börja med barnen och sedan fortsätta med jobb och resor.

När 22-åriga Sanna, som nybliven mamma säger att "de flesta tycker väl att du ska vänta med att skaffa barn tills du har sett mer av världen, skaffat dig en utbildning och en bättre ekonomi" är det samma positivt laddade life-script hon relaterar till. För Sanna och den man hon lever tillsammans med återstår en mängd saker som, om man följer scriptet, föregår föräldraskap. Sanna är inte missnöjd med de val hon och hennes pojkvän gjort, men idén att de borde ha förverkligats i en annan ordning är så dominerande att hon ändå måste relatera till den.

Ett annat exempel på hur ett life-script får ligga till grund för en utvärdering hittar jag i den fjärde intervjun med Isabell. Hon är klar med sin sjuksköterskeutbildning och har även hunnit jobba ett par år. För ett knappt år sedan fick hon och hennes man Peter sitt första barn. Isabell

säger att hennes plan är att så småningom vidareutbilda sig till barnsjuksköterska, även om det är hård konkurrens om platserna på utbildningen.

Helena: Men när du säger så småningom, vad är det?

Isabell: Ja, vi ska skaffa fler barn och vi har pratat om att skaffa barn ganska tätt. Just för att vi har valt att skaffa barn ganska tidigt så har vi sagt att man kanske ska skaffa alla barn på en gång och sen så växer dom upp och så har man ändå lite tid kvar ihop när dom blir lite äldre. Så att det är lite svårt att veta om det blir om ett år som jag vill läsa vidare eller om det blir om fyra, så där men...

Helena: När du säger att ni har skaffat barn tidigt, känns det så?

Isabell: Ja, alltså, här i Stockholm känns det ju så för dom flesta är ju över 30 när dom skaffar barn här. Och jag var ju bara 24 när han kom så att det känns som att vi har skaffat familj väldigt tidigt om man jämför med dom andra häromkring. Men pratar man sen med dom hemma i Dalarna så är ju vi ganska sena. Det är ju fler, Jessica då, har ju två barn redan och många i min ålder har ju två barn, om inte ett i alla fall, och det är inga konstigheter. Och dom tycker inte att det är tidigt. Men här i Stockholm så är det tidigt att skaffa familj när man är 24, faktiskt. Vi har liksom... Två i våran mammagrupp, dom är 36 och det är ju mer vanligt än att man är 24.

Helena: Påverkar det erat förhållande till kompisar och så?

Isabell: Nej, det gör det väl inte direkt, men det kan ju vara lite... Vi går ju kanske inte ut och festar med jämnåriga som vi kanske skulle ha gjort om vi inte hade haft barn. För dom flesta här nere i våran ålder har ju inga barn, utan dom är ju ute och festar och det gör ju inte vi. Inte tillsammans i alla fall för vi har ju Victor och så har vi ingen som kan hjälpa till och passa honom. Så att på det sättet är det kanske lite annorlunda, men man umgås ju och åker och fikar och så där hos kompisar ändå. Och dom flesta tycker att det är rätt så häftigt att vi har barn, och så tycker dom att "jättebra, då kan vi öva på honom" ungefär, så där. Dom flesta i våran ålder har ju knappt sett en bäbis, har knappt hållit i en bäbis. Så att dom tycker det är jättekonstigt och jättegulligt och så där och att vi är häftiga som har vågat skaffa barn. Och att vi

är gifta tycker dom också är jättehäftigt. Vi är ganska originella för att vara i Stockholm faktiskt, har jag märkt. Det trodde man ju inte, men så är det.

Helena: Vad är det som gör att ni... Är det nåt ni har med er hemifrån, den idén?

Isabell: Jag vet egentligen inte varför det har blivit så att... Vi tyckte väl att det kändes bra. Vi förlovade oss först och så gifte vi oss och så skaffade vi barn så där. Det är inget vi direkt har pratat om utan det har mer blivit så.

Helena: Det har känts ganska naturligt?

Isabell: Ja, det har fallit sig jättenaturligt att vi har gjort så, att vi har gått den vägen liksom. Det har det gjort. Och många frågar oss ju om vi är djupt kristna, om det är därför vi har gått den vägen att vi har förlovat oss och gift oss och... Men sen när vi berättade att vi var förlovade i flera år innan vi gifte oss så förstår dom att... Men det är flera som har svårt att förstå, för det är ovanligt här nere också att man är gift när man skaffar första barnet och så. Det är bara vi i den här mammagruppen som är gifta också. Dom andra fem paren är inte det. Så att det är lite så där speciellt, är det. Så att här satsar man väl på karriären och både mannen och kvinnan ska liksom ha toppjobb känns det som.

Helena: Innan man...

Isabell: Ja, precis. Och sen, allting är så himla dyrt här nere och ska man köpa nåt hus så måste liksom en vara toppadvokat för att man ska ha råd. För att vi har varit och tittat ganska mycket om vi skulle köpa hus, men då blir man... nej, det man får betala för ett litet radhus här kan vi köpa en hel herrgård för uppe i Dalarna. Nej, det vill man ju inte direkt.

När Isabell berättar om hennes och Peters planer att skaffa fler barn tätt konstaterar hon samtidigt att ”man kanske ska skaffa alla barn på en gång och sen så växer dom upp och så har man ändå lite tid kvar ihop när dom blir lite äldre”. För Isabell och hennes man har det alltså känts självklart att förlova och gifta sig innan de skaffade barn. Det är inget de har funderat så mycket över, ”det har mer blivit så”. Isabell tycker själv att de har skaffat barn ”tidigt”. Det script som enligt Isabell är det dominerande i Stockholm föreskriver något annat. Där är den förväntade

gången att man först utbildar sig och ”satsar på karriären” och en bra bostad innan man skaffar barn och sedan efter det möjligen gifter sig. I Isabells berättelse är det flytten som har gjort dem ovanliga. Hade de stannat kvar hemma i Ludvika hade ingen tyckt att de hade skaffat barn ”tidigt”. Ludvika konstrueras i Isabells berättelse som en plats dominerad av ett annat script, en plats där andra värden har företräde.

Det intressanta med Isabells berättelse är att hon visserligen säger att de skaffat barn tidigt, men för den skull verkar hon inte tycka att de gjort det *för* tidigt. Hon utvärderar beslutet som ovanligt, men inte som fel. Isabell markerar tydligt att hennes och Peters val är annorlunda men att de inte har känt att detta påverkat andras syn på dem negativt. I likhet med Julia framhåller hon att de själva tycker att de valt rätt och att det påverkat deras liv på olika sätt. Exempelvis kan de inte gå ut och festa tillsammans som de kanske hade gjort om de inte hade barn. I motsats till Julia framhåller hon dock att beslutet har legitimitet bland deras nya kompisar i Stockholm. Kompisarna som inte bildat familj ännu tycker att Isabell och Peter är ”häftiga” som skaffat barn och ”jättehäftiga” som gift sig. Känslan av att ha gjort ”tvärtom” blir i ljuset av det till något allt igenom positivt. Isabell kan känna sig för ”ung” bland 36-åringarna i föräldragruppen, men vad spelar det för roll om hennes och Peters jämnåriga samtidigt tycker att de är ”jättehäftiga”?

Utöver detta tar Isabell alltså också avstånd från den norm hon tycker sig ha mött på sin nya bostadsort, i form av en press på människor att göra karriär och tjäna pengar. Att betala samma pris för ett radhus som för ”en hel herrgård hemma i Dalarna” tar emot. I övrigt trivs hon bra i Stockholm. Hon säger att ”hade det bara varit för boendet så hade vi väl flyttat hem igen”, men att hennes och Peters val att stanna främst bestämts av andra saker. De har bra jobb, vilket kanske är allra viktigast, och de tror storstadsboendet ger större valmöjligheter i olika avseenden för sonen och hans framtida syskon.

Hur hade Isabell utvärderat sina val och sin nuvarande situation om hon inte haft utbildning och jobb? Om hon och Peter inte hade lämnat sin uppväxtort för en storstad? Hade beslutet att skaffa barn ”tidigt” framställts som ”fel” i negativ mening då? Det är mycket möjligt. Isabells evaluering har formen av en förhandling med det positivt laddade scriptet. Det sker inte ur underläge utan från en utgångspunkt där hon och

hennes man inte gärna kan beskrivas som förlorare, inte ens i förhållande till detta script. De står starka eftersom de uppfyllt det positivt laddade scriptets krav på bra utbildning, jobb och bostad i en större stad. Ingen kan säga att de är ”såna som köper hus, skaffar barn och jobbar på Ica”. I det avseendet har Julia mer att brottas med. Hon har varken någon längre utbildning eller jobb och talar därmed ur en svagare position.

Sammanfattningsvis visar de exempel med Julia och Isabell som jag här lyft fram på den starkt normerande roll ett life-script kan spela i samband med life-review. Samma normativa positivt laddade life-script ligger i båda fallen till grund för respektive utvärdering. I båda fallen är det också tydligt att egna erfarenheter kan leda till ett ifrågasättande av scriptet som norm – det går utmärkt att göra annorlunda. Det innebär dock inte att det alltid är möjligt att helt sätta sig över denna norm. Som Kugelberg noterar konfronteras alla unga män och kvinnor med synen på ungdomstiden som en period av frihet innan det är dags att slå sig ned på allvar.³⁴¹ De unga vuxna som vet med sig att de kommer att leva ett annat liv uttrycker ofta frustration eftersom det val de själva gjort inte bekräftas som normalt och förnuftigt. De exempel jag lyft fram ur intervjumaterialet visar just detta: Att den som befinner sig i underläge i förhållande till vad det överordnade scriptet föreskriver kan vägra acceptera scriptet som ett ideal för egen del, men tvingas samtidigt leva med en medvetenhet om att normen är starkare än så. I omvärldens ögon blir de egna valen aldrig de ”rätta”.

I JÄMFÖRELSE MED DET IDEALA LIVET

25-åriga Martin minns högstadietiden och det första året på gymnasiet som en jobbig period. Han beskriver sig själv som han var då som omotiverad och skoltrött. Det fick till följd att han, utan att reflektera särskilt mycket, valde samma gymnasieprogram som några av sina kompisar, något han senare ångrar:

Helena: Det är väl inte så lätt att veta heller kanske, vad man vill?

341 Kugelberg 2000, s 42.

Martin: Nej. Men sen i efterhand så ångrar man sig liksom att man... Man hade väl velat att man hade tagit nåt som hade varit lite mer genomtänkt. Men ja, det är som det är.

[...]

Helena: Vad skulle du ha tagit om du hade fått göra om det valet igen då?

Martin: Ja, jag vet faktiskt inte. Men hade man fått välja det nu då hade man väl kanske tänkt efter lite. Så att... nej, men sen, jag tog väl inte skolarbetet så seriöst över huvud taget. Man förstod väl inte hur viktigt det var. Så att det är väl lite synd [skratt], men det är väl ingenting man lider av så mycket i dag.

I efterhand lägger Martin alltså ganska stor vikt vid gymnasievalet. Han säger att han ångrar att han inte tänkte efter mera. Han ångrar också att han inte tog de efterföljande gymnasiestudierna på allvar. Han förstod inte då "hur viktigt det var". Som 25-åring är Martin ganska trött på det jobb han har, och även på delar av sin övriga livssituation i Ludvika. Han längtar efter förändring, framför allt när det gäller jobbet men kanske också när det gäller var han ska bo. Han säger flera gånger under intervjun att "det måste hända nåt snart" – ett ställningstagande som delvis fungerar som en form av evaluerande slutpunkt för hela den berättelse han vid detta tillfälle formulerar om sig själv. I ljuset av detta framstår hans relativt utförliga reflektioner över gymnasievalet tio år tillbaka som fullt rimliga. Kanske livet hade sett annorlunda ut i dag om han den gången agerat på ett annat sätt? Men samtidigt är han alltså mån om att ge det i hans tycke misslyckade valet rimliga proportioner. Att han valde "fel" är ingenting han kan ändra på nu – och egentligen spelar det ingen större roll så här långt efteråt heller, tror han.

Senare under intervjun frågar jag Martin vad han värderar högst i en mera övergripande mening:

Helena: Vad är ett rikt liv?

Martin: Ja, att man gör mycket saker. Jag vet inte, för mig personligen så är det väl mycket det här med... ja, kultur eller vad man ska säga. Musik och sånt där liksom, att man... Det betyder ju mycket för mig liksom. Men att man njuter av livet kan man säga. Att man inte tänker så mycket på att man ska... ja, att man inte tänker efter för mycket utan man är lite spontan och försöker

vara liksom... njuta av varje dag. Det är väl det man eftersträvar liksom. Sen är det klart att man har ju alltid en vardag så där, men ja... Nej, jag tror man känner så mer och mer liksom nu när man blir några år äldre, att man lär ju liksom ta tillvara på sitt liv. Det kommer ju inte att vara för evigt [skratt].

Helena: Nej.

Martin: Ja, man tänkte väl kanske inte så när man var 18-19 år, då trodde man väl liksom att man skulle leva för evigt. Men nu, nu inser man ju att man måste passa på att ha kul och...

Helena: Känns det som att tiden går fort, eller?

Martin: Nej, det gör den väl inte direkt [skratt], men, men nog är det väl lite skillnad mot när man var yngre så där. Man känner ju att man blir ju äldre och äldre och att man måste passa på att göra det man tycker är kul och liksom ja, inte vara snål [skratt] och så där... utan man måste faktiskt unna sig det man vill. För man vet ju inte hur länge man har möjligheter liksom. Så att det... Nej, jag tycker jag har blivit mer så, att man försöker njuta av livet.

Helena: Man får perspektiv på...?

Martin: Ja.

Helena: Goda relationer med andra då, lät det också som att du...?

Martin: Jo, man kanske värdesätter det mer, eller har gjort när man har blivit lite äldre så där. Det är väl sånt som kommer lite med åren kanske.

Det ideala livet för Martin är ett liv där han får vara aktiv, skapande och spontan. Idealet är också ett liv som tillåter honom att stanna upp och njuta av det som är. När Martin tecknar bilden av detta liv säger han samtidigt något väsentligt om hur han ser på sin framtid. Martin har inga riktigt klara idéer om hur de kommande åren kommer att se ut för honom. Den "framtidsintrig" som finns i hans livsberättelse har med andra ord ingen särskilt utvecklad kronologisk dimension. Däremot har han alltså helt klart för sig vilka betydelser han tillskriver "ett rikt liv". Här framträder desto tydligare framtidsintrigens icke-kronologiska dimension.

Det är också intressant att se hur Martin kopplar samman detta stråk i sin livsberättelse med en insikt om att han inte kommer att "leva för

evigt”, och att han så tydligt markerar att denna insikt uppstått efter 18-19-årsåldern. Meluccis tanke om att den unga människan börjar betrakta tid som en meningsfull dimension av den egna identiteten kan knappast formuleras tydligare.³⁴² Det är inte så att Martin ser sig själv som särskilt gammal, men de erfarenheter han har samlat på sig sedan han gick ut gymnasiet har helt uppenbart lärt honom något om vad det innebär att ingå i ett livslopp. När Martin talar om vikten att ta vara på sitt liv så tolkar jag det som att det i första hand handlar om den ungdomstid han börjar ana ett slut på. Flera av de övergångar han förknippar med vuxenlivet väntar bakom hörnet.

Som jag tolkar det är det bilden av detta ideala liv, den icke-kronologiska dimension Martin ger sin framtidsintrig, som ligger till grund för hans sätt att utvärdera sitt gymnasieval som ”fel” och den utvärdering av hans livssituation som ligger i konstaterandet att ”det måste hända nåt snart”. Den förändring Martin längtar efter har en konkret sida. Han tycker inte att det jobb han har haft i sex år ger honom särskilt mycket längre. Det han skulle vilja göra istället är att hålla på med musik, en selsättning han identifierar sig starkt med och som innefattar det aktiva, skapande spontana liv han håller högt.

25-åriga Caroline bor med sin sambo Simon i en lägenhet i Ludvika. Under den fjärde intervjun frågar jag henne om hon trivs i stan. Det gör hon, säger hon. Hon är ”inte någon storstadsmänniska”. Konstaterandet att hon trivs – som i sig utgör en enkel evaluering av hennes liv så här långt – får mig att vilja nysta vidare i vad det egentligen är Caroline är så nöjd med:

Helena: Vad är det som gör att du trivs här då?

Caroline: Ja [skratt]. Jag har ju allting här [skratt] höll jag på att säga. Familjen och jobbet. Och jag älskar ju att vara ute och cykla och här finns det ju mycket små cykelvägar och mycket så där. Och vi har varit ute och fjällvandrat, det finns ju mycket sånt där liksom, att röra på sig. Åka roller-blades gör vi mycket och... Nej, jag trivs jättebra. Och sen som sagt, det är nära ner till Stockholm om man vill åka dit och sen är det lika nära upp till fjällen och vi gillar att åka skidor och att... Det har vi varit mycket, uppe i Sälen och hyrt stuga hela familjen så det tycker vi är roligt. Så då är det ju lika nära upp dit då. Så att man bor ju rätt så centralt på det

342 Melucci 1996, s 6.

sättet egentligen, mitt i nånstans liksom. Det är inte jättelångt åt nåt håll [skratt].

Helena: Nej. Men sen, det är klart, allt det här med släkt och...

Caroline: Ja, eftersom vi är så pass mycket med både mina föräldrar och Simons, så skulle det vara ganska jobbigt faktiskt, att flytta från dom. Jag vet nån gång, då har vi liksom sagt så där att "man vet ju inte om man flyttar" och så där. Då har Simons pappa sagt: "Vad då, ni ska väl inte flytta, vad då?" Så där, liksom. Så att nej, det skulle kännas konstigt. Men jag menar, ja inom Dalarna så där, det går väl liksom. Men att flytta till Göteborg så där, det känns ju som "Gud, att dom ska bo så himla långt bort från oss allihopa". Konstigt, då får man ju inte se dom liksom.

Helena: Blir sånt där ändå viktigare när man får barn, kanske?

Caroline: Ja, det tror jag [...], då vill man ha dom ännu närmare. Avlastning kanske [skratt] men inte bara det heller.

Helena: Det är väl dubbelt kanske?

Caroline: Ja, det tror jag. Men eftersom man liksom är så nära sin familj så tror jag att blir det så. Då blir det nog ännu mer. Det tror jag faktiskt. Det ser jag ju bland annat på min kompis Kajsa. Jag menar, hon och hennes mamma dom är ju också väldigt tajta så där, är dom ju. Men jag menar, det vart ju dubbelt så mycket när hon fick barn. Det [...] kan ju gå flera dar utan att jag pratar med min mamma, men hon pratar med sin mamma lika mycket om hon pratar med mig, flera gånger om dan liksom. Dom lämnar och hämtar och lämnar och hämtar och far runt med det där stackars barnet [skratt]. Så att det tror jag att man behöver dom ännu mer då, helt klart. Hjälp och stöd och råd och gud vet allt vad det kan tänkas vara.

H: Ja, och så vill man väl kanske... Ja, det vill man väl, att barnen ska få bra kontakt med sina mor- och farföräldrar?

Caroline: Ja, precis, helt klart. Det har ju varit viktigt för en annan med mormor och morfar och farmor och farfar.

Den bild Caroline här ger av sin vardag innehåller flera hörnstenar. Jobbet är viktigt, familje- och släktrationer likaså, liksom möjligheterna till sport och friluftsliv. Tidigare under intervjun har hon berättat om sin

uppväxt och då uppehållit sig länge vid den stora betydelse som far- och morföräldrarna spelat genom åren. Hon har även under tidigare intervjuer lagt stor vikt vid detta, vilket kanske förklarar att jag som intervjuare i den intervjusituation som avtecknar sig ovan tar detta nästan lite för givet. I samtalet om vad det är som gör att Caroline trivs så finns också framtiden med som ett stråk i samtalet. Carolines berättelse om hur Simons pappa reagerade på en eventuell flytt har en sådan dimension, likaså vårt samtal om vad de egna föräldrarna kan komma att betyda för den som blir förälder. Även om Caroline inte säger det rent ut så är det tydligt att det täta familje- och släktnätverk är något hon värnar om och ser som en resurs också för framtiden.

Senare under intervjun ställer jag en fråga till Caroline liknande den Martin fick om hur ett bra liv ska se ut:

Helena: Vad är viktigt i livet då? [...]

Caroline: Vad som är viktigt i livet? Ja, det är familjen, helt klart, det är ju liksom, det är ju det bästa man har. Vi är väldigt mycket så, både han [Simon] och jag. Vi är väldigt mycket med hans familj och vi är väldigt mycket med min familj. Alla blir alldeles förvånade, vi ska på 50-årskalas här i maj, en arbetskompis till mig som fyller år. Och han är ju alltså lika gammal som mina föräldrar så dom ska ju också på den festen. Och så satt vi väl och pratade om nånting, det var väl när vi hade möte om det här med jobbet och då sa Pia [en arbetskamrat till Caroline]: "Och förresten, vi är bjudna på Tores 50-årsfest, å vad roligt!" och så där och det vart att vi pratade. "Ja, men då kommer ju mamma och pappa", sa jag och skrattade. Då var det nån längre ner vid bordet: "Va?! Ska du på samma fest som din mamma och pappa?!" "Ja?". Dom liksom vart alldeles rådlösa, dom tyckte det var jättekonstigt. Men vi är väldigt, vi umgås jättemycket liksom. Alla var så där: "Å, ska du ha världens fest med alla kompisarna när du fyller 25?" "Nej min mamma och min pappa ska komma" [skratt].

Helena: [skratt]

Caroline: Vi är väldigt... men dom är rätt så, jag vet inte, det beror väl på vad man har för föräldrar kanske, men det är ju mycket liksom partaj och fest och det är liksom inte... Då när, i påskas då hade vi riktig fest med middag och vin och öl och sen efteråt så hade Simon och min bror gjort Så ska det låta-grejs så att vi täv-

lade allihopa mot varandra och så där och så var Simons mamma och hennes kille med också. Så att det är ju liksom mycket, kräftskivor och så där och ja, det måste jag nog säga att det är nog det viktigaste för mig i alla fall. Sen, jobb och hus och allt sånt där, det kan komma i andra hand. Det är väl trevligt att ha men det spelar väl egentligen ingen roll om man inte har nånting att fylla det med heller.

Helena: Nej.

Caroline: Tycker då inte jag i alla fall.

Helena: Nej. Nej, det ligger nog mycket i det.

Caroline: Ja, jag är nog ingen karriärmänniska så där. Utan jag tycker nog att faktiskt att det är skönare att få sluta klockan då och då och gå hem.

Helena: Och slippa tänka på...

Caroline: Jag är nog ingen så där som liksom kan ta ett chefsjobb och jobba, jobba, jobba. Absolut inte. Det är liksom inte värt alla pengar i världen.

Helena: Nej.

Caroline: Och det har jag väl kanske lärt mig också av att pappa var borta så mycket när vi var små. Att man liksom har, jag kan inte säga så där att liksom vi tyckte att det var jobbigt så där, för när vi var små var vi väl ofta... Mamma var förbannad på honom nån gång när han kom hem och hade varit i Tyskland en vecka eller nånting. Och så hade han väl sagt att han skulle komma hem ena dan och så kom han hem nästa. För att det var väl liksom långt att köra. Så han hade väl liksom varit tvungen att stanna och sova nånstans. Och det var väl liksom droppen som fick bägaren att rinna över, för sen efter det så fick han lägga sitt företag mer eller mindre på is. För då sa liksom mamma att "nu är det bara att välja här". Hon var så arg, hon var alldeles hysterisk, var hon. Hon vrålade och skrek. Och över till grannarna och slängde igen deras dörr och så var hon där inne. Och så kom hon över helt plötsligt och hämtade oss barn och drog över oss så pappa vart själv hemma. Och då kommer jag ihåg att jag vart alldeles så här: "men han har ju presenter med sig!" Han hade ju köpt en massa presenter åt oss. Jag kunde inte förstå varför hon var så arg.

Helena: Nej.

Caroline: Då var det väl liksom... då hade ju hon slitit som sjutton och han var borta jämt. Då ställde hon ju ultimatum att "nu är det bara att välja här, för det här håller ju inte", sa hon. "Utan jag går ju"... Hon gick ju på knäna liksom med ungar och hela faderuttan. Hon sa det: "Det går inte." Så då fick han välja, så då la han ju ner det. [...] Jag tror aldrig att jag har sett mamma så arg i hela mitt liv. Men hon var väl liksom... hon orkade inget mer. Hon var väl så sårad att han, tyckte hon då, sket i hur hon hade det.

Det är sammanhållningen i familjen, och då menar Caroline familjen i vid bemärkelse, som hon ser som själva kärnan i ett bra liv. Jobb och hus är viktigt, men kommer i andra hand. Caroline säger sig inte vara någon "karriärmänniska" i meningen att hon inte är beredd att låta jobbet gå före familjen. Det är en ståndpunkt hon understryker genom det narrativ där hennes pappa kommer hem en dag för sent från en tjänsteresa. Caroline solidariserar sig som berättare med sin mamma. Hon återger sin mammas konstaterande att "nu är det bara att välja här" och gör därmed en intern evaluering av sitt eget val att sätta familjen i första hand.

Caroline säger ingenting om hur hon ser på sitt eget val i relation till Simons eventuella planer på någon form av "karriär". Men kanske signalerar hon genom samma narrativ att hon, om den situationen skulle uppstå, inte kommer att ta på sig uppgiften att vara den som axlar större delen av ansvaret för familjen? Carolines förklaring till varför hon trivs med sin tillvaro sådan den ser ut just nu sammanfaller alltså på viktiga punkter med hennes tankar om vad som utgör ett bra liv. De båda dimensionerna av den framtidsintrig som går att urskilja i Carolines berättelse är därmed tätt sammantvinnade.

En evaluering tar alltid avstamp mot något. De exempel jag här lyft fram visar hur en föreställning om vad som utgör ett idealt liv kan ligga till grund för en utvärdering av det egna livet, oavsett hur uttalad denna koppling är hos den som gör den. Här finns en skillnad jämfört med hur det går till att utvärdera sitt eget liv mot bakgrund av ett kulturellt föreskrivet life-script. Den som gör en sådan evaluering med en egen idealbild som måttstock utgår i högre grad från sig själv och sina önskningsar. Den som förhandlar med ett life-script utgår istället från en föreställning om vilka betydelser "andra" lägger i ett idealt liv. I viss mån överlappar des-

sa utgångspunkter förstås varandra. En individuell idealbild genomsyras alltid av kollektiva föreställningar, samtidigt som en enskild individ alltid har möjlighet att distansera sig från ett föreskrivet life-script.

VUXEN ELLER INTE?

När Linda i inledningen till det här kapitlet konstaterar att hon "haft svårt att klippa navelsträngen" är det tydligt att hon ser det som en brist. Att "klippa navelsträngen" är något man inte får vänta för länge med att göra. Intervjumaterialet innehåller också många andra sekvenser där ungdomarna reflekterar över vad det kan tänkas innebära att vara vuxen och där de också utvärderar sina egna liv på den punkten: Hur "vuxna" är de egentligen? Ibland kommer de själva in på ämnet, ibland är det jag som väcker frågan.

Under den fjärde intervjun med Martin framkommer det att han betraktar sig själv som "rätt så ung". Samtidigt påpekar han också att känslan av att vara vuxen kan variera beroende på vilka situationer man befinner sig i.

Helena: Är du vuxen då?

Martin: Nja, det vet jag inte om jag tycker riktigt. Det... ja, det beror väl på lite hur man ser det, och vad man jämför med. Men det är väl så, man har en väldigt skärpt sida så där, ja utåt liksom. Man har ett jobb som man sköter. Jag försöker vara väldigt noggrann med det och så. Men ibland släpper man väl lös lite och så där. Det beror väl på lite.

Helena: Jag vet inte [ohörbart]

Martin: Nej, nej det är ju så. Eller, jag vet inte om jag direkt känner mig vuxen så där. Eller jag känner mig nog ganska barnslig. Så att...

Helena: Du tar ju ändå ansvar för mycket saker?

Martin: Ja, jo, det gör man väl kanske. Man har väl... Jo, det gör man väl. Men som sagt, man känner sig ju ändå rätt så ung fortfarande.

Helena: Händer det nånting när man får barn, tror du?

Martin: Jo, det gör det väl antagligen. Och det är väl därför man vill vänta med det lite. Man vill liksom kunna vara ung ett tag till. När man får barn och så vidare då... Ja, då känns det som att då måste man anpassa sig rätt mycket efter det. Så att... ja.

Som jag tolkar Martin så tycker han sig uppfylla många av de yttre förväntningar som finns på en vuxen person. Han har fast jobb och lägenhet, är arbetsam, skötsam och kan visa upp en ”skärpt sida”. Samtidigt känner han sig inte särskilt vuxen på andra sätt, snarare lite barnslig. Ibland släpper han lös, det vill säga struntar i alla sådana förväntningar och festar eller har kul med kompisarna på andra sätt. Detta utgör ett exempel på att övergången från ung till vuxen måste förstås som en fläta av olika övergångsprocesser som inte är synkroniserade med varandra, men ändå möjliga att omfatta samtidigt.³⁴³ Den direkta fråga jag ställer till Martin om han tror att ett eventuellt föräldraskap kan innebära en förändring vad gäller hans vuxenstatus, ska ses mot bakgrund av att flera andra av ungdomarna tidigare gjort den kopplingen, men naturligtvis också mot bakgrund av att denna övergång brukar tillskrivas särskild tyngd. Martin håller också med. Så är det antagligen, nickar han, och därför vill han vänta med att bli pappa. Han vill dra ut på sin ungdomstid ännu lite till.

Under den fjärde intervjun med Isabel frågar jag henne om hon är nöjd med hur hennes liv har utvecklats så här långt. Har de förväntningar hon hade när hon var yngre infriats? Isabell svarar att när det gäller utbildning och jobb så har det blivit precis som hon tänkte sig. Hon hade klart för sig redan som 15-åring att hon ville bli sjuksköterska – och det är hon nu. Andra saker som inträffat hade hon däremot inte kunnat föreställa sig: ”Men sen hade jag väl kanske aldrig trott att jag skulle vara gift och ha barn och bo i Stockholm när jag var 24. Det hade jag nog inte trott”, säger hon. Isabell säger att hon tidigare alltid haft väldigt svårt att föreställa sig själv som förälder. Det leder vidare till ett resonemang om detta med att bli vuxen:

343 Mørch 2003, s 54, Biggart & Walther 2006, s 43, jfr Wallace & Kovatcheva 1998.

Isabell: När man var i den åldern så var det så svårt att förstå på nåt vis att om tio år då är jag så gammal. Och har man barn då eller inte? Men jag har ju alltid velat ha familj och barn.

Helena: Men det har varit i någon diffus framtid?

Isabell: Ja, precis. När jag blir vuxen och stor liksom. Det kändes då som om det var en evighet. Men sen kom det ju ganska snabbt [skratt]. Man blev ju vuxen fort.

Helena: Blev du vuxen när du fick barn? Eller när blev du vuxen?

Isabell: Ja, när blev jag vuxen? Det kan man undra. Det känns ju på nåt sätt som att vi blev ganska vuxna när vi flyttade ner hit själva och man skaffade högskoleutbildning och så där. Men sen gifte ju vi oss också och det var ju jättevuxet på nåt vis, kände det som. Då var vi jättevuxna plötsligt. Det var lite som att klippa banden till mamma och Peter till sina föräldrar. Som att nu hade vi faktiskt bestämt oss att vi skulle leva ihop och så. Så det var... då kändes det som att man blev jättevuxen.

Helena: Det blev en markering liksom?

Isabell: Ja, att nu är vi vuxna [skratt]. Och även för dom tror jag, att dom förstod att vi hade bestämt oss för att leva ihop och så där.

Isabell tycker alltså att hon blev "vuxen fort". Hon kopplar detta med att vara vuxen till ett knippe händelser som alla har övergångsstatus: flytta, utbilda sig, gifta sig. Isabell och hennes kille bodde under sista året på gymnasiet tillsammans i Isabells lägenhet i Ludvika. Sommaren efter det att Isabell tagit studenten flyttade de iväg "på riktigt", Peter för att jobba och Isabell för att utbilda sig. Då blev de "ganska vuxna", enligt Isabell. När de sedan bestämde sig för att gifta sig så kändes det "jättevuxet", mycket för att detta på ett så tydligt sätt utgjorde en markering av att de inte längre var beroende av sina föräldrar. Isabell kopplar här inte samma känslan av att vara vuxen med föräldraskap. Hon har själv barn, men detta barn framstår när hon berättar mera som en bekräftelse på att hon *är* vuxen, inte något som gjorde att hon blev det.

Under den fjärde intervjun med Emma kommer samtalet flera gånger in på vad det innebär att vara vuxen. Hon reflekterar själv kring det i samband med att hon berättar om den första längre resa hon gjorde di-

rekt efter gymnasiet och den känsla det innebar att komma till ett ställe där ingen visste vem hon var och där hon inte hade någon att luta sig mot. ”Man fick på nåt sätt skapa sig sin roll som vuxen för att helt plötsligt stod jag ju utan mina föräldrar. Och dom var ju inte två timmar därifrån heller”, konstaterar hon. Mot slutet av intervjun tar jag upp samma tråd igen :

Helena: [...] Är det skönt att vara vuxen tycker du? Är du vuxen?

Emma: Nej [skratt] Ibland. Nja. Ja, jag är väl vuxen på det viset att jag behöver liksom ingen längre. Det är liksom ingen... Jag kan ju säga att jag behöver Mike [Emmas man] liksom, det gör man ju. Jag behöver Annika för man behöver ha en vän, man behöver ha nån att leva med och så vidare. Men jag behöver ingen för att jag ska få pengar eller mat eller värme eller kläder, inte så. Det är sånt som jag kan ta hand om själv nu. Det är väl just den ekonomiska biten som är den största. Står jag själv i världen så kan jag i alla fall jobba och försörja mig själv. Så att ja, jag tycker att jag är vuxen [skratt] på det viset. Sen hur man känner sig och så där, det växer man väl in i mer och mer. Vissa dar så känner man att ”nej, inte upp ur sängen, i dag orkar jag inte hålla i alla trådar” eller så där. Det är väl vissa dar man känner att man skulle vilja vara omhändertagen. Men då är Mike där. Så... jo, nog är jag vuxen, det tror jag [skratt].

Helena: Du måste ju ha fått en otrolig massa erfarenheter genom allt du har gjort?

Emma: Och det är väl det man lutar sig på också. Man kan säga till sig själv att det här klarar jag.

Helena: Det här fixar du?

Emma: Till Israel, dit åkte jag ju själv. Där kände jag ju ingen innan jag hade kommit in mig där då. Och jag har bott i Paris tre månader själv och kände liksom ingen annan än dom kontakterna jag själv knöt där då. Så nog känner jag att, ja att jag är vuxen så, det tror jag. Och sen är det väl det där att kontakten med ens föräldrar suddas ju ut mer och mer om man säger så. Kontakten förändras väl. Förut så kanske jag ringde hem ”Å, jag ska baka bullar för första gången, mamma hur gör jag nu?” [skratt] Du vet den här kontakten, att man behövde så mycket hjälp, att dom stöttade en i början och så. Det har väl liksom försvunnit helt och hållet.

Nu tänker man att "jag provar själv" och blir det fel på bullarna så blir det. Eller, det är ju ett löjligt exempel men det är liksom såna typer av saker som väl visar att man är vuxen, att man inte frågar om deras hjälp eller råd eller åsikt på samma sätt.

Helena: Dom behöver inte godkänna heller...

Emma: Nej.

Helena:... vad du gör liksom?.

Emma: Nej. Så det tycker jag väl också är den stora skillnaden mellan att vara vuxen och inte, att man liksom... ja, man klipper av den där kontakten mer och mer. Man har ju fortfarande kontakt, men den förändras ju till att man inte är i en behövande situation varje gång man pratar med varann.

Helena: Att det blir mer jämbördigt?

Emma: Ja, att man pratar om saker istället för att det alltid är att få hjälp eller på nåt sätt liksom få stöd av dom.

Emma kopplar här samman detta med att vara vuxen med att klara sig själv ekonomiskt och praktiskt samt att ta ansvar och fatta egna beslut. Inte minst under de perioder då hon levt utomlands har hon ofta varit hänvisad till sig själv när det har gällt att lösa problem av olika slag. Vuxenhet har för Emma också mycket med relationen till föräldrarna att göra. Från att de tidigare har stöttat henne praktiskt i alla upptänkliga situationer känner hon nu att hon klarar sig utan dem i det avseendet. De har fortfarande tät kontakt, men kontakten är av ett annat slag än tidigare. Från att ha stått i ett beroendeförhållande till dem kan Emma nu möta dem på ett mera jämbördigt sätt.

Giddens talar om det rena förhållandet och avser då en social relation utan förankring i yttre sociala och ekonomiska villkor.³⁴⁴ Det rena förhållandet är tätt knutet till modernitetens villkor och kan beskrivas som en reflexivt organiserad förpliktelse. Giddens påpekar att relationen barn-föräldrar delvis faller utanför de kriterier som definierar det rena förhållandet, eftersom grunden för att upprätthålla denna relation vilar på biologiska band. Ju äldre ett barn blir och ju mer det utvecklar sin självständighet, desto större betydelse för relationen får dock de element som kännetecknar det rena förhållandet. I det senmoderna samhället utgör en

344 Giddens 1991/1997, s 109 ff.

reflexivt uppbyggd tillit en förutsättning för en fördjupad relation mellan barn och föräldrar, menar Giddens. Just så är det också möjligt att förstå Emmas beskrivning av hur hennes relation till föräldrarna utvecklats.

Att bli vuxen kan också konstrueras i termer av ökad reflexivitet i förhållande till det förflutna. Under den fjärde intervjun berättar Tove, då 25 år gammal, om en dröm hon haft några år tidigare. Det var en dröm som berörde henne djupt och som hon sedan dess återkommit till många gånger. Drömmen kom en natt när Tove under några månader jobbade utomlands. Att den kommit att bli så betydelsefull hänger samman med att den hjälpt Tove att få perspektiv på sitt förflutna – och därmed också på vem hon är idag. Tove berättar att hon i drömmen gick längs en väg. Där mötte hon en grupp barn som kom gående tillsammans med mamman till en av hennes kompisar. Barnen gick på led och höll varandra i händerna två och två. Längst bak i ledet gick en ensam flicka. Tove minns precis hur flickan såg ut och vad som sedan hände:

Hon hade en blå klänning med mörkblå blommor på. Och jag tänkte: ”Gud, vad jag känner igen den där tjejen”, men jag kunde inte placera henne liksom. När jag hade hejat på barnen gick jag vidare och efter en stund så mötte jag dom igen. Och då såg jag att den där ensamma tjejen längst bak var jag själv när jag var liten, jag kanske var fyra år. Jag stod och tittade på henne och kände att jag tyckte så mycket om henne. Sen kramade jag henne. Och när jag gjorde det – det låter jättekonstigt – så smälte hon in i mig samtidigt som hon var kvar rent fysiskt. Jag kunde fortfarande prata med henne.

Drömmen fortsatte med att Tove och den lilla flickan, som alltså var Tove som liten, stod mitt emot varandra och jämförde varandras händer:

Hon tittade på sina händer och jag tittade på mina. Hennes händer var släta och fina. Jag hade en hand som var slät och en som var alldeles skrovlig. Då kom mamma fram som en tredje part och sa: ”Ja, men Tove, kommer du inte ihåg att för bara några månader sen så var båda dina händer skrovliga?” Sen gick hon iväg, den där lilla tjejen, och jag kände bara att jag tyckte så mycket om henne. Samtidigt tänkte jag: ”Stackars henne. Hon vet inte om att hennes föräldrar ska skiljas.”

Toves föräldrar skildes innan hon började skolan. Tove säger att hon ser de skrovliga händerna i drömmen som en symbol för de sår som föräld-

rarnas skilsmässa inneburit känslomässigt för henne, sår som haft väldigt svårt att läka. Omvänt blir drömmens släta hand en bild för det som trots allt har skett under senare år. Långsamt har Tove inte bara börjat acceptera det som hände utan också tagit itu med att försöka förbättra sina relationer till alla inblandade. Tove tycker att styrkan i drömmen ligger i den positiva upplevelse hon drömde att hon hade av sig själv som liten. Det är en känsla hon har velat hålla fast vid, och som också fått henne att fundera över varför hon tidigare haft så svårt att tycka om det barn hon en gång var. I dag ser hon alltså annorlunda på saken:

När jag har tänkt tillbaks på när jag var liten så har jag inte tyckt om mig själv sådan jag var då. Särskilt inte som jag var på lågstadiet och mellanstadiet. Men nu känns det som att jo, jag kan verkligen förlika mig med mig själv som jag var då. Den där lilla tjejen är verkligen en del av mig och jag tycker jättebra om henne också.

Drömmens betydelse för Tove avspeglas i hennes egen tolkning och användning av den inom ramen för intervjusituationen, men också i den relativt ”färdiga” berättelse hon klär den i. Händelseförloppet inramas av en tydlig början och ett tydligt slut. Orden finns där, till stor del redan utmejslade. Det är inte första gången Tove berättar om sin dröm. Samtidigt som Tove under intervjun återger och reflekterar över drömmen flätar hon också samman dåtid och nutid på ett intressant sätt. Utifrån sin position i nuet kan hon inte bara se sig själv och den process skilsmässan inneburit och fortfarande innebär. Hon har också hittat ett sätt att förstå och förlika sig med det förflutna. Sammantaget har det fått henne att bli lite mera vuxen, tycker hon.

I intervjun med Emma framkommer en annan intressant aspekt av hennes upplevelse av att vara vuxen som också har med ökad reflexivitet att göra. Även om Emma känner sig vuxen så poängterar hon att detta inte innebär att man kan slå sig till ro:

Jag tycker det är viktigt att man tänker på det att man är liksom inte klar som människa bara för att man är vuxen. Utan alla vuxna har ju liksom, alla människor har ju nånting man ska eller man bör jobba på, nån egenskap eller nånting man inte trivs med.

Den vuxne framstår i citatet med Emma ovan som en human becoming, en människa under ständig utveckling. Krange och Øia lyfter fram denna

aspekt av vuxenlivet och drar slutsatsen att den får långtgående konsekvenser för relationen mellan ungdoms- och vuxengenerationerna:

Voksenrollen er ikke ferdig utformet en gang for alle. Foreldregenerasjonen blir hele tida satt på prøve. Dermed blir de voksnes kunnskap, selv om den ikke i ett og alt er lik ungdommens, hele tida nyttig kunnskap. Den peker fram mot å beherske det samfunnet vi lever i. Nettopp forskjelligheten i kunnskap og gjensidig nytte peker mot en unik dialogsituasjon.³⁴⁵

I förlängningen vänder sig Krange och Øia här mot påståendet att övergången till en ny modernitet skulle skapa ett ökat avstånd mellan generationer. Bauman, Beck och Giddens är alla anhängare av tanken att föräldrars erfarenheter inte har något större värde för ungdomar som ska orientera sig mot framtiden. Detta eftersom samhället omvandlats så snabbt att dessa erfarenheter har mist sin aktualitet. Krange och Øia förnekar inte att samhället har förändrats, men påpekar samtidigt också att detta med att orientera sig i omvärlden och planera för framtiden inte bara handlar om att söka svar i egna och andras redan gjorda erfarenheter. Det handlar förmodligen minst lika mycket om att kunna ställa frågor, reflektera och klara omställning. Det senare tillhör en vuxen och erfaren socialitet. De flesta vuxna befinner i dag i den situationen att de för att kunna behärska det moderna samhället ständigt tvingas till flexibilitet. Paradoxalt nog är det kanske här som en av förutsättningarna för samhörighet mellan generationer finns i dag, konstaterar Krange och Øia: Inför omvärldens krav på att möta snabba förändringar har föräldrar och ungdomar en unik möjlighet att mötas i dialog.

Med dessa exempel ur intervjumaterialet har jag velat visa på hur detta med att bli och vara vuxen konstrueras på olika nivåer. Att vara vuxen sätts i ungdomarnas berättelser i relation till kulturellt föreskrivna övergångar, till deras egna och andras gjorda erfarenheter och till en i olika avseenden ökad reflexivitet.³⁴⁶ Att vara vuxen handlar för dem om autonomi i ekonomiskt och praktiskt avseende men också om en slags reflexiv autonomi i förhållande till sin egen historia och till de människor som står dem närmast. Det handlar också om att ta ansvar för egna beslut. Att ta ansvar för egna beslut är en kategori som på ett särskilt sätt

345 Krange & Øia 2005, s 188.

346 Jfr Fornäs, Lindberg & Sernhede 1990, s 54 ff.

för in tidsdimensionen i ett tänkt vuxenliv. Även om erfarenhetsrummet till stor del definierar vad det innebär att vara vuxen så handlar vuxenhet också om framtiden. Egna beslut kan få konsekvenser som sträcker sig långt bortom en formulerad förväntanshorisont.

SAMMANFATTNING

I det här kapitlet har jag tittat närmare på ungdomarnas sätt att utvärdera sina tidigare erfarenheter, och då i synnerhet sådana erfarenheter som har betydelse för förståelsen av det livslopp de befinner sig i början av. Det är rimligt att tänka sig att viljan att utvärdera det egna livet ökar i takt med stigande ålder. Ju fler övergångar av det slag som kan räknas till "livets stora händelser" som har passerats, desto större utrymme får det värderande perspektivet. Omvänt har en ung människa med det mesta av livet kvar större anledning att lägga betoningen på framtiden. Det innebär dock inte att inte även unga människor på olika sätt reflexivt förhåller sig till det som varit, även om evalueringar av det slaget kanske mer får betraktas som avstämningar efter vägen än som mer definitiva summeringar.

De evaluerande inslagen i intervjumaterialet har kommit till både som ett resultat av frågor från min sida och på ungdomarnas eget initiativ. De vävs in i ungdomarnas berättelser antingen i form av externa evalueringar, då berättaren ställer sig vid sidan av sin egen framställning för att ge åhöraren sin syn på det som berättas, eller i form av interna evalueringar då de utvärderande inslagen vävs in i berättelsen i form av exempelvis en symbolisk handling eller genom att någon av personerna i berättelsen fäller ett värderande omdöme.

En utvärdering måste ske i relation till någonting. Som Arvidsson skriver är det vanligt att ett life-script får ligga till grund för en sådan evaluering. Detta framkommer tydligt i mitt material. Intervjuerna pekar mot att det förvisso är fullt möjligt att utifrån egna erfarenheter ifrågasätta det positivt laddade scriptet som norm, men att man ändå kan tvingas acceptera att normen är starkare än så, att de egna valen aldrig blir de "rätta" i omvärldens ögon. Jag har också lyft fram hur en evaluering kan göras mot bakgrund av en föreställning om hur det egna livet

idealt borde se ut. En förhandling med ett kulturellt omfattat life-script är en förhandling med de betydelser man förväntar sig att ”andra” lägger i ett idealt liv. En förhandling med den individuella idealbilden är en förhandling med den egna självuppfattningen och de egna önskingarna. Det handlar dock inte om två utgångspunkter som är varandras totala motsatser. Kollektiva föreställningar genomsyrar individuella idealbilder liksom varje narrativt life-script står öppet för förhandling.

I detta kapitel visar jag också på hur ungdomarna i samband med att de evaluerar de liv de har bakom sig konstruerar kategorin ”vuxen”. Detta med att vara vuxen relateras till kulturellt föreskrivna övergångar, gjorda erfarenheter och en i olika avseenden ökad reflexivitet. Att vara vuxen handlar på en nivå om att ha gjort vissa saker, på en annan om att i olika avseenden ha uppnått autonomi. Denna självständighet har en ekonomisk och en praktisk sida men handlar också om att ta ansvar i vidare bemärkelse. Detta ansvar sträcker ut vuxenskapet mot framtiden. Vuxenhetens sammansatta karaktär och det faktum att den är situationell – i vissa situationer känner man sig vuxen och i andra inte – gör att det sammantaget dock uppfattas som svårt att definiera vad det innebär att vara vuxen.

9. AVSLUTANDE DISKUSSION

I den här studien har jag följt 21 unga människor födda i början av 1980-talet en bit på väg mot vuxenlivet. Som 15-, 17-, 22- och 25-åringar har de inom ramen för längre intervjuer berättat om sin respektive bakgrund och vardag, och sina tankar om framtiden. Lagda intill varandra ger intervjuerna en rik och levande bild av hur dessa ungdomar uppfattar sig själva, sina liv och sina framtider som vuxna, och av hur denna förståelse förändras över tid. Studien har ambitioner i två riktningar: Dels är det en samtidsstudie med ambitioner att säga något om hur villkoren för att bli vuxen ser ut och hur ungdomar förhåller sig till vuxenblivande. Dels är det en metodstudie i meningen att jag lägger stor vikt vid hur livsberättelser konstrueras situationellt och kulturellt och kommer med många egna iakttagelser i anslutning till detta. Detta innebär dock inte att studien pekar åt två håll. De starka kopplingar som finns mellan ungdomars sätt att uppfatta sig själva och de livsberättelser de skapar håller samman dessa båda perspektiv.

Jag har valt att se intervjuerna med ungdomarna som livsberättelser, ett teoretiskt och metodologiskt perspektiv som sätter deras egna tolkningar i centrum. Jag ställde i inledningen till kapitel 2 frågan om det över huvud taget är möjligt att betrakta unga människors berättelser på det sättet. Livsberättelsen som genre knyts i allmänhet till äldre människor och den äldre människans förmodade behov av att sammanfatta och reflektera över ett nästan fullbordat liv. Genom att skriva den här avhandlingen har jag visat att ett livsberättelseperspektiv också kan använ-

das på ett fruktbart sätt i forskning om ungdomar. Unga människor har större delen av livet kvar. Att anlägga ett livsberättelseperspektiv handlar därför inte bara om att se hur de hanterar sitt förflutna. Det handlar framför allt om att fördjupa kunskapen om hur erfarenheter av det förflutna och förväntningar inför framtiden vävs samman i deras berättelser om sig själva och sitt vuxenblivande.

I detta sista och avslutande kapitel kommer jag att lyfta fram och diskutera några av studiens resultat. Fokus ligger på ungdomarnas sätt att berätta om sina liv, de starka narrativa scripts som utgör återkommande inslag i sådant berättande samt på hur betydelser av att bli vuxen konstrueras i intervjumaterialet.

LIVSBERÄTTELSEN SOM SITUATIONSBESTÄMD OCH KULTURELLT BETINGAD

En livsberättelse betraktar jag som en ”situationsbestämd och kulturellt betingad berättelse”, vilken utgör en ”helhet, där de olika delarna inte kan förstås utanför sitt sammanhang”.³⁴⁷ Detta har jag tagit fasta på genom att konsekvent sätta samspelet mellan ungdomarna och mig som intervjuare i fokus. Min avsikt har varit att försöka få syn på vissa grundläggande kulturella aspekter av detta samspel som jag menar har stor betydelse för hur materialet kan tolkas. Jag har i det avseendet framför allt problematiserat hur narrativa vändpunkter konstrueras, samt hur framtidsperspektiv och utvärderande perspektiv vävs in i samtalen.

Genom att göra detta har jag visat hur livsberättelser av det här slaget uppstår genom ett intrikat samspel där frågor och svar givetvis spelar roll, men där också delade föreställningar om vad som är viktigt i en människas liv och om vad som bör finnas med i en livsberättelse har en starkt styrande verkan. Det är tydligt att bakom mitt sätt att ställa frågor och ungdomarnas sätt att svara på dem och att berätta om och värdera sina liv ligger starka narrativa script. Att utvärdera sitt förflutna och att

347 Denna karakteristik går tillbaka på Bursells sätt att tala om intervjuer, se Bursell 1993, s 24 respektive s 23.

planera för framtiden handlar i hög utsträckning om att förhandla med sådana kulturella modeller för hur livet ”bör” eller ”inte bör” vara.

Genom att rikta ljuset mot hur detta samspel fungerar i praktiken har jag empiriskt visat att det inte finns några ”rena” livsberättelser, men också pekat på ett drag av stark kontinuitet i denna typ av berättande. Att konstruera en livsberättelse handlar alltid om att skapa en version, en av många möjliga om varandra påminnande berättelser. Inom livsberättelseforskningen råder idealet att berättaren ska uppmuntras att berätta så fritt som möjligt för att därigenom få möjlighet att själv skapa konfiguration i sin berättelse.³⁴⁸ En sådan hållning är fruktbar, menar jag, så länge den inte medför att intervjuaren avstår från att ställa frågor. Som Thorsen påpekar så spelar frågor som stimulerar till självreflektion i detta sammanhang en ytterligt viktig roll.³⁴⁹ Det finns en risk att den fokusering på det fria berättandet som råder inom delar av livsberättelseforskningen för med sig en övertro på att en livsberättelse måste se ut på ett visst sätt. Det kan i sin tur göra att möjligheten att arbeta med detta perspektiv i relation till ungdomars erfarenheter kanske aldrig ens övervägs, vilket är synd. För att ett livsberättelseperspektiv ska fungera fordras två saker: ett tydligt tidsperspektiv i framställningen och en vilja hos berättaren att länka samman olika erfarenheter till en intrig. Hur detta tidsperspektiv tar sig uttryck och hur denna intrig utformas kan dock variera. Jag har genom att ställa två levnadshistoriska intervjuer – där den ena löper längs en tydlig tidslinje och där den andra inte gör det – mot varandra, visat att livsberättelseperspektivet fungerar i båda fall. Den kronologiska och den icke kronologiska dimensionen av berättelsens intrig samspelar men är inte helt beroende av varandra.

LIVSBERÄTTELSE I FÖRÄNDRING

I takt med att livet fortskrider är vi också tvungna att revidera våra livsberättelser. Att leva innebär utifrån det perspektivet att befinna sig mitt i en pågående berättelse om det egna livet.³⁵⁰ Sådana omtolkningar sker

348 Horsdal 1999, s 108.

349 Thorsen 1998, s 48.

350 Polkinghorne 1988, s 69, Horsdal 1999, s 38.

hela tiden utifrån den kunskap och det erfarenhetsrum vi för tillfället besitter. Det intervjumaterial jag har arbetat med visar hur en och samma individ över tid omformar berättelsen om sig själv. Den mest synliga förändringen är att innehållet i intervjuerna förändras. Där 15-åringarnas berättelser i huvudsak kretsar kring ursprungsfamiljen, skolan, fritidsintressen och relativt vaga framtidsplaner av olika slag handlar 25-åringarnas berättelser om sådant som utbildningsval, inträde på arbetsmarknaden, resor, redan inträffad eller planerad familjebildning och kanske husköp.

Intervjuerna blir också mer utförliga ju äldre informanterna blir, något jag tolkar som ett resultat av ett märkbart ökande intresse hos flertalet av att reflektera över det egna livet. Förmodligen har intervjuprojektet förstärkt denna tendens genom de upprepade hållpunkter för tillbakablickande som intervjutillfällena utgjort. Att de senare intervjuerna är mer utförliga kan också hänga ihop med att ungdomarna och jag har lärt känna varandra allt bättre och att de därmed fått ökat förtroende för mig som intervjuare. Det kan förstås också spegla att vi, ju äldre de blir, har kommit att dela allt fler erfarenheter, och då inte minst sådana som hänger samman med övergången till vuxenlivet.

Materialet ger också en inblick i hur ungdomarna inte bara byter ut vissa händelser mot andra, utan också ger nya betydelser åt händelser som framstår som fortsatt betydelsefulla. Sammantaget verkar förändringsaspekten framför allt kunna knytas till det faktum att intervjupersonerna hela tiden samlar på sig fler erfarenheter. Erfarenhetsrummet eller den levnadshistoriska fond mot vilken en händelse kan tolkas och omtolkas, blir hela tiden större och fyllt av fler möjligheter.

En livsberättelse kan uppfattas som ”färdigformulerad” i meningen att den har ett innehåll och en form som tycks relativt konstant. Ungdomarnas berättelser är självklart inte ”färdiga” i meningen att innehållet inte kommer att förändras – merparten av livet återstår ju. De har i allmänhet heller inte antagit någon ”färdig” form med avseende på urvalet av händelser och sammanfogningen av dessa till en intrig, även om berättelserna till viss del struktureras av händelser som brukar uppfattas som övergångsmarkeringar, som att flytta hemifrån, börja studera och få barn. De ungdomar som ingår i studien har upprepade gånger fått tillfälle att klä sina erfarenheter och förväntningar i ord, vilket i viss grad påverkat

deras sätt att berätta. Några av ungdomarna ger dock sina berättelser en mera tydlig form än de övriga. Det är genomgående ungdomar som haft särskilt stor anledning att bearbeta och reflektera över sitt förflutna, och därmed många gånger också över framtiden. Intervjuerna med de senare understryker att en utarbetad narrativ form inte i första hand har att göra med berättarens ålder, utan med att berättelsen har formulerats tidigare.

TVÅ LIFE-SCRIPTS MED OLIKA LADDNING

Ett av den här studiens viktigaste resultat är att de livsberättelser ungdomarna konstruerar i hög grad växer fram i förhandling med starka narrativa scripts. Jag har i avhandlingen både visat på förekomsten och betydelsen av sådana life-scripts. Ungdomarna relaterar till dem både när de talar om det förflutna och om framtiden. Scripten fungerar både som strukturerande princip för hur deras berättelser utformas och som underlag när de inom ramen för livsberättelsen utvärderar sina erfarenheter. Genom sin användning av dessa scripts bidrar ungdomarna aktivt i skapandet – och på sikt kanske också omskapandet – av dessa kulturella modeller för hur livet bör eller inte bör vara.

Två narrativa life-scripts är särskilt framträdande i mitt material: ett positivt och ett negativt laddat. Det positivt laddade life-script som de flesta av intervjupersonerna på något sätt förhåller sig till, säger att en ung människa bör skaffa sig en utbildning, åka ut och resa, etablera sig på arbetsmarknaden och ha någonstans att bo innan det är dags att bilda familj. Samma script säger också att en ung människa bör kunna röra sig fritt och skapa sin identitet oberoende av rumsliga villkor. Detta script svarar mot de senaste decenniernas växande utbildningskrav och talet om en ökande globalisering. Enligt detta script tar det tid att bli vuxen: Direkt inskrivet i det finns tanken om en förlängd ungdomstid.

Bekkengen skriver att det trots en ökande individualisering fortfarande inte är socialt accepterat att avstå från barn.³⁵¹ Däremot är det socialt accepterat att vänta med barn med hänvisning till utbildning, resor, arbete, eller att man är tvungen att avstå av medicinska skäl. Mot

351 Bekkengen 2002, s 149.

bakgrund av det positivt laddade narrativa life-script som framträder i min studie och ungdomarnas sätt att förhålla sig till det vill jag hävda att det inte bara är socialt accepterat att vänta med att skaffa barn, det har också blivit en norm att göra det. Att vänta med att bilda familj och få barn tills man är strax under 30 år ingår numera som en bärande del av detta vitt spridda normativa life-script. Kärnfamiljen och de "ordnade" förhållanden denna på kulturell nivå förknippas med fungerar här starkt normerande.

I intervjumaterialet finns också tydliga spår av ett annat narrativt life-script, som är härlett ur det positivt laddade scriptet och som när det formuleras ofta fungerar som en sorts antites till detta. Detta negativt laddade script utgör dock inte bara en negativ spegelbild till det positivt laddade scriptet utan bildar, genom sin tydliga, nästan schablonartade narrativa form, ett eget script. "Jag är inte sån där att jag skulle kunna nöja mig med att skaffa barn nu och flytta ihop och jobba på Ica" säger exempelvis 22-åriga Sofia. Hon gör det med en underförstådd referens till detta negativt laddade script, som ger tidig etablering av familj och egen försörjning företräde framför utbildning och resande. En viktig skillnad mellan det positivt laddade och det negativt laddade scriptet ligger alltså i att det senare förknippas med vad som uppfattas som en lägre ambitionsnivå. Där "fattas" en del av det som i det positivt laddade scriptet ses som viktiga inslag i ett idealt liv, som högre utbildning och resande. Detta bidrar i sin tur till att skapa andra karakteristiska drag hos det negativt laddade scriptet, som en idé om att det är naturligt att börja arbeta och få barn tidigt.

Detta negativt laddade script kommer till uttryck på många håll i intervjumaterialet. Det används i huvudsak av dem som inte identifierar sig med det sätt att leva som detta script ger uttryck för. Användning av ett sådant negativt laddat script förstärker hos dessa ungdomar värdet av de egna valen och fungerar därmed som en positiv utvärdering av det egna livet. Det negativt laddade scriptet förekommer dock också i intervjuer med de av ungdomarna som i någon mening identifierar sig med det sätt att leva som formuleras i det negativt laddade scriptet. De använder det för att visa att de är medvetna om vad "andra" tycker om deras val, men också som utgångspunkt för en diskussion kring hur deras liv i praktiken ser ut och vad de själva värderar.

Ett life-script bildar alltså ofta i en livsberättelse underlag för en utvärdering av det egna livet. De ungdomar som uppfattar sig leva i enlighet med det positivt laddade scriptet ser sig i allmänhet som fria och självständiga. Att detta utgör normen, att många andra gör likadant och att scriptet därmed kan sägas ha en tvingande karaktär påverkar inte deras uppfattning om att de själva har gjort ett fritt val. Här finns en klar parallell till den starka tendens till att uteslutande tala om sig själva i individuella termer som Ambjörnsson fann bland tjejer på en gymnasieskola i Stockholm.³⁵² Dessa ungdomar tog i allmänhet avstånd från strukturella förklaringar när de refererade eller diskuterade egna handlingar och värderingar. Istället framhöll de individualistiska förklaringsmodeller och såg sig själva som fria och obegränsade.

LIFE-SCRIPTS SOM KÖNSKODADE OCH KLASSBESTÄMDA

De ungdomar jag intervjuat talar inte annat än i undantagsfall om sig själva och andra i termer av manligt och kvinnligt. De berör knappast heller sociala skillnader. I de få fall köns- och klasstillhörighet dramatiseras i berättelserna handlar det om direkta erfarenheter av att konfronteras med värderingar eller sätt att leva som ligger långt från det ungdomarna lärt sig att uppfatta som naturligt. De klass- och könsmönster som i övrigt framträder på individuell nivå i intervjumaterialet finns framför allt i ungdomarnas beskrivningar av respektive familjs socioekonomiska status och när de berättar om hur de hanterat och upplevt övergångar förknippade med vuxenlivet.

Ungdomarnas berättelser om exempelvis utbildning, arbete, boende och föräldraskap speglar deras varierande tillgång till ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Särskilt tydligt blir detta hos de ungdomar som av olika anledningar uppvisar en sen etablering. ”Den förlängda ungdomstiden” kan i detta avseende sägas ha två ansikten: De av ungdomarna i min studie som har stor tillgång till ekonomiska, sociala och kulturella resurser har möjlighet till och ser ofta poänger med att i olika avseenden

352 Ambjörnsson 2003, s 273.

skjuta upp vuxenblivandet. Mindre resursstarka ungdomar väljer inte i lika hög grad det alternativet. I de senares fall kan den förlängda ungdomstiden istället delvis förstås som något de tvingas till, inte sällan som ett resultat av svårigheter att komma ut på arbetsmarknaden.³⁵³

Mönster relaterade till kön och klass är tydliga också på kulturell nivå i materialet, det vill säga i ungdomarnas sätt att relatera till kollektiva föreställningar om klass- och könstillhörigheter. Jag ska här diskutera ett exempel på sådana föreställningar, närmare bestämt kön och klass som inslag i de narrativa scripts som ungdomarna relaterar till. De tydliga narrativa life-scripts som framträder i intervjumaterialet bygger på en heteronormativ ordning. Den traditionella kärnfamiljen med mamma, pappa och barn framstår som det eftersträvarvärda både i det positivt och i det negativt laddade scriptet. Inskrivet i det negativt laddade scriptet finns en traditionell könsordning där kvinnor tar huvudansvar för hem och barn medan män ägnar sig åt att försörja familjen. Omvänt föreskriver det positivt laddade scriptet en mera jämställd ordning där kvinnor och män delar på försörjningsansvar, hushållsarbete och ansvar för barnen.

Många av ungdomarna i materialet har själva erfarenheter av andra familjeformer än den som dessa scripts föreskriver. Trots detta ger ytterst få av ungdomarna uttryck för någon som helst strävan efter andra institutionaliserade former för gemenskap och samlevnad än den traditionella kärnfamiljen, som ett homosexuellt förhållande, singelliv, samboliv utan barn, enföräldersfamilj, kollektivboende etc. I det avseendet kan flertalet av dem alltså sägas vara överens med den syn på vad en familj ”är” som kommer till uttryck i både det positivt och det negativt laddade scriptet. Synen på kärnfamiljen som det ultimata målet ingår alltså som en komponent i båda scripten. Det som skiljer scripten åt i detta avseende är synen på den ideala tidpunkten för det tänkta föräldraskapet. Medan det positivt laddade scriptet skjuter upp föräldraskapet, gör det negativt laddade scriptet tvärtom. När ungdomarna under intervjuerna förhandlar med båda eller något av dessa två scripts om föräldraskap och familjeliv handlar det lite hårdraget inte *om* ett sådant liv är önskvärt utan *om när* och *hur* det kan komma att förverkligas. Om barn uppfattas som något självklart inom ramen för båda scripten är dessa förhandlingar om ”när” och ”hur” desto mer komplexa och mångtydiga. Det är också i relation

353 Jfr Du Bois-Reymond & Stauber 2005.

till dem som klass och kön blir viktiga kategorier för att förstå de skillnader som framträder mellan ungdomarna.

Några få av ungdomarna tar helt avstånd från synen på barn som en självklarhet på det sätt som går igen i både det positivt och det negativt laddade scriptet. Dessa ungdomar utmärker sig i allmänhet genom en aktivt formulerad strävan efter att skapa ett liv vid sidan av normen. De vill inte ”binda sig” och ställer sig avvisande till olika former av institutionaliserade övergångar som att genomgå en längre utbildning, ta en fast anställning, köpa hus etc. Att säga nej till barn får mot bakgrund av en sådan hållning en närmast symbolisk innebörd. Att få barn blir för dessa ungdomar liktydigt med att slutligt ”binda sig” – en övergångsmarkering så kraftfull att den saknar motsvarighet. Att de i det avseendet avfärdar snarare än förhandlar med de två scripten innebär inte att de också ställer sig vid sidan av Den Stora Berättelsen om det individualiserade samhället. Tvärtom innebär deras förhållningssätt snarare att de knyter sina livsberättelser hårt till ett sådan förståelse av relationen mellan individ och kollektiv.

De två life-scripts jag här diskuterat säger också något om var livet kan utspelas. Genom hela intervjumaterialet är det tydligt hur ungdomarna på olika sätt och i olika syften tar spjörn mot sin uppväxtort. De använder sina erfarenheter av och föreställningar om uppväxtorten för att utvärdera sitt förflutna, mejsla ut vilka de är i dag och hur de vill leva i framtiden. De diskussioner de för kan ses som förhandlingar om, i vilken grad och på vilka sätt denna plats kan sägas passa in i deras liv.³⁵⁴ På liknande sätt, om än inte alls i samma omfattning, kommer också andra platser till användning när de konstruerar sina livsberättelser. Det är tydligt att ungdomarna här aktiverar en kulturell modell för hur olika typer av platser ska förstås. Det är en tudelad, stereotyp bild som sätter storstad och mindre orter i motsats till varandra.³⁵⁵ Storstaden blir synonym med rörlighet och utveckling, medan mindre orter omvänt får representera om inte det oföränderliga så i alla fall det trögrörliga. Detta sätt att se på storstaden finns inskrivet som en del i det positivt laddade life-script som de flesta av ungdomarna förhåller sig till. Det ideala livet ska alltså inte bara levas i en viss ordning och med vissa mål för ögonen.

354 Jfr Andersson 2003, s 59 ff.

355 Jfr Waara 1996, s 222, Trondman 2001 s 16, Kåks 2003, Kåks & Westholm 2006, s 66 ff, Svensson 2006.

Det ska också levas på en viss plats. Omvänt finns bilden av den mindre orten som en trist och händelselös plats som en komponent i det negativt laddade scriptet.

Inskrivet i de narrativa life-scripts som ungdomarna förhåller sig till finns alltså en klar idé om förhållandet mellan platser, klasser och kön. Det negativt laddade scriptet förknippas med mindre orter, en lågutbildad befolkning och en traditionell könsordning, medan det positivt laddade scriptet associeras med motsatsen. Som en konsekvens av denna strikta uppdelning kan klass, kön och plats också sägas förstärka varandra inom ramen för respektive script.

Arvidsson konstaterar utifrån en livsberättelsestudie av medelålders och äldre att benägenheten att tala i klasstermer dels var klassbunden – akademikerna talade sällan om klass – och dels tätt sammanvävd med förändringar i samhället.³⁵⁶ De intervjuade industriarbetarna hade under sina liv sett en social och ekonomisk utjämning vilken inneburit att deras egna liv utvecklats i en mer positiv riktning än vad de som unga ansett realistiskt. Därmed var de också beredda att i hög grad bortse från erfarenheter av klasskillnader. Akademikerna i studien hade inlett sina respektive karriärer under efterkrigstiden som var en expansiv period för akademikerkyrken. Hos dem framstod klass snarast som ett tids- och generationsbundet fenomen, uteslutande knutet till deras barndomstid respektive föräldrageneration. Inte heller könsskillnader kommenterades i särskilt hög utsträckning i Arvidssons material. Det var dock tydligt att föräldraskap i långt högre grad påverkat kvinnornas livslopp jämfört med männens. För många kvinnor hade föräldraskapet inneburit en utebliven eller uppskjuten yrkeskarriär. Det rimliga i detta ifrågasattes främst av akademikerna.

I synnerhet Arvidssons sätt att hålla fram det tidsbundna i intervjupersonernas sätt att tala om dessa fenomen väcker frågor i relation till mitt material. Tid har i det här fallet med samhällsutveckling att göra, men också med förhållandet mellan erfarenhet och förväntan. De livslopp Arvidssons intervjupersoner hade bakom sig när de intervjuades sammanföll i hög grad med Välfärdssveriges framväxt. De ungdomar jag studerar är uppvuxna i en tid som gärna beskrivs i termer av globalisering och individualisering. Socialisation handlar i enlighet med det inte

356 Arvidsson 1998, s 65 ff.

längre om att utvecklas som individ genom att ta del i samhället, menar Vinken.³⁵⁷ Det centrala har istället blivit att utveckla en kompetens för att kunna välja mellan alla de olika möjligheter som finns att vara en del av samhället. Detta skulle kunna tolkas som att det i ett samhälle där individualisering har kommit att utgöra ett grundläggande värde – och i många avseenden en norm – helt enkelt inte uppfattas som meningsfullt att förstå sitt liv i termer av kön och klass, och att det är detta som avspeglas i ungdomarnas berättelser.³⁵⁸ De personer som Arvidsson studerade hade merparten av livet bakom sig, och hade därmed också egen erfarenhet av större samhälleliga förändringsprocesser. Detta ökade sannolikt möjligheterna och gjorde dem också förmodligen mera benägna att sätta det egna livet i relation till samhällsutvecklingen. Ungdomarna i min studie har merparten av livet framför sig. Kanske kommer de längre fram att fläta in sina livsberättelser i en större berättelse om vad som hänt i Sverige och världen från 1980-talet och framåt. Vad den berättelsen kommer att innehålla, och om den på något sätt kommer att handla om klass- och könsskillnader, är dock fortfarande en öppen fråga.

VUXENBLIVANDE MELLAN ERFARENHET OCH FÖRVÄNTAN

Att leva innebär per definition att befinna sig i ett nu. Detta nu konstrueras i relation till ett erfarenhetsrum och en förväntanshorisont och rör sig framåt i tiden. I takt med att erfarenhetsrummet vidgas ändras förväntanshorisonten. I takt med att tiden går förvandlas förväntanshorisont till erfarenhetsrum. Jag lyfte i avhandlingens inledning fram Meluccis tes om tonåren som den period då tid blir till en meningsfull dimension av den egna identiteten.³⁵⁹ Melucci knyter denna förändring till både biologiska och kulturella faktorer. Kroppen förändras och den unga människan möter förväntningar på mognad och ansvarstagande. Som jag tolkar Melucci innebär detta dels att kategorierna erfarenhet och förväntan lad-

357 Vinken 2005, s 151 f.

358 Jfr Johansson 2003, s 189 f.

359 Melucci 1996, s 6 f.

das med nya betydelser och dels att den unga människan börjar utveckla en förståelse för det egna livet som ett livslopp.

I den här studien har jag empiriskt visat på en sådan förändring i unga människors sätt att relatera till tid. Som jag tidigare påpekat tenderar en livsberättelse att förändras när erfarenhetsrummet vidgas. Fler erfarenheter innebär ett ökat antal möjliga berättelser. Det är dock tydligt att inte alla typer av erfarenheter i det här sammanhanget väger lika tungt. Jag har i mitt material kunnat se en klar skillnad mellan ungdomarnas sätt att tala om det förflutna och framtiden som 15- och 17-åringar jämfört med som 22- och 25-åringar. Gymnasietiden, där 15- och 17-åringarna befinner sig, framstår i intervjumaterialet som en period där många avgörande val aktualiseras och där utrymmet för reflektion stundtals är stort. Samtidigt ligger de verkliga valsituationerna längre fram i tiden, med följden att den framtid som väntar får en ganska abstrakt karaktär.

Som 22- och 25-åringar har ungdomarna tagit en del i vissa avseenden avgörande beslut. De har passerat några av de händelser som har status av övergångsmarkeringar mot vuxenlivet. De har därmed också på allvar tagit plats i de händelsekedjor som strukturerar tid. Sammantaget har detta givit dem redskap för att tolka det förflutna, och även givit framtiden någon form av riktning. Den betydelse övergångar av olika slag har för denna förändring förstärks av att sådana övergångsmarkeringar också fungerar som redskap för berättande. Institutionaliserade övergångar som exempelvis att flytta hemifrån får alltså en särskild tyngd genom att de också ligger till grund för en rad kollektivt omfattade narrativa vändpunkter. Mot bakgrund av detta kan det vara på sin plats att modifiera Meluccis påstående något. Den avgörande förändringen i ungdomars sätt att relatera till tid inträffar, som jag ser det, något senare än han stipulerar, det vill säga strax efter tonåren.

Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att det handlar om en mycket komplex process. Att bli vuxen i social och kulturell mening kan inte förstås som *en* övergång. Istället handlar det om en rad övergångar koplade till olika delar av livet, var och en med sin egen rytm och logik. Inom ramen för studien har jag empiriskt visat på hur enskilda ungdomar kombinerar olika typer av övergångsprocesser på väg mot allt större ekonomiskt oberoende och större personlig autonomi. I och med att det rör sig om kombinationer av komplexa processer är det för flertalet av

25-åringarna fortfarande svårt att ta ställning till frågan om de är vuxna eller inte. De befinner sig ju fortfarande mitt i en rad av dessa processer. Svårigheterna att bestämma när någon är vuxen leder vidare till frågan hur pass viktigt ungdomarna uppfattar att det är att veta om de är vuxna eller inte. Utifrån samtalen med dem får jag en känsla av att de inte tilldelar frågan så stor betydelse. Det hänger förmodligen inte bara samman med att de fortfarande befinner sig i den process som vuxenblivandet utgör, utan också med att de uppfattar "vuxen" som en oklar och kanske inte helt positiv kategori.

En rad forskare understryker att nuet får en förändrad roll i ett samhälle präglad av traditionsupplösning och osäkerhet. Nuet uppfattas som viktigare på bekostnad av både det förflutna och framtiden. På institutionell nivå är det exempelvis tydligt att den svaga koppling som uppstått mellan utbildning och arbete bidrar till ett mera otydligt vuxenblivande. Osäkerhet av det slaget kan på individuell nivå innebära stora svårigheter att planera för framtiden med en större fokusering på nuet som följd. Det är dock inte detsamma som att framtiden i alla avseenden blir mindre viktig eller omöjlig att hantera. Det livsberättelseperspektiv jag tillämpar gör det dock möjligt att utveckla en mera nyanserad förståelse av vad detta handlar om: Osäkerhet inför framtiden kan medföra att den enskilda livsberättelsens framtidsintrig kan förlora sin kronologiska dimension. Det innebär inte att den icke-kronologiska dimensionen behöver gå förlorad. Framtiden kan ha mening och innehåll trots att den saknar en narrativ kronologi. Man kan naturligtvis tänka sig att osäkerhet inför framtiden försvagar också den icke-kronologiska dimensionen. Att denna helt skulle gå förlorad är däremot en i det närmaste omöjlig tanke. Så länge föreställningar om någon form av "sedan" finns, finns också framtiden.

SENMODERNA LIVSBERÄTTELSE?

När Bauman, Beck, Giddens och andra modernitetsteoretiker karakteriserar det senmoderna samhället spelar individualisering en framträdande roll. Varje enskild människa ges friheten och ansvaret att utifrån egna önskningskraft och egen handlingskraft forma sitt liv och sin identitet. Denna ökande individualisering framträder tydligt genom kontrastering:

Människorna i det traditionella samhället betedde sig på ett traditionellt sätt. De följde utan nämnvärd reflektion i redan upptrampade spår. I det senmoderna samhället existerar återupprepning bara i den mån den är reflexivt motiverad.

Kulturella föreställningar om att vi lever i ett individualiserat samhälle tar gestalt på olika sätt i intervjumaterialet. De färgar enskilda ungdomars funderingar över vad just de vill. De återspeglas också i deras oro över att inte veta vad de vill eller om de kommer att kunna förverkliga det de vill, men också i deras sätt att lägga ansvaret för framtiden på sina egna axlar. Som allra tydligast framträder föreställningarna om en ökande individualisering i det positivt laddade narrativa life-script som utgör ett så tydligt inslag i intervjuerna. Individualisering framstår där inte bara som en realitet utan också som den yttersta normen. Att göra ”rätt” och att vara ”normal” handlar i hög grad om att vara en fri individ som gör sina egna val. Det innebär inte att man också alltid vet vad man vill. Det fria valet har en baksida i form av osäkerhet och ambivalens.

Det positivt laddade scriptet är det överordnade. Innehållet i det negativt laddade scriptet, att ”skaffa barn, flytta ihop och börja på Ica”, kan i relation till det positivt laddade scriptet aldrig definieras som ett individuellt val. I så måtto skulle idéer om vad senmodernitet är respektive inte är kunna sägas vara inskrivna även i det negativt laddade scriptet. Man kan här ana inverkan av en dubbel hermeneutisk process där ungdomar tar till sig den idé om individualisering som de möter i medier och genom kompisar, föräldrar och lärare, omsätter den i tolkningar av sitt eget liv för att sedan i sin tur bidra till att sprida den vidare. Idén fångas upp av ungdomsforskare som jag och andra, tolkas på nytt, ifrågasätts, bekräftas och förs vidare.

De två narrativa life-scripts som framträder så tydligt i intervjumaterialet har en starkt schablonartad karaktär. Men det innebär varken att ungdomarna förhåller sig till dem eller omsätter dem i sina liv på ett schablonartat sätt. Genom avhandlingen har jag visat på många olika sätt att använda, förhålla sig till och förhandla med de två scripten. Det är dock tydligt att scriptens schablonartade karaktär får långtgående konsekvenser för ungdomarnas sätt att värdera sig själva och andra. De ungdomar som uppfattar sig leva ett liv i enlighet med det positivt laddade scriptet ser sig själva som fria. De ger klart uttryck för att de är medvetna om

att båda scripten existerar som föreställningar om hur livet bör eller inte bör levas och framställas. Dessa ungdomar tycks leva i en förvissning om att de gör ”rätt”, en uppfattning som förstärks genom deras sätt att ta avstånd från det negativt laddade scriptet. De ungdomar som inte uppfattar sig leva enligt det dominerande normativa scriptet har omvänt åtminstone delvis en syn på sig själva som några som ”borde ha gjort” på ett annat sätt.

Den kontrast som uppstår mellan dessa ungdomars levda erfarenhet och den tillvaro det positivt laddade scriptet föreskriver gör dem i någon mening, inom ramen för de berättelser de formulerar, till förlorare. Den dubbla hermeneutik som ungdomarnas livsberättelser är invävda i öppnar möjligheter för reflektion men fungerar alltså också begränsande. I alla händelser är den svår att bortse från. Här löper studiens livsberättelseperspektiv samman med några av samtidens stora frågor. Bland mycket annat visar min studie att en ung människa som berättar om sitt liv svårligen kan ställa sig helt vid sidan av Den Stora Berättelsen om det individualiserade samhället som modernitetsteoretikerna formulerar.

APPENDIX

Studien bygger på intervjuer med 21 ungdomar födda i början av 1980-talet och uppvuxna i Ludvika. Vid tiden för den första intervjun, då ungdomarna var 15 år, såg deras respektive socioekonomiska situation ut som följer:

Caroline bodde med föräldrar och ett syskon i en villa. Hennes mamma jobbade som föreståndare för ett dagis och hennes pappa på ABB. Caroline hade valt samhällsprogrammet på gymnasiet.

Catrin bodde med sin fosterfamilj i deras villa. Hennes mamma var sjukskriven och sin pappa hade hon ingen kontakt med. Catrin har två syskon. Catrin ville gå estetiska programmet på gymnasiet.

Daniel bodde med sina föräldrar i en villa. Hans pappa arbetade som rörmokare och hans mamma som farmaceut. Daniel har ett äldre syskon som vid den tidpunkten nyss hade flyttat hemifrån. Daniel hade sökt till naturvetenskapliga programmet på gymnasiet.

Emelie bodde med sin mamma i en lägenhet. Tre äldre syskon hade flyttat ut. Emelies mamma arbetade med montering på ABB, men gick vid tiden för intervjun sjukskriven för en arbetsskada. Hennes pappa, som bodde på annan ort, gick sjukskriven av samma anledning.

Emil bodde mestadels hos sin pappa i hans lägenhet. Där bodde också ett av Emils syskon. Mamma och de två övriga syskonen bodde i en annan lägenhet i närheten. Emils pappa jobbade i en av verkstäderna på ABB och hans mamma studerade till lärare. Emil hade sökt idrottsgymnasium.

Emma bodde med sina föräldrar och ett syskon i en villa. Hennes mamma var föreståndare för ett gruppboende och hennes pappa arbetade med samordning av transporter inom ABB. Emma hade valt att gå medieprogrammet på gymnasiet.

Fredrik bodde med sina föräldrar, som båda arbetade som tjänstemän på ABB, i en villa. Ett äldre syskon hade flyttat hemifrån. Fredrik hade bestämt sig för att gå naturvetenskapliga programmet på gymnasiet.

Frida bodde tillsammans med ett yngre syskon växelvis hos föräldrarna i deras respektive lägenheter. Hennes mamma jobbade som postkassör och hennes pappa som taxichaufför. Frida skulle gå samhällsprogrammet på gymnasiet.

Isabell bodde med sina föräldrar i en lägenhet. Hennes mamma hade nyligen blivit sjukskriven för en arbetsskada och hennes pappa vårdades för en allvarlig sjukdom. Tre äldre syskon var utflugna. Isabell hade valt att gå omvårdnadsprogrammet på gymnasiet.

Jens bodde i en lägenhet med föräldrar och ett syskon. Föräldrarna var egna företagare. Jens skulle gå idrottsgymnasium på annan ort.

Jonathan bodde i en lägenhet med sin mamma och två syskon. Hans mamma hade tidigare arbetat på en skolbespisning men var vid tiden för intervjun arbetslös. Jonathan hade valt att gå el/teleprogrammet på gymnasiet.

Julia bodde med föräldrar och två syskon i en lägenhet. Hennes mam-

ma arbetade på en förskola och hennes pappa som tekniker på ABB. Själv ville Julia gå barn- och fritidsprogrammet på gymnasiet.

Linda bodde i villa med båda föräldrarna. Hennes mamma arbetade på ett äldreboende. Hennes pappa hade tidigare arbetat inom jord- och skogsbruk, men var vid tiden för intervjun arbetslös. Lindas två äldre syskon hade flyttat hemifrån flera år tidigare. Linda skulle gå samhällsprogrammet på gymnasiet.

Martin bodde i en lägenhet med föräldrar och ett syskon. Två syskon var utflugna. Martins mamma arbetade på försäkringskassan. Hans pappa hade tidigare arbetat som teletekniker men var nu arbetslös. Martin hade bestämt sig för att gå samhällsprogrammet på gymnasiet.

Matilda bodde i en villa tillsammans med föräldrar och tre syskon. Hennes mamma arbetade i en livsmedelsbutik. Hennes pappa veckopendlade till byggijobb i Stockholm. Matilda hade sökt fordonsprogrammet till gymnasiet.

Nina bodde med sina föräldrar i en lägenhet. Ett äldre syskon hade flyttat hemifrån. Båda Ninas föräldrar arbetade med monteringsarbete på ABB. Nina hade valt att gå handelsprogrammet på gymnasiet.

Niklas bodde med sina föräldrar och ett syskon i en lägenhet. Hans mamma var sjuksköterska och hans pappa arbetsledare på ABB. Niklas ville gå naturvetenskapliga programmet på gymnasiet.

Sanna bodde med föräldrar och ett yngre syskon i en villa. Två syskon var redan utflugna. Hennes pappa hade en chefsbefattning på ABB, medan hennes mamma var kontorist på samma företag. Sanna hade själv valt att gå barn- och fritidsprogrammet.

Sofia bodde i villa med föräldrar och två syskon. Ett äldre syskon hade flyttat hemifrån. Sofias mamma hade kontorsarbete på ABB, hennes

pappa var elektriker och drev eget företag. Sofia ville gå medieprogrammet på gymnasiet.

Tove bodde med sin mamma och ett syskon i en villa. Hennes pappa bodde sedan länge i en annan stad, dit Tove och hennes bror åkte varannan helg. Båda föräldrarna var lärare. Tove hade valt att gå naturvetenskapliga programmet på gymnasiet.

Ylva bodde i en lägenhet med föräldrar och tre syskon. Hennes mamma studerade till tandsköterska och hennes pappa var arbetslös snickare. Ylva hade valt att gå estetiska programmet på gymnasiet.

ENGLISH SUMMARY

A LONGITUDINAL STUDY OF YOUNG PEOPLE'S LIFE STORIES

In this thesis I follow a group of 21 young people for a period of ten years. The study started when they were in school and it continued into the period when they began to shape their lives and identities as adults. The young people whom I interviewed grew up in a small industrial community in the middle of Sweden. Each participant was interviewed at the age of 15, 17, 22 and 25 respectively. Their stories give a clear picture of how the research participants regard themselves and their lives, including their future life as adults, and how these understandings vary with time.

The study deals with young people's lives; their reflections and narrations. It also includes what is understood by the expression "to become an adult" as constructed within their life-stories. Three main questions investigated are: the interplay between their experiences and expectations in these young people's life-stories, how their life-stories relate to dominant cultural narratives, and how the meaning of becoming and being an adult is constructed within their life-stories and how it changes over time. The two main themes in the four opening chapters are "becoming an adult" and life-stories, which establish a theoretical, methodological and empirical basis for the study.

BECOMING AN ADULT

Generally, the years between 15 and 25 represent an important step in young people's lives. This used to be the period when young people leave their place of origin in order to seriously start shaping their own identities and lives as adults. The constant change in the conditions and ideals connected with becoming an adult has meant that young people have formed lives that differ from earlier generations. Young people have more life choices than before which means they are expected to make a lot of active decisions. It seems as the definition of becoming an adult has slowly changed to a less definite one as the transition between youth and adulthood is blurred.

Age, youth and becoming an adult are important concepts which are problematized in *chapter 2*. This conceptual discussion is related to the theoretical framework of late modernity, referring to three leading sociologists, Zygmunt Bauman, Ulrich Beck and Anthony Giddens. In youth research this theoretical discussion has often been used as a frame for interpretation. I argue, these theories, when critically used, contribute to a better understanding of what it means to be young. At the same time, they must be seen as "Grand Narratives", that means; they cannot be seen only as tools of analysis and interpretation. In some way they must be regarded as part of the empirical material – part of that process of interpretation which Giddens calls "double hermeneutic".

Becoming an adult is a long complex process which makes a longitudinal perspective necessary. It is also a process where the individual's relation to time itself plays an important role. The process of becoming an adult deals with searching for: identity, autonomy and place in society. It is a process where experiences of the past and expectations for the future interplay in different ways. This interplay between past, present and future is actualised when young people talk about themselves and their lives. This is why I chose to put a life-story perspective on the interviews with the participants. Research in the past, irrespective of discipline, has mostly concentrated on the elderly reflecting on their past. However, life-story perspective can also be used in youth research, but at the same time,

I am not assuming younger persons' life-stories have the same functions as older peoples'.

A LIFE STORY PERSPECTIVE

The decision to look upon the interviews as life-stories has to be seen more as a choice of theoretical and methodological perspective rather than a classification of the interview material. Life-story research has developed within the post modern tradition which distrusts reality as being objective and knowledge as constant. Therefore, a researcher from this perspective analysing interview material cannot any longer claim that it represents a truthful reconstruction of an informant's life. Instead, the purpose should be to interpret the complex process of constructing a life. It is a construction in which both the informant and the researcher participate. The person who tells a life story interprets the relations between different events in his or her life. The life story is also a construction which changes over time since we re-interpret earlier events in the light of new experiences. The personal experience is always unique but the rendering of it is always submitted to collective forms. This also implies awareness of given models for story telling when interpreting life-stories.

Chapter 3 contains a theoretical and methodological discussion about the life-story perspective. It also "teases out" the analytical concepts I need for analysing and interpreting the empirical material with respect to temporality and narrativity. A life story perspective points out temporality, the time perspective in the story. Using the pair of concepts *room of experience* and *horizon of expectation* the historian Reinhart Koselleck shaped a tool for catching the qualities which characterize the past and the future respectively and also the continuous interplay between people's experiences of the past and their expectations for the future. Another important concept in this thesis is *chains of events* which stands for the process of adding new events to previous ones, resulting in changing horizons of time.

A life story perspective also underlines the fact that the person who is talking about his or her life is selecting different events and put them together in order to create a meaningful whole. That implies that a life

story often is built around more or less distinct narrative *turning points*. The most central aspect of the life story is the *plot*, meaning, the fundamental structure giving meaning to each different element. Another important narrative concept is *life-script*, understood as cultural models for an ideal life and for how to narrate it. A life-script often forms the ground for an evaluation of a person's own life, a *life-review*.

EMPIRICAL FINDINGS

Chapter 5 is the first of four empirical chapters. It deals with the participants italics in how they understand their past. It focuses on how different events are selected and put together to form a story of one's own life. Firstly, I examine how the interviewees shape meaningful beginnings of their life stories; by selecting an early memory which connects with the story's evaluating end-point, meaning, the narrator's understanding of his or her own life at the moment the story is told. I have emphasized previously that these "first" memories are interchangeable depending on what later stands out as important for the participants. The study highlights the process when different events are selected and defined as narrative turning-points, and points out that this is done under the influence of collective notions. There are signs of ideas on what is important in a person's life as a whole, what are seen as important steps on the way to adult life and what has to be included when one is telling one's life story. Accordingly, turning-points are constructed in interplay between individual experiences and culturally prescribed life-scripts.

In the analysis of some turning-points I have chosen to bring out such events which relate to collective ideas of what it means to become an adult. To a large extent such turning-points are defined in advance as parts of a cultural script, even if they are constructed retrospectively.

It is obvious that these transitions show a complexity of considerable proportion. They are diversified and young people deal with them in different ways. Even though they can take place at different moments in different person's lives they may also assume the character of longer processes. Only one of these transitions alone cannot give a young person

adult status, rather, becoming an adult means including combinations of different transitions in order to achieve greatest possible autonomy.

Chapter 6 focuses upon two life stories. I have studied what happens when different events are selected and put together in a story about one's own life, and how different meanings of becoming an adult is constructed in connection with this. An important question deals in this connection with the interplay between the chronological and the non-chronological dimension of the plot. Through close study of the two interviews, where the first one lacks an obvious life-course perspective and the other has one, I have shown that a life history interview does not have to be built around an obvious life-course perspective in order to be analysed as a life story. The two dimensions of the plot – the chronological and the non-chronological – do not necessarily have to be closely connected. The life-course which is a prerequisite of the story does not need to be reported chronologically to make room for the time perspective and the aspiration of making connections between different events which characterizes a life story. Indeed, an obvious story-line built up through clear turning-points can really contribute to underline the meaning of the story. But, above all, a clear form testifies to the story having been formulated before.

It is also obvious how the narrators in harmony with the story's evaluating end-point form a functioning beginning and ongoing story. The evaluating end-point also put forth future plans with high relevance for the stories as wholes. That means that the interplay between experiences and expectations is important for the whole story.

This chapter also discusses how meanings of becoming an adult are constructed in these two stories. One of the stories illustrates a common way to construct the period of youth in sharp contrast to an imagined adult life. From this point of view the period of youth forms a delimited period of freedom, new experiences and personal development. In opposition to this, adult life is constructed as a period of obligations and lack of freedom. In this notion work has a key role in providing opportunities for economic autonomy.

The same story also exemplifies that the transition from youth to adult in fact contains several different transitions, all of them with their own rhythm and logic. It is possible to become an "adult" in one sphere, for example by entering the labour market, and at the same time retain

a young persons social life. The labour market is here such an important context. If young people underlines post material values or economic security as important depends on if they have a work or not.

In *chapter 7* I study the young people's horizons of expectations as they are formulated in the interview material. I also point out the opportunity to analyse notions about the future using narrative theory in a new way where future plans functions as "imagined plots". The participants ideas about the future can be seen as a combination of the two dimensions which characterize the plot of a story – the chronological as an imaginary chain of events built up by narrative turning-points and the non-chronological built up by meanings connected to the future.

The analyse of the interviews starts with a discussion about future perspectives like the construction of turning-points. This is done in interplay between interviewer and interviewees, even if direct questions responses to play a more important role in talking about the future in comparison with the past. There is great importance for this interplay during the interview as the sharing of ideas in how to understand the future. In other words, there are cultural models to "think future", which are activated in different ways in the interview situation. Several of these moments have achieved the status of transitions within the frame of a wider life-script, such as military service, moving out and education.

The question of how ideas about the future are shaped and how they change during the youth period is also discussed in this chapter. How to look upon the future depends on age, or, more precisely, the room of experience relating to any given moment. As teenagers, with a lot of important decisions yet to be made, the young people in the study talked about a close future, in chronological terms, as imagined chains of events. When they talked about a distant future, this future had a non-chronological shape, in the sense of central life values such as security and love. When the young persons became older these two dimensions became closer intertwined. Then, in an even more distant future they get the shape of a chronological dimension.

The study also uncovered a pair of influential cultural scripts which to a high degree structure the young people's ideas about what a "bright" future is. To talk about one's own imaginary future often involves the negotiation with scripts, either the positive loaded life-script which pre-

scribes an ideal life, or its opposite, a negative loaded script which forms a life without ambitions and success. The latter script is also associated with lack of freedom. In contrast the positive script forms individualization and freedom, but at the same time, this script becomes a norm.

The interviews also point out that the chains of events structuring time play an important role in the understanding of future. Every event in this chain – whether it is the result of an active decision or not – influences in some way the continued design of the chain. To make a decision is more than to choose here and now. A decision at a specific moment also has an influence on which alternatives will come into question later. The aspiration for a prolonged youth, which some of the interviewees give expression to, can be seen as an attempt to remaining free from such chains of events. As long as no decisive decisions are made the future seems open.

In *chapter 8* I am focusing on the evaluations the interviewees make in the life-stories. This deals especially with the evaluation of such experiences which are of importance in understanding the life-course these young people are starting out on. The evaluating parts of the interviews have arisen as the results of my questions but also through the initiatives of the interviewees.

An evaluation has to be done in relation to something. In the interview material it is obvious that a life-script can often form the basis of such an evaluation. I have also shown how an evaluation can be done with a notion of the ideal life. A negotiation with a cultural script is a negotiation with meanings one expects “others” to put into an ideal life. A negotiation with the individual ideal picture is a negotiation with one’s own understanding of self and his or her own wishes. These two types of negotiations are not totally opposite. Collective notions influence individual ideal pictures, just as every narrative life-script is open for negotiation.

In this chapter I also show how the young people in the study at the same time as they evaluate their lives construct the category “adult”. Being an adult is related to both culturally prescribed transitions and to their own experiences. At one level being an adult means dealing with doing certain things, e.g. entering the labour market. At another level it is about achieving autonomy. This autonomy has both an economical

and a practical side. In a wider meaning it is also connected to taking responsibility. The complex and situational character of adulthood makes it difficult for young people to identify if they are “real adults”. In some situations you feel as an adult, in others not. Although, for the young persons in the study this does not seem to be a big problem.

CONCLUSION AND DISCUSSION

In the last chapter, *chapter 9*, I summarize and discuss the most important findings of the study. Life story as genre is associated with older people and their presumed need to reflect over and summarize life. By writing this thesis I have shown that a life story perspective can also be used as a tool for analysing young people’s stories. For young people the main part of life remains in front of them. This means that the future seems to be more important to them compared with elderly people. But this does not mean that the past lacks importance. Above all, analysing young people’s life stories deals with finding out how experiences of the past and expectations of the future interplay.

One of the most important results of this study is that life-stories told by young people to a high degree arise in negotiation with narrative life-scripts. Throughout the text I have shown and emphasized the existence and the importance of such scripts. Young people relate to them both when they are talking about the past and about the future. These narrative scripts are active at a narrative level as structuring principles for their stories and provide a basis for the evaluation of their own lives.

Accordingly, the dominating life-script addressed to young people nowadays, and to which most of the interviewees relate, says that a young person has to have an education, travel and get a job and a proper place to live before it is time to build a family. Following the same script a young person must also be able to move freely and form his or her identity independent of spatial conditions. This script answers to the growing demands for education and increasing globalization over recent decades. The idea of a prolonged period of youth appears as a core issue.

In the interview material there are also signs of another life-script

which says that the early establishment of family takes precedence over higher education and travel. This script often functions as a sort of antithesis to the positive one. For many of the interviewees it represents something negative. It is used by young people who do not identify themselves with the way of life prescribed therein. It has also been given the function of evaluating. That means it also got a function of a positive evaluation one's own life.

These two scripts are built on a heteronormative order. In both of them the traditional core family with mother, father and children stands out as desirable. Inscribed in the negatively loaded script is a traditional gender order where women take responsibility for home and children and men are "bread-winners". In contrast the other script prescribes a more equal order where women and men share all types of responsibilities. These two scripts also say something about where the ideal life has to take place. It is obvious that the young people in the study here activate a cultural model for how to understand different places. It is a divided stereotyped picture which put cities and smaller places in opposition to one other. Big cities become synonymous with flexibility and development, smaller places with the opposite. The positive loaded script prescribes life in a city; the negatively loaded script describes a life in a small place. Accordingly, inscribed in these scripts are clear ideas about the relation between classes, gender and places.

Individualization plays an important role when Bauman, Beck, Giddens and other scholars in the same tradition characterize the late modern society. Cultural notions about living in an individualized society take shape in different ways in the interview material. For example these notions are reflected in different person's thoughts about what he or she wants to do in the future. The notions about increased individualization stand out most obviously in the narrative life-scripts. There individualization seems not only to be real, but also the utmost norm. To do the "right" thing and to be "normal" to a high degree deals with being a free individual, making his or her own choices. That does not mean that one always knows what to do. The free choice is also connected with uncertainty and ambivalence. On the other hand, a life formulated in the negatively loaded script can never be defined as a free choice. Here it is possible to see the influence of a double hermeneutic process where young people pick up ideas from media, friends, teachers and parents.

They transform them in interpretations of their own lives, contributing to spread them further. The ideas are “picked up” by youth researchers, like myself and others, who in turn interpret, question, confirm and spread them.

The two narrative scripts which stand out from the interview material have a very stereotyped character. That does not mean that the young people in the study relate to them or use them in their lives in a stereotyped way. Throughout the text I have illustrated many different ways of using, relating to and negotiating with the two scripts. The normative character of the scripts has consequences for young people’s views on themselves and of their lives and for ways of estimating and evaluating them. Accordingly, the double hermeneutic process where young people’s life stories are intertwined opens possibilities for reflection, but also restricts them. In any case it is hard not to take it into account. My study concludes that a young person who tells a life-story cannot disregard “The Grand Narrative” of the individualized society formulated by modernity theorists.

REFERENSER

INTERVJUER

Intervjuer gjorda under fyra olika perioder med de intervjupersoner som finns förtecknade i appendix:

- Enskilda intervjuer då ungdomarna var i 15-årsåldern. Samtliga intervjupersoner deltog.
- Gruppintervjuer då ungdomarna var i 17-årsåldern. Samtliga intervjupersoner deltog (3-4 personer per grupp).
- Enskilda intervjuer då ungdomarna var 22-årsåldern. Alla intervjupersoner utom Daniel deltog.
- Enskilda intervjuer då ungdomarna var i 25-årsåldern. Alla intervjupersoner utom Frida och Nina deltog.

Utskrifter och inspelat material förvaras hos författaren.

LITTERATUR

- ABB Ludvika. Broschyr utgiven av ABB Ludvika (version II 940707).
10 s
- Alvesson, Mats & Kaj Sköldberg, 1994, *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ambjörnsson, Fanny, 2003, *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Anderson, Åke E, Thomas Fürth och Ingvar Holmberg, 1997, *70-talister. Om värderingar förr, nu och i framtiden*. Stockholm.
- Andersson, Åsa, 2003, *Inte samma lika: Identifikationer hos tonårsflickor i en multietnisk stadsdel*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Arvidsson, Alf, 1998, *Livet som berättelse: Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Atkinson, Robert, 1998, *The Life Story Interview*. Qualitative Research Methods Series, Vol 44. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Aukrust, Knut, 1999, "Livsløp og livsverden". *Kunnskap om kultur: Folkloristiske dialoger* (red Knut Aukrust & Anne Eriksen). Oslo: Novus forlag, s 87-108.
- Bartholdsson, Åsa, 1997, *Arbete och arbetslöshet i en svensk industristad: Om förändring, otrygghet och motstånd*. Arbetsrapport juni 1997. Falun: Dalarnas forskningsråd.
- Bauman, Zygmunt, 1998/2000, *Globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Bauman, Zygmunt, 2000, *Liquid modernity*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Bauman, Zygmunt, 2001/2002, *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, Ulrich, 1986/1992, *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich, 1994, "The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization". *Reflexive Modernization – politics, traditions, aesthetics in the modern social order* (red Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash). London: Polity Press.

- Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim, 2003, *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.
- Bekkengen, Lisbeth, 2003, "Familj och jämställdhet – en generationsfråga". *De kallar oss unga: Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, s 144-161.
- Bertaux, Daniel (red), 1981, *Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences*. Beverly Hills/London: Sage.
- Biggart, Andy & Andreas Walther, 2006, "Coping with Yo-Yo-Transitions: Young Adults' Struggle for Support, between Family and State in Comparative Perspective". *A New Youth? Young People, Generations and Family Life* (red Carmen Leccardi & Elisabetta Ruspini). Hampshire/Burlington: Ashgate, s 41-62.
- Bjurström, Erling, 1997, *Högt och lågt: Smak och stil i ungdomskulturen*. Umeå: Boréa.
- Bjurström, Erling, 2004, "Hermeneutisk etnografi: Tolkningens plats i det etnografiska arbetet". *Nutida etnografi: reflektioner från mediekonsumtionens fält* (red Lena Gemzöe). Nora: Nya Doxa, s 73-95.
- Blaakilde, Anne Leonora, 2004, "Løber tiden fra Kronos? Om kronologiseringens betydning for forestillinger om alder". *Tidsskrift for kulturforskning*, Vol 3, Nr 1, s 67-85.
- Braid, Donald, 1996, "Personal Narrative and Experiential Meaning". *The Journal of American Folklore*, Vol 109, No 431, 1996, s 5-30.
- Bruner, Jerome, 1990, *Acts of meaning*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome, 1991, "The Narrative Construction of Reality". *Critical Inquiry*, Vol 18, No 1 1991, s 1-21.
- Bruner, Jerome, 2001, *Making Stories: Law, Literature, Life*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Bursell, Barbro, 1993, "Intervjun som kunskapskälla". *Muntliga möten: Om intervjuer i museernas samtidsdokumentation* (red Eva Silvéngarnert). Stockholm: Nordiska museets förlag/Samdok, s 13-35.

- Butler Robert N, 1963, "The Life Review: An Interpretation of Reminiscence in the Aged". *Psychiatry* 26, s 65-75.
- Campbell, Neil, 2001/2004, "On Youth Cultural Studies". *American Youth Cultures* (red Neil Campbell). Edinburgh: Edinburgh University Press, s 1-30.
- Carr, David, 1986/1991, *Time, Narrative and History*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- Cavalli, Alessandro & Olivier Galland (red), 1995, *Youth in Europe: Social Change in Western Europe*. London: Pinter.
- Chase, Susan E, 1995, "Taking Narrative Seriously: Consequences for Method and Theory in Interview Studies". *Interpreting Experience: The Narrative Study of Lives* (red Ruthellen Josselson & Amia Lieblich), Vol 3, s 1-26.
- Czaplicka, Magdalena, 1993, "Villkor för unga kvinnors sociala vuxenblivande i Sverige under 1900-talet". *Dobbeltblikk på det moderne: Unge kvinners hverdagsliv og kultur i Norden* (red Kirsten Drotner & Monica Rudberg). Oslo: Universitetsforlaget, s 45-92.
- Du Bois-Reymond, Manuela, 1998, " 'I Don't want to Commit Myself Yet': Young People's Life Concepts". *Journal of Youth Studies*, Vol 1(1), s 63-79.
- Du Bois-Reymond, Manuela, Wim Plug, Yolanda Te Poel & Janita Ravestloot, 2001, " 'And then decide what to do next...' Young People's Educational and Labour Trajectories: A Longitudinal Study from the Netherlands". *Young*, Vol 9, No 2, 2001, s 33-52.
- Du Bois-Reymond, Manuela & Barbara Stauber, 2005, "Biographical Turning Points in Young People's Transitions to Work Across Europe". *Contemporary Youth Research: Local Expressions and Global Connections* (red Helena Helve & Gunilla Holm). Aldershot/Burlington: Ashgate, s 63-75.
- Dwyer, Peter & Johanna Wyn, 2001, *Youth, Education and Risk: Facing the Future*. London: Routledge-Falmer.
- Egeland, Helene, 1999, *Identitet på reise – "Back-packer"-reiser som uttrykk for et kvinnelig identitetsprosjekt*. Universitetet i Oslo.

- EGRIS (European Group for Integrated Social Research), 2001, "Misleading Trajectories: Transition Dilemmas of Young Adults in Europe". *Journal of Youth Studies*, Vol 4, No 1, s 101-118.
- Ehn, Billy, 1992, "Livet som intervjukonstruktion". *Självbiografi, kultur, liv: Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap* (red Christoffer Tigerstedt, J P Roos & Anni Vilkkko). Stehag: B Östlings bokförlag Symposion, s 199-219.
- Ek-Nilsson, Katarina, 2000, "Min plats i historien och i världen. Om ungdomars självreflektion i relation till tid och rum". *Uppland 2000. Årsbok för Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund*, s 91-108.
- Elsrud, Torun, 2001, "Risk Creation in Traveling: Backpacker Adventure Narration" *Annals of Tourism Research*, Vol 28, No 3, s 597-617.
- En presentation av ABB i Ludvika*. Broschyr utgiven av ABB Ludvika, december 1995. 9 s.
- Eriksen, Anne, 1990, " 'Livets goder og livets mørke' – erfaring og tolkning i autobiografisk materiale". *Nord Nytt* 41 1990, s 12-23.
- Eriksson, Mats, 1997, *Ungdomars berättande: En studie i struktur och interaktion*. Skrifter utgivna vid institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 43. Uppsala.
- Fornäs, Johan, 1987, "Identity is the Crisis". *Forskning om populärkultur* (red U Carlsson). Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Fornäs, Johan, 1994, "Ungdom, kultur och modernitet". *Ungdomskultur i Sverige*. FUS-rapport nr 6 (red Johan Fornäs m fl). Stockholm/ Stehag: B Östlings bokförlag Symposion, s 13-26.
- Fornäs, Johan, Ulf Lindberg & Ove Sernhede, 1990, *Speglad ungdom: Forskningsreception i tre rockband*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Frykman, Jonas, 1992, "Biografi och kulturanalys". *Självbiografi, kultur, liv: Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap* (red Christoffer Tigerstedt, J P Roos & Anni Vilkkko). Stehag: B Östlings bokförlag Symposion, s 241-265.
- Furlong, Andy, Fred Cartmel, Andy Biggart, Helen Sweeting & Patrick West, 2003, *Youth Transitions: Patterns of Vulnerability and Processes of Social Inclusion*. Schottsh executive social research. Edinburgh: The Stationery Office Ltd.

- Furlong, Andy & Fred Cartmel, 1997, *Young People and Social Change, Individualization and Risk in Late Modernity*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- Fürth, Thomas, 2002, *80-talisterna kommer: Om kollektiva egoister, självupppoffrande livsnjutare och andra ungdomar*. Uppsala: Konsultförlaget/ Uppsala Publ. House.
- Gemzöe, Lena, 2004, "Etnografi som mötesplats: En forskningsberättelse". *Nutida etnografi: Reflektioner från mediekonsumtionens fält*. Nora: Nya Doxa, s 9-20.
- Genette, Gérard, 1980, *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca/New York: Cornell University Press.
- Gergen, Kenneth J, 1994, *Realities and Relationships: Soundings in Social Constructions*. Cambridge/Massachusetts/London: Harvard University Press.
- Gergen, Kenneth J, 1999, *An Invitation to Social Construction*. Thousand Oaks/London: Sage.
- Gergen, Mary M, 1988, "Narrative Structures in Social Explanation". *Analysing Everyday Explanation: A Casebook of Methods*. London, s 94-112.
- Giddens, Anthony, 1976/1993, *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony, 1991/1997, *Modernitet och självidentitet: Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Giddens, Anthony, 1990 /1996, *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Ginn, Jay & Sara Arber, 1995, "Only Connect: Gender Relations and Ageing". *Connecting Gender and Ageing* (red Sara Arber& Jay Ginn), Open University Press.
- Gordon, Tuula & Elina Lahelma, 2002, "Becoming an Adult: Possibilities and Limitations – Dreams and Fears". *Young*, Vol 10, No 1, 2002, s 2-18.
- Gubrium, Jaber F, James A Holstein & David R Buckholdt, 1994, *Constructing the Life Course*. New York: General Hall Inc.

- Gullestad, Marianne, 1996, "Modernity, Self, and Childhood in the Analysis of Life Stories". *Imagined Childhoods: Self and Society in Autobiographical Accounts* (red Marianne Gullestad). Oslo/Stockholm : Scandinavian University Press, s 1-39.
- Hagberg, Bo, 2002, "Minnet av ett levt liv: Livsloppsreflektionens betydelse för äldres välbefinnande". *Socialgerontologi* (red Lars Andersson). Lund: Studentlitteratur, s 64-82.
- Heggli, Gry, 2004, "Alderstyranni og dekrnologisering: Alder som kulturalanalytisk perspektiv". *Tidsskrift for kulturforskning*. Vol 3, Nr 1, 2004, s 5-14.
- Herman, David, 1997, "Scripts, Sequences, and Stories: Elements of a Postclassical Narratology". *PMLA*, Vol 112, No 5, 1997, s 1046-1059.
- Hockey, Jenny & Allison James, 2003, *Social Identities across the Life Course*. Basingstok : Palgrave Macmillan.
- Horsdal, Marianne, 1999, *Livets fortællinger: en bog om livshistorier og identitet*. Valby: Borgen.
- Hydén, Lars-Christer, 1997, "De otaliga berättelserna". *Att studera berättelser: Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv* (red Lars-Christer Hydén & Margareta Hydén). Stockholm: Liber.
- Institutet för framtidsstudier, 2004, *Forma framtiden! Slutrapport från forskningsprogrammet Människan i framtiden 2000-2004*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Jacobsson, Mats, 2000, "Att blifva sin egen": *Ungdomars väg in i vuxenlivet i 1700- och 1800-talens övre Norrland*. Akademiska avhandlingar vid sociologiska institutionen, Umeå universitet. No 14 2000. Umeå.
- Johansson, Anna, 2005, *Narrativ teori och metod: Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Kerstin, 2003, *Bli vuxen i arbetarstad: Fem ungdomar berättar om skola, arbete och det egna livet*. Linköping Studies in Arts and Science no 276 . Linköping: Linköpings universitet.
- Jonsson, Gunilla, 2003, *Rotad, rotlös, rastlös: Ung mobilitet i tid och rum*. Gerum kulturgeografi 2003:3. Umeå: Umeå universitet.

- Jonsson, Jan O, Helena Helve & Lars Wichström, 2003, *Youth Research in Sweden 1995-2001. An Evaluation Report*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och samhälle.
- Jönsson, Håkan, 2002, *Ålderdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Jönsson, Ingrid, Mats Trondman, Göran Arnman & Mikael Palme, 1993, *Skola, fritid, framtid: En studie av ungdomars kulturmönster och livschanser*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, Marie, 2006, *Föräldraidentiteter i livsberättelser*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Studies in Education 112. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kjus, Audun, 2005, " 'Jeg skal ta deg med bak senteret så får du se hva som skjer...' Fortellinger fra vitneboksen". *Muntlighet vid domstol i Norden: En rettsvetenskaplig, rettspsykologisk och rättsetnologisk studie av presentationsformernas betydelse vid domstol i Norden* (red Eric Bylander & Henrik Lindblom). Uppsala: Iustus förlag, s 291-315.
- Klein, Barbro, 1990, "Transkribering är en analytisk akt". *Rig* 2 1990, s 41-66.
- Korta fakta 1995: Ludvika kommun*. Faktasammanställning utgiven av Ludvika kommun 1995. 9 s.
- Koselleck, Reinhart, 1979/2004, *Erfarenhet, tid och historia: Om historiska tiders semantik*. Göteborg: Daidalos.
- Krange, Olve & Tormod Øia, 2005, *Den nye moderniteten: Ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Krekula, Clary, Anna-Liisa Närvänen & Elisabet Näsman, 2005, "Ålder i intersektionell analys". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3.05, s 81-94.
- Kugelberg, Clarissa, 2000, "Young Adult Life with and without Limits: Different Discourses around Becoming Adult among Swedish Young People". *Young*, Vol 8, No 1, 2000, s 36-53.
- Kvale, Steinar, 1997, *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

- Kverndokk, Kyrre, 2007, *Pilegrim, turist og elev: Norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer*. Linköping Studies in Arts and Science No. 403. Linköping: Linköpings universitet.
- Kåks, Helena, 1999, "Med framtiden inom räckhåll". *Dalarna 1999*. Falun: Dalarnas museum, s 243-259.
- Kåks, Helena, 2003, "Ung i ett rörligt samhälle". *Ung i utkant: Aktuell forskning om glesbygdungdomar i Norden* (red Helena Helve). Tema Nord 2003:519, Nordiska ministerrådet, s 324-340.
- Kåks, Helena & Erik Westholm, 1998, "Mänskliga räckhåll: Att förstå samhället med utgångspunkt från människan". *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift*, nr 27, nov 1998, s 51-64.
- Kåks, Helena & Erik Westholm, 2006, *När långt borta blir nära: Om rörlighet och lokalsamhällets framtid*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Labov, William & Joshua Waletzky, 1967/1997, "Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience". *Journal of Narrative and Life History* Vol 7, numbers 1-4, s 3-38.
- Lahelma, Elina, 2000, "Going into the army: A Gendered Step in Transition to Adulthood". *Young*, Vol 8, No 4, 2000, s 2-15.
- Lalander, Philip & Thomas Johansson, 2002/2006, *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Håkan, 2001, *Iscensättningen av kön i idrott: En nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lash, Scott, 1992, "Reflexive Modernization: the Aesthetic Dimension". *Theory, Culture and Society*, Vol 10, No 3.
- Lash, Scott, 1994, "Reflexivity and its Doubles: Structure, Aesthetics, Community". *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* (red Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash). London: Polity Press.
- Leccardi, Carmen, 1999, "Time, Youth and the Future". *Young*, Vol 7, No 1, 1999, s 3-18.
- Leccardi, Carmen, 2006, "Facing Uncertainty: Temporality and Biographies in the New Century". *A New Youth? Young People, Generations and Family Life* (red Carmen Leccardi & Elisabetta Ruspini). Hampshire/Burlington: Ashgate, s 15-40.

- Lee, Nick, 2001/2005, *Childhood and Society: Growing up in an Age of Uncertainty*. Buckingham: Open University Press.
- Lewis, Suzan, Janet Smithson & Julia Brannen, 1999, "Young Europeans' Orientations to Families and Work". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1999, Vol 562, No 1, s 83-97.
- Lieblich, Amia, Rivka Tuval-Mashiach & Tamar Zilber 1998, *Narrative Research: Reading, Analysis and Interpretation*. Thousands Oaks, California: Sage.
- Liljewall, Britt, 2001, *Själskrivna liv: Studier i äldre folkliga levnadsminnen*. Stockholm: Nordiska museet.
- Lindgren, Simon, 2002. *Modernitetens markörer: Ungdomsbilder i tid och rum*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Lowenthal, David, 1985, *The Past is a Foreign Country*. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press.
- Lundmark, Lennart, 1989, *Tidens gång och tidens värde*. Stockholm: Författarförlaget, Fischer & Rye.
- Lyotard, Jean-François, 1979/1984, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- Löfgren, Anders, 1997, "Living in the Real World! The Role of Home in the Life Projects of Youth". *Young*, Vol 5, No 2, 1997, s 17-30.
- Marcus, George E & Michael M J Fisher, 1986/1999, *Anthropology as Cultural Critique: An experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Markussen, Ingrid & Kari Telste (red), 2005, *Bilder av den gode oppveksten gjennom 1900-tallet*. Oslo: Novus forlag.
- McAdams, Dan P, 1990, "Unity and Purpose in Human Lives: the Emergence of Identity as a Life Story. *Studying Persons and Lives* (red A I Rabin, Robert A Zucker, Robert A Emmons & Susan Frank). New York: Springer, s 148-200.
- Mead, George H, 1964, *On Social Psychology*. Selected Papers edited and with an Introduction by Anselm Strauss. Chicago: The University of Chicago Press.
- Melucci, Alberto, 1996, "Youth, Time and Social Movements". *Young*, Vol 4, No 2, 1996, s 3-14.

- Mercadal, Dennis, 1991, *A Dictionary of Artificial Intelligence*. New York: Van Nostrand.
- Miegel, Fredrik, 1994, "Den begärliga ungdomlighetens tragedi". *Mardrömmar och önskedrömmar: Om ungdom och ungdomlighet i nittioalets Sverige* (red Fredrik Miegel & Thomas Johansson). Stockholm/ Stehag: B Östlings bokförlag Symposion, s 151-162.
- Miles, Steven, 2000, *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham/ Philadelphia: Open University Press.
- Mitterauer, Michael, 1986/1991, *Ungdomstidens sociala historia*. Göteborg: Daidalos.
- Mullen, Patrick B, 1992, *Listening to Old Voices: Folklore, Life Stories, and the Elderly*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press.
- Mørch, Sven, 2003, "Youth and Education". *Young*, Vol 11, No 1, 2003, s 49-73.
- Mørch, Sven & Helle Andersen, 2006, "Individualization and the Changing Youth Life". *A New Youth? Young People, Generations and Family Life* (red Carmen Leccardi & Elisabetta Ruspini). Hampshire/Burlington: Ashgate, 63-84.
- Norman, Karin, 2001, "Från Dalarna till Kosovo: Att följa 'fältet' i härlarna." *Flera fält i ett: Socialantropologer om translokala fältstudier* (red Ulf Hannerz). Stockholm: Carlssons, s 36-63.
- Nylund Skog, Susanne, 2002, *Ambivalenta upplevelser och mångtydiga berättelser: En etnologisk studie av barnafödande*. Stockholms universitet: Etnologiska institutionen.
- Närvänen, Anna-Liisa & Elisabet Näsman, 2004, "Childhood as Generation or Life Phase?" *Young*, Vol 12, No 1, 2004, s 71-99.
- Oinonen, Erika, 2003, "Extended Present, Faltering Future: Family Formation in the Process of attaining Adult Status in Finland and Spain". *Young*, Vol 11, No 2, 2003, s 121-140.
- Olsson, Stefan, 2002 a, *Att genomskåda världen: Metod och retorik hos Alvin Toffler och Manuel Castells*. Stockholm: Santérus förlag.
- Olsson, Stefan, 2002 b, *Vad är nytt under solen? Om problemet med att veta vad som är nytt i historien och samhället*. Arbetsrapport/Institution för framtidsstudier 2002:4. Stockholm.

- Palm, Anders, 1999, "Kontextens betydelser". *Skeptiska betraktelser* (red Lars Gustaf Andersson m fl). Lund: Litteraturvetenskapliga institutionen, Absalon.
- Peacock, James L & Dorothy C Holland, 1993, "The Narrated Self: Life Stories in Process". *Ethos*, Vol 21, No 4, s 367-383.
- Petterson, Örjan & Erik Westholm, 1998, *Gräddhyllor och fattigfickor: En mikroregional analys av välfärdens fördelning i Dalarna*. DFR-rapport 1998:1. Falun: Dalarnas forskningsråd.
- Polanyi, Livia, 1989, *Telling the American Story: A Structural and Cultural Analysis of Conversational Story Telling*. Cambridge/Massachusetts: The MIT Press.
- Polkinghorne, Donald E, 1988, *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Pollock, Gary, 2002, "Contingent Identities: Updating the Transitional Discourse". *Young* Vol 10, No 1, 2002, s 59-72.
- Reiter, Herwig, 2003, "Past, present, future: Biographical Time structuring of Disadvantaged Young People". *Young*, Vol 11, No 3, 2003, s 253-279.
- Richardson, Brian (red), 2002, *Narrative Dynamics: Essays on Time, Plot, Closure, and Frames*. Columbus, Ohio: The Ohio State University Press.
- Ricoeur, Paul, 1980, "Narrative Time". *Critical Inquiry* 7, s 169-190.
- Roos, J P, 1992, "Livet – berättelsen – samhället: en bermudatriangel?" *Självbiografi, kultur, liv: Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap* (red Christoffer Tigerstedt, J P Roos, Anni Vilko). Stehag: B Östlings bokförlag Symposion, s 181-197.
- Rosenthal, Gabriele, 1993, "Reconstruction of Life Stories: Principles of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews: *The Narrative Study of Lives* (red Ruthellen Joselsson & Amia Lieblich), Vol 1. Newbury Park/London: Sage.
- Schank, Roger C & Robert P Abelson, 1977, *Scripts, Plans, Goals and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

- Schoug, Fredrik, 1999, "Framtiden som en del av det förflutna eller början på det nya?". *Rig h 3*, s 144-157.
- Schutz, Alfred, 1967, *The Phenomenology of the Social World*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Serdedakis, Nikos & Giorgos Tsiolis, 2000, "Biographical Trajectories and Identity: Traditional Overdetermination and Individualization". *Young*, Vol 8, No 2, 2000, s 2-23.
- Slettan, Dagfinn, 1994, *Minner og kulturhistorie: Teoretiske perspektiver*. Nr 4 i Skriftserie fra Historisk Institutt. Trondheim: Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Somers, Margaret, 1994, "The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach". *Theory and Society* Vol 23, No 5, 1994, s 605-649.
- Somers, Margaret R & Gibson, Gloria, 1994, "Reclaiming the Epistemological Other: Narrative and the Social Constitution of Identity". *Social Theory and the Politics of Identity* (red I C Calhoun). Oxford/Cambridge: Blackwell, s 37-99.
- Stahl, Sandra D, 1977, "The Personal Narrative as Folklore", *Journal of the Folklore Institute*, vol XI, No 1-2, 1977, s 9-30.
- Svensson, Birgitta, 1997, "Livstid: Metodiska reflexioner över biografiskt särskiljande och modern identitetsformering". *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum* (red Gunnar Alsmark). Lund: Studentlitteratur, s 38-61.
- Svensson, Lotta, 2006, *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*. Linköping Studies in Arts and Science No 359. Linköping Studies in Education and Psychology No 109. Linköping: Linköpings universitet.
- Sörbom, Adrienne, 2002, *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm Studies in Sociology 14. Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Thomsson, Heléne, 2002, *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

- Thor, Malin, 2003, "Tankar om oral history och källkritik". *Oral history: Teoretiska perspektiv på individuella och kollektiva möten* (red Malin Thor & Lars Hansson). Rapporter från Växjö universitet Humaniora, Nr 14 2003. Växjö: Växjö universitet.
- Thorsen, Kirsten, 1998, *Kjønn, livsløp og alderdom: En studie av livshistorier, selvbilder og modernitet*. Bergen: Fagboksforlaget.
- Trondman, Mats, 2001, *Att flytta eller stanna? Om barns och ungdomars föreställningar om att vilja bo kvar i Hällefors kommun eller flytta därifrån*. Rapport Nr 2 2001. Växjö: Centrum för kulturforskning, Växjö universitet.
- Trondman, Mats & Nihad Bunar, 2001, *Varken ung eller vuxen*. Stockholm: Atlas.
- Ungdomsstyrelsen, 1998, *Ny tid, nya tankar: Ungdomars värderingar och framtidstro*, Ungdomsstyrelsens utredningar 10. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen, 2005, *Fokus05: En analys av ungas etablering och egen försörjning*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:10. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Vetenskapsrådet, 2002, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (Tillgänglig på www.vetenskapsradet.se).
- Vinken, Henk, 2005, "Young People's Civic Engagement: The Need for New Perspectives". *Contemporary Youth Research: Local Expressions and Global Connections* (red Helena Helve & Gunilla Holm). Aldershot/Burlington: Ashgate, s 147-157
- Waara, Peter, 1996, *Ungdom i gränsland*. Umeå: Boréa.
- Waara, Peter, 2001, "Svensk forskning om ungdom i glesbygd". *Barn och unga i rurala områden – nordiskt och europeiskt perspektiv*. Konferensrapport, Vasa, Finland 4-6 oktober 2001, s 29.
- Wallace, Claire & Sijka Kovatcheva, 1998, *Youth in Society: The Construction and Deconstruction of Youth in East and West Europe*. Hampshire: Palgrave.
- Westholm, Erik, 1994, *När mänskliga räckhåll förändras: Nya villkor för politik och planering i en kommun*. Projektansökan. Falun: Dalarnas forskningsråd.

- Wiborg, Agnete, 2003, "Mobilitet som symbol og kulturell verdi". *Ung i utkant: Aktuell forskning om glesbygdsungdomar i Norden* (red Helena Helve). TemaNord 2003:519. Nordiska ministerrådet, s 340-366.
- Willis, Paul, 1990, *Common Culture: Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young*. Buckingham: Open University Press.
- Wyn, Johanna G & Rob White, 1997, *Rethinking Youth*. London: Sage Publications.
- Yndigegn, Carsten, 2003, *Unge og regional identitet: Forventninger og indstilling til livsbetingelser og livsmuligheder i den dansk-tyske grænseregion*. Abenraa: Institut for grænseregionsforskning.
- Ziehe, Thomas, 1982/1986, *Ny ungdom: Om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts.
- Ziehe, Thomas, 1985/1986, "Inför avmystifieringen av världen: Ungdom och kulturell modernisering". *Postmoderna tider?* (red Mikael Löfgren och Anders Molander). Stockholm: Norstedts, s 345-361.
- Öberg, Peter, 1997, *Livet som berättelse: Om biografi och åldrande*. Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences 62. Acta Universitatis Upsaliensis 1997. Uppsala.

HEMSIDOR PÅ INTERNET

- http://www.h.scb.se/kommunfakta/k_frame.htm. Ludvika Kommunfakta 2006 [pdf-fil, utskrift 2007-05-10]
- <http://www.ludvika.se> [utskrift 2007-10-07]
- <http://www.vuxenpoang.se> [utskrift 2007-05-24]
- <http://www.vuxenpoang.com> [utskrift 2007-05-24]
- <http://susning.nu/vuxenpo%E4ng> [utskrift 2007-05-24]

AVHANDLINGAR VID TEMA KULTUR OCH SAMHÄLLE

1. Lindaräng, Ingemar: *Ett jubileum i tiden. Birgittajubileet 2003 som historiebruk*. Licentiatavhandling, 2005
2. Johansson, Carina: *Mellan ruinromantik och partyfabrik? En etnografisk studie av Visby i bild, berättelse, fantasi och minne*. Licentiatavhandling, 2006
3. Hillström, Magdalena: *Ansaret för kulturarvet. Studier i formeringen av det kulturhistoriska museiväsendet i Sverige med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1870-1920*. Doktorsavhandling, 2006
4. Gunnarsson, Andreas: *Genetik i fiktion*. Licentiatavhandling, 2006
5. Seifarth, Sofia: *Råd i radion: Modernisering, allmänhet och expertis 1939-1968*. Doktorsavhandling, 2007
6. Lindaräng, Ingemar: *Helgonbruk i moderniseringstider. Bruket av Birgitta- och Olavstraditionerna i samband med minnesfiranden i Sverige och Norge 1891-2005*. Doktorsavhandling, 2007
7. Harding, Tobias: *Nationalising Culture: The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970-2002*. Doktorsavhandling, 2007
8. Egeland, Helene: *Det ekte, det gode og det coole. Södra Teatern og den dialogiske formasjonen av mangfoldsdiskursen*. Doktorsavhandling, 2007
9. Kverndokk, Kyrre: *Pilegrim, turist og elev. Norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer*. Doktorsavhandling, 2007

